

МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ

**Актуальні проблеми
сучасної психології та педагогіки
вищих навчальних закладів
МВС України**

Матеріали науково-практичної конференції
(Харків, 19 листопада 2010 р.)

Харків 2010

УДК 159.9:351.74(063)
ББК 88.472я431
А 43

Оргкомітет конференції:

Єрохін А. Л. – начальник навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій (голова);
Федоренко О. І. – начальник кафедри загальної психології та педагогіки навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій (заступник голови);
Харченко С. В. – доцент кафедри загальної психології та педагогіки навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій (секретар);
Копаниця О. В. – начальник відділу ресурсного забезпечення;
Потопальський В. С. – начальник відділу фінансового забезпечення та бухгалтерського обліку;
Білоус П. О. – начальник редакційно-видавничого відділу;
Федосова О. В. – старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи.

*Друкується за рішенням оргкомітету
відповідно до розпорядження ХНУВС від 26.06.2010 № 80*

Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 19 листоп. 2010 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2010. – 292 с.

У збірнику понад 100 авторів з різних регіонів України розглянули актуальні питання психолого-педагогічної підготовки курсантів ВНЗ МВС, практичних працівників ОВС, особливу увагу приділили психологічній роботі з попередження злочинності.

Надано низку пропозицій щодо вдосконалення психологічної роботи в органах внутрішніх справ.

УДК 159.9:351.74(063)
ББК 88.472я431

Матеріали викладені в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори.

ПЕРЕДМОВА

Шановні учасники конференції «Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України»!

Науково-технічний прогрес обумовлює всезростаючу значущість загальної освіти будь-якої нації, ролі вищої освіти у суспільстві. Найбільш видатні досягнення в економічному розвитку сучасних країн тісно пов'язані з успіхами у сфері вищої освіти.

Сучасні умови життя і діяльності висувають все більш високі вимоги до фахівців всіх галузей, в тому числі й структур забезпечення правопорядку. Особливо значущим стає набуття співробітниками ОВС високого професійного рівня. Практичні можливості сучасної педагогіки та психології дозволяють покращити реальність правоохоронної практики за рахунок цілеспрямованих заходів з психологічного забезпечення вдосконалення роботи персоналу різних підрозділів системи ОВС.

Представляється, що проведення науково-практичних конференцій дозволять використовувати ресурси педагогічної та психологічної складових підготовки та підвищення кваліфікації персоналу системи органів внутрішніх справ більш досконало.

Метою проведення конференції є обмін думками, пошук нових шляхів вирішення складних наукових проблем, знайомство з напрямками роботи колег з різних підрозділів. Участь конференції дозволить Вам, вченим в галузі психології, педагогіки, практичними працівникам правоохоронних органів обмінятися досвідом та розширити арсенал своїх практичних навичок щодо психолого-педагогічної складової підготовки персоналу ОВС.

В ході проведення науково-практичної конференції планується розглянути наступні питання:

- ✓ соціально-психологічне забезпечення правоохоронної діяльності;
- ✓ негативні психоемоційні стани працівників правоохоронних органів та їх корекція;
- ✓ педагогічна складова підготовки працівників системи МВС;
- ✓ актуальні питання теорії і практики формування особистості професіонала в системі МВС;
- ✓ психологічна адаптація курсантів до умов навчання у ВНЗ МВС;
- ✓ професійне спілкування працівників органів внутрішніх справ;

Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки ВНЗ МВС України. Харків, 2010

- ✓ професійно орієнтоване викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах МВС;
- ✓ психолого-педагогічна підготовка працівників ОВС до попередження злочинності у молодіжному середовищі та насильства у родинах;
- ✓ психологічні аспекти гендерної рівності в системі ОВС.

Дякую Вам за активність та бажаю успішної роботи!

*Начальник навчально-наукового інституту
психології, менеджменту, соціальних
та інформаційних технологій ХНУВС,
доктор технічних наук, професор
полковник міліції*

А. Л. Єрохін

ЗМІСТ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ ОВС ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТА НАСИЛЬСТВА У РОДИНАХ

ЯКОВЕНКО С. І.

Профілактична робота дільничного інспектора міліції з дисфункціональними сім'ями	12
ТЮРІНА В. О., ВУР'Є Л. О.	
Формування у майбутніх працівників міліції готовності до роботи з попередження насильства в сім'ї	16
АФАНАСЬЄВА Н. Є.	
Особливості соціально-психологічних детермінант злочинної поведінки	19
ГРЕСА Н. В., ШИЛІНА А. А.	
Особливості емоційного та соціального інтелекту як чинника ресоціалізації неповнолітніх злочинців	22
КОРСУН С. І.	
Проблеми психологічного забезпечення правоохоронної діяльності у сфері торгівлі людьми	26
РОСТОМОВА Л. М.	
Протидія насильству над дітьми	28
ЮРЧЕНКО І. В.	
Профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі через мобільні консультативні пункти центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	31
КИРИЧЕНКО І. П.	
Готовність працівників міліції громадської безпеки до профілактики правопорушень підлітків	39
КОБИКОВА Ю. В.	
Основные подходы к пониманию феномена проституции	41
МАКАРЕНКО О. О.	
Особливості впливу вивченої безпорадності на формування віктимності	44
УШКВАРОК О. В.	
Індивідуальний підхід правоохоронних органів США щодо профілактики протиправної поведінки у дітей та підлітків	47
ЦИМБАЛ О. П.	
Аналіз місця комп'ютерної ігрової залежності в структурі сучасних психологічних категорій	49
ФЕДОРЕНКОВА Л. С.	
Жіноча злочинність: сучасний стан, причини, відмінності від чоловічої злочинності	53

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ЗЕМЛЯНСЬКА О. В.

Судово-психологічна експертиза як комплексний метод дослідження особистості56

ГІРЕНКО С. П.

Конфліктологічне супроводження службової діяльності працівників ОВС59

ІВАНОВА О. В.

Окремі питання психологічного забезпечення діяльності працівників правоохоронних органів63

ЕГОРОВА Э. Н.

Использование достижений современной психотехнологии при подготовке сотрудников внутренних дел65

САВОЧКІН Д. С.

Морально-психологічна підготовка спеціальних підрозділів ОВС до проведення антитерористичних операцій68

ШЕРМАН М. І.

Модель інформаційної діяльності слідчого МВС України71

АНИКЕЄНКО М. І.

Психодраматична практика як метод розвитку емоційної стійкості через поширення внутрішньо-особистісного досвіду працівників патрульно-постової служби міліції75

ЛЕФТЕРОВА Е. Л.

Командный менеджмент в правоохранительных организациях80

ТОРБЕНКО І. О.

Теоретичні основи формування професійної культури майбутніх юристів82

ЧЕРВОНИЙ П. Д.

Тренінг як форма діагностики організаторських здібностей85

ЩЕРБАКОВА Д. В.

Психологічне забезпечення службово-бойової діяльності підрозділів з конвоювання, екстрадиції та охорони засуджених ВВ МВС України87

ТИМЧАЛЬ Б. Р.

Деякі психологічні особливості функціонування натовпу90

НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ

БАЛАБАНОВА Л. М.

Феномен стресостійкості як фактор забезпечення ефективності та надійності службової діяльності93

МАКАРЕНКО П. В.

Особливості сімейної тривоги у практичних працівників органів внутрішніх справ95

ОВСЯННІКОВА Я. О.

Профілактика суїцидальної поведінки у рятувальників МНС України98

ЯРЕЩЕНКО О. А.

Слабая психологическая мобилизация как проблема поведения бойцов подразделений специального назначения101

ДІДЕНКО В. М.

Методика корекції негативних психоемоційних станів у працівників правоохоронних органів, що стали учасниками надзвичайних подій105

ДОЦЕНКО В. В.

Стрес, стресовий стан та стресостійкість в професійній діяльності правоохоронця108

МАГДА В. А.

Прояви професійної деформації працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України з урахуванням особистісної установки «альтруїзм-егоїзм»113

ПОЛЯКОВ І. О.

До проблеми вивчення професійно важливих якостей рятувальників гірських пошуково-рятувальних загонів МНС України117

ТІТАРЕНКО Д. С.

Алгоритм роботи механізмів психологічного захисту у рятувальників в ситуації екзистенціальної загрози121

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРОФЕСІОНАЛА В СИСТЕМІ МВС

ЛЕФТЕРОВ В. О.

Теоретичні аспекти психосоціального та професійного розвитку фахівців правоохоронних органів125

ВІДЕНЄЄВ І.О., БОЙКО С. М.

Динаміка психологічних особливостей професійної самореалізації співробітників ОВС129

МІЛОРАДОВА Н. Е.

Особливості відношення працівників ОВС з різним стажем професійної діяльності до своєї кар'єри132

ПРИХОДЬКО І. І., МАЦЕГОРА Я. В., ВОРОБІЙОВА І. В.

Структура мотивації у курсантів з високою і середньою успішністю навчання в Академії внутрішніх військ МВС України134

ЧЕПІГА Л. П., ШТРИГОЛЬ Д. В.

Психодраматичне проектування професійного майбутнього як метод професійного самовизначення студентів-психологів138

ЛУНЬОВ В. Є.

Розвиток юридичного мислення на етапі актуалізації в процесі професійного навчання курсантів140

НЕЖУТА А. В.

Психологічні особливості професійного самовизначення майбутніх правоохоронців145

ФОРОТИНСЬКА О. В., СОБОЛЬ О. О., ПОЛТАВЕЦЬ О. О. Особливості мотиваційної сфери співробітників ОВС з різним стажем роботи	148
ЯТЧУК М. С. Теоретичні засади вивчення проблеми особистісного зростання курсантів вищих навчальних закладів МВС України	151
КОВАЛЬЧИШИНА Н. І., АЛЕКСАШЕНКО Д. О. Психологічні особливості готовності курсантів до майбутньої професійної діяльності.....	155

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ КУРСАНТІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ВНЗ МВС

ХАРЧЕНКО С. В. Особливості взаємозв'язків когнітивних стилів та успішності адаптації курсантів-першокурсників до умов навчання у ВНЗ системи МВС	159
ТЕСЛИК Н. М. Ставлення до права та мотивація навчання на етапі адаптації студентів ВНЗ МВС	161
БЕЗЧАСТНА Ю. Ю. Особливості емоційних станів курсантів-першокурсників в період курсу молодого бійця	164
РАДЧЕНКО С. О. Вплив динамічних властивостей темпераменту на успішність адаптації курсантів до умов навчання в ХНУВС	167
ТКАЧ К. Ю. Психологічний аналіз фізіологічного аспекту стресу у курсантів ВНЗ системи МВС	169

ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПЕЛЕПЕЙЧЕНКО Л. М., РИБЯК В. В. Комунікативні стратегії нейтралізації конфліктів у галузі діяльності МВС як складова професійної підготовки курсантів	173
ВАСИЛЕНКО В. А. Удосконалення культури професійного спілкування як чинник формування особистості правоохоронця	177
КОВАЛЬОВА І. І., ТИМЧЕНКО О. В. Механізми конструктивного спілкування	180
ЛЄБЄДЄВА Т.Б., РЯБОВА А. В. Сленг як причина комунікативних труднощів при формуванні професійно орієнтованої комунікативної компетенції	182
ЛИСИЧКІНА І. О. Стратегії формування «бажаного іміджу» правоохоронців (комунікативний аспект)	184

ПЛАТКОВСЬКА О. В.

Особливості соціально-психологічного клімату колективу курсантів186

ВОЛЬФ В. В.

Особенности профессионального общения сотрудников органов
внутренних дел189

СЕМЕНИХІНА А. А.

Емоційний інтелект як професійна властивість співробітників ОВС193

СЕРГИЕНКО Е. С.

Особенности общения сотрудников органов внутренних дел196

ПЕДАГОГІЧНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ СИСТЕМИ МВС

ФЕДОРЕНКО О. І.

Формування професіоналізму майбутніх працівників ОВС в умовах
вищого навчального закладу199

БУГАЙЧУК К. Л.

Форми використання в навчальному процесі ВНЗ МВС України системи
управління навчанням «moodle»201

КЛОЧКО А. М.

Психолого-педагогічна складова процесу виховання у ВНЗ МВС України ...204

МІРОШНІЧЕНКО В. І.

Психологічні особливості розвитку національно-патріотичної свідомості
як складової патріотичного виховання курсантів-прикордонників206

ПШУН С. Г.

Правове виховання як компонент формування особистості майбутнього
офіцера системи МВС209

ЧЕРКАШИН А. І.

До питання вдосконалення організації виховної роботи у вищих
навчальних закладах МВС України213

БІЛОУС Т. Л.

Педагогічні умови формування професійних навичок майбутніх
правоохоронців під час навчання у вищих навчальних закладах
МВС України216

ВАСИЛЕНКО М. Е.

Некоторые аспекты эволюции интерактивного обучения: метод проектов220

ВЕЛЬМОЖНА Л. В., КРАВЧУК О. А.

Формування та розвиток індивідуального стилю педагогічної діяльності
викладача ВНЗ системи МВС223

КОНОНЕНКО Т. П.

Фізична рекреація як складова соціально-культурного явища
в студентському середовищі224

ЛЕЛЮК А. А.

Методи виховної роботи з курсантами вищих навчальних закладів
МВС України228

**ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНЕ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ
У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МВС**

БОЙЧУК В. М., БОЙЧУК М. В.

Про теоретико-когнітивний аспект під час вивчення іноземної мови232

БОЖКО Ю. О.

Особливості перекладу мовних реалій художнього тексту235

ЗЕЛЕНСЬКА О. П.

Лінгвокраїнознавчий матеріал і пізнавальна активність курсантів
і студентів ВНЗ МВС України237

МОГИЛЕВСКАЯ Н. Э., ПЕТРОСЯН Ю. А.

Роль текста и его препарирования при формировании навыка иноязычного
профессионального высказывания241

ЯГЕНІЧ Л. В.

Формування іншомовних комунікативних стратегій у майбутніх
працівників ОВС244

АНТОНОВИЧ М. Є.

Напрями, цілі та методи професійно орієнтованого викладання іноземних
мов у вищих навчальних закладах МВС247

КРАСНОПОЛЬСЬКА О. В.

Індивідуальний підхід до викладання іноземних мов в навчальних
закладах системи МВС251

ЛІТВИНОВ О. М.

Проблеми наступності у навчанні іноземним мовам у ВНЗ МВС України256

ЛОТОШНІКОВА С. А.

Принцип індивідуального підходу на заняттях з іноземної мови259

ПЕТРЕНКО О. В.

Формування комунікативної компетенції в писемному мовленні
при вивченні «англійської мови професійного спілкування» курсантами
старших курсів260

СИРЕНКО К. А.

Применение мобильных телефонов на занятиях по иностранному языку
в неязыковом вузе261

СТРІЛЕЦЬ Л. К., КУМΠΑН С. М.

Навчання фахової лексики при викладанні дисципліни «іноземна мова
професійного спілкування»264

СУХОМЛИНОВА О. М., КУЛЬМІНСЬКА Д. А.

Психологічні аспекти мотивації при вивченні німецької мови як другої
іноземної: деякі міркування266

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СИСТЕМІ ОВС

КОВАЛЬЧИШИНА Н. І., ШУТІК Т. В.

Особливості уявлень про успіх жінок ризиконебезпечних професій270

МИХАЙЛОВА О. Г.

Врахування гендерного фактора у викладанні іноземної мови військовим
фахівцям273

ШЕВЧЕНКО Л. О. Гендерні особливості ціннісних орієнтацій курсантів	277
ЛАРІОНОВ С. О. Гендерний аспект переживання психічних станів курсантами ВНЗ МВС України	280
ПРАСОЛ М. І. Особливості батьківства та материнського ставлення до дітей в сім'ях працівників органів внутрішніх справ	283
СТУПАКОВА О. В. Особливості структури мотивації професійної діяльності чоловіків та жінок-працівників ОВС	286
БОБРОВА Ю. А. Гендерні особливості комунікативної компетентності курсантів ХНУВС	289

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ ОВС ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТА НАСИЛЬСТВА У РОДИНАХ

УДК 345.95

Сергій Іванович Яковенко

Доктор психологічних наук, професор, професор кафедри юридичної психології та педагогіки Одеського державного університету внутрішніх справ

ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА ДІЛЬНИЧНОГО ІНСПЕКТОРА МІЛІЦІЇ З ДИСФУНКЦІОНАЛЬНИМИ СІМ'ЯМИ

Сім'я визначається як соціальний інститут, стійка форма стосунків між людьми, пов'язаних узами браку та кровної спорідненості, заснований на любові, повазі, підтримці. В сучасному суспільстві сім'я виконує такі функції:

- господарчо-побутову (щоденне життєзабезпечення);
- економічно-розпорядчу (нагромадження власності, коштів, що є спільним надбанням й багатством родини);
- надання емоційної підтримки, любові, ніжності;
- спілкування, наявність спільних духовних цінностей;
- сексуально-еротичну, відтворення людей;
- виховання (соціалізація);
- соціального контролю;
- рекреації та терапії.

Головні функції сім'ї – соціалізація, спілкування, організація дозвілля. Певне значення мають також первинний соціальний контроль, економічна і господарсько-побутова діяльність.

Під неблагополучною сім'єю слід розуміти таку, де дитина не одержує належної уваги, підтримки, догляду і виховання. Увага дослідників до неблагополучних сімей зумовлена тим, що у дітей із таких сімей частіше, ніж в інших, зустрічається:

- порушення нормального спілкування з однолітками;
- неадекватність самооцінки, зниження спроможності до самоаналізу і соціально-психологічної адаптованості;
- нерозвиненість почуття емпатії;
- потрапляння до групи важких дітей;
- виникнення різного роду девіацій.

Аналіз літератури свідчить про відсутність єдиного підходу до класифікації неблагополучних сімей. Більш того, відсутня розгорнута характеристика благополучних сімей і навіть визначення сімейного благополуччя як такого. Найчастіше фахівці виділяють:

- проблемні сім'ї, де немає порозуміння, порозуміння між членами сім'ї;
- конфліктні сім'ї, де члени сім'ї незадоволені своїм сімейним життям і тому ці сім'ї є нестабільними і педагогічно дуже слабкими;

- соціально неблагополучні сім'ї, у котрих зазвичай культурний рівень подружжя є достатньо низьким, поширене пияцтво, діти-вихідці із цих сімей найчастіше складають основний контингент важковиховуваних, педагогічно запускених підлітків;

- дезорганізовані сім'ї, де процвітає культ сили, пануючим є почуття страху, кожний член сім'ї живе сам по собі, нормальних людських контактів між ними майже немає;

- сім'ї з низьким матеріальним рівнем і поганими житловими умовами;

- сім'ї з поганими медико-санітарними умовами;

- неповні сім'ї;

- сім'ї, де один із батьків хворий або інвалід. У таких сім'ях, як правило, зовнішні конфлікти не спостерігаються, але поступово відбувається фактична втрата впливу батьків на підлітка.

Сім'ї, які не спроможні виконувати деякі або всі головні функції в літературі називають по-різному: неблагополучними, дисфункціональними, дезорганізованими, соціально-дезадаптивними, кризовими, проблемними, конфліктними тощо.

А. А. Беседін розглядає різні види сімейного неблагополуччя як елементи єдиної системи, яка визначає механізм трансформації сім'ї з нормального стану у кризовий, сім'ї благополучні та неблагополучні.

Благополучні сім'ї забезпечують задоволення всього комплексу базових потреб кожного члена сім'ї. Фактично це є ідеальний тип сім'ї. Всі інші сім'ї можна віднести до неблагополучних в тому чи іншому відношенні.

Неблагополуччя, як і благополуччя, може бути формальним і змістовним. Формально неблагополучні, наприклад, неповні сім'ї, певним чином компенсують неповноту виконання своїх функцій. В дисфункціональній сім'ї порушується як ендолокальний (спрямований на внутрішню взаємодію), так і екзолокальний (спрямований на зовнішню взаємодію) механізм існування, руйнується система цінностей, які визначають зв'язки між її членами та суспільством.

Таким чином, дисфункціональна сім'я є сім'єю, в якій функції, що покладені на неї, не виконуються або виконуються неефективно внаслідок існування багатьох чинників:

- наявність постійних конфліктів у сім'ї як між батьками і дітьми, так і між подружжям;

- відсутність одного з батьків;

- аморальна або асоціальна поведінка когось з батьків;

- недостатня матеріальна забезпеченість сім'ї;

- педагогічна безграмотність батьків;

- несприятливі психологічні особливості батьків (наявність виражених акцентуацій характеру, невротичні прояви, внутрішня конфліктність та ін.).

За даними служби у справах дітей Київської обл., 75 % дітей проживають у благополучних сім'ях, ще 9 % – в багатодітних і 8 % – у неповних сім'ях, які можуть бути цілком благополучними. Це стосується й 5 % малозабезпечених сімей. Найгірші справи в 2 % кризових сімей. Найбільш кримінальними вияви-

лися 1 % дітей. Це діти-сироти, які недостатньо підготовлені до дорослого життя. Саме вони, опинившись на вулиці, найчастіше вчиняють злочини й потрапляють до лави підсудних. Їх доля – предмет окремого аналізу, а в цій праці ми розглянемо на ознаки сімейного неблагополуччя, які повинні знати дільничні інспектори міліції (ДІМ):

- конфлікт між батьками,
- розлучення батьків (виникає неповна сім'я, яка може бути й загалом благополучною, але це потребує значних зусиль),
- зловживання психоактивними речовинами (алкоголь, наркотики), аморальна та протиправна поведінка членів сім'ї,
- психічні чи інші тяжкі та тривалі хвороби, інвалідність,
- бідність, низький культурний рівень, насильство, що створюють труднощі для позитивного спілкування та життєзабезпечення родини.

Варто розрізнати етапи дезорганізації сімейного життя:

- утворення нестійкої сім'ї, яка швидко розпадається;
- утворення зовнішньо благополучної сім'ї, в надрах якої можуть визрівати несподівані для оточуючих конфлікти, спалахи насильства;
- етап відкритої конфліктної сім'ї;
- залишкова сім'я (те, що залишилося після конфлікту та розлучення).

В літературі зустрічається спроба класифікації неблагополучних сімей. За С. О. Белічевою, вони поділяються на:

- кримінально-аморальна;
- аморально-асоціальна;
- корисливо зорієнтовані;
- конфліктні;
- педагогічно некомпетентні.

За Б. М. Алмазовим вони поділяються на:

- сім'ї, яким бракує виховного потенціалу (неповні, малоосвічені, зайняті роботою чи власними справами; сім'ї інвалідів тощо; Україні це сім'ї заробітчани, які полишили дітей на бабусь),
- конфліктні сім'ї (через акцентуації, відсутність толерантності),
- аморальні, обтяжені шкідливими звичками,
- педагогічно некомпетентні.

Вважається, що 90 % дорослих правопорушників походять з неблагополучних сімей, що близько 70 % насильницьких злочинів вчиняють на сімейно-побутовому рівні. Це переконливо свідчить про важливість здійснення профілактики злочинності саме у відношенні неблагополучних сімей.

Розглянувши основні типи деформованих сімей та притаманних їм дисфункцій, можна виділити наступні прогностично значимі фактори:

- склад сім'ї (повна, неповна, багатодітна);
- психологічний клімат у сім'ї (сприятливий, не сприятливий; конфліктна, на межі розпаду, батьки розлучені, але мешкають разом тощо);
- матеріальне благополуччя сім'ї (не забезпечені, забезпечені, з надприбутками), житлові умови (сприятливі чи не сприятливі);

- наявність в сім'ї безробітних;
- рівень конфліктності та насильства в сім'ї;
- алкоголізація (наркотизація) членів сім'ї, інші види залежності (ігроманія, сексуальна розбещеність);
- кримінальні традиції сім'ї;
- зміст та характер професійної діяльності батьків (не престижна робота, декілька місць роботи, працюють вахтовим методом, за кордоном);
- наявність в родині проблем – інвалідність, інфекційні, психічні хвороби родичів тощо.

На цій основі будуть визначені критерії та методи раннього виявлення ДІМ дисфункціональних сімей, ідентифікації їх типу, планування та здійснення профілактичного впливу на них, розроблені відповідні методичні рекомендації щодо виявлення дисфункціональних сімей та профілактичного впливу на них з метою зниження вірогідності скоєння злочинів проти дітей, або ж самими дітьми, які виховуються в таких дисфункціональних сім'ях.

Служби, органи та підрозділи внутрішніх справ України утворюють систему взаємопов'язаних елементів, об'єднаних єдиними цілями і завданнями, що юридично закріплені у законодавчих та інших нормативних актах. За сучасних умов у системі ОВС можна виділити два різновиди профілактичної роботи з неповнолітніми. До першого можна віднести служби та підрозділи, які здійснюють профілактичну роботу серед підлітків паралельно з виконанням основних службових обов'язків (слідчі підрозділи, кримінальна міліція, міліція громадської безпеки тощо). Другий різновид – служби та підрозділи, які спеціально уповноважені здійснювати профілактичну роботу серед неповнолітніх (КМСД, ПРН). Від того, яке місце у діяльності перелічених суб'єктів займає профілактика правопорушень серед неповнолітніх, залежить і обсяг їх повноважень у цій сфері.

Опитані нами працівники служби ДІМ вважають, що вони й без того мають багато невирішених проблем явно кримінального характеру, отже їм не потрібний «зайвий клопіт» з дисфункціональними сім'ями. В них виявилися труднощі у розумінні предмету праці ДІМ (те, що цілеспрямовано змінюється завдяки зусиллям працівника, наприклад, поведінка громадян й те, що цю поведінку визначає (потреби, мотиви, установки, звички і т. ін.)). З'ясувалося, що працівникові служби ДІМ бракує мотивації до діяльності, знань про об'єкт і чинники, що впливають на його стан, внаслідок чого суб'єкт не спроможний змінювати об'єкт цілеспрямовано, у бажаному напрямі, відчуває утруднення при оцінці змін, радий тому, що намагався щось робити й спробою і обмежується. (фіксується факт втручання – «проведена профілактична бесіда», але які її результати, не ясно), чи потрібно переглядати діяльність на підставі зворотного зв'язку – не ясно, адже ніякого зворотного зв'язку насправді не має.

Залишається констатувати проблеми з розумінням ДІМ предмету та засобів здійснення профілактичної діяльності, визначенням того, хто, в яких випадках та в який спосіб може й повинен втручатися у сімейні справи, за якими критеріями слід оцінювати результати втручання та вносити корективи до профілактичної діяльності; ДІМ погано підготовлені до здійснення профілакти-

чної діяльності через неякісну освіту та службову підготовку; вони не повинні підміняти собою соціальні служби, але орієнтуватися в психолого-педагогічних питаннях зобов'язані; так саме, як повинні вміти налагоджувати ділові стосунки з іншими суб'єктами профілактичної діяльності й співпрацювати з ними; ДІМ потребують методичних рекомендацій щодо виявлення дисфункціональних сімей та здійснення профілактичної роботи з ними, спеціального навчання цієї діяльності як на етапі фахової підготовки, так і при підвищенні кваліфікації.

Одержано 10.10.2010

УДК 343.95

Валентина Олександрівна Тюріна

Доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної психології і педагогіки навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

Лариса Олександрівна Вур'є

Старший викладач кафедри історії державності України та іноземних мов навчально-наукового інституту права та масових комунікацій ХНУВС

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ МІЛЦІ ГОТОВНОСТІ ДО РОБОТИ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Актуальність проблеми. Однією з актуальних проблем, що потребує вивчення, є проблема насильства в сім'ї. Як свідчать статистичні дані, найбільша кількість тяжких правопорушень проти особистості відбувається в сфері сімейно-побутових відносин.

Правоохоронні органи покликані відігравати провідну роль у зниженні соціальної напруженості, використанні мирних засобів і методів розв'язання сімейних конфліктів, попередженні їх кримінального розвитку

Зв'язок з попередніми дослідженнями. Проблема формування у курсантів як майбутніх спеціалістів готовності до професійної діяльності в різних галузях була предметом дослідження багатьох учених, зокрема в юридичній – Г. І. Васильєв, І. В. Ващенко, Н. Л. Горбач, В. І. Дяченко, Г. Є. Запорожцева, А. С. Морозов та ін.; у педагогічній галузі – О. О. Абдуліна, І. М. Богданова, І. Я. Зязюн, Т. О. Ільїна, Н. В. Кузьміна, А. Ф. Ліненко, Л. Ф. Спирін, В. О. Тюріна, Р. І. Хмелюк та інші. Фундаментальні основи сучасних теорій насильства були закладені в дослідженнях Х. Арангурена, Г. Блумера, М. Вебера, Д. Галтунга, Л. Гумпловича, Е. Дюркгейма, Г. Зіммеля, К. Маркса, Р. Мертона, У. Самнера, Н. Смелзера, П. Сорокіна, О. Шпенглера та ін. Проблему насильства в сім'ї розглядають у своїх роботах вітчизняні та зарубіжні спеціалісти різних галузей наук: психологи (І. Д. Бех, С. М. Бойко, О. І. Захаров, О. Б. Орлов, О. О. Кочемирівська, З. Фройд, Е. Фромм, Е. Міллер, Л. Берковіц, М. Страус, Н. Блеклок), педагоги (Л. С. Нечепоренко, Н. Опухова, І. А. Хозраткулова, В. В. Радул.), соціологи (А. А. Беседін, О. В. Бойко, В. М. Закірова, Р. Коллінз, Г. Паттерсон, Т. В. Шипунова), юристи (Е. І. Скакунов, В. А. Туляков) та інші дослідники. Насильство в сфері шлюбно-сімейних відносин у контексті

конфліктології розглядалося А. Я. Анцуповим, А. Г. Здравомисловим, А. М. Ніколаєвською, Л. А. Петровською, Т. М. Титаренко, А. І. Шипіловим та ін.

Але недостатньо розробленими залишилися питання, пов'язані з профілактикою насильства в сім'ї, зокрема питання щодо формування у курсантів як майбутніх правоохоронців готовності до роботи з попередження насильства в сім'ї, оскільки розв'язанням проблеми насильства в сім'ї правоохоронці почали займатися зовсім недавно, після введення в дію Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 р.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб показати доцільність раціональної організації навчально-пізнавальної діяльності курсантів з метою формування у них готовності до роботи з попередження насильства в сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Здійснення профілактичних заходів щодо насильства в сім'ї покладено державою, переважно, на служби дільничних інспекторів міліції, служби кримінальної міліції у справах неповнолітніх, куди в більшості випадків звертаються потерпілі від насильства в сім'ї [1]. Робота цих служб, головним чином, орієнтована на виявлення фактів насильства в сім'ї та покарання насильників, інші ж установи (кризові центри й центри медико-соціальної реабілітації) займаються усуненням наслідків уже вчиненого насильства. Отже, сама проблема насильства в сім'ї вирішується переважно як ліквідація наслідків насильства, тобто орієнтована на проведення вторинної та третинної профілактики.

Але ми вважаємо, що для того, щоб знизити кількість випадків насильства в сім'ї, правоохоронцям разом з соціальними педагогами доцільно проводити з населенням первинну профілактику, що має бути спрямована саме на попередження, тобто завчасне відвернення виникнення криміногенно небезпечних явищ, що можуть детермінувати виникнення насильства в сім'ї. Така профілактична робота має проводитися з благополучними сім'ями та правослухняною категорією громадян. Особливо плідною, на наш погляд, може виявитися робота з молоддю (зокрема, старшокласниками та курсантами), оскільки саме вона створює нові сім'ї, запровадить сімейні традиції, переносючи в свою власну сім'ю стереотипи поведінки, що були засвоєні у батьківських сім'ях або під час спілкування з однолітками.

Специфіка роботи правоохоронців з населенням, зокрема попередження насильства в сім'ї, вимагає здійснення педагогічної функції, а, отже, й професійно-педагогічної підготовки майбутніх правоохоронців, результатом якої є готовність до здійснення професійної діяльності, зокрема – готовність до роботи з попередження насильства в сім'ї.

Готовність – це якість особистості. Психологічною основою готовності є здатність і прагнення ефективно виконувати певну діяльність. Тобто готовність передбачає наявність, сформованість системи знань, умінь і навичок, а також певних якостей особистості. Тому ми вважаємо, що готовність до роботи з попередження насильства в сім'ї потребує сформованості у курсантів як майбутніх правоохоронців системи знань про те, що таке «насильство» взагалі і «насильство в сім'ї», які існують види насильства в сім'ї, які фактори й умови сприяють його виникненню, а також системи знань з питань профілактики.

Крім того, має бути сформований цілий комплекс відповідних умінь щодо ефективного здійснення профілактичної роботи, зокрема з попередження насильства в сім'ї, а також комплекс певних якостей особистості, що сприяють підвищенню якості означеної роботи.

Як і будь-яка інша якість особистості, готовність формується в процесі діяльності, зокрема – навчально-пізнавальної діяльності, і як результат цієї діяльності залежить від особливостей організації останньої [2].

Отже, готовність майбутніх працівників органів внутрішніх справ до професійної діяльності, зокрема до роботи з попередження насильства в сім'ї, теж формується в процесі навчально-пізнавальної та відповідної практичної діяльності, а рівень сформованості готовності визначається особливостями організації означених діяльностей.

Виходячи з вищезазначеного вважаємо, що **раціональна організація** навчально-пізнавальної діяльності курсантів – майбутніх правоохоронців – має здійснюватися з врахуванням психологічних положень і закономірностей засвоєння навчальної інформації, формування якісних знань, умінь і навичок.

Вихідними психолого-педагогічними положеннями, що дозволяють раціонально організувати навчально-пізнавальну діяльність курсантів, є такі:

1. Знання є результатом власної активної самостійної розумової навчально-пізнавальної діяльності людини.
2. Мислити людина починає тільки за умов задачі.
3. Активність мисленнєвої діяльності значно зростає за умов наявності проблемної ситуації.
4. Чим більше розбіжність, що створена протиріччями у проблемній ситуації, тим активніше мислить людина.

Крім того, необхідно враховувати, що навчально-пізнавальна діяльність, як і будь-яка інша діяльність, має такі структурні компоненти: мотиваційний, орієнтаційний (цільовий), змістовно-операційний, енергетичний (вольовий), контрольний-оцінний. Отже, удосконалення навчально-пізнавальної діяльності полягає у формуванні та удосконаленні цих компонентів.

Велике значення для формування готовності до виконання будь-якої діяльності має практична діяльність, зокрема проходження курсантами практики. Таку практику майбутні правоохоронці можуть проходити у кризових центрах і центрах медико-соціальної реабілітації. Але уміння і навички здійснювати первинну профілактику насильства в сім'ї доцільно формувати у курсантів соціально-психологічних факультетів в процесі проходження педагогічної практики в загальноосвітніх школах. Саме тут вони можуть працювати з чисельним різноманітним контингентом молоді, яка невдовзі створюватиме власні сім'ї. Саме для старшокласників, як свідчить наш досвід, питання, що стосуються психології сім'ї, сімейних відносин, поведінки в сім'ї, можливості зберегти почуття, що були до вступу в шлюб, є актуальними й активно обговорюються особливо з курсантами-практикантами, оскільки спрацьовує принцип «рівний – рівному», коли до курсантів, які ненабагато старші за учнів-старшокласників, виникає більше довіри, ніж до вчителя.

Викладене вище підтверджується результатами дослідження, в ході якого перевірялася ефективність формування готовності курсантів Харківського

Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки ВНЗ МВС України. Харків, 2010
національного університету внутрішніх справ до роботи з попередження насильства в сім'ї.

Таким чином, раціональна організація навчально-пізнавальної діяльності сприяє якісному формуванню професійних знань, умінь та навичок щодо роботи з попередження насильства в сім'ї, а отже, й готовності до виконання цієї роботи.

Список літератури

1. Про попередження насильства в сім'ї : закон України від 15 листоп. 2001 р. № 2789-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст.70.
2. Тюріна В. О. Пізнавальна самостійність школярів / В. О. Тюріна. – Х. : Основа, 1993. – 140 с.

Одержано 15.10.2010

УДК 343.95

Наталя Євгенівна Афанасьєва

Кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної психології
Національного університету цивільного захисту України

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ

Одна з найбільше поширених форм девіантної поведінки – злочини, що являють собою специфічну форму антигромадських явищ. У порівнянні з іншими такими ж явищами вони характеризуються найвищою суспільною небезпекою. У структурі злочинності найчастіше скоюють ці діяння свідомо діючі осудні особи, які спроможні усвідомлювати свої вчинки і керувати ними.

Розуміння причин злочинності як взаємодії певних факторів, у тому числі об'єктивних і суб'єктивних набуває особливе значення, коли мова йде про злочинність і її заподію у конкретних часово-просторових межах на даному етапі розвитку людства, суспільно-економічної формації, держави, регіону об'єкту.

Злочинна поведінка практично завжди розглядалася в координатах «середовище – злочинець», але при цьому по-різному вирішувалося питання про те, який із двох факторів грає первинну і вирішальну криміногенну роль. У XIX сторіччі позначилася боротьба двох крайніх поглядів, один із яких найбільше повно був виражений у роботах Ломброзо та Лакассана. Теорії біологічної природи злочинів і ролі людини в їх етіологічній обумовленості саме як біологічного, а не суспільного індивіда затверджується і дотепер. Вони різноманітні, використовують підходи з позицій фрейдизму, «характерологічного» вчення, теорії конституціональних схильностей та інші. У даний час розглянута позиція розвивається в рамках так названої клінічної кримінології з використанням медико-біологічного підходу.

Для виразу інтегративної сутності біології людини застосовується термін «соціально-біологічна», тому що в ході соціального розвитку особистості відбувається подальший розвиток його біології, включеної до складу його інтегральної соціальної природи. Як відзначає академік І. П. Дубінін, «для сучасної

людини соціальна програма – це не зовнішній вплив середовища, а внутрішня умова становлення його особистості. Людина не одержує від народження готової соціальної програми, вона створюється суспільною практикою в ході її індивідуального розвитку». Далі: «Ніяких генів для духовного змісту людини не існує, риси людської психіки формуються за допомогою суспільно-практичної діяльності людей» [1].

Зрозуміло, не виключене таке положення, що в результаті патології, уродженої або придбаної, порушується нормальний процес соціалізації індивіда, і він унаслідок хворобливого стану не може належною мірою керувати своїми діями або віддавати собі в них звіт. Такі випадки виключають визнання індивіда осудним. Психологів, проте, більше цікавить інше питання: чому психічно здорові особи, що можуть усвідомлювати свої дії і керувати ними, мають можливість запобігти відповідному злочинному діянню, усе-таки його роблять?

Таким чином, успіхи медико-біологічних наук допомагають більш точно діагностувати психофізіологічні особливості індивідів, виявляти різноманітні типи і ступені аномалій, а також сприяти правильному рішенню питань про визнання порушника карного законодавства суб'єктом злочину і про індивідуалізацію прийнятих до нього засобів, своєчасному попередженню несприятливих варіантів взаємодії його із соціальною середою. Оперування терміном «особистість злочинця» означає, що мова йде про «соціальне обличчя» людини, що вчинила злочин, тому що сама особистість, є продуктом взаємодії соціально-культурних і психобіологічних сил, це людина в сукупності його соціальних якостей, що формуються в різноманітних видах суспільної діяльності. Як відзначав академік О. М. Леонтьєв [2], особистість не є цілісністю, обумовлена генотипично, особистістю не народжуються, нею стають. Особистість – відносно пізній продукт суспільно-історичного й онтогенетичного розвитку людини.

При психологічному вивченні конкретного злочинця важливим є аналіз особистості у взаємодії із соціальною середою, оскільки злочинну поведінку формує не сама по собі середа або особистість, а їх взаємодія.

Соціальна середа – це суспільство, це не тільки об'єктивні умови й обставини, що визначають поведінку людини, але і діяльність людей яка відбувається постійно, створюючи та змінюючи зазначені обставини, – людей як продуктів і джерел соціального розвитку. Оскільки вплив соціальної середи на злочинну поведінку носить складний характер, принципово невірно розглядати злочинність тільки з біопсихологічних, або конкретно-соціальних позицій. Отже, зв'язок соціальних умов із злочинною поведінкою носить складний характер, причому завжди соціальні умови виявляються в злочині, відбиваючись через особистість. Проте в одних випадках вони попередньо, у процесі тривалої специфічної соціальної взаємодії, накладають відносно стійкий відбиток на особистість і в результаті породжують не окремі її злочинні акти, а стійку протиправну орієнтацію, що виявляється в системі правопорушень. Така особистість здатна чинити злочини навіть при умовах, що змінилися, якщо не змінилася вона сама, пристосовуючи для себе при необхідності середу і долаючи виникаючі перешкоди.

Цей зв'язок можна назвати опосередкованим, маючи на увазі залежність злочинної поведінки не узагалі від особистісних характеристик, а від стійких соціально обумовлених негативних деформацій особистості. Злочин відбувається під вирішальним впливом взаємодії особистості і ситуації, що існувала в момент злочину або попередньо його вчиненню.

Як правило, опосередковані і безпосередні впливи соціальної середовища на злочинну поведінку взаємодіють між собою, та формують нові стани особистості і середовища. Урахування динаміки їх станів дуже істотний. Вони у свою чергу також подають певні взаємодії різноманітних внутрішніх характеристик середовища й особистості. При цьому зовнішня взаємодія (середовище й особистість) залежна від зазначених внутрішніх процесів.

Одні стани середовища спроможні у взаємодії з особистістю більш жорстко і точно детермінувати її злочинну поведінку, інші – у складній взаємозумовленості різних обставин, при значному впливі соціально-психологічних характеристик середовища й особистості. Злочинна поведінка, як і суспільно прийнятна, реалізується в межах фізичних, психічних можливостей людини і характеру ситуації. Викладене вище впливає на форми реалізації відповідних поглядів, мотивів задоволення потреб.

Злочинність – не тільки сукупність злочинних діянь, це ще і сукупність осіб, що чинять такі діяння. Не випадково при дослідженні її стану, структури, динаміки аналізуються як факти злочинів, так і контингент злочинців. Узагальнення даних про осіб дозволяє точніше прогнозувати динаміку злочинності, масштаби її впливу на інші соціальні явища і процеси, науково обґрунтовано будувати організацію боротьби з нею, удосконалюючи підсистему корекції криміногенної деформації особистості й оптимізуючи взаємодію останньої із соціальною середовищем. Злочинність теж може розглядатися в рамках взаємодії соціальної середовища й особистості, але вже на типічному рівні: типів середовища, особистості і їх взаємозв'язку.

На підставі теоретико-практичного аналізу проблеми злочинної поведінки можна виділити наступну закономірність: будь-яка система, що самоорганізується, (у нашому випадку це особистість) формується (розвивається) і функціонує під впливом двох системних чинників – внутрішніх (психобіологічних) і зовнішніх (соціальних) – у сторону нормативного, межового або маргінального станів [3].

Визнання складності механізму детермінації злочинної поведінки, що лежать у її основі процесів взаємодії не виключає необхідності визначення головної сторони взаємодії, рішення проблеми первинного і похідного, дослідження причинно-слідчих закономірностей, у тому числі й у «традиційно-аналітичному плані». Сказане тим більше важливо, оскільки на особистість злочинця практично не можна ефективно впливати, не вносячи корективи в її соціальну середовище, не змінюючи засоби взаємодії з такою середовищем. Але при цьому не можна не враховувати й участь у відповідній взаємодії особистості як відносно самостійного феномену.

Список літератури

1. Анохин П. К. Социальное и биологическое в природе человека / Анохин П. К. // Соотношение биологического и социального в человеке : [материалы симпозиума]. – М. : Мысль, 1975. – С. 317.
2. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность : учебник / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
3. Виденев И. А. Психология девиантного поведения : навч. посіб. / И. А. Виденев. – Х. : Ун-т внутр. дел, 1997. – 68 с.

Одержано 13.10.2010

УДК 343.915

Наталія Володимирівна Греса

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та прикладної психології і педагогіки навчально-наукового інституту права та масових комунікацій ХНУВС

Алла Андріївна Шиліна

Кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри загальної та прикладної психології і педагогіки навчально-наукового інституту права та масових комунікацій ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ЧИННИКА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗЛОЧИНЦІВ

Злочинність неповнолітніх завжди була і залишається гостро актуальною проблемою, оскільки, з одного боку, вона відбиває загальні тенденції сучасної злочинності і показує тенденції її розвитку на майбутнє, а з другого – демонструє стан морального здоров'я суспільства [3, с. 207]. Основними завданнями кримінально-виконавчого законодавства України є регулювання порядку й умов виконання і відбування покарань, визначення засобів виправлення засуджених, охорона їх права, свободи і законних інтересів, надання засудженим допомоги у соціальній реабілітації. Позитивні результати у виправному процесі можуть бути досягнуті тільки у випадку правильно організованого процесу ресоціалізації з засудженими. У визначенні змісту поняття «ресоціалізація» існують різні точки зору. На думку З. А. Астемірова, поняття «ресоціалізація» може бути ототожнено з поняттям «виправлення та перевиховання». О. І. Зубкова та М. П. Стурова вважають, що ресоціалізація – це єдиний процес відновлення та розвитку соціально корисних зв'язків і відносин як в період відбування покарання, так і після звільнення. Результатом ресоціалізації повинна бути така зміна особистісних якостей засудженого, яка б дозволила розраховувати на його саморегульовану стабільну соціально-нормативну поведінку після звільнення [7]. З точки зору Т. І. Белавіної, ресоціалізація – це організований процес відновлення соціального статусу, раніше втрачених або несформованих соціальних навичок дезадаптованих неповнолітніх, переорієнтація їх соціальних установок і референтних орієнтацій за рахунок включення у нові позитивно орієнтовані відносини і види діяльності просоціально-орієнтованого педагогічно організованого середовища [1, с. 113].

Неповнолітні злочинці, які знаходяться в місцях позбавлення волі, безперечно, є особливою типологічною групою, яка відрізняється від дорослих злочинців та потребує інші підходи до ресоціалізації. Досягнення мети ресоціалізації забезпечується завдяки органічному сполученню активних групових методів роботи та індивідуального підходу до кожного. Під індивідуальною виховною роботою В. І. Кривуша розуміє систему цілеспрямованих психолого-педагогічних заходів, сукупність форм, методів і прийомів безпосереднього або опосередкованого впливу на конкретну особистість засудженого з урахуванням його індивідуально-психологічних особливостей та ступеню педагогічної занедбаності. До основних напрямків індивідуальної роботи співробітників установ належать такі: вивчення особистості злочинця за допомогою різноманітних методик; визначення методів і прийомів психолого-педагогічного впливу на злочинця [7].

Загальновідомо, що вивчення засуджених передбачає їх класифікацію як необхідну умову педагогічної діяльності, як основу диференційованого підходу до їх перевиховання. На базі класифікації можна розробляти типізовані та індивідуалізовані програми перевиховання неповнолітніх, визначати оптимальний перелік засобів виховного характеру для досягнення позитивних змін в особистості засудженого. Проте, класифікація засуджених – не самоціль, а лише інструмент в руках вихователів установ виконання покарань, завдяки якому індивідуальний підхід до особистості в процесі її перевиховання стає більш обґрунтованим та усвідомленим. Тому підхід до кожної особистості є водночас і диференційованим, що враховує її типологічні особливості, й індивідуальним, враховуючим особливості психологічної структури особистості.

У цьому відношенні найбільш значущою у виховній діяльності установ виконання покарань є розроблена професором В. П. Деевим класифікація засуджених за спрямованістю особистості як системою потреб, потягів, переконань, ідеалів, інтересів, прихильностей, світогляду, які визначають вибірковість ставлення індивіду до оточуючого світу, його життєвих планів, перспектив діяльності [2]. Інша класифікація засуджених враховує ступінь кримінальної зараженості, згідно якої злочинці розподіляються на декілька типів: глобально злочинний, з повною злочинною зараженістю, парціальний, з частковою кримінальною зараженістю та предкримінальний [4, с. 150–158]. Прикладне значення для практичних працівників установ виконання покарань має і класифікація засуджених за загальнохарактерологічними особливостями. У більшості засуджених під впливом провідних мотивів, соціальних цінностей середовища, норм моралі, права, освіти, звичок формується тип поведінки, що характеризується різними ознаками. Вони були поділені в залежності від їх характеру та поведінки на дванадцять типів особистості: «актор», «гравець», «панікер», «інтриган» та інші. Найбільш поширеними між засудженими є такі типи як «актор», «гравець», «резонер», «сутяжник», «біла ворона», «нитик». Класифікації засуджених за насильницькі злочини виділяє такі типи засуджених за провідними особистісними властивостями, характерними ознаками поведінки: збуджений, некерований, впертий, активний, демонстративний, безвільний [6]. На нашу думку так само рівень усвідомлення вини злочинцем та прагнення його до переосмислення вчиненого злочину також впливає на успіх процесу ресоціалізації.

Тому початковим завданням ресоціалізації є психокорекційна та профілактична робота з неповнолітніми засудженими яка спрямована на: діагностику рівня усвідомлення ними своєї вини щодо скоєного злочину (високий рівень усвідомлення вини (усвідомлення практично повною мірою), середній рівень усвідомлення вини (часткове усвідомлення вини), низький рівень усвідомлення вини (практично відсутнє усвідомлення і переживання факту скоєного злочину); психолого – педагогічну роботу щодо формування у неповнолітніх злочинців достатнього рівня усвідомлення своєї вини за кожною її складовою (когнітивною, емоційною та поведінковою); розвиток психологічних особливостей неповнолітніх злочинців, які відображають когнітивні, комунікативні, емоційні та ціннісні структури особистості, її здатність до саморегуляції та самоуправління та на нашу думку детермінують високий рівень усвідомлення вини (наприклад, розвинений емоційний та соціальний інтелект, антиципаційна спроможність, система цінностей, дефензивні механізми захисту та інші); диференційовану психолого-корекційну роботу з кожною групою неповнолітніх злочинців залежно від рівня усвідомлення вини.

Тому ми вважаємо, що в першу чергу необхідно звернути увагу на розвиток та підвищення соціального та емоційного інтелекту неповнолітніх злочинців. Як відомо соціальний інтелект об'єднує й регулює пізнавальні процеси, пов'язані з відбитком соціальних об'єктів. Саме соціальний інтелект забезпечує розуміння мови, вчинків і дій людей, а також невербальних реакцій оточуючих та є когнітивною складовою комунікативних здібностей особистості [5]. Саме ці здібності та вміння на нашу думку є важливими умовами усвідомлення вини. У структурі соціального інтелекту виділяється два компоненти: поведінковий та когнітивний. Тому виховна робота повинна бути спрямована на розвиток когнітивних елементів (оцінка перспективи, розуміння людей, знання соціальних правил, відвертість у відносинах з оточуючими), а також поведінкових елементів (здатність мати справу з людьми, соціальна пристосовність, теплота в міжособистісних відносинах). Тобто навчившись розуміти інших людей, неповнолітнім злочинцям буде легше розуміти самого себе.

Також необхідно підвищувати рівень емоційного інтелекту неповнолітніх злочинців, які частково та практично не усвідомлюють свою вину щодо скоєного злочину. Виховну роботу треба спрямовувати на чотири сфери емоційних розумових здібностей, а саме: безпомилково розрізнявати власні емоції та емоції інших людей; використовувати емоції для підвищення ефективності розумової діяльності; розуміти значення емоцій; управляти емоціями. Тобто необхідно розвивати наступні ментальні здібності:

1. Усвідомлена регуляція емоцій. Початковий момент управління відчуттям – це розщеплювання монолітного недиференційованого афекту (Я-відчуття) на суб'єкта і його відчуття, точніше кажучи, це вичленення відчуття як окремого об'єкту, а не властивість зовнішнього світу («Я відчуваю страх або задоволення»), а не «Всесвіт страшний або приємний»). Наступний етап управління емоціями полягає у розширенні або обмеженні потоку емоційної інформації, наприклад, за допомогою контролюючих думок. Так, захисна, обмежуюча емоційний досвід стратегія супроводжується думками типу «Не думай про це», «Це

не заслуговує моєї уваги», «Я не реауюю» тощо. Навпроти, такі думки, як «Дізнайся про це більше», «Відкрий себе для цього відчуття» та інші свідчать про відкритість свідомості для потоку емоційних переживань. Це допоможить неповнолітнім злочинцям розвинути здатність співпереживати іншим, розуміти глибину їх відчуттів, тобто проявляти емпатію більшою мірою, ніж тоді, коли механізм управління емоційним досвідом діє у напрямі його обмеження. Можна регулювати настрій, асоціюючи себе з певними людьми. Так, ототожнюючи себе з людьми, що досягли успіху в значущій для нас галузі, можливо керувати негативними емоційними станами, такими як заздрість. Крім того, можливо активно діяти на користь іншим для того, щоб справитися з власними негативними емоціями. Ця «допомога в негативному емоційному стані» розглядається як мотив альтруїстичної поведінки.

2. Розуміння (осмислення) емоцій. Необхідно розвивати такі функції емоцій як закріплення досвіду, міжособистісну комунікацію, емоційну експресію, а також здатність виражати емоції вербально (ясно та чітко говорити про свої емоції).

3. Розрізнення та вираз емоцій. Розрізнення емоцій пов'язане зі здатністю диференціювати не тільки власні емоції, але і емоції оточуючих. В свою чергу саме розвиток вищевказаних здібностей пов'язаний з оволодінням мовою емоцій, які вимагають засвоєння загальноприйнятих в даній культурі форм їх виразу, а також розуміння індивідуальних проявів емоцій у людей, з якими людина живе і працює. Також розрізнення емоцій пов'язано з розвитком емпатії та такими здібностями як уміння зрозуміти точку зору іншої людини, точно ідентифікувати емоції інших, відчувати схожі емоції у відповідь на емоції інших, спілкуватися або діяти на основі цього внутрішнього досвіду.

4. Використання емоцій для підвищення якості розумової активності. Здійснення ефективного або задовільного процесу прийняття рішення неможливе, якщо думка позбавлена емоційного підкріплення. Тому необхідно розвивати емоцій, які мотивують когнітивну діяльність, яка пов'язана з емоційною сферою, точніше, з розпізнаванням, виразом та розумінням емоцій.

Домінування емоційного елемента в практичній логіці міркувань у неповнолітніх злочинців утруднює об'єктивне розуміння ситуації, оскільки емоція відношення переключається на саму себе, додає оціночним судженням особи зайвої суб'єктивності, спрямовуючи мислення по «замкненому колу» емоційної логіки і трансформуючись в негативну поведінку. Тому необхідно виховні заходи спрямовувати на: формування усвідомлення власних емоцій та почуттів інших людей; навчання відреагуванню (вираженню) свого гніву прийнятним способом, безпечним для себе та оточуючих, а також відреагуванню негативної ситуації в цілому; розвиток контролю над деструктивними емоціями і навчання конструктивним поведінковим реакціям в проблемній ситуації.

Таким чином, розвинений соціальний інтелект, особливо здатність передбачати наслідки поведінки людей, розуміти зміну їх реакцій залежно від контексту ситуації, а також емоційний інтелект як група ментальних здібностей, які сприяють усвідомленню і розумінню власних емоцій та емоцій інших людей виступають одними із психологічних чинників, що детермінують високий рівень усвідомлення вини неповнолітніми злочинцями.

Список літератури

1. Белавіна Т. І. Соціальна дезадаптація молоді: чинники та умови / Т. І. Белавіна. – К. : ППНВ, 2004. – 140 с.
2. Деев В. Г. Социально-психологическая характеристика осужденных молодежного возраста и особенности их перевоспитания в ИТУ / В. Г. Деев. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1982.
3. Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / АПрН України, Ін-т вивчення проблем злочинності. – Х. : Право, 2004. – С. 207.
4. Медведєв В. С. Кримінальна психологія : [підручник] / В. С. Медведєв. – К. : Атака, 2004. – 368 с.
5. Михайлова Е. С. Тест Дж. Гилфорда и М. Салливена: диагностика социального интеллекта / Е. С. Михайлова. – СПб. : Иматон, 2001. – 55 с.
6. Синьов В. М. Педагогічні основи ресоціалізації злочинців / [Синьов В. М., Кривуша В. І., Беца О. В.]. – К. : МП «Леся», 1997. – 272 с.

Одержано 15.10.2010

УДК 343.95

Сергій Іванович Корсун

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної психології навчально-наукового інституту підготовки кадрів громадської безпеки та психологічної служби Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Ми очікуємо проведення Чемпіонату Європи з футболу у 2012 році. Загальновідомо, що на подібні заходи поряд з вболівальниками зі всього світу «злітаються» також повії, злодії та шахраї. Практика проведення масових спортивних змагань світового рівня свідчить про те, що у всіх містах які приймають чемпіонати, Олімпійські ігри та проводять інші подібні масові заходи спостерігається «бум сексуальної промисловості». У країнах з легалізованою проституцією райони «Червоних ліхтарів» у ці дні отримують статус найбільш відвідуваних. Схожа ситуація спостерігалась в Афінах під час Олімпійських ігор у 2004 році, у Німеччині під час проведення Чемпіонату Світу з футболу у 2006 році та у ПАР під час проведення Чемпіонату Світу з футболу у 2010 році.

Моніторинг преси та інтернет-видань свідчить, що під час Чемпіонату Світу в Німеччині тема проституції піднімалась не одноразово. В міста, що приймали першість, прибули «нічні метелики» не лише з ФРН, але й з інших країн, зокрема і із республік бувшого Радянського Союзу. Перед чемпіонатом світу проблема щодо попередження притоку в Німеччину повій з Болгарії та Румунії обговорювалась навіть в Страсбурзі на сесії Європарламенту.

Слід зазначити, що проституція в Німеччині легалізована з грудня 2001 року. У «працівниць» є своя профспілка, вони сплачують податки, роблять відрахування в пенсійний фонд, мають право на звернення до суду за усіма трудовими спорами. Державна скарбниця країни отримує від жриць кохання мільярди євро податків щороку. Влада стурбована лише з приводу так званого

трефікінга – примусової торгівлі жіночим тілом. Згідно параграфу 180 В та 181 німецького Кримінального кодексу, насилля такого роду вважається тяжким злочином і карається десятирічним тюремним ув'язненням.

В секс-індустрії Німеччини зайнято близько 400 000 осіб. Щорічний обіг ринку секс-послуг оцінюється в 4–5 % ВВП. Працівниці секс-індустрії обкладаються податком, зокрема, в рахунок повії включено ПДВ. До того ж борделі повинні сплачувати додатковий збір в міську скарбницю – від 15 до 20 євро з повії. Перед чемпіонатом світу недалеко від Олімпійського стадіону в Берліні було відкрито шикарний бордель на 60 номерів. Влада ще одного міста Дортмунда побудувала спеціальні дерев'яні «секс-курени», які туристи орендували з конкретною метою. Поряд з ними знаходились палатки-закусочні та місця продажу презервативів.

Було організовано і соціально-психологічну допомогу. Німецька організація, що займається боротьбою з примусовою проституцією, Solwodi (Solidarity with Women in Distress) відкрила гарячу 24-годинну телефонну лінію допомоги повіям. Лінія відкрилась задовго до ЧС-2006 і працювала ще три тижні по тому. На лінії працювало 20 жінок, які відповідали на телефонні дзвінки англійською, французькою, німецькою, польською, російською, румунською, іспанською та українською мовами.

Нерідко чемпіонати провокують спалах так званої примусової проституції. Коли жінок заманюють в країну, відбирають паспорт та перетворюють в секс-рабинь.

Виявляється, що ця проблема стосується не лише жінок. За обережними оцінками німецької поліції число чоловіків, які обслуговували сексуально стурбованих жінок – гостей ЧС-2006, перевищило 5 тисяч осіб.

Наша країна, правоохоронні органи готуючись до Чемпіонату Європи з футболу 2012 року, мають бути готовими до тих викликів у сфері торгівлі людьми, які нам готує цей захід. Офіційно проституція та торгівля людьми в нашій країні законодавчо заборонена. Нормативно ці питання врегульовані адміністративним (ст. 181-1 КУпАП) та кримінальним (ст. 149, 302, 303 КК України). Однак, як відомо, попит породжує пропозицію. Попит на такі послуги буде, отже буде формуватись і пропозиція. На ЧС-2006 у Німеччині також додатково приїхало з інших країн близько 40–50 тисяч повії. За наближеними оцінками на ЧС-2010 в Південній Африці «працювало» до 40 тисяч представниць найдревнішої професії із інших країн. Їх послугами скористалось не менше 400 тисяч осіб сильної статі.

Поряд з спалахом вітчизняної секс-індустрії нам слід очікувати прибуття жриць кохання із інших країн. Враховуючи лібералізацію візової політики України їх кількість навряд чи буде меншою 40 тисяч осіб.

Під час ЧС-2006 громадська активістка Ліча Бруса із «Організації голландських повії» взагалі заявила, що «позбавлення вболівальників природних тілесних задовольень стане відчутним ударом по самій ідеї такого життєстверджуючого свята, як чемпіонат світу-2006».

Таким чином, слід враховувати, що лише заборонами вирішити проблему неможливо. І вболівальникам і жрицям кохання потрібна буде психологічна

допомога, тут доцільно було б залучати громадські організації, створити цілодобові телефонні лінії довіри тощо.

Потрібно бути готовими до того, що на цьому фоні активізується транснаціональна злочинність не лише в сфері торгівлі людьми, але й щодо втягнення в злочинну діяльність неповнолітніх, наркодилерство та інші види тіньового бізнесу.

Одержано 12.10.2010

УДК 343.62

Лада Миколаївна Ростомова

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Одеського державного університету внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ НАД ДІТЬМИ

У доповіді ООН про стан насильства над дітьми (2009) зазначено, що в 2008 році близько шести мільйонів дітей в світі були змушені заробляти на життя у секс-індустрії; близько одного мільярда дітей не захищені законом від тілесних покарань в дитячих навчально-виховних закладах; у два рази більша кількість дітей (1/6 від загалу) зазнає фізичного насильства від батьків та інших родичів. Що стосується інших видів насильства (психічне, економічне, примусова праця та ін.), то статистика щодо їх обліку відсутня, але вибіркові опитування свідчать про їх значну поширеність й високу латентність.

Уповноважений із справ дітей при президенті РФ П. Астахов нещодавно повідомив журналістам про численні порушення прав дітей на освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення, відпочинок тощо. В 2009 році в Росії проти дітей було скоєно більш 108 тис. насильницьких злочинів, з них 65 тис. були пов'язані з порушенням статевої недоторканості. За статистичними даними прокуратури РФ, більше 60 % злочинів заподіяли батьки, родичі, знайомі потерпілих. Частка не знайомих дитині насильників в Україні дорівнює 25 %.

В нашій державі стрімко зростає кількість батьків, які притягуються до кримінальної відповідальності за неналежне виконання батьківських обов'язків, втягування дітей у вживання алкоголю, жебракування, вчинення злочинів. Це свідчить про покращання роботи міліції. Проте залишається не визначеним поняття належного виконання батьківських обов'язків. Матеріальне заохочення народжуваності дітей аж ніяк не гарантує належне піклування та виховання як у ранньому віці, так й при досягненні повноліття.

В Україні 75 % розлучень припадає на родини, які мають дітей. Як правило, вони залишаються з матір'ю, хоча далеко не завжди таке рішення суду є обґрунтованим. Вибіркові опитування дітей свідчать, що ініціатива в застосуванні різних форм насильства в сім'ї у 65 % йде від матерів, які набагато більше часу проводять з дітьми, ніж їх чоловіки. Не рідко батько фізично карає дитину за невідому йому провину на прохання дружини.

Зазначені явища характеризують стан суспільства загалом і ті чинники, що провокують застосування фізичного і психічного насильства у побуті, зокрема «домашнього» насильства.

Дільничні інспектори міліції та працівники кримінальної міліції у справах дітей в останні роки стали більше уваги приділяти насильству чоловіків над дружиною, дітьми, хоча, як свідчать дані ЄС, жінки досить часто використовують психічне й навіть фізичне насильство до своїх чоловіків, особливо у випадках, коли вони мають меншу освіту, заробітну плату, перебувають у стані сп'яніння. Такі прояви мають високий рівень латентності, оскільки чоловікові «не личить жалітися» на насильство з боку дружини. Слід відзначити, що в Західній Європі чоловіки цей комплекс успішно долають й охоче звертаються до поліції за захистом честі, достоїнства та здоров'я, в суд, за матеріальним відшкодуванням завданої шкоди.

Найбільш вразливою та мало захищеною стороною у домашніх конфліктах є діти та особи похилого віку. Щодо дітей, то їх інтереси захищають чисельні державні соціальні служби, недержавні організації та пересічні громадяни. Ступень соціальної та правової захищеності людей похилого віку значно гірший, але це – тема спеціального розгляду.

Якщо проблематика фізичного насильства дістала належний розвиток в сучасній, особливо зарубіжній літературі, то значна кількість аспектів психічного насильства залишається поза увагою науковців, не відображується в національному законодавстві. Проблема правової та психологічної допомоги скривдженим дітям в Україні досліджується не так давно (як це не прикро, завдяки фінансової підтримки фонду Сороса, а не державного бюджету) за участі юристів (Ю. П. Аленин, Ю. В. Александров, Ю. В. Баулін, М. І. Джига, І. І. Лановенко, А. В. Старушкевич В. В. Сташис) психологів (Н. І. Максимова, Л. І. Мороз, Т. Р. Морозова, В. Г. Панок, С. І. Яковенко), соціальних педагогів (І. В. Зверева). Це дослідження з кримінальної віктимології, правової й статево-рольової соціалізації, профілактики злочинів, спрямованих проти прав дитини, зокрема її статевої недоторканості.

Вивчення досвіду розвинутих країн світу вказує на провідну роль громадських організацій, психологів, служб «довіри», екстреної психологічної допомоги. Більшість цих структур ведуть діяльність незалежно або створюють недержавні координаційні комітети. У Європі та Росії велика роль відводиться педагогічним та медичним установам. Накопичений в світі досвід вивчення насильників свідчить, що до нього схильні особи:

- в родині яких є душевнохворі особи, або особи, які страждають алкоголізмом або наркоманією;
- підлітки, що виховуються без нагляду, вживають алкоголь і наркотики;
- здійснювали в дитинстві або в ранньому підлітковому віці «сексуальні делікти»;
- діти з аномаліями психіки, соціально та педагогічно занедбані;
- з проявом гіперсексуальності, схильні до перверсій;
- які здійснювали спроби самогубства з сексуальних мотивів;
- схильні до насильницьких дій для задоволення статевих потреб;
- які раніше притягалися до відповідальності за правопорушення проти статевої недоторканості.

Таким чином, половину віднесених до груп ризику категорій населення складають діти й підлітки, що доводить необхідність проведення профілактичної роботи зі шкільного, а можливо й більш раннього віку. Для здійснення повноцінної діяльності з профілактики насильницьких, зокрема сексуальних злочинів на цьому етапі необхідна узгоджена діяльність педагогів, психологів, батьків (за можливості), соціальних працівників, і, якщо це необхідно, правоохоронців. Американські психологи, констатуючи зростання проявів домашнього, зокрема, сексуального насильства в США, в якості профілактичних заходів пропонують такі заходи:

- контроль за морально-психологічним станом та психічним здоров'ям батьків, спеціальні навчальні програми для батьків щодо належного виховання, виявлення у ранньому віці (до 12 років) дітей, схильних до насильства з подальшим спостереженням за ними, залученням у реабілітаційні програми,

- виявлення потенційних жертв, створення спеціальних «груп допомоги» віктимним дітям при школах, громадських організаціях, широке залучення громадськості та ЗМІ до формування відповідного ставлення до захисту прав дітей, створення благодійних товариств, наприклад, для опіки розумово відсталих дітей, багатодітних сімей тощо;

- створення спеціальних навчальних програм для студентів медиків і педагогів, проведення широких статистичних та епідеміологічних досліджень у всіх шарах суспільства, вдосконалення законодавства в даній сфері правовідносин, надання правової, медичної та психологічної допомоги жертвам насильства;

- здійснення міждисциплінарних досліджень та ознайомлення з їх результатами політиків, широкої громадськості;

- формування ідеології в суспільстві, яка засуджує насильство в усіх його проявах, створення відповідних законодавчих актів, норм, в тому числі які зобов'язують ЗМІ, індустрію розваг утримуватися від пропаганди насильства.

Канадські вчені (1997), в якості заходів профілактики сексуального насильства з боку підлітків і молодих людей пропонують:

- створення програм з сексуального виховання в школах

- патронаж підлітків, засуджених умовно;

- патронаж жертв сексуального насильства;

- створення спеціальної системи лікування та реабілітації підлітків, схильних до насильства в цілому і до сексуального насильства зокрема, із залученням психологів, психіатрів, педагогів, активістів-батьків;

- спеціальне навчання працівників поліції щодо втручання у «сімейні справи», коли вони набувають загрозливого стану й порушують права людей.

- ознайомлення педагогів, медиків, працівників поліції, з проблемою насильства над дітьми, зміна установок щодо розподілу ролей в родині, прав дітей, жінок;

- спонукання дорослих ставитися до розповідей дитини з довірою і адекватно реагувати на них;

- навчання дітей розумній обережності й прийомам забезпечення особистої безпеки.

Йдеться про навчання дітей алгоритмам безпечної поведінки, зокрема оцінці ситуації та вибору адекватних способів реагування, здатності просити про допомогу. Але чи буде вона надана? Опитування курсантів університету щодо їх готовності брати участь у боротьбі із насильством над дітьми показало, що близько 60 % не вважають фізичне покарання дітей батьками злочином, суть психічного насильства над дітьми їм взагалі не зрозуміла. Бажання втручатися у внутрішні справи сім'ї виявлене у 15 % опитаних.

Після скандалу із нібито участі депутатів ВР України у розбещуванні дітей у таборі «Артек» інтерес громадськості до проблеми насильства над дітьми зріс й набув дещо хворобливих рис. Наприклад, для посилення боротьби з педофілією було запропоновано примусова фармакологічна кастрація винних (така норма запроваджена у Польщі). Водночас стала зрозумілою не готовність правоохоронців делікатно працювати у таких випадках, зокрема, небезпека розголосу особистих даних потерпілих.

Узагальнюючи сказане, слід наголосити на необхідності глибокого та всебічного наукового вивчення стану справ щодо насильства над дітьми, розробки комплексу профілактично-коригувальних заходів, в тому числі й шляхом покращення підготовки до її здійснення фахівців у стінах ВНЗ МВС.

Список літератури

1. Bell P. Sexual abuse and referral bias / Bell P. // Br. J. Psychiatry. – 1992. – P. 160–171.
2. Finkelhor D. The victimization of children: A developmental perspective / Finkelhor D. // American J. of psychiatry. – 1995. – Vol. 65. – P. 177–193.

Одержано 10.10.2010

УДК 343.59

Ірина Василівна Юрченко

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРОФІЛАКТИКА НЕГАТИВНИХ ЯВИЩ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЧЕРЕЗ МОБІЛЬНІ КОНСУЛЬТАТИВНІ ПУНКТИ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ДЛЯ СІМ'Ї, ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

Подолання негативних явищ у молодіжному середовищі є актуальною проблемою сьогодення, і, що цілком закономірно, є одним із основних завдань системи центрів соціальних служб для молоді. Це зумовлено тим, що негативні явища серед підлітків та молоді, яка перебуває на обліку в медичних закладах з діагнозом наркоманія. Є підстави вважати, що кількість споживачів наркотичних речовин у 10 разів більша, ніж за офіційними даними. Наркотизації суспільства активно сприяють такі негативні фактори як різке соціально-майнове розшарування сімей, неврівноваженість психоемоційного фону виховання підлітків, їхня соціалізація в умовах знецінення загальнолюдських принципів моралі тощо.

З проблемою розповсюдження наркоманії тісно пов'язане й поширення епідемії ВІЛ/СНІДу, оскільки серед загальної кількості ВІЛ-інфікованих відсоток ін'єкційних споживачів наркотиків складає близько 80 %.

Однією з зловісних ознак СНІДу є «вимивання» із суспільно-корисного життя молодого, здорового прошарку населення. Хвороба вражає молодь у найбільш активному репродуктивному та працездатному віці. Не менш вражаючим є факт, що офіційна кількість випадків ВІЛ/СНІДу – тільки вершина айсбергу, що складає близько 10 % фактичного числа інфікованих та хворих. Інформованість населення щодо цього питання почала виходити з кризи, але профілактична робота серед молоді, яка складає групи соціального ризику, та особливо серед цільових груп, ще не ведеться в достатньому обсязі.

Викликає занепокоєння і проблема ранніх статевих стосунків, поширення венеричних захворювань серед підлітків, небажана вагітність у ранньому віці. Хоча в останні роки просліджується тенденція зниження кількості випадків захворювань, що передаються статевим шляхом, все ж у порівнянні з європейськими країнами рівень поширення ПСШ залишається надзвичайно високим, особливо серед дітей та підлітків. Через це проблема пропаганди здорового способу життя серед молоді гостро стоїть перед суспільством. Існуюча система підтримки сім'ї, в якій акцентується увага, передусім, на виплаті незначної грошової допомоги, не забезпечує необхідних умов для реалізації її функції, і тому соціально-психологічна допомога сім'ям, жінкам, дітям та молоді стає все більш актуальною.

Саме тому, згідно до формуючої функції суспільства по відношенню до молодого покоління, проведення профілактичних заходів з метою подолання негативних явищ у молодіжному середовищі закономірно стало одним із основних завдань системи центрів соціальних служб для молоді України.

Складні соціально-економічні та демографічні реалії сьогодення в Україні також зумовлюють необхідність посилення уваги з боку держави на проблеми соціального становлення молоді, яка проживає у віддалених сільських та гірських місцевостях, оскільки неналежне забезпечення транспортним зв'язком, відсутність психологів, фахових медичних служб у сільській місцевості, а також організацій та осіб, які б відповідали за роботу з молоддю, призводить до зростання різноманітних проблем в молодіжному середовищі.

Суттєвою перешкодою в організації соціальної роботи з молоддю, яка проживає у сільській та гірській місцевості є відсутність кваліфікованих спеціалістів, тому для надання комплексної інформаційно-консультативної допомоги різним категоріям дітей та молоді нагальним є створення і організація діяльності спеціалізованих служб «Мобільний консультативний пункт соціальної роботи в сільській та гірській місцевості» центрів соціальних служб для молоді (далі – МКП). Це інноваційна форма роботи, коли до віддалених населених пунктів організовуються виїзди консультативного автобусу, укомплектованого відповідною апаратурою, методичними матеріалами тощо для проведення лекційних та тренінгових занять серед молоді, надання індивідуальних консультацій. До роботи МКП залучаються спеціалісти різного профілю згідно потреб та запитів населення регіону.

Необхідність залучення до виїздів МКП спеціалістів різного фаху ставить перед керівниками даних спеціалізованих служб вимогу налагодження стосунків з різними установами та організаціями з метою залучення їх фахівців до роботи з молоддю, у першу чергу з сільською.

З організаціями-партнерами, спеціалісти яких залучаються до роботи МКП, укладаються угоди про співпрацю, які підписуються на рік, на певний термін або безстроково. ЦССМ визначають потребу у залученні спеціалістів за всіма напрямками своєї діяльності, в тому числі враховуються потреби залучення спеціалістів до діяльності МКП.

Згідно з угодою про співпрацю складається план спільних дій на рік з кожною організацією-партнером. Проектні плани розробляються спеціалістами ЦССМ і в подальшому узгоджуються з партнерами. Затвердження планів співпраці провадиться на рівні начальника управління у справах сім'ї та молоді. У випадку тристоронньої угоди між кількома зацікавленими організаціями план затверджується на рівні голови (заступника голови) держадміністрації, що є досить дієвим стимулом до реалізації угоди.

Протягом року проводяться спільні заходи з залученням спеціалістів організацій-партнерів. Угода двостороння, тому, за необхідності, фахівці ЦССМ залучаються до заходів партнерських організацій. Дія угоди не звужується до рівня участі спеціалістів організацій-партнерів у виїздах МКП, співпраця в напрямку профілактики негативних явищ в дитячому та молодіжному середовищі передбачає участь спеціалістів у науково-практичних конференціях, підготовці виступів і публікацій у ЗМІ, спільній розробці буклетів та інформаційних матеріалів, організації та проведенні акцій та конкурсів серед молоді.

Організації-партнери МКП при ОЦССМ та РЦССМ

<i>Організація</i>	<i>Спеціалісти за фахом</i>	<i>МКП при ОЦССМ</i>	<i>МКП при РЦССМ</i>
Медичні заклади (лікарні, поліклініки)	Дерматовенеролог, гінеколог, педіатр, нарколог, інфекціоніст, терапевт		
Кримінальна міліція у справах неповнолітніх	Представник правоохоронних органів, інспектор, юрист		
Служба у справах неповнолітніх	Інспектор, юрист, педагог		
Відділ внутрішніх справ	Інспектор кримінальної міліції, юрист		
Відділ юстиції	Юрист		
Відділ РАГС	Спеціаліст відділу, юрист		
Відділ освіти	Педагог, психолог, соціальний педагог		
Центр зайнятості	Спеціаліст		
Центр планування сім'ї	Гінеколог		
Центр здоров'я	Гінеколог		
Прокуратура	Юрист		
Наркологічний диспансер	Нарколог		
Санепідемстанція	Лікар-епідеміолог		
Громадські організації	Психолог, лікар-валеолог		
Загальноосвітні школи	Психолог, соціальний працівник		
Вищі навчальні заклади	Педагог, психолог		

Організації-партнери зацікавлені в роботі МКП, оскільки одним із напрямів їх роботи є профілактика негативних явищ у дитячому та молодіжному середовищах. Залучення до роботи МКП дозволяє партнерам звітуватися по своїй галузі про проведену роботу і в той же час не провадити організаційної роботи, яка покладається на ЦССМ.

Згідно з розпорядженням щодо реалізації програми партнерами ЦССМ визначені відділи у справах сім'ї та молоді, освіти, культури та адміністрація навчальних закладів різних типів, наркологічного диспансеру, служба у справах неповнолітніх, місцеві органи виконавчої влади.

Якщо проаналізувати перелік установ і організацій, спеціалісти яких приймають участь у роботі МКП при ОЦССМ та РЦССМ, то видно, що більш широкі можливості залучення спеціалістів широкого профілю мають ОЦССМ. В обласних центрах діють соціальні служби, такі як центри здоров'я, центри планування сім'ї, наркологічні диспансери, одним із напрямів роботи яких є саме профілактика негативних явищ у дитячому та молодіжному середовищах.

В той же час МКП при РЦССМ, крім медичних працівників, мають змогу залучати до співпраці спеціалістів відділів районної держадміністрації, які мало володіють методиками роботи з молоддю. Їх діяльність обмежується проведенням тематичних лекцій та бесід, що не можна розглядати як ефективні методи впливу на свідомість молоді.

Інтерв'ю, проведені в ході дослідження керівниками організацій-партнерів ЦССМ, засвідчили зацікавленість і співпраці. У випадку здійснення виїздів МКП у сільські райони організацію такої роботи беруть на себе соціальні працівники ЦССМ, працівники ж інших служб і організації безпосередньо працюють з молоддю.

Спеціалісти відзначають необхідність і ефективність такої спільної роботи, оскільки роботу щодо профілактики негативних явищ у дитячому та молодіжному середовищах не можна розглядати як завдання якоїсь однієї конкретної установи або організації. Багатоплановість питань, що виникають у ході роботи з клієнтами, потребує комплексного розгляду, роботи спеціалістів різного фаху. Тому організації-партнери розглядають участь своїх спеціалістів у роботі виїзних бригад МКП як цілком закономірну і корисну діяльність.

З метою забезпечення належного рівня роботи даної спеціалізованої служби, Державним центром соціальних служб для молоді розроблено Комплексну програму «Профілактика негативних явищ у дитячому та молодіжному середовищі», однією з складових якої є програма «Мобільний консультативний пункт».

Метою діяльності спеціалізованих служб ЦССМ «мобільний консультативний пункт соціальної роботи у сільській та гірській місцевості» є надання систематичної соціально-психологічної, педагогічної і медичної консультативної допомоги дітям, підліткам, молоді та їхнім батькам, котрі проживають у віддалених сільських та гірських місцевостях України, а також пропаганда здорового способу життя. Пріоритетні напрями роботи МКП – надання допомоги у формуванні фізично та психічно здорової особистості, соціально зрілої людини з позитивним ставленням до життя.

Відповідно до мети сформульовані завдання програми «Мобільний консультативний пункт»:

- 1) встановлення контактів з навчальними закладами, державними установами, громадськими організаціями, благодійними фондами з метою розробки спільної програми дій;
- 2) залучення спеціалістів та волонтерів до реалізації програми, запровадження системи їх навчання;
- 3) складання плану та графіку роботи МКП;
- 4) розроблення технології поширення інформації серед дітей і молоді за стратегією «зниження шкоди» та організація систематичної підготовки волонтерів з числа учнів, студентів, батьків, представників громадських та благодійних для роботи за принципом «рівний-рівному»;
- 5) здійснення заходів щодо інформування населення та зацікавлених організацій про реалізацію програми;
- 6) розширення мережі МКП у регіонах;
- 7) розробка видання та розповсюдження інформаційно-методичних матеріалів профілактичного змісту;
- 8) здійснення системи заходів щодо створення соціально-позитивних стереотипів поведінки у дітей та молоді груп соціального ризику на основі індивідуальної роботи;
- 9) проведення досліджень щодо ефективності реалізації програми.

Категорії клієнтів, на яких спрямована МКП такі:

- учнівська та студентська молодь до 28 років, котра навчається в загальноосвітніх, середніх спеціальних, вищих навчальних закладах;
- діти та молодь, які можуть складати групи соціального ризику (схильні до девіантної поведінки, вживання алкогольних та наркотичних речовин, вихованці шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації, неповнолітні, які перебувають на обліку в органах кримінальної міліції у справах неповнолітніх);
- сім'ї усіх категорій та діти з неблагополучних, багатодітних, малозабезпечених сімей;
- соціальні сироти (діти, які повністю втратили зв'язок з батьками чи опікунами через відсутність необхідних умов для розвитку дитини, асоціальну поведінку батьків, жорстоке поводження батьків з дітьми) та сироти внаслідок втрати батьків;
- вихованці притулків для неповнолітніх, інтернатних закладів дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей;
- військовослужбовці строкової служби;
- педагоги, вихователі навчальних закладів, притулків для неповнолітніх, виховно-трудових колоній, працівники соціально-психологічної служби установ виконання покарань.

Головним координатором програми є фахівець Державного центру соціальних служб для молоді, а регіональними координаторами програми виступають фахівці Республіканського (АР Крим), обласних, міських ЦССМ. Також до роботи МКП залучаються спеціалісти різного фаху.

Партнерами у реалізації програми переважно виступають місцеві органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, центри здоров'я, центри статевого виховання, товариства Червоного Хреста, центри репродуктивного здоров'я дітей підлітків, центри профілактики ВІЛ-інфекції та лікування хворих на СНІД, асоціації допомоги людям, які страждають від алкоголізму та наркоманії, наркологічні та шкір венерологічні диспансери, центри медико-психологічної допомоги сім'ї, асоціації планування сім'ї, громадські організації. Для забезпечення належного рівня організації роботи МКП проводяться координаційні наради щодо спільної діяльності з партнерами, які найчастіше й забезпечують наявність залучених спеціалістів.

Під час роботи МКП здійснюється надання таких видів соціальних послуг: проведення цілеспрямованої просвітницької роботи з питань пропаганди здорового способу життя, репродуктивного здоров'я, профілактики негативних явищ, поширення знань про ВІЛ-інфекцію, СНІД, ІПСШ тощо; надання індивідуальної та групової консультативної допомоги; формування умінь і навичок здорового способу життя; організація лекційно-тренінгової роботи з питань самовизначення та самовиховання; проведення ігор для дітей.

Загалом реалізація програми передбачає проведення:

- *дослідницької діяльності* – зокрема соціологічних досліджень щодо визначення ефективності реалізації програми, поведінкових орієнтацій молоді щодо здорового способу життя тощо;
- *організаційної діяльності*, тобто підготовка пакету документів; оренда мобільного пункту; підготовка графіку рейсів автобусу – МКП; підбір та підготовка виконавців програми та графіку їхньої роботи;
- *науково-методичної діяльності* – розробка плану навчання виконавців програми, проведення навчальних семінарів, тренінгів, практикумів для фахівців ЦССМ, залучених спеціалістів та волонтерів, підготовка лекційних, тренінгових матеріалів профілактичного та просвітницького спрямування для різних категорій клієнтів;
- *рекламно-інформаційної діяльності*, тобто проведення радіопередач щодо пропаганди здорового способу життя; створення картотеки відео- та аудіо матеріалів з питань профілактики негативних явищ в дитячому та молодіжному середовищах; розробка; видання та поширення рекламно-інформаційних матеріалів з питань здорового способу життя; профілактики ВІЛ/СНІДу та асоціальної поведінки серед людей та молоді, їх батьків. Працівники ЦССМ мають якомога ширше інформувати населення про існування та функціонування консультативних пунктів, щоб їх послугами могли скористатися всі, хто цього потребує;
- *безпосередньо соціальної роботи*:
 - надання систематичної індивідуальної та групової консультативної допомоги (соціально-психологічної; педагогічної; правової та медичної) неповнолітнім, молоді та їх батькам;
 - виїзд фахівців ЦССМ у сільські та селищні райони для проведення лекцій, бесід, тренінгів, обміну досвідом роботи у заклади освіти, виховні

колонії, інтернати, дитячі будинки сімейного типу, прийомні та неблагополучні сім'ї, військові частини з метою висвітлення питань пропаганди здорового способу життя, профілактики наркоманії, захворювання на ВІЛ/СНІД, ПСШ тощо;

- робота тематичного відеосалону;
- організація вуличної соціальної роботи (первинне консультування; проведення ігорток; розповсюдження інформаційних матеріалів тощо).

Найбільш актуальним у роботі МКП є соціальне обслуговування: надання індивідуальних та групових консультацій, проведення лекційно-тренінгових занять з метою здійснення просвітницької роботи у місцевостях, де відсутні ЦССМ.

Фінансування програми здійснюється за рахунок коштів ДЦССМ, місцевих бюджетів та спонсорських внесків.

Оцінка ефективності реалізації програми здійснюється за такими критеріями:

- системність роботи МКП;
- кількість звернень за консультативною допомогою;
- кількість залучених спеціалістів та волонтерів;
- уповільнення поширення таких явищ як алкоголізм, наркоманія, ВІЛ/СНІД, ПСШ у дитячому та молодіжному середовищах.

Формами оцінки, що здійснюється раз на півріччя, є опитування, аналіз статистичних та інформаційних звітів ЦССМ, висновки спостережень.

Діяльність МКП ЦССМ спрямована на виконання:

- Указу Президента України від 24.01.2001 № 42/2001 «Національна програма «Діти України» на період до 2005 р.»;
- наказу Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму України від 07.02.2001 № 262 «Про реалізацію Указу Президента України від 24.01.2001 року № 42/2001 «Про додаткові заходи щодо забезпечення виконання Національної програми «Діти України» на період до 2005 року»;
- Указу Президента України від 25.12.2000 № 1376/2000 «Про комплексну програму профілактики злочинності на 2001–2005 роки»;
- наказу Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму України від 14.02.2001 № 293 «Про реалізацію Указу Президента України від 25.12.2000 року № 1376/2000 «Про комплексну програму профілактики злочинності на 2001–2005 роки»;
- Указу Президента України від 28.01.2000 № 113/2000 «Про додаткові заходи щодо запобігання дитячої бездоглядності»;
- Указу Президента України від 18.03.1998 № 200/98 «Про затвердження Комплексних заходів щодо профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей, їх соціальної реабілітації в суспільстві»;
- Указу Президента України від 18.01.2001 № 20/20001 «Про додаткові заходи щодо запобігання зникненню людей, удосконалення взаємодії правоохоронних та інших органів виконавчої влади в їх розшуку»;
- Указу Президента України від 26.03.2001 № 203/2001 «Про затвердження Національної програми «Репродуктивне здоров'я на 2001–2005 роки»;
- Постанови Кабінету Міністрів України від 11.07.2001 № 790 «Про програму профілактики ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2001–2003 роки»;

- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.09.2002 № 518-р «Про затвердження заходів, спрямованих на реалізацію у 2003 році основних напрямів соціальної політики на період до 2004 року»;

- Постанови Кабінету Міністрів України від 05.06.2002 № 766 «Про комплексну програму протидії торгівлі людьми»;

- Постанови Кабінету Міністрів України від 06.05.2001 № 479 «Про Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню тендерної рівності у суспільстві на 2001–2005 роки»;

- Постанови Кабінету Міністрів України від 15.09.1999 № 1697 «Національна програма патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства»;

- наказу Мінагропрому, Міносвіти та Держкоммолодьспорттуризму України від 31.01.2000 № 13/467/16-Л «Про затвердження Програми «Сільська молодь».

Виконання цих документів передбачає систематичне проведення інформаційно-просвітницьких та профілактичних заходів, соціальний захист дітей та профілактику правопорушень серед них, пропаганду здорового способу життя, сприяння родинному вихованню, створення батьківських шкіл, центрів сім'ї з метою підготовки молоді до сімейного життя, налагодження сімейних стосунків, виховання культури поведінки в сім'ї.

На підставі цих нормативно-правових актів система ЦССМ зобов'язана забезпечити роботу МКП для дітей та молоді в сільській та гірській місцевості для надання соціальних послуг бездоглядним, безпритульним дітям, дітям-правопорушникам, соціального супроводу молоді та неповнолітніх, які відбувають покарання або звільнилися з місць позбавлення волі. Відповідно, передбачено створення консультативних пунктів ЦССМ у виховно-трудовах колоніях для неповнолітніх, притулках для неповнолітніх, виїзних пунктів для надання соціально-консультативної допомоги сільській молоді та проведення заходів з питань запобігання торгівлі людьми, насильства, в т. ч. у сім'ї.

Крім того, ЦССМ повинні сприяти розширенню мережі громадських приймалень, консультативних пунктів з правової освіти молоді, забезпечити видання методичної та довідкової літератури з питань запобігання негативним проявам у дитячому середовищі для батьків, спеціалістів, які працюють з дітьми, та широкого кола громадськості.

Список літератури

1. Соціальна робота з дітьми та молоддю: проблеми, пошуки, перспективи / за заг. ред. Пінчук І. М., Толстоухової С. В. – К. : УДЦССМ, 2000. – Випуск 1. – 276 с.

2. Соціальна політика та соціальна робота : Звіт про першу науково-практичну конференцію «Соціальна політика в Україні: вчора, сьогодні, завтра». – К., 1996.

3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб / Безпалько О. В. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 134 с.

4. Соціальна робота з молоддю в Україні (збірник інформаційно-методичних матеріалів). – К. : Столиця, 2003.

5. Довідкові матеріали про становище молоді та хід реалізації державної молодіжної політики в Україні. – К. : УкрНДІ проблем молоді, 2002. – 98 с.

Одержано 12.10.2010

УДК 343.915

Ірина Петрівна Кириченко

Ад'юнкт кафедри загальної психології та педагогіки навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

ГОТОВНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПІДЛІТКІВ

Суть профілактики правопорушень підлітків полягає в нормалізації всього психічного життя підлітка, в прискореному розвитку всього позитивного фонду особи, формування у неї етичної і соціальної стійкості, етично-вольових якостей. Дуже важливо не руйнувати особу, не пригнічувати її, не пригасити в ній соціально-особисте, тим більше індивідуальне [2, с. 89–94]. Підлітка потрібно прийняти таким, яким він є, поважати його індивідуальність. Основним чинником, що впливає на особистість підлітка, є особистість вихователя з її властивостями, якостями і рисами. Тому при організації процесу профілактики до педагогів, працівників міліції громадської безпеки, зокрема дільничних інспекторів, пред'являються, крім загально педагогічних, і деякі спеціальні вимоги. Наприклад, такі як:

- знання специфіки, сутності і закономірності процесу виховання і перевиховання і його об'єкту – девіантних, педагогічно запущених дітей;
- уміння стримувати в собі антипатію до особи девіантних підлітків і підходити до можливостей їх розвитку з «оптимістичною гіпотезою»;
- уміння педагогічно правильно оцінити антисоціальні прояви підлітків, не принижуючи їх гідності;
- уміння пов'язувати особисту провину підлітків з великими проблемами життя особистості в суспільстві.

Готовність працівника міліції громадської безпеки до профілактики правопорушень підлітків визначається наступними показниками:

1. Володіння працівника міліції громадської безпеки теоретичними і методичними знаннями (правовими, психологічними, педагогічними), практичними вміннями і навичками.

2. Практична готовність до творчого використання отриманих теоретичних, методичних знань, практичних умінь і навичок в організації і проведенні профілактичної роботи серед населення, зокрема серед підлітків. Готовність взаємодіяти зі всіма суб'єктами профілактики.

3. Мотиваційно-потребнісна, етично-психологічна готовність до роботи з девіантними підлітками та їх батьками [4].

Найважливішим напрямом профілактичної роботи з важкими дітьми є правова освіта, формування у них правового мислення, правової культури. Для успішного ведення правового виховання працівник міліції громадської безпеки повинен володіти певними вміннями. Серед них:

- аналітичні – зрозуміти і оцінити цілі і завдання правового виховання відповідно до повного і гармонійного розвитку особистості підлітка;

- діагностичні – визначити рівень правової вихованості підлітка, колективу, їх правової діяльності;
- прогностичні – виділити конкретні завдання даного напрямку виховання, передбачити можливі результати, враховуючи рівень правової вихованості, вікових особливостей, правового статусу підлітків, можливі труднощі даного процесу; теоретично обґрунтувати умови і засоби досягнення результатів виховання;
- інформаційні – впливати за допомогою правової інформації на процес формування соціально значущого правового досвіду підлітка;
- конструктивні – володіння науково обґрунтованими критеріями відбору правових фактів і явищ, специфічних форм, методів роботи в цьому напрямі;
- організаційні – уміти організувати різні види діяльності з правового виховання підлітків; привернути до них увагу педагогів, батьків, громадськості; регулювати і контролювати названу роботу відповідно до завдань даного виду діяльності [1, с. 47–51].

В цілому, готовність співробітників міліції до роботи з підлітками, такими, що мають девіантну поведінку, включає системну особистісну освіту, структурними складовими якої виступають теоретична, методична, мотиваційно-потребнісна і етично-психологічна, практична готовності. Виокремлюють три рівні готовності працівників міліції громадської безпеки, зокрема дільничних інспекторів міліції, до організації профілактики правопорушень підлітків [3].

Перший рівень (репродуктивний) характеризується низьким рівнем володіння правовими, психологічними, педагогічними знаннями, уміннями і навичками організації профілактики правопорушень підлітків за місцем проживання, недостатньою сформованістю гуманних відносин до цієї категорії дітей і підлітків, відсутність інтересу до профілактичної роботи і потреб її організації.

Другий рівень – евристичний (продуктивний). Співробітники міліції цієї групи володіють певними теоретичними соціально-правовими, психолого-педагогічними, медико-педагогічними, профілактично-виховними знаннями, діагностичними, проектувальними, організаторськими комунікативними уміннями організації профілактичної роботи з девіантними підлітками. Свою роботу будують на рівні репродуктивно-творчому, привертаючи до цієї діяльності виховні сили мікрорайону, забезпечують вирішення виховних завдань.

Працівники міліції громадської безпеки цієї групи сумлінно відносяться до своїх обов'язків, багато роблять для об'єднання сил школи, сім'ї, виробничих колективів у профілактичній роботі. Проте, в силу ще недостатніх глибоких теоретичних знань в області перевиховання і профілактики правопорушень, при недостатній методичній озброєності вони не завжди повною мірою добиваються бажаних результатів в роботі.

Третій рівень – креативний (пошуково-творчий) – відрізняється наявністю у працівників міліції громадської безпеки достатнього рівня теоретичних і методичних знань, практичних умінь і навичок в організації процесу перевиховання, профілактики правопорушень підлітків.

Названі групи співробітників міліції в різному поєднанні зустрічаються в кожному міському і районному відділеннях міліції. Завдання керівників відді-

лень різних служб МВС України полягає в тому, щоб рівень перших двох груп міліціонерів довести до рівня третьої. А це можливо лише за умови підвищення їх теоретичної і практичної підготовки шляхом самоосвіти, самовиховання, творчого застосування на практиці передового досвіду, посилення вимогливості до самого собі.

Список літератури

1. Организация деятельности участковых уполномоченных милиции в вопросах и ответах / [Бочаров С. Н., Зубач А. В., Кокорев А. Н., Голенков В. С., Постольник В. А.] ; Моск. ун-т МВД России. – М. : Щит-М, 2006. – 215 с.
2. Мадатов Я. Г. Организация деятельности участковых уполномоченных милиции по предупреждению, профилактике, выявлению и пресечению преступлений и административных правонарушений общеуголовной и экономической направленности / Мадатов Я. Г. – Краснодар : НЭЦПО КК, 2005.
3. Запорожцева Г. Є. Професійно-психологічна підготовка дільничного інспектора міліції / Г. Є. Запорожцева // Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми роботи з персоналом в органах внутрішніх справ». – Х., 1999. – С. 170–172.
4. Запорожцева Г. Є. Психологія та педагогіка управління в діяльності дільничного інспектора міліції / Г. Є. Запорожцева // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1998. – № 4. – С. 151–154.

Одержано 15.10.2010

УДК 392.65

Юлія Валентиновна Кобикова

Преподаватель кафедры общей и прикладной психологии и педагогики учебно-научного института права и массовых коммуникаций ХНУВД

ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ К ПОНИМАНИЮ ФЕНОМЕНА ПРОСТИТУЦИИ

Проституция вызывает тревогу не только как негативный феномен, но и как «проводник» связанных с ней антиобщественных процессов: наркомании, рост венерических заболеваний и др., существенно нарушающих права граждан и разрушающих нравственные устои социума. В связи с социально-экономической ситуацией в стране этот криминальный бизнес в Украине стремительно «омолаживается», ряды проституток пополняют все более юные мальчики и девочки. Для эффективной борьбы с данной тенденцией требуют пристального внимания и изучения механизмы вовлечения в занятия проституцией несовершеннолетних. Следует отметить, что в основном данную проблему рассматривали социологи и криминалисты, психологами данная тема разработана недостаточно.

В настоящее время можно выделить три основных подхода к исследованию феномена проституции: *девиантный*, *профессиональный* и *адаптационный*.

Достаточно распространен подход, рассматривающий проституцию как форму *девиантного поведения*. Впервые социологическое объяснение девиации было предложено Э. Дюркгеймом в теории аномии или социальной дезоргани-

заций. Аномия возникает, когда в обществе происходят какие-то значительные сдвиги, изменения, и социальные проблемы обостряются.

Данная закономерность прослеживается и на примере проституции: в периоды кризисов и радикальных перемен наблюдается резкий рост этого явления. Р. К. Мертон считал, что причиной девиантности является разрыв между нормами и ценностями общества и социально-одобряемыми средствами их достижения. Отсутствие заработков и другой возможности удовлетворить свои материальные потребности приводят людей к выбору этой профессии. Э. Сатерленд утверждал, что индивиды воспринимают ценности, способствующие девиации, в ходе общения с носителями этих ценностей. Многие будущие проститутки воспитывались в условиях открытости интимных отношений, у некоторых проституцией занимались матери. Значительную роль в принятии решения стать проституткой играет и пример друзей, которые занимаются проституцией и имеют высокий заработок. Г. Беккер считал, что девиация обусловлена способностью влиятельных групп общества навязывать другим определённые стандарты поведения. И если индивид не следует этим правилам, на него «навешивают ярлык», «ставят клеймо» девианта. Происходит «стигматизация», и индивиду только и остается вести себя соответствующим образом.

Как *профессию* проституцию стали рассматривать в конце 1970-х годов. К этому привело возникновение движения за права проститутки на Западе. По мнению П. Сорокина, профессию образуют связанные между собой источник дохода и социальная функция индивида. Проститутки оказывают сексуальные услуги с целью получения вознаграждения, и, несмотря на все свои отрицательные стороны, проституция решает многие сексуальные проблемы части населения. Проститутки всегда были менее привилегированными, менее влиятельными и менее ценными, чем другие группы работников.

Проституцию также можно изучать и с другой точки зрения: рассматривать данное явление как *способ социальной адаптации*. В современном обществе прослеживается тенденция ускорения социальных изменений, требующих от индивидов постоянной адаптации. Некоторые индивиды, адаптируясь к современным рыночным отношениям, выбирают занятие коммерческим сексом в качестве дополнительного источника дохода. Некоторые люди, занимающиеся проституцией, не имеют уверенности в своей способности изменить ситуацию. Они не видят иных приемлемых способов решения своих проблем и полагают, что предпринимать какие-либо шаги бессмысленно.

Как форма социальной адаптации проституция выступает не только для взрослых, но и для детей, переживающих постоянное насилие в семье, в частности сексуальное. Секс становится для них привычным образом жизни, способом заработать деньги, продавая свое тело.

В конце XIX в. рядом исследователей проституции была выдвинута *антропологическая* гипотеза о том, что причина данной социальной проблемы коренится в генетической обусловленности некоторых женщин. Данные женщины представляют собой некую вырождающуюся особь, которая объективно существует, но признаки ее не так очевидны как, например, идиотов. По мне-

нию исследователей данного направления, в общей массе населения есть особи, дегенерирующие, вырождающиеся, как во всем живом. Это и есть постоянный «резерв» проституции, и именно поэтому справиться с ней невозможно. Антропометрические и биолого-физиологические исследования испытуемых в рамках данной концепции обнаруживают следующие черты личности этих женщин: «бедный эмоциональный мир, погашенное материнское чувство, отсутствие стыдливости и альтруизма, лживость, тщеславие, моральную неразвитость и неумение планировать» [3, с. 91]. Многие из этих черт спустя много лет стали диагностическими критериями ряда личностных расстройств, в частности, пограничного и нарциссического. Также в этот период в результате проводящихся опросов появляются и накапливаются сведения о том, что значительный процент в контингенте испытуемых занимают женщины изнасилованные (часто в детстве), соблазненные и брошенные любовниками, решившие своей последующей безнравственной жизнью отомстить обманувшим их мужчинам [2, с. 71]. Заметим, что, как сейчас известно, негативное, безразличное или излишне пристрастное отношения к сексу часто обнаруживают у жертв сексуального насилия в детстве, пытающихся таким образом справиться с переживаниями вины и отвращения или страдающих от последствий слишком ранней сексуальной стимуляции.

Социологической гипотезы придерживались исследователи феномена проституции, считающие, что ничто так не способствует ее распространению, как безысходная материальная нужда и законодательная необеспеченность женщины на рынке труда [2, с. 71].

Советские исследователи А. А. Габиани и М. А. Мануильский причинами проституции считают нарушения принципов социальной справедливости, деформации ценностных ориентаций и потребительских установок, психология вещиизма подменяет критерии морали меркантильным расчетом. Продажа собственного тела рассматривается отчасти как средство получения дохода. Кроме того, в качестве причины проституции выступает противоречие между реальным положением женщин и их притязаниями и возможностями самоутверждения и самореализации, деформация потребительских запросов, то есть стандарты высокого потребления не связываются в массовом сознании с размером трудового вклада. На эти же причины при иной идеологии и политической ситуации указывали и русские социологи.

В числе первопричин проблемы упоминается и раннее половое влечение, которое формируется из-за недостатка воспитательной роли, отсюда возникает нездоровый интерес к лицам противоположного пола, неразборчивость в выборе, сексуальная мораль, не соответствующая нормам человеческого общежития, безответственность. Здесь прослеживается сходство с логикой рассуждений генетико-антропологической школы дореволюционной социологии.

В последнее время многие специалисты все чаще высказывают мнение о существовании наряду с общесоциальными условиями и определенной личностной предрасположенности отдельных индивидуумов к занятию проституцией, обуславливаемой воспитанием и социальной средой, а также личными установками и ценностными ориентирами. В этой связи возникает проблема – что

может послужить мотивом для отказа от проституции? Данный аспект требует дальнейшего изучения для выработки эффективной стратегии работы с подрастающим поколением, формирования его нравственных ценностей и жизненных ориентиров.

Список литературы

1. Губанова О. В. Легализация проституции: «За» и «Проти»/ О. В. Губанова, С. Л. Панов // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2009. – Т. 22 (61). – № 2. – С. 266–274.
2. Приклонский И. И. Проституция и ее организация : Исторический очерк / Приклонский И. И. – М. : Изд. А. Карцева, 1903.
3. Тарновский В. М. Проституция и аболиционизм : Доклад русскому сифилидологическому и дерматологическому обществу / Тарновский В. М. – СПб. : Изд-во К. Риккера, 1888.

Одержано 12.10.2010

УДК 159.943.7

Ольга Олександрівна Макаренко

Викладач кафедри загальної та прикладної психології і педагогіки навчально-наукового інституту права та масових комунікацій ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ВИВЧЕНОЇ БЕЗПОРАДНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ВІКТИМНОСТІ

Автор теорії вивченої безпорадності М. Селігман визначає безпорадність як стан, коли людині здається, що зовнішні події від нього не залежать і він нічого не може зробити, щоб їм запобігти або змінити. Якщо цей стан і пов'язані з ним особливості мотивації і атрибуції переносяться на інші ситуації (тобто генералізуються), то, це означає наявність вивченої безпорадності. Дуже нетривалої історії неконтрольованості навколишнього світу вистачає для того, щоб вивчена безпорадність як би знайшла своє власне життя, стала сама управляти поведінкою людини.

На основі проведених експериментів М. Селігман зробив висновок про те, що безпорадність викликають не самі по собі неприємні події, а саме досвід неконтрольованості цих подій. Жива істота стає безпорадною, якщо воно звекає до того, що від її активних дій нічого не залежить, що неприємності відбуваються самі по собі і на їх виникнення впливати ніяк не можна [1]. Експериментально було встановлено, що у людини існує принципово той же механізм формування безпорадності, що і у тварин, і що безпорадність легко переноситься на інші ситуації. Але порівняно з тваринами у людей були виявлені і деякі особливості, які підтвердили важливість когнітивних процесів в регуляції поведінки. У цілій низці досліджень, було показано, що людина може навчитися безпорадності, якщо просто спостерігає за безпорадністю інших. Іншими словами, демонстрація моделей безпорадності так само істотна, як і власний досвід неконтрольованості подій. Саме досвідом неконтрольованості подій пояснюється той факт, що М. Селігман отримав схожі результати у випадку позитивних наслідків. Інтенсивне заохочення, що виникає незалежно від дій випробовуваних,

точно так, як і покарання, приводить до втрати ініціативи і здібності до конкурентної боротьби.

Отже, безпорадність у людини викликається неконтрольованістю і непередбачуваністю подій. Вже в ранньому дитинстві – в дитячому віці – людина вчиться контролю над зовнішнім світом. Перешкодити цьому процесу можуть три обставини:

- повна відсутність наслідків (депривація);
- одноманітність наслідків;
- асинхронність, або відсутність видимого зв'язку між діями і їх наслідками.

Одноманітність наслідків. Щоб уникнути песимізму і безпорадності, наслідки як мінімум мають бути в наявності. І вони мають бути різними. Дитя, яке у відповідь на різну (хорошу і погану) поведінку отримує абсолютно однакові (неважливо – приємні або неприємні) наслідки, так само втрачає орієнтири для управління власною активністю, як і дитя, взагалі ніякого зворотного зв'язку не одержуючи. Є ще одна форма безпорадності, що виникає унаслідок одноманітності наслідків. Дитя або дорослий, який, здійснюючи різні – хороші і погані, добрі або злі – дії, знає, що його батьки (або його статус) захистять його від неприємностей, виявляється безпорадним в такому ж ступені, як і той, хто натрапляє на масивну критику у будь-якому випадку, що б він не робив.

Якщо наблизити ці результати до реального життя, то безпорадність виникає тоді, коли людина (дитя), що намагається вирішити деяку поведінкову проблему, не знаходить ніякої системи в тому, як ті, що її оточують, реагують на її дії, і ніхто їй не допомагає виявити цю систему.

Асинхронність. Третя причина безпорадності може полягати в тому, що між діями і наслідками минає так багато часу (асинхронність в часі), що неможливо пов'язати реакції оточення з тими або іншими власними діями. Прочуханка по п'ятницях, рознесення щопонеділка, випадково і досить рідко видавана зарплата – все це наслідки, які асинхронні зі своїми причинами. В цьому випадку зарплата перестає асоціюватися з результатами праці, критика батьків – з помилками, допущеними в домашньому завданні.

Вираженість вивченої безпорадності та ступінь її поширення на різні види діяльності в сьогоденні і майбутньому визначається поєднанням психологічних установок. Найбільш тяжкі наслідки пов'язані з установками, при яких чоловік бачить причину безпорадності в своїх особистих якостях, що сприймаються як незмінні і такі, що поширюються на всі форми життєдіяльності. Крім того, людина може вважати, що вона потерпає невдачу тільки тут і лише зараз, а може передбачати, що невдачі переслідують його надалі, причому не лише в цій конкретній діяльності, але і в іншій.

Таким чином, навчання безпорадності відбувається за наявності декількох чинників:

- людина не має попереднього досвіду вирішення складних завдань;
- у неї недостатній рівень потреби в пошуку;
- вона вважає, що з даним завданням впорається будь-хто, рівна йому (за фізичними, психологічними і ін. даними) людина, але не вона сама;

- тривалий час людина стикається із ситуаціями, коли вона не бачить чіткого взаємозв'язку між своїми діями і їх наслідками.

Тісно пов'язана з уявленнями М. Селігмана і його колег концепція пошукової активності [2] дозволяє виразніше уявити проблему, пов'язану з впливом вивченої безпорадності на формування віктимності. Під пошуковою активністю розуміється діяльність, направлена на зміну зовнішнього або внутрішнього плану ситуації за відсутності певного прогнозу результатів діяльності в ній, але при постійному їх обліку. Таке визначення має на увазі, по-перше, широкий круг особистісних чинників, що обумовлюють стійкість людини до негативних дій зовнішнього середовища (на відміну від концепції вивченої безпорадності, що враховує в основному лише особливості атрибутивного стилю), а по-друге, передбачає, що людина, що переживає стан стресу, є не пасивним об'єктом дії зовнішніх умов (яким він представляється з точки зору концепції вивченої безпорадності), але активним суб'єктом, реорганізуючим або що намагається реорганізувати дискомфортну ситуацію так, щоб вона стала прийнятною. Пошукова активність є спільним, неспецифічним чинником, що впливає на резистентність організму до шкідливих дій зовнішнього середовища. Навпаки, відмова від пошуку є неспецифічною і універсальною передумовою до розвитку найрізноманітніших форм патології.

Іншими словами, пошуковою активністю називається діяльність, спрямована або на зміну неприйнятної ситуації, або на зміну свого відношення до неї, або на збереження сприятливої ситуації всупереч дії загрозливих чинників і обставин. Людина запрограмована природою на гнучку пошукову поведінку на змінному динамічному світі як самої природи, так і соціальних стосунків. У реальності стовідсотковий прогноз кінцевих результатів блокує пошукову активність, перетворюючи життя на набір автоматизованих дій, що відображають штучно збудовану ситуацію. В той же час в процесі пошукової поведінки не лише кінцеві, але і проміжні результати повинні враховуватися, оцінюватися і використовуватися для корекції поведінки, яка без цього опиниться недостатньо гнучкою і зрештою, – малоефективною.

Антиподом пошукової активності є відмова від пошуку. У людини вона виявляється різноманітно: як депресія, невротична тривога, переживання апатії, безпорадності, безнадійності, які часто передують розвитку різних захворювань. Чим вище пошукова активність людини в звичайному стані, тим важче переноситься відмова від пошуку. Стан відмови негативно позначається на результатах будь-якої діяльності. Виникнувши в конкретній ситуації, він, як і вивчена безпорадність, має тенденцію «захоплювати» поведінку в цілому, тому що, якщо навіть відчуття безнадійності і депресії з'явилися реакцією на якусь конкретну невдачу, вони здатні паралізувати активність в будь-якому іншому напрямі. Зниження пошукової активності обумовлює виникнення нових невдач і формує замкнений круг, вирватися з якого можна, якщо в невдачах виникає просвіт або раптово трапляється подія, що вимагає повної мобілізації для врятування власного життя або життя близьких.

Також зрозуміло, чому незмінні і легкі успіхи знижують стійкість до вивченої безпорадності – адже при цьому формується 100-відсотковий позитив-

ний прогноз і відпадає необхідність в пошуковій активності. Зрозуміло також, чому постійні поразки, переслідуючи з раннього дитинства, сприяють вивченій безпорадності – при цьому формується незмінний негативний прогноз і знецінюється пошукова активність. Навпаки, чергування перемог і поразок, як це зазвичай відбувається в житті, формує невизначений прогноз і відчуття залежності результатів від власних зусиль, що сприяє тренуванню пошукової активності і «імунізує» до вивченої безпорадності.

Відмова від пошукової активності формується на ранніх етапах розвитку індивіда, тому, що кожна людина в дитинстві отримує неминучий досвід пасивної, залежної поведінки; його власні фізіологічні і психологічні можливості для пошукової поведінки ще не сформувалися, вони формуються тільки поступово і при активній підтримці батьків. Якщо ж ця стимулююча підтримка, що дозволяє здолати початковий страх перед пошуком, виражена недостатньо, то пасивна позиція закріплюється і в майбутньому при кожній черговій складності сприяє поведінці відмови, капітуляції. Вивчена безпорадність і відмова від пошукової активності приводить до того, що людина, потрапивши в ситуацію жертви, практично нічого не робить для зміни ситуації, що склалася.

Список літератури

1. Ромек В. Г. Поведенческая психотерапия / Владимир Григорьевич Ромек. – М. : Академия, 2002. – 197 с.
2. Ротенберг В. С. Поисковая активность и адаптация / Вениамин Семенович Ротенберг. – М. : Наука, 1984. – 136 с.

Одержано 09.10.2010

УДК 343.915

Олена Володимирівна Ушкварок

Викладач кафедри іноземних мов ХНУВС

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ США ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

Показники правопорушень у дітей та підлітків, як і правопорушень загалом, значною мірою залежать від соціально-економічного стану у країні. Загострення соціальної та економічної ситуації в Україні потягло за собою поширення протиправної поведінки взагалі, у тому числі серед дітей. У цих складних умовах держава вживає певних заходів для пом'якшення становища із злочинністю підлітків загально-соціальними засобами [1]. Прийнято низку законів, які захищають інтереси дітей і молоді, але протиріччя між формальним аспектом запобігання злочинності та індивідуальним дотриманням законів та інструкцій полягає в тому, що вихована людина – та, яка діє за правовими і моральними нормами незалежно від того, контролюють її чи ні. Це педагогічний аспект профілактики – як зробити так, щоб дитина сама хотіла і прагнула дотримуватись моральних і правових норм [2]. За досвідом індивідуального педагогічного впливу працівників правоохоронних органів на дітей та неповнолітніх можна

звернутись до Сполучених Штатів Америки, в яких вже котрий рік поспіль діє Програма Стратегічного правомірного втручання в родини та раннього розвитку лідерських якостей у дітей групи ризику.

Програму було ініційовано 1996 року, за підтримки та фінансування Бюро сприяння правосуддю Департаменту юстиції США. Задум та методологія Програми виходять з визнання того факту, що працівникам правоохоронних органів під час виконання службових обов'язків та реагування на виклики доволі часто доводиться зустрічати дітей, які перебувають в середовищі, сприятливому для проявів неправомірної та аморальної поведінки. Статус та повноваження поліцейських відділків і відомства шерифів дозволяють їм бути сполучною ланкою між зусиллями усіх верств громади із запобігання злочинності.

Поліцейські відіграють життєво важливу роль у системі ювенільного правосуддя, і ця роль виходить за межі нагляду за дотриманням законності. Офіцер поліції при виконанні обов'язків володіє інформацією «з перших рук» щодо громади та її молодих членів – самі ці знання можуть стати цінним внеском до зусиль з протидії протиправній поведінці підлітків.

Програма Стратегічного правомірного втручання в родини та раннього розвитку лідерських якостей переслідує дві цілі. По-перше, користуючись контактами, та інформацією, що встановлюються офіцерами поліції під час повсякденного несення служби, завдання Програми – ідентифікувати підлітків, відносно яких існує велика вірогідність проявів насильницької поведінки, алкогольної/наркотичної чи іншої залежності та причетності до групової делінквентності. До групи ризику відносять дітей, що наражаються на насилля в родині чи інші кримінальні прояви в родині. По-друге, Програма передбачає надання послуг (консультацій), що індивідуально розробляються на задоволення потреб молоді групи ризику із залучанням багатопрофільної команди представників громади, освітніх закладів та соціальних служб. Основоположним механізмом виконання цілей є процес виявлення та направлення дітей на отримання відповідних послуг. За певними показниками, що оцінюються офіцером поліції на місці події, дитина може бути визначена як така, що знаходиться у групі низького, середнього або високого ризику схильності до проявів загальної протиправної поведінки чи належності до кримінальних угруповувань як на даний момент, так і в перспективі на майбутнє.

Дитині, яку було віднесено до тієї чи іншої групи ризику, пропонують відвідувати консультації. До багатопрофільної консультуючої команди входять співробітники місцевого шкільного округу, дільнична медична сестра, спеціаліст з профілактики наркотичної залежності та директори шкіл; консультанти служб надання суспільних послуг; соціальний робітник округу; офіцер поліції, який опікується дітьми групи ризику в рамках Програми, і ще один офіцер, відповідальний за просвітницьку діяльність щодо профілактики наркозалежності. Окрім зазначених, до команди можуть запрошуватись інші особи, особисто знайомі із підлітком. Найпоширенішим засобом впливу на підлітків групи ризику є індивідуальне та групове консультування. Питання, що обговорюються під час консультацій, визначаються обставинами направлення підлітка на отримання послуг, та зазвичай включають вміння управляти емоціями, поста-

новка цілей, запобігання небажаної вагітності, вирішення конфліктних ситуацій, та інші навички розв'язання складних ситуацій. В деяких випадках консультації можуть набувати більш спеціалізованої спрямованості, як то лікування залежностей і т. ін.

Результативність впровадження програми можна оцінювати за кількістю дітей та молоді групи ризику, які отримали консультації, та за якісною оцінкою консультацій самими учасниками програми. Адміністрація Департаменту поліції міста Вестмінстер, округ Орендж, штат Каліфорнія, де й було започатковано ініціативу, вважає, що Програма допомогла правоохоронним органам внести вагомий внесок у вирішення проблеми запобігання злочинності серед неповнолітніх на рівні громади. Та задля успішного запозичення такого досвіду, необхідним є заручення значною адміністративною підтримкою в межах певного правоохоронного органу.

Особлива роль поліції в громаді дозволяє правоохоронним органам відігравати важливу роль у ранньому виявленні дітей, уразливих для криміногенного впливу та, як наслідок, потенційно схильних до проявів протиправної поведінки у майбутньому. Програми та підходи, що є можливими завдяки цій ролі, та передбачають чітку послідовність дій із ідентифікації таких підлітків та подальшого виправного впливу на них силами громади, здаються багатообіцяючими у справі попередження правопорушень у дітей. І критичним підтримуючим фактором здійснення програми є навіть не фінансування, а відданість та підтримка керівництва та штату правоохоронних органів справі запобігання протиправній поведінці підлітків.

Список літератури

1. Кримінологія : курс лекц. [Електронний ресурс] / [Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С.]. – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/category/8/38/11/>.
2. Трубавіна І. М. Аналіз існуючих у практиці підходів до профілактики правопорушень у дітей в Україні (педагогічний аспект) [Електронний ресурс] / І. М. Трубавіна // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2010. – № 3. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/2010_3/10timupa.pdf
3. Wyrick P. A. Law Enforcement Referral of At-Risk Youth: the SHIELD Program / Phelan A. Wyrick // Juvenile Justice Bulletin. – 2000. – November.
4. Preventing Juvenile Delinquency : World Youth Report, 2003. – P. 211.

Одержано 10.10.2010

УДК 343.56

Олексій Петрович Цимбал

Психолог центру практичної психології ХНУВС

АНАЛІЗ МІСЦЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ІГРОВОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ В СТРУКТУРІ СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ КАТЕГОРІЙ

Останнім часом увагу фахівців-психологів, педагогів, медиків привернули проблеми, пов'язані з масовою комп'ютеризацією суспільства. Однією з найгостріших проблем вважається надмірне використання комп'ютеру підлітками

або «комп'ютерна залежність». Цей термін все частіше можна зустріти як у професійній літературі, так і у публіцистиці. Однак, сьогодні відсутнє єдине розуміння змісту цього поняття. За аналогією «комп'ютерну залежність» часто асоціюють із іншими формами залежності, такими, як наркотична, алкогольна, залежність від азартних ігор, тощо. Проте для більш повного розуміння місця «комп'ютерної залежності» в структурі сучасних наукових знань, необхідно ретельно проаналізувати що таке залежність та які критерії характерні для «комп'ютерної залежності», як форми адиктивної поведінки.

У вітчизняній літературі найчастіше використовується наступне визначення: **адиктивна поведінка** – це вид девіантної поведінки з формуванням прагнення особи до втечі від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану за допомогою вживання деяких речовин або постійної фіксації уваги на певних видах діяльності з метою розвитку і підтримання інтенсивних емоцій (Короленко, Донських, 1988). (Терміни «залежність» та «адикція» розглядаються як синоніми) [1]. Виходячи із такого розуміння, об'єктом залежності може виступати не лише широке коло речовин, але й різноманітна діяльність особистості.

Однак, таке визначення не відповідає змісту критеріїв синдрому залежності, наведених у Класифікація психічних розладів МКБ-10 в блоці F1х.2 (синдром залежності). Для діагностування захворювання за цією категорією необхідна наявність трьох чи більше ознак одночасно протягом місяця або, якщо вони зберігаються на більш короткий проміжок часу, періодично повторюватись протягом 12 місяців:

- 1) сильне бажання або відчуття насильницької тяги до прийому речовини,
- 2) порушення здатності контролювати прийом речовини,
- 3) стан «фізіологічної абстиненції», коли прийом речовини зменшується або стає неможливим,
- 4) прояв толерантності до ефектів речовини,
- 5) занепокоєність вживанням речовини, яка проявляється в тому, що заради прийому речовини особа повністю або частково відмовляється від інших, альтернативних форм насолоди та інтересів або в тому, що багато часу витрачається на діяльність, що пов'язана з об'єктом залежності,
- 6) стійке вживання речовини в супереч очевидним доказам шкідливих наслідків.

Уточнення даного синдрому можливе через визначення речовини – об'єкту залежності: різного роду наркотичні та психотропні речовини, алкоголь, тютюн, тощо.

Таким чином, з наведених характеристик очевидно, що синдром залежності коректно використовувати лише для випадків патологічної фіксації на вживанні психоактивних речовин з ознаками комплексних змін (на фізичному та психічному рівнях) особистості та високою вірогідністю виникнення синдрому відміни (абстинентного синдрому), у разі припинення чи зменшення інтенсивності вживання речовини – об'єкта залежності.

Гострі випадки «адиктивної поведінки» більше відповідають критеріям, наведеним у рубриці F63 МКБ-10 (Розлади звичок та потягів). Для розладів, що віднесені до даної рубрики характерні: постійно повторювана, неадекватна

поведінка; поведінка, що є первинною по відношенню до виявленого синдрому (безпосередньо його викликає); ознаки нездатності противитись прагненню до такої поведінки; мають місце продромальний період та полегшення при виконання такої діяльності.

До таких форм розладів віднесені патологічна схильність до азартних ігор, схильність до патологічних крадіжок, тощо. Сьогодні активно йде дискусія щодо можливостей включення «комп'ютерної залежності» до міжнародних класифікаторів захворювань, проте існують і ряд перепон.

В науковій спільноті досі не дійшли єдиної думки щодо термінології. Так, переважно Американські та Європейські психологи та психіатри частіше використовують термін «Інтернет адикція» для позначення всього діапазону патологічного використання Інтернету (та комп'ютеру). Сьогодні найбільш поширеним є визначення, відповідно до якого, «Інтернет-залежність» – це нав'язливе або компульсивне прагнення ввійти в Інтернет, перебуваючи поза мережею та небажання припинити діяльність в Інтернеті.

Американська дослідниця доктор Кімберлі Янг розділяє «Інтернет залежність» на:

- 1) obsesivnu тягу до роботи з комп'ютером (ігри, програмування, тощо.);
- 2) компульсивна навігація по WWW, пошук інформації;
- 3) патологічний потяг до опосередкованих Інтернетом азартних ігор;
- 4) залежність від соціального використання Інтернету (чати, форуми);
- 5) залежність від «кіберсексу» (відвідування порно сайтів, обговорення сексуальної тематики, тощо) [2].

Така класифікація має свої переваги та недоліки. Так, з одного боку, логічним виглядає розділення за видами діяльності або об'єктами залежності. Проте, азартні ігри через Інтернет не мають достатньо серйозних відмінностей в порівнянні із реальними азартними іграми (патологічним гемблінгом). Відмінність в сприйнятті віртуальних та реальних азартних ігор не принципова і більш доцільно було б розглядати азартні ігри через Інтернет, як форму залежності від азартних ігор [3]. Також викликає питання доцільність розглядання «комп'ютерної ігрової залежності», як виду «Інтернет-залежності». На нашу думку, такий підхід є некоректним через те, що для надмірного захоплення комп'ютерними іграми зовсім необов'язкова наявність Інтернет з'єднання.

Російські та українські фахівці частіше використовують термін «комп'ютерна залежність», як форма поведінкової залежності. Так, А. В. Котляров [4] виділяє цілу низку сучасних нехімічних (психологічних) залежностей, таких як: залежність від азартних ігор, віртуальної реальності, міжособистісна співзалежність, залежність від сексу, зовнішнього вигляду, їжі, роботи, шопінг, теле залежність тощо. Найчастіше до блоку комп'ютерної залежності відносять:

- комп'ютерну ігрову залежність (залежність від комп'ютерних ігор);
- інтернет залежність (залежність від перебування в Інтернеті або залежність від пошуку інформації в мережі);
- залежність від соціальних мереж, тощо.

Варто розуміти, що причини виникнення залежності від комп'ютерних ігор (як і від інших об'єктів) досить різноманітні але так чи інакше пов'язані із трьома групами:

- інтропсихічна напруга, викликана певними зовнішніми обставинами (стрес-факторами);
- відсутність ефективних форм поведінки, які б дозволили гармонізувати внутрішній світ особистості (можливо особливості виховання);
- схильність до залежності.

Для оцінки останнього пункту, виділяють перераховані нижче ознаки. П'яти та більше ознак достатньо для діагностування вираженої залежності:

- нездатність приймати рішення без порад інших людей;
- готовність дозволяти іншим приймати важливі для нього рішення;
- готовність погоджуватися з іншими через страх буди відкинутим, навіть при усвідомленні, що вони не праві;
- складність розпочати справу самостійно;
- готовність добровільно йти на виконання принизливих або неприємних робіт з метою отримання любові та підтримки оточуючих;
- неприпустимість самотності – готовність йти на будь-що аби уникнути його;
- відчуття спустошеності або безпомічності, коли розривається близький зв'язок з кимось;
- страх бути відкинутим;
- висока чутливість до критики або несхвалення. [1]

Причини формування схильності до залежної поведінки на сьогодні вивчені недостатньо. Однак, спираючись на вже отримані результати, до залежностей схильні діти, що виховувались в авторитарних сім'ях. [5] Коли всі рішення щодо дітей приймаються батьками, які переконані, що дитина повинна у всьому підкорятися їх волі та авторитету. За такого виховання, у дитини формується лише механізм зовнішнього контролю, який спирається на страх покарання та відчуття власної вини. Після зникнення зовнішньої загрози (орієнтовно – підлітковий вік), така особа демонструє або гострі протестні реакції, або, навпаки, залежну поведінку.

Останні дослідження проблем формування комп'ютерної залежності, проведені Л. Н. Юр'євою, виявили, що в 34,2 % випадків, коли діагностовано комп'ютерної залежності, її формуванню передували психотравмуючі ситуації: розлучення батьків (46 %), перехід до нової школи (15 %), переїзд до нового міста (15 %), конфлікти (24 %) тощо. [6] Цілком імовірно, що замість прагнення вирішити проблеми та адаптуватися до нових умов, залежні особи обирають інший шлях – з головою поринути в штучно створений віртуальний світ та відсторонитися від негативного впливу зовнішнього світу.

Не зважаючи на значну увагу фахівців до даної теми, актуальною залишається проблема створення методик діагностики комп'ютерної залежності. Досі відсутні стандартизовані методи виявлення ступеню включеності особи у віртуальну реальність. На сьогодні актуальною стоїть задача вивести конкретні маркери в поведінці особистості, за якими стане можливою ефективна та точна

діагностика стану залежності від діяльності за персональним комп'ютером. Однак, навіть за наявності необхідної діагностичної бази, залишається відкритим питання щодо причин та особливостей особистості, які сприяють формуванню комп'ютерної залежності.

Список літератури

1. Руководство по аддиктологии / под ред. проф. В. Д. Менделевича. – СПб. : Речь, 2007. – 768 с.
2. Young K. S. Internet addiction : The emergence of a new clinical disorder / K. S. Young // CyberPsychology and Behavior. – 1998. – V. 1. – P. 237–244.
3. Shaffer H. J. Internet Gambling and Addiction [Електронний ресурс] / Howard J. Shaffer ; Harvard Medical School, Division on addiction. – 2004. – Режим доступу: <http://www.divisiononaddictions.org/html/publications/shafferinternetgambling.pdf>.
4. Котляров А. В. Другие наркотики или Homo Addictus / А. В. Котляров. – М. : Психотерапия, 2006. – 480 с.
5. Шнейдер Л. Б. Девиантное поведение детей и подростков / Шнейдер Л. Б. – М. : Академический проект ; Трикста, 2005. – 336 с.
6. Юрьева Л. Н. Компьютерная зависимость: формирование, диагностика, коррекция и профилактика : монография / Юрьева Л. Н., Больбот Т. Ю. – Днепропетровск : Пороги, 2006. – 196 с.

Одержано 12.10.2010

УДК 343.914

Людмила Станіславівна Федоренкова

Викладач кафедри адміністративного, конституційного і фінансового права Азовського регіонального інституту Запорізького національного технічного університету

ЖІНОЧА ЗЛОЧИННІСТЬ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРИЧИНИ, ВІДМІННОСТІ ВІД ЧОЛОВІЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Необхідність вживання ефективних заходів по боротьбі зі злочинністю означає послідовний розвиток і удосконалювання національних систем контролю над злочинністю, розгортання та поглиблення кримінально-правових і кримінологічних проблем її пізнання. Разом з тим, історія розвитку кримінології і науки кримінального права знає науковий напрям, що, поряд з величезною кількістю публікацій по темі, є відносно забутим у структурі загальних кримінально-правових і кримінологічних досліджень.

Мова йде про жіночу злочинність. Даний вид злочинності дотепер найменше досліджений, у силу різних причин, і, передусім, політичних і соціокультурних.

Злочинність у цілому підрозділяється на окремі види, що мають свої специфічні особливості, які виражаються як у кримінологічній характеристиці, у причинності, так і в способах попередження злочинів окремого виду й боротьби з ними. До такого окремого виду злочинності відноситься жіноча злочинність [1].

Безсумнівно, поділ злочинності по статевій ознаці має сенс, тому що й кількісний, і якісний зміст жіночої злочинності має свої особливості й відмінності

від чоловічої. Що стосується кількісних особливостей і відмінностей, то протягом століть жіноча злочинність завжди значно поступалася чоловічій. Співвідношення рівня злочинів, чинених жінками, до рівня злочинів, чинених чоловіками, дорівнює 1:6. І це незважаючи на те, що кількість жінок у країні більше, ніж кількість чоловіків.

Щодо якісних особливостей і відмінностей, те, як показує статистика, співвідношення корисливих і насильницьких злочинів, а також інших злочинів, здійснених жінками, відрізняється від ситуації, що зложилася серед чоловіків. Виділяються злочини, у яких відбивається стереотип поведінки, що зложився під впливом конкретної, характерної саме для жінок мікросередовища або ситуації в певний період.

Також відмінний характер змін жіночої злочинності й не завжди збігається з характером змін чоловічої злочинності. Завжди, наприклад, менш низькими темпами росла насильницька злочинність жінок.

Специфічна кримінологічна характеристика особистості жінки-злочинниці. Як правило, серед них більше, ніж серед виявлених злочинців-чоловіків, осіб старшого віку. І ця тенденція зберігається дотепер, незважаючи на те, що в цілому в останні роки простежується омолодження злочинців. Освітній рівень жінок-злочинниць завжди був вище в порівнянні із чоловіками-злочинцями, однак, раніше ніколи не відзначалося такого високого приросту серед злочинниць числа осіб, що мають вищу освіту.

Це лише деякі особливості й відмінності жіночої злочинності. За останні роки спостерігається значний зріст як загальної злочинності, так, відповідно, і жіночої. Незважаючи на розходження, жіноча злочинність, зрозуміло, відбиває загальні закономірності злочинності і її зміни. Вона виступає як підсистема загальної злочинності й органічно з нею взаємозалежна.

Однак весь наступний розвиток науки показав, що пріоритет у причинному комплексі злочинності належить тим обставинам, які формуються в умовах соціального життя. Саме вони надають найбільш значимий вплив на формування злочинної поведінки жінки, як, втім, і правомірної. На мій погляд, можна виділити як біологічні, так і соціальні причини жіночої злочинності. Хоча ці причини дуже тісно взаємозалежні.

Жінка, як споконвічно задумано природою, є матір'ю, відповідно, у ній переважають творчі якості, чоловік же, як мисливець або рибалка, наділений більше агресивними якостями. Це зовсім не означає, що жінки позбавлені агресії, а чоловіки не здатні до творення. У практиці зустрічаються жінки, які вбивають своїх новонароджених дітей без усякого жалю, і батьки, які з успіхом виховують не тільки своїх, але й всиновлених дітей.

Справа в тому, що в більшості жінок переважають ті якості, які перешкоджають здійсненню злочинів, тому що мотивації жіночої поведінки, як правило, пов'язані з родиною. Охорона родини, забезпечення благополуччя, матеріального й психологічного комфорту в родині. При цьому відповідальність за родину найчастіше також несе жінка. Внаслідок цих причин життя жінки мало сумісне із кримінальною діяльністю, тому що вона усвідомлює свою відповідальність за своїх дітей, за цілісність і благополуччя родини. Відповідно,

якщо жінка встає на шлях злочинів, то вона наражає на небезпеку свою родину, тому що дуже велика ймовірність, що вона понесе заслужене покарання у в'язниці, а під час відбування покарання, швидше за все, її родина розпадеться, і невідомо, хто буде займатися вихованням і вихованням її дітей. Також сімейній людині набагато складніше ухилитися й уникнути покарання, тому що, якщо злочинець вирішить ховатися, перемінити місце проживання, то наявність родини ускладнить це бажання. Також сімейній людині сутужніше знайти час для обмірковування й здійснення злочину, тому що сімейні турботи віднімають досить багато часу. Крім перерахованих причин, існують і інші причини, які не дають жінці стати злочинницею. Саме з більшою прихильністю жінки до родини, зв'язаний той факт, що жертвами насильницьких злочинів, вчинених жінками, як правило, є чоловіки, співмешканці, діти, найближчі родичі.

Таким чином, природна схильність жінки визначає її соціальну роль у суспільстві, що, у свою чергу, впливає на рівень злочинності серед жінок.

Список літератури

1. Бандурка А. М. Юридическая психология : учебник / Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская О. В. ; Нац. ун-т внутр. дел. – Х., 2002. – 639 с.

Одержано 15.10.2010

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.923

Олена Володимирівна Землянська

Доктор психологічних наук, професор, професор кафедри прикладної психології навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК КОМПЛЕКСНИЙ МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. Судово-психологічна експертиза (СПЕ) являє собою дослідження, оцінку явищ державно-правової дійсності фахівцем у галузі психології. У сучасному суспільстві психолог усе частіше виступає як експерт із питань оптимального використання людського чинника у виробництві, управлінні, навчанні, охороні здоров'я, правоохоронній та іншій діяльності. Психологічна експертиза пов'язана з багатьма галузями психологічної науки (загальною, віковою, інженерною, медичною, педагогічною, юридичною та ін.), в зв'язку з чим виникає проблема методики проведення психологічної експертизи в цих галузях. Такий курс «Методика проведення психологічної експертизи в різних галузях психологічної науки» зараз розробляється для підготовки практичних психологів системи ОВС. Особливо важливу роль психологічна експертиза відіграє в юриспруденції, судово-психологічна експертиза є найбільш розробленим напрямком дослідження особистості, що знаходиться у правовому полі відносин. Від її результатів часом залежить характер і зміст прийнятого повноважною особою рішення, характер і обсяг відповідальності, форми і засоби впливу на правопорушника й ін.

Психологічна експертиза традиційно використовується в кримінальному, цивільному й адміністративному процесах. Головною інстанцією в них виступає суд або суддя і спеціальне психологічне знання потрібне для забезпечення ефективності діяльності, у першу чергу, цих органів і офіційних осіб. Тому психологічну експертизу в юридичному процесі називають судово-психологічною.

На цей момент у правовій науці міцно затвердилася думка про необхідність використання досягнень психологічної науки в справі захисту прав і свобод громадян, боротьбі зі злочинністю і правопорушеннями. Психологічні знання безпосередньо застосовувалися в діяльності правоохоронних органів, що дозволяло глибше зрозуміти особистість правопорушника, свідка або зацікавленої особи, знайти до них індивідуальний підхід, вибрати і застосувати найбільше відповідні ситуації, тактичні прийоми і рішення. Судова психологія повинна забезпечувати слідчих і судових працівників ефективними і науково обґрунтованими рекомендаціями, сприяти виробленню найбільш доцільних прийомів і методів їхньої праці, що цілком відповідають вимогам законності. Проте не в усіх випадках органи й уповноважені особи, які представляють пра-

восуддя, захист і обвинувачення, можуть самі безпосередньо використовувати новітні досягнення психологічної науки. У низці випадків для вирішення складних питань, зокрема, констатації й оцінки стану психіки обвинувачуваних, потерпілих, свідків, потрібні глибокі спеціальні пізнання в галузі психології. Ні юристи, ні психіатри внаслідок некомпетентності в цих питаннях достатньо повно і кваліфіковано вирішити їх не можуть. Психіатрія вивчає патологічні стани психіки людини, що виникають у результаті уроджених або придбаних порушень психіки. Вивчення ж психічно здорової людини відноситься до компетенції психологів. Психічно здорові люди мають суттєві розходження в психіці, обумовлені соціальними умовами формування конкретної особистості, її віком, рівнем розвитку й освіти, наявністю або відсутністю фахових навичок і умінь і багатьма іншими причинами.

На СПЕ поширюються ті загальні положення, котрі зафіксовані в чинному законодавстві і передбачають призначення експертизи взагалі. Оцінка результатів СПЕ, незалежно від предмета її дослідження, проводиться за тими правилами і в такому ж порядку, як і будь-якої іншої експертизи.

Науково-технічна революція значно підсилила залежність соціального й економічного розвитку від забезпеченості інформацією. Поряд із зростанням ролі кількісних методів в обробці інформації нерідко її аналіз і оцінка можуть бути лише результатом суджень, думок осіб, які володіють глибокими фаховими знаннями. І в теорії і на практиці сьогодні визнається необхідність у складних, проблемних ситуаціях звертатися до оцінок спеціалістів - експертів.

Сфери застосування спеціального експертного знання різноманітні - це і освіта та управління соціальними процесами і суспільним виробництвом, це регіональне планування та прогнозування, визначення фахової придатності, і визначення ступеня працездатності й інвалідності, і профілактика правопорушень, слідча і судова практика і т. д. Експертиза проводиться, як правило, в особливих, екстраординарних випадках, коли знань осіб, відповідальних за ухвалення рішення в сфері соціального і виробничого управління, судочинства, охорони здоров'я, освіти і т. п., буває недостатньо. Обставини, за котрих доцільно призначити експертизу, можуть бути такі:

- необхідність одержання об'єктивної, незацікавленої оцінки прийнятого рішення, вчиненої дії, обраного напрямку, їх дійсної або перспективної якості, ефективності;

- конфліктна ситуація в сфері виробництва, управління, наявність спірних позицій з одного і того ж питання, коли необхідною є думка незацікавленого спеціаліста, який може дати об'єктивну оцінку конфлікту, суперечці, їх предмету і т. п.;

- недосвідченість посадової особи або непідготовленість установи, організації, підприємства до вчинення нових для них дій, відсутність у штаті установи, організації, підприємства спеціалістів, які можуть розв'язати насущні задачі;

- потреба вирішити проблеми, що знаходяться на стику різноманітних галузей науки, техніки, управління, виробництва, соціальної діяльності, при відсутності в конкретній організації, в установі, підприємстві спеціалістів, які володіють необхідними знаннями;

- коли межі проблеми є ширшими меж сумарного знання, яким володіють спеціалісти зацікавленого підприємства, установи, організації;
- коли про це вказується в законі або підзаконному акті.

Використання експертизи для вирішення спеціальних завдань базується на низці принципів, основні з яких такі: 1) експертні оцінки повинні бути отримані від визнаних у певній галузі знань спеціалістів у максимально систематизованій формі, яка дає можливість їхнього узагальнення; 2) для одержання суджень експертів у максимально систематизованій формі необхідно ставити їм чітко визначену задачу; 3) вибір експертів, постановка їм задач, узагальнення їхніх суджень повинні ґрунтуватися на певній методиці.

У спеціальній літературі говориться про експертизу як особливу діяльність, яка охоплює оцінку, інформаційне забезпечення, діагностику, консультацію, прогноз і т.д.

Ми вважаємо, що СПЕ можна розглядати як комплексний метод дослідження особистості у правовому полі, що спирається на системний підхід.

Сутність системного підходу у вивченні об'єктивної реальності полягає в тому, що об'єкти пізнання розглядаються як цілісні утворення. Цілісність є результатом *інтеграції* частин цілого, це поняття відбиває процес і механізм об'єднання частин, набування комплексу інтегральних сукупних якостей. Будь-яка система може розглядатися як частина іншої більшої системи, системного комплексу. *Системний комплекс* – це цілісне складове явище, коли сама система складається з двох або декількох самостійних, але взаємозалежних систем. Так, особистість, з одного боку, можна розглядати як систему, а з іншого боку - як системний комплекс, до якого входять такі системи, як пам'ять, мислення, характер тощо. Системний комплекс при проведенні судово-психологічної експертизи може бути поданий, як ми вважаємо, у таких системах: «потерпілий - група правопорушників – свідки»; «правопорушник - потерпілий - навколишнє середовище». У системі предметом вивчення стають її структура, закони з'єднання частин у ціле, її внутрішні механізми й інтегральні закономірності. У системному комплексі діють *ієрархічні зв'язки*, взаємодії і відносини двох або декількох систем. Цілісність комплексу - це вже не органічна цілісність, а тільки *єдність* взаємодіючих систем (наприклад, водія й автомобіля; особистості і групи). Принцип ієрархії систем у системному комплексі є дуже продуктивним для судово-психологічної експертизи. Системний підхід дозволяє нам особистість підекспертного як систему індивідуально-психологічних особливостей ввести в системний комплекс, що включає інших осіб, систему ситуаційних чинників і ін. Система психічних явищ - *багаторівнева*, вона будується ієрархічно і містить у собі ряд підсистем, що мають різноманітні функціональні якості. Можна виділити три основні, нерозривно взаємозалежні підсистеми: *когнітивну*, в якій реалізується функція пізнання; *регулятивну*, що забезпечує регуляцію діяльності і поведінки; *комунікативну*, що формується і реалізується в процесі спілкування між людьми. У свою чергу кожна з цих підсистем може бути розділена далі на більш дрібні. Системний підхід потребує розгляду явищ у їхньому *розвитку*. Цілісність системи формується і руйнується в ході її розвитку.

Для розкриття причинно-наслідкових зв'язків у поведінці особистості дуже важливим вважається таке поняття, як *системоутворюючий чинник*. У поведінці людини в якості системоутворюючого чинника можуть виступати мотиви, цілі, задача, установки, міжособистісні відносини, емоційні стани і т. д. Вивчаючи полісистему, до якої в якості структурних елементів входять факт злочину, той, хто потерпів, правопорушник, свідки, важливо зрозуміти, який системоутворюючий чинник став для цієї системи головним. Нами розроблена схема системного аналізу особистості (по кримінальним справам), яка використовувалася при проведенні СПЕ, згідно з якою, аналізуються: вплив макросередовища – суспільства (рівень його розвитку, умови життя, забезпечення прав і свобод тощо); умови моральної та правової соціалізації суб'єкта злочину – особистості злочинця; умови моральної та правової соціалізації об'єкта злочину – особистості потерпілого; ситуація злочину, її хронотопічні характеристики (час і місце злочину), ступінь її складності в залежності від структури, динаміки, особистісної значимості; показання осіб, що мають інформацію щодо злочину та його учасників (свідків, потерпілих, злочинців).

Одержано 18.10.2010

УДК 159.964.21

Сергій Петрович Гіренко

Кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри прикладної психології навчально – наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

КОНФЛІКТОЛОГІЧНЕ СУПРОВОДЖЕННЯ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Психологічне супроводження оперативної діяльності працівників різних підрозділів ОВС передбачає вивчення їх індивідуально-психологічних характеристик та соціального середовища, в якому вони перебувають під час несення служби та поза нею. Ретельна увага приділяється багатьом соціальним, психологічним та психічним чинникам, що впливають на стан здоров'я правоохоронців, їх психологічну безпеку та стосунки з оточенням, прогнозується поведінка в екстремальних та складних ситуаціях. До таких ситуацій в професійному середовищі переважної більшості працівників міліції можна з впевненістю віднести конфлікти.

Професійна діяльність працівників ОВС зумовлює велику кількість конфліктів службового та особистого характеру практично в будь-якому підрозділі. Останнім часом можна констатувати наявність підвищеної уваги до конфліктів на усіх організаційних рівнях в ОВС. Занепокоєння керівництва органів внутрішніх справ станом моральної, психологічної культури працівників змушує приділяти велику увагу соціально-психологічному та моральному клімату в колективах з метою подолання та попередження конфліктних та інших деструктивних явищ, що руйнують атмосферу співпраці, довіри, психологічної безпеки. Як неодноразово відмічається в наказах МВС, «...неспроможність

начальників та командирів організувати на належному рівні виховну роботу, створити в колективах атмосферу високої вимогливості та взаємоконтролю, низький рівень духовності та культури працівників, знецінення моральних цінностей, нездатність організувати дозвілля підлеглих призводять до вживання ними алкоголю, відвідування гральних та розважальних закладів, де на ґрунті пияцтва нерідко виникають конфлікти, бійки, інші антигромадські прояви...» (наказ МВС № 81 від 16.03.2007 «Про заходи щодо зміцнення дисципліни і законності в органах внутрішніх справ та попередження надзвичайних подій, пов'язаних із загибеллю й травмуванням особового складу») [2].

Деструктивна дія конфліктних стосунків та їх наслідків впливає на організацію роботи колективу, його формальне та неформальне «життя». На думку керівництва МВС «...особливості службової діяльності працівників, у тому числі постійна зайнятість працівників виконанням службових обов'язків негативно позначається на стані здоров'я та особистому житті працівників, створює передумови для виникнення конфліктів та непорозуміння з близькими» Серед найпоширеніших організаційних причин конфліктних ситуацій, що можуть призвести до негативних наслідків зазначені: «...недоліки в організації службової діяльності, недостатній контроль керівників за несенням працівниками служби та їх поведінкою, відсутність належної уваги з їх боку до проблем підлеглих, у тому числі молодих працівників, неналежна організація індивідуально-виховної роботи, формальний підхід до вивчення умов життя та особливостей родинних стосунків працівників, прорахунки в застосуванні дисциплінарної практики, відсутність адекватного реагування на факти вживання працівниками алкоголю, службові конфлікти та неспроможність окремих керівників знайти правильні шляхи вирішення виявлених конфліктів та інші» (наказ МВС № 161 від 07.04.2008) [3].

На нашу думку, актуальною складовою професійної культури працівників правоохоронних органів, зокрема, органів внутрішніх справ є конфліктологічна культура.

Під конфліктологічною культурою працівника органів внутрішніх справ ми розуміємо психосоціальну якісну особистісну структуру, яка регулює процеси життєдіяльності особистості та забезпечує конструктивне здійснення професійної правоохоронної діяльності та психологічну безпеку в конфліктогенному соціально-професійному середовищі.

На думку Н.Самсонової, конфліктологічна культура фахівця синтезує усі складові його професійної культури та проявляється у вираженні основних потреб людини (безпека, визнання, статус, самоактуалізація) в конфліктних ситуаціях.

Різновекторні аспекти конфліктологічної компетентності та культури працівників органів внутрішніх справ з урахуванням професійного середовища та службових завдань, соціальні та психологічні механізми та чинники розв'язання та попередження конфліктів розкриті в роботах В. Андросюка, О. Баєва, О. Бандурки, В. Безбородова, І. Ващенко, О. Звонка, В. Кудрявцева, О. Олійника, С. Осіпової, І. Пономарьова, Б. Хасана та ін.

Професійна підготовка практичних психологів до комплексного супроводження службової діяльності правоохоронців повинна враховувати конфлікто-

генні чинники, які впливають на соціальні стосунки, адаптацію та професіоналізацію працівників міліції, особисту трансформацію та розвиток, задоволеність професією та власним життям.

Саме тому сьогодні потребує впровадження програма комплексного конфліктологічного супроводження службової діяльності працівників органів внутрішніх справ в підрозділах, де:

- зафіксована складна психоемоційна атмосфера та періодично виникають гострі емоційні суперечки особистісного характеру (вияснення стосунків, прояв антипатії, агресивна поведінка тощо);
- особливості виконання професійних обов'язків передбачають високу ймовірність виникнення конфліктних ситуацій, до яких в якості учасника або третьої особи може бути включений працівник міліції (підрозділи державтоінспекції, кримінальної міліції, дільничних інспекторів);
- наявні працівники, чия поведінка неодноразово привертала увагу керівництва з приводу агресивних та конфліктних дій, створення ситуацій психотравмуючого характеру, провокаційної поведінки та ін.

Метою конфліктологічного супроводження є комплексна систематизація інформації про конфліктологічну життєдіяльність працівників ОВС з подальшим застосуванням ефективних організаційних, психологічних та педагогічних індивідуально-групових заходів нейтралізації конфліктогенів та забезпечення психологічно сприятливих умов роботи в професійному середовищі.

Вищезазначена програма комплексного конфліктологічного супроводження службової діяльності передбачає взаємодію цілого ряду процесуальних компонентів:

I. *Психодіагностичний*: визначення показників особистісної конфліктності працівників міліції, конфліктостійкості, рівня конфліктологічної культури та поведінки в конфліктних ситуаціях, показників групової конфліктності та соціально-психологічного клімату в підрозділі. Визначення конфліктогенів (соціальних чинників (причин), які безпосередньо актуалізують конфліктні ситуації); діагностика рівні «конфліктологічної готовності» особистості.

При заповненні представленого блоку керівнику та психологу потрібно звернути увагу та зафіксувати наступну інформацію:

1. Частота участі в конфліктах (кількість разів протягом тижня, місяця, року).
2. Тип та клас конфліктів за участю працівника:
 - особистий / діловий;
 - вертикальний / горизонтальний;
 - міжособистісний / внутрішньо особистісний / особистісно-груповий / між груповий;
 - гостроемоційний / в'ялотекучий;
 - відкрите / латентне протистояння.
3. Результати попередніх конфліктів: задоволеність / часткова задоволеність / незадоволеність інтересів працівника.

4. Аналіз об'єктів (основних цінностей, на досягнення яких спрямована конфліктна активність опонентів) конфлікту. В якості таких можуть виступати матеріальні, соціальні або духовно-моральні цінності.

5. Комплекс психологічних особливостей, безпосередньо пов'язаних з конфліктністю (толерантність, тривожність, самооцінка, схильність до девіантної поведінки, акцентуації характеру та ін.).

6. Визначення ініціаторів (організаторів) конфліктів, що відбувались за участю працівника та характер конфліктних дій (напад / захист).

7. Стратегії конфліктної поведінки, характер та частота їх застосування: суперництво; уникнення боротьби (ігнорування); пристосування до конфлікту; компроміс; співпраця.

8. Раціональність / конструктивність конфліктної поведінки.

9. Ступінь ставлення до опонента в конфліктах (вороже / нейтральне / по-блажливе).

10. Застосування агресії (так / ні, вербальна / фізична).

11. Ставлення до критичних зауважень (прийняття / неприйняття / часткова згода).

12. Ставлення до третіх осіб (медіаторів) в конфлікті, готовність до співпраці з ними.

13. Механізми та техніки розв'язання конфліктів (адміністративно-організаційні / психологічні)

II. *Психокорекційний*: формування у працівника неконфліктної мотивації та конструктивного ставлення до оточуючих, руйнування конфліктостворюючих стереотипів та установок, зменшення рівня внутрішньої та соціальної конфліктності «висококонфліктних» працівників до середніх показників, виховання оптимальних форм реагування в передконфліктних ситуаціях всередині колективу, родини та у спілкуванні з пересічними громадянами; формування культури співпраці та особистісної толерантності до колег; підвищення рівня конфліктостійкості та психоемоційної стабільності, розвиток навичок саморегуляції в конфлікті та зняття пост конфліктних негативних особистісних станів.

III. *Навчально-виховний*: збагачення знань про конфлікти, накопичення досвіду та варіантів управління конфліктними ситуаціями та прагнень до «конфліктологічного самовиховання», розширення інваріативності конструктивних комунікацій, визначення перспектив неконфліктної особистісної самореалізації та самоствердження.

Слід окремо зазначити зміст вищезазначеного терміну «конфліктологічна готовність». Під нею ми розуміємо актуалізацію психосоціальних ресурсів особистості для конструктивного реагування на ситуації конфлікту та відповідь на дію конфліктогенних чинників. Згідно з думкою З. З. Дринки, конфліктологічна готовність виражається в умінні вирішувати професійні конфліктологічні завдання. Вони (завдання) систематизовані автором у шість груп (діагностика, прогнозування, попередження, стимулювання, розв'язання та моделювання конфліктів) загальною кількістю 25 завдань [1]

Виходячи з вищезазначеного, ми можемо підкреслити важливість впровадження конфліктологічного супроводження працівників ОВС на сучасному

етапі реформування правоохоронної системи в Україні в цілому. Це, на нашу думку, створить додаткові сприятливі умови для покращення професійного іміджу правоохоронців, сприятиме оптимізації клімату в підрозділах ОВС, знизить потенційні або реальні ризики зростання в них конфліктності та підвищить рівень психологічної безпеки правоохоронців та пересічних громадян.

Список літератури

1. Дринка З. З. Дидактические условия подготовки студентов к решению профессиональных конфликтологических задач : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 12.00.01 / З. З. Дринка. – Калининград, 2000. – 20 с.

2. Наказ МВС України від 16.03.2007 № 81 «Про заходи щодо зміцнення дисципліни і законності в органах внутрішніх справ та попередження надзвичайних подій, пов'язаних із загибеллю й травмуванням особового складу». – К. : МВС України, 2007.

3. Наказ МВС України від 07.04.2008 № 161 «Про затвердження Програми психопрофілактичної роботи з особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ України на 2008-2012 роки. – К. : МВС України, 2008.

Одержано 18.10.2010

УДК 343.95

Олена В'ячеславівна Іванова

Кандидат психологічних наук, доцент, начальник кафедри загальної та соціальної психології навчально-наукового інституту підготовки кадрів громадської безпеки та психологічної служби Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Працівники правоохоронних органів здійснюють свою діяльність часто в напружених, мінливих, оперативно складних ситуаціях, що наповнені психічною напругою та часто переростають в психологічне протистояння. Саме ці обставини вимагають наявності у працівників ОВС високорозвиненої громадянської свідомості та відповідальності, психічної стійкості та надійності, високого рівня професійної майстерності, що проявляються в психологічній готовності ефективно виконувати завдання.

Ефективна діяльність фахівців в екстремальних умовах можлива лише за умови повноцінної підготовленості до цього засобами гуманітарної, спеціальної, технічної, фізичної психологічної та морально-етичної підготовки. Для повноцінної підготовки фахівців, що забезпечують охорону громадського порядку, в тому числі й при масових заходах повинні бути психологічно бути готовими до виконання професійних функцій в умовах масових безпорядків, бути компетентними в питаннях особливостей екстремальних ситуацій.

Сутички фанів команд в стані некерованого емоційного збудження та екзальтації, відгукнеться важкопрогнозованими наслідками. Показники чисельності членів натовпу сприяють прояву ефекту геометричної прогресії в емоційному зараженні людей. Експресивний натовп легко перетворюється в діючий (агресивний або панічний). Натовп вболівальників в будь-який момент може стати

простою сумою на смерть переляканих, або розлючених індивідів. Паніка-стан переляку, що супроводжується різким послабленням вольового самоконтролю. За кількістю безпосередніх людських втрат масова паніка зазвичай переважає агресивний натовп, але й за віддаленими наслідками їй не поступається. Особливого значення набуває врахування як фізіологічних так і загальнопсихологічних факторів поведінки учасників натовпу. «В натовпі людина спускається на декілька шаблів цивілізації» і стає досяжним до елементарних маніпулятивних впливів. В стихійній масовій поведінці реалізуються примітивні механізми та закономірності, які за своєю сутністю в більшості випадків деструктивні. Зазвичай, поведінка натовпу здається процесом, позбавленим будь-яких закономірностей, будь-якої керованості. Потрібно враховувати динамізм явища, щоб мінімізувати втому, агресію людей тощо, та пов'язані з цим неочікувані події. Засоби з попередження масових форм деструктивної поведінки пов'язані з врахуванням її передумов (факторів).

Подібні ситуації, умови, обставини здійснюються на працівників правоохоронних органів сильний психологічний вплив і мають назву екстремальних (особливих, виняткових, надзвичайних). Вони створюють великі складності в рішенні професійних задач, потребують від особового складу психологічної стійкості, особливої підготовленості, особливого уміння діяти за таких умов. Потрібно бути озброєними знаннями про можливу небезпеку та психологічно бути готовими до протидії.

Недостатній рівень правової самосвідомості й законслухняності молоді, в поєднанні з несприятливими характеристиками соціально-економічної обстановки в Україні в загальній сукупності обумовлюють особливе значення психологічного супроводження заходів з охорони громадського порядку, зокрема, під час проведення спортивних змагань. Підготовка працівників органів внутрішніх справ до охорони громадського порядку під час проведення спортивних заходів повинна здійснюватись з урахуванням не тільки специфіки виконання службових завдань, але й психологічних аспектів цього напрямку діяльності, причому не лише засобами професійної підготовки, але й внесення до освітньо-професійних програм підготовки працівників ОВС окремих дисциплін психологічного циклу (соціальна психологія, юридична психологія, психологія масової поведінки, психологія екстремальних ситуацій тощо). Професію працівників ОВС можна віднести до типу «людина-людина», тому професійна компетентність та професійна майстерність фахівців буде пов'язана не стільки із знанням норм права, скільки з їх психологічною компетентністю.

Оскільки не тільки знання норм права, наказів та інструкцій, але й знання людей, їх психології дозволить їм правильно розумітися на складних переплетеннях людських відносин та поведінки, приймати вірні рішення. Про професійну майстерність працівника можна говорити лише тоді, коли він володіє сукупністю професійних знань, вмінь, навичок та психологічно підготовлений.

Психологічна готовність працівника ОВС до професійної діяльності умовно можна представити двома складовими: знання власних психологічних особливостей, уміння використовувати власні резерви; знання психології різних категорій людей і вміння використовувати їх у своїй роботі.

Основною метою психологічної підготовки є практична підготовка працівників до успішного подолання психологічних труднощів службової діяльності і правильного врахування її психологічних аспектів. При психологічній підготовці:

- формуються потрібні вміння виявляти психологічні чинники, аналізувати їх на науковому рівні і правильно оцінювати екстремальні ситуації;

- розвивається інтерес до психолого-педагогічних аспектів діяльності, прагнення до пошуку обґрунтованих відповідей на складні життєві та службові питання, здатність глибше вивчати і краще розуміти мотиви вчинків людей і будувати з ними свої взаємини, виходячи з особливостей службових ситуацій та її учасників;

- виробляється схильність до психологічного самоаналізу, самооцінки.

Формування професійно розвинених якостей, навиків і вмінь забезпечується перш за все в ході проведення практично орієнтованих навчальних занять, тренувань і вправ із попереднім роз'ясненням сутності професійно значущих психологічних якостей і вмінь.

Таким чином, підсумком психологічної підготовки є формування стану професійно-психологічної готовності працівника органів внутрішніх справ як сукупності психофізіологічних, морально-психологічних, професійних і соціально-психологічних якостей, які відповідають особливостям службової діяльності і виступають внутрішньою умовою її успішного здійснення.

Одержано 10.10.2010

УДК 159.98

Элеонора Николаевна Егорова

Кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры общей и прикладной психологии и педагогики учебно-научного института права и массовых коммуникаций ХНУВД

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДОСТИЖЕНИЙ СОВРЕМЕННОЙ ПСИХОТЕХНОЛОГИИ ПРИ ПОДГОТОВКЕ СОТРУДНИКОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Психология как область особой прикладной и практической деятельности в настоящее время становится необходимой повсюду, где есть потребность в усовершенствовании человеческой деятельности с учетом его интеллектуальных и эмоциональных резервов - того, что обычно называют человеческим фактором.

За время своего развития психология накопила значительное количество фактов, позволяющих ей сформулировать представление о механизмах формирования, развития и функционирования психической активности человека. Это позволило современной психологии разработать систему психотехнических средств и способов воздействия на психику человека для формирования в ней желательных процессов, состояний и свойств. В современной психологии оформилось достаточно самостоятельное направление – психотехнология, которое направлено на систематизацию и разработку приемов и средств воздействия на психику человека с целью ее развития и совершенствования [1].

Необходимость появления данных средств именно на современном этапе развития общества связана с резким возрастанием нагрузок на психику человека, что имеет негативные последствия для здоровья и деятельности человека. Так медики считают, что 90 % и даже более болезней современного человека носят психогенный характер. Это требует разработки и внедрения целенаправленной программы как по сохранению устойчивости психики и здоровья человека, так и для его дальнейшего развития. Это необходимо также и для достижения более высоких результатов в профессиональной деятельности человека. Исследования американских психологов показали, что при возрастании нервно-психического напряжения, вызванного самыми различными стрессогенными факторами, возможно снижение продуктивности деятельности человека от 16 % до 80 % в зависимости от силы стрессогенного воздействия и уровня устойчивости к нему психики конкретного человека [3].

Современные психотехнологии позволяют сформировать у человека стрессоустойчивость к различным факторам, обучить его умениям правильно разрешать конфликтные ситуации, развить способности предотвращения стресса и межличностных конфликтов при деловом взаимодействии, приобрести навыки конструктивного выхода из критических и конфликтных ситуаций [4; 5; 9].

Эффективность деятельности современного сотрудника МВД во многом зависит от умения «находить общий язык» с представителями различных слоев населения, умения правильно строить линию собственного поведения в той или иной ситуации, а также руководить межличностными отношениями в коллективе сотрудников. Современные психотехнологии позволяют обучать навыкам делового общения и взаимодействия с целью повышения коммуникативной компетентности работников (видео-тренинг делового взаимодействия), отработать оптимальные поведенческие стили в различных ситуациях, т.е. формировать психологическую культуру общения [7; 8].

Учитывая, что важным фактором в профессиональном росте и успешности выполнения профессиональных задач является стремление и возможности самосовершенствования сотрудника, необходимо проведение мероприятий, обеспечивающих повышение его профессиональной культуры. И в данном аспекте психотехнология также может быть использована, в частности, в формировании профессиональной психологической культуры.

Профессия работника внутренних дел относится к типу профессий «человек – человек», т. е. объектом его профессиональной деятельности является другой человек. Это предъявляет определенные требования к профессиональной подготовке сотрудников МВД в плане достаточного уровня психологических знаний о закономерностях поведения людей, особенностях их личности, о специфике психики правонарушителей и проч. При этом данные знания должны носить научно-достоверный характер, а не является результатом только обыденного сознания и профессионального опыта. Научно-обоснованные психологические знания, как элемент психологической культуры сотрудника, позволять более адекватно оценить происходящее и разрешить более оптимально ситуацию правонарушения.

Психологическая культура необходима сотруднику и в случае профилактики профессиональной деформации. Знание о причинах ее возникновения позволят ему самостоятельно регулировать свои отношения с окружающими, избегая эмоционального выгорания, подбирать оптимальные способы самовосстановления психической и физической работоспособности после стрессовых и психогенных ситуаций.

Как показали исследования, проведенные Г. В. Поповой, первые 3-5 лет являются наиболее кризисными в отношении профессиональной адаптации, именно этот период является для молодых сотрудников наиболее напряженным. Напряженность взаимоотношений с непосредственным окружением делает человека особенно неустойчивым к негативным воздействиям, приводит к формированию чувства профессиональной неудовлетворенности, состоянию депрессии, к застойным негативным эмоциональным переживаниям. Все это очень часто приводит к уходу со службы. Профилактикой данной ситуации в профессиональной деятельности сотрудников может быть правильное научно-психологически обоснованное представление о причинах данной напряженности, о наиболее оптимальных путях разрешения критических ситуаций. Чаще всего данные ситуации происходят из-за несовпадения сформировавшихся в обучении профессиональных ожиданий и притязаний и реалиями профессиональной деятельности. Коррекция профессиональных ожиданий и притязаний на этапе обучения, в процессе профессиональной подготовке, а также самостоятельное осознание этого психологического фактора сотрудником может быть достаточно эффективным средством профилактики проблем профессиональной адаптации в первые годы службы.

Современная психотехнология дает не только систематизацию конструктивных психотехник (восстанавливающих, развивающих, формирующих и техник самосовершенствования), она исследуют также особенности манипулятивных и деструктивных психотехник [2].

Знакомство современных сотрудников ОВД с системами различных социально-психологических манипуляций, а также с деструктивными психотехниками, направленными на подавление воли и изменение сознания и самосознания человека, позволят с одной стороны противостоять их негативному воздействию, а с другой создавать условия для профилактики их использования в современном обществе.

Таким образом, использование достижений современной психотехнологии становится важным инструментом в современном обществе, позволяющим более полно использовать психические резервы и возможности человека, в частности, в его профессиональной деятельности и в формировании профессионального мастерства, в профилактике профессиональных деформаций, а также формировать условия необходимые для профилактики использования манипулятивных и деструктивных психотехнологий в современном обществе.

Список литературы

1. Егорова Э. Н. Структура современной психологии и перспективы ее развития / Егорова Э. Н. // Вісник Харківського університету. - Серія «Психологія».- № 432. - 1999. – С. 84-91.

Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки ВНЗ МВС України. Харків, 2010

2. Егорова Э. Н. Психологическая культура личности : метод. пособие / Егорова Э. Н. - Харьков : ООО «МИТ», 2004 – 60 с.
3. Гостюшин А. В. Энциклопедия экстремальных ситуаций / Гостюшин А. В. - М. : Зеркало, 2004. – 322 с.
4. Дэна Д. Преодоление разногласий :Как улучшить взаимоотношения на работе и дома. – СПб. : АОЗТ «Институт личности», 2004. - 138 с.
5. Корнелиус Х. Выиграть может каждый. Как разрешать конфликты / Корнелиус Х., Фэйр Ш. - М. : Стрингер, 2002. - 216 с.
6. Мастеров Б. М. Психология саморазвития: психотехника риска и правила безопасности / Мастеров Б. М. - Рига : ПЦ «Эксперимент», 2005. - 160 с.
7. Прутченков А. С. Трудное восхождение к себе : Методические разработки и сценарии занятий социально-психологических тренингов / Прутченков А. С. - М. : Российское педагогическое агентство, 2005. – 140 с.
8. Цзен Н. В. Психотренинг: игры и упражнения / Цзен Н. В., Пахомов Ю. В. - М. : Физкультура и спорт, 2008. - 272 с. : ил.
9. Юри У. Преодолевая НЕТ или переговоры с трудными людьми / Юри У. - М. : Наука, 2003. - 128 с.

Одержано 15.10.2010

УДК 159.943.7

Денис Сергійович Савочкін

Кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії проблем службової діяльності органів внутрішніх справ Кримського юридичного інституту Одеського державного університету внутрішніх справ

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА СПЕЦІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОВС ДО ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ

Тероризм є однією із найнебезпечніших проблем ХХІ ст. У різних формах прояву він загрожує безпеці великої кількості країн та їх громадян, обумовлює загрозливі політичні, економічні кризи, посилює психологічний тиск на суспільство та представників влади.

При розгляді питань, що стосуються вивчення протидії тероризму, потрібно зважати на значний розрив у взаємодії між спеціалістами-теоретиками й спеціалістами-практиками, які безпосередньо виконують завдання по запобіганню, виявленню та припиненню терористичних загроз. У більшості випадків виконання такого роду завдань пов'язано з проведенням спеціальних антитерористичних операцій, що вимагають від суб'єктів боротьби з тероризмом, передусім працівників органів внутрішніх справ, певної інформаційної, спеціальної, бойової, фізичної та морально-психологічної підготовки, яка підвищує ефективність дій в екстремальних умовах породжених терористичних загроз.

Значний досвід морально-психологічної підготовки накопичено воєнізованими підрозділами зарубіжних країн, що брали участі в різного роду збройних конфліктах. За оцінками військових фахівців, у період бойових дій армії Сполучених Штатів Америки в Індонезії лише 25,1 % особового складу були

готові вести ефективний прицільний вогонь на початковому етапі [1, с. 118]. Дослідження провідного психолога військово-психологічного інституту США Ж. Агрелл з досвіду бойових дій у Кореї та Південному В'єтнамі виявили, що лише 24,8 % солдат застосовують зброю в бою [2, с. 34]. Така ситуація свідчить про серйозні проблеми в морально-психологічній підготовці бійців, що призводить до значних втрат серед особового складу.

Натомість, зважаючи на те, що при проведенні антитерористичних операцій працівники спеціальних підрозділів міліції обмежені в часі щодо ефективного психологічного налаштування на виконання службово-бойових завдань в екстремальних умовах, набуває актуальності розроблення ефективної системи організаційно-правового забезпечення морально-психологічної підготовки ОВС до цих умов.

На нашу думку, ця система повинна будуватися на базі єдиного структурного підрозділу МВС України – Центру підготовки до спеціальних операцій (далі – ЦПСО). Такий підрозділ повинен комплектуватися фахівцями з фізичної та психологічної підготовки, що мають великий досвід виконання службово-бойових завдань в екстремальних умовах.

Працівники ЦПСО повинні мати відповідну форму допуску до державної таємниці, що зумовлено обов'язковістю їх участі в підготовці та проведенні спеціальних операцій, у тому числі за антитерористичним планом «Бумеранг». На даний орган повинні покладатися контрольні функції з:

- підготовки працівників спеціальних підрозділів ОВС до різних операцій;
- участь у розробленні планів і розрахунків з урахуванням об'єкту терористичних спрямувань;
- перевірка ефективності виконання службово-бойових завдань шляхом організації й проведення командно-штабних і тактико-спеціальних навчань з постійним оцінюванням результатів підготовки та стимулюванням до підвищення професійного рівня.

У положенні про створення цього підрозділу одним з основних завдань потрібно відзначити підвищення ефективності підготовки спеціальних підрозділів ОВС до виконання завдань в екстремальних умовах проведення спеціальних операцій. Основним з напрямів роботи центру, повинна стати морально-психологічна підготовка до дій у найнебезпечніших умовах, пов'язаних з припиненням і локалізацією соціально-політичних загроз (захоплення заручників; повітряного, морського, річного, залізничного, дорожнього транспорту; захоплення або руйнування об'єктів життєдіяльності, підвищеної небезпеки тощо).

Діяльність ЦПСО у напрямі морально-психологічної підготовки доцільно сконцентрувати на виконанні таких базових завдань, як:

- забезпечення психологічної стійкості співробітника спеціальних підрозділів;
- навчання переборюванню психологічних труднощів;
- стимулювання активності у виконанні професійних завдань;
- згуртованість службових колективів як спеціальних підрозділів ОВС («Сокіл», «Беркут»), так й інших учасників операцій (Служби безпеки України, Внутрішніх військ МВС України та ін.);

– підвищення рівня взаємодопомоги, впевненості у собі й у своїх товаришах.

Психологічна підготовка співробітників цих підрозділів повинна включати в себе формування:

- впевненості в законності роботи, що виконується;
- впевненості кожного в гуманності і необхідності здійснюваних заходів щодо локалізації і усуненню конфлікту;
- почуття своєї правової й соціальної захищеності та захищеності членів родини;
- готовності до несення служби у різних погодних і важких матеріальних умовах;
- емоціональної стійкості при діяльності підрозділів у ситуаціях соціальної ізоляції або навіть ворожому ставленні громадськості до їх діяльності;
- готовності до фізичного й вогневого протистояння;
- вміння надати першу медичну допомогу постраждалому;
- здатності в екстремальних умовах приймати й реалізовувати самостійні рішення, діяти автономно;
- вміння за зовнішніми ознаками визначати готовність співрозмовника до агресивних дій, а також здатність схилити до себе людей у процесі спілкування, викликати у них почуття поваги;
- стійкості до умовлянь громадян, пов'язаних з порушенням службових інструкцій, відхиленням від установленого маршруту, ігноруванням правил збереження службової або таємної інформації.

Для практичного розвитку цих якостей у працівників ОВС підготовка повинна здійснюватися в екстремальних умовах, що імітують обстановку реальної спеціальної операції, з використанням певного кола психологічних стрес-факторів, таких як:

- раптовість, коли в ході виконання імітованих бойових завдань неочікувано змінюється обстановка;
- невизначеність – відсутність, недостатність чи суперечливість інформації про склад чи умови виконання професійного або службово-бойового завдання, про противника чи характер його дій;
- новизна – наявність раніше невідомого елемента в умовах виконання або в самому службово-бойовому завданні;
- збільшення темпу дій – скорочення часу на виконання службово-бойового завдання.

Водночас, у достатній кількості повинні застосовуватися різні психотравмуючі фактори екстремальних ситуацій, що викликають негативні психічні реакції, які знижують або ж повністю обмежують боєздатність. До них можна віднести: руйнування споруд, техніки, ландшафту, вибухи, пожежі, вид трупів тощо.

Для відтворення у навчально-професійній діяльності цих факторів використовують різні прийоми, під якими розуміються способи моделювання психологічних факторів.

Способи і прийоми моделювання цих факторів розподіляються на:

– словесно-знакові – вплив здійснюється за допомогою слів, знаків, інформаційних жестів (це може бути доведення різного роду «легенд» перед навчаннями);

– наочні – вплив відбувається шляхом показу різних предметів, наприклад, стрілецької та іншої зброї, кіно- і відеофільмів, фотокарток з реальними картинами бою і наявністю там психотравмуючих факторів;

– тренажерний – вплив закріплюється шляхом моделювання психологічних факторів надзвичайної ситуації з використанням технічних засобів, спортивних снарядів, макетів, споруд професійної підготовки для відпрацювання необхідних навичок і умінь;

– імітаційні – вплив здійснюється шляхом використання засобів імітації зовнішніх ознак екстремальної обстановки;

– реальні – вплив досягається через моделювання психологічних факторів екстремальної ситуації з використанням реальної техніки, озброєння і підручних засобів, які використовуються для організації й ведення бойових дій.

Проведення тренінгу з перерахованими прийомами моделювання факторів екстремальної ситуації є найбільш ефективним, якщо вони задіюються у комплексі.

Підсумовуючи, треба зазначити, що морально-психологічна підготовка посідає одне з провідних місць у підготовці особового склад спеціальних підрозділів ОВС. На жаль, нині чинна відомча система підготовки до спеціальних операцій не є ефективною і потребує створення структурного підрозділу з підготовки до виконання службово-бойових завдань спеціальних підрозділів ОВС в екстремальних умовах.

Список літератури

1. Марьин М. И. Психологическое обеспечение антитеррористической деятельности : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / М. И. Марьин, Ю. Г. Касперович. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 208 с.
2. Шрамченко А. Ф. Вопросы психологии в управлении войсками / А. Ф. Шрамченко. – М. : Воениздат, 1973. – 196 с.

Одержано 12.10.2010

УДК 343.95

Михайло Ісаакович Шерман

Кандидат технічних наук, доцент, професор кафедри основ управління та інформаційно-технічного забезпечення Херсонського юридичного інституту ХНУВС

МОДЕЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО МВС УКРАЇНИ

Переважна більшість завдань професійної діяльності слідчого мають інформаційний характер, що свідчить про доцільність і необхідність створення у структурі професійної підготовки майбутніх слідчих цілісної системи засвоєння знань, навичок, умінь, особистісних переконань, що забезпечить формування у майбутніх слідчих професійного особистісного утворення, здатного забезпечити здійснення ними професійної інформаційної діяльності.

У сучасній фаховій літературі на сьогодні відсутнє чітке означення інформаційної діяльності слідчого, її окремі складові описані частково і досить неоднозначно [2; 3; 5].

З метою створення моделі інформаційної діяльності слідчого розглянемо його професійну діяльність з позицій функціонального підходу і виокремимо виробничі функції, що можна віднести до інформаційно-аналітичної, інформаційно-комунікативної та інформаційно-пошукової складових інформаційної діяльності слідчого МВС України. Для цього нами були проаналізовані дані, наведені в Освітньо-кваліфікаційній характеристиці бакалавра права щодо виробничих функцій, типових задач професійної діяльності та умінь щодо розв'язання цих задач.

Бакалавр у галузі права – це досить широке поняття, що охоплює спектр спеціальностей від працівників соціальних служб, нотаріусів та адвокатів до слідчих МВС, СБУ, співробітників прокуратури та суду (у відповідності до Державного класифікатора професій), тому професійна підготовка майбутніх слідчих, що ґрунтується на положеннях Освітньо-кваліфікаційної характеристики в існуючому її вигляді, є досить проблематичною.

Шляхом критичного аналізу вказаного документу на основі функціонального підходу з урахуванням специфіки професійної діяльності слідчого встановлено, що основними функціями бакалавра у галузі права є правотворчі, правозастосовчі, правозахисні, управлінські (організаційні) функції. Тобто, у відповідності до функціональних обов'язків слідчого, майбутній слідчий повинен бути придатним до виконання визначених виробничих функцій (здійснення певних типів діяльності) та типових для даних функцій задач діяльності. Кожній задачі відповідає система умінь щодо розв'язання цієї типової задачі діяльності.

Професійна підготовка майбутніх слідчих спрямована на опанування випускниками системою умінь розв'язувати певні типові задачі діяльності при здійсненні визначених виробничих функцій, що наведені у Освітньо-кваліфікаційній характеристиці.

Кожній функції відповідає певний клас типових задач діяльності, для успішного розв'язання яких необхідні відповідні вміння, що відображено у документі. Разом з тим, у процесі аналізу на підставі діяльнісного підходу виявлено, що у документі окрім умінь, у значній мірі представлено безпосередньо дії (визначити, використовувати, вести тощо) та види діяльності бакалаврів у галузі права. Незначною мірою представлені професійні вміння та їх зміст. З урахуванням аналізу нормативно-правових актів, Освітньо-кваліфікаційної характеристики, освітньо-професійної програми нами розроблена описова модель інформаційної діяльності слідчого.

Ґрунтуючись на положеннях чинного законодавства та функціональних обов'язках слідчого, подамо узагальнену структуру інформаційної діяльності слідчого у відповідності до її структурних складових (рис. 1).

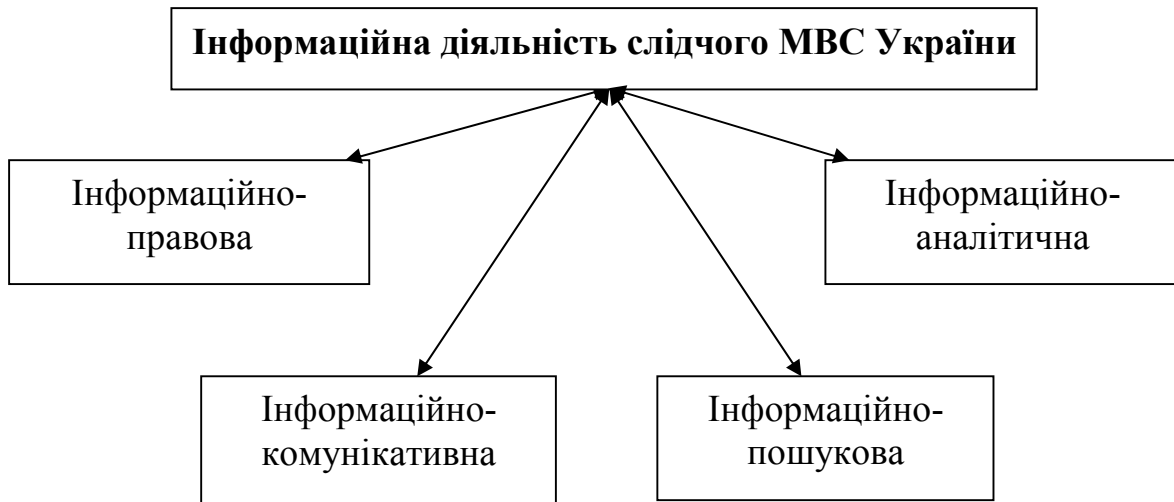

Рис. 1. Структура інформаційної діяльності слідчого МВС України

Відповідно до положень діяльнісного підходу, для кожної функції діяльності слідчого визначимо задачі, що підпадають під означення інформаційної діяльності [1; 3; 4] – інформаційно-правові, інформаційно-пошукові, інформаційно-аналітичні, інформаційно-комунікативні.

Інформаційно-правова діяльність. Реалізується шляхом здійснення правотворчих функцій. Полягає в удосконаленні законодавства, участі у розробці проєктів нормативних актів, систематизації законодавства України. Має на меті забезпечення відповідності положень діючого законодавства держави об'єктивно необхідним правовідносинам, розбудові правової держави, демократичного суспільства та узагальнення окремих положень чинного законодавства України, що потребує перегляду та поновлення. Здійснюється шляхом узагальнення практики застосування законодавства і розробки пропозицій щодо його удосконалення, системного аналізу рішень, що приймалися за відповідний період, виявленням недоліків та суперечностей у певних сферах, що обумовлюють прийняття рішення про удосконалення законодавства. Крім того, повинні виконуватися завдання щодо аналізу чинних інструктивних та інших нормативних актів з питань правового забезпечення юридичних та фізичних осіб, охорони правопорядку та громадської безпеки, проведення ревізій, перевірок, ведення відповідного облікового реєстру [4; 6; 7].

Інформаційно-пошукова діяльність. Реалізується шляхом здійснення правозастосовчих та правозахисних функцій. Має на меті організацію забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина. Здійснюється шляхом забезпечення запобігання злочинам, їх припинення, розкриття і розслідування, розшуку осіб, які вчинили злочини та вжиттю заходів щодо усунення умов і причин, що сприяють вчиненню правопорушень, безпосередньої участі у слідчих діях з метою одержання доказової і орієнтуючої інформації, процесуального оформлення відомостей, одержаних у процесі розслідування у вигляді юридичних документів [4; 6; 7].

Інформаційно-аналітична діяльність. Реалізується шляхом здійснення правозастосовчих та правозахисних функцій. Має на виявлення та усунення

причин та умов, що сприяють порушенню прав і свобод громадян, корупції та виникненню інших небезпечних злочинів, прогнозування динаміки злочинності у суспільстві. Основними завданнями є наступні: знати номенклатуру справ, форми статистичної звітності та правила її ведення або складання; проводити аналіз та облік законодавства та інших нормативних актів, утримувати картотеку у належному стані; виконувати операції із введення даних до банку даних, а також з їх опрацювання та використання за допомогою персонального комп'ютера; складати інформаційно-пошукові і реєстраційні документи та статистичні картки; вести криміналістичні обліки та інші вид обліків, що застосовуються у слідчій практиці; оформлювати відповідні документи на отримання даних з криміналістичних обліків (вміти складати запит до відповідної облікової установи); здійснювати аналіз даних та їх використання для розв'язання питань, що виникають при розкритті та розслідуванні злочинів [4; 6; 7].

Інформаційно-комунікативна діяльність. Реалізується шляхом здійснення правозастосовчих та правозахисних функцій. Має на меті організацію та координацію взаємодії у професійній діяльності з правоохоронними та іншими органами для попередження злочинності та охорони правопорядку й громадської безпеки. Основними завданнями є наступні: приймати безпосередню участь у слідчих діях з метою одержання доказової і орієнтуючої інформації; визначати органи та посадових осіб для координації роботи з метою виявлення, усунення причин та умов скоєння злочинів та інших порушень прав людини; аналізувати матеріали, представлені суміжними правоохоронними органами, юридичними службами органів виконавчої влади, установами та організаціями недержавної форми власності [4; 6; 7].

Проілюструємо інформаційну діяльність слідчого стосовно прийняття процесуального рішення у виді схеми (рис. 2).

Рис. 2. Інформаційна діяльність слідчого МВС України стосовно прийняття процесуального рішення

На підставі аналізу діяльності слідчого щодо розкриття і розслідування злочинів та прийняття процесуальних рішень по кримінальних справах, професіограми слідчого, можна вважати, що вирішальне значення у процесі розслідування кримінальної справи і прийняття обґрунтованих процесуальних рішень має інформаційна діяльність слідчого, що на рівні її складових у явному або

опосередкованому виді присутня у всіх без винятку видах діяльності слідчого, а найбільш яскраво і повно проявляється у пошуково-доказовому та реконструктивному аспектах діяльності слідчого.

Список літератури

1. Берназ В. Д. Рішення слідчого (криміналістичний, процесуальний та психологічний аспекти) : [монографія] / В. Д. Берназ, С. М. Смоков. – О. : Вид-во Одес. юрид. ін-ту НУВС, 2005. – 151 с.
2. Бедь В. В. Юридична психологія : навч. посіб. / Бедь В. В. – К. : Каравелла, 2003. – 376 с.
3. Коновалова В. О. Юридична психологія / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2005. – 424 с.
4. Психологія слідчої діяльності : навч. посіб. / [В. Г. Андросюк, О. М. Корнєв, О. І. Кудерміна та ін.] ; [за заг.ред. Л. І. Казміренко]. – К. : Правова єдність, 2009. – 200 с.
5. Бандурка О. М. Юридична деонтологія : підручник / О. М. Бандурка, О. Ф. Скакун. – Х. : Вид-во НУВС, 2002. – 336 с.
6. Шерман М. І. Комп'ютерно-інформаційна підготовка майбутніх юристів: теорія і практика : монографія / Шерман М. І. – К. : Вища освіта, 2004. – 192 с.
7. Шерман М. І. Професійна комп'ютерно-інформаційна підготовка майбутніх слідчих у вищих навчальних закладах МВС України : монографія / Шерман М. І. – Херсон : Олді-Плюс, 2008. – 416 с.

Одержано 01.10.2010

УДК 159.943.7

Михайло Іванович Анікеєнко

Старший викладач кафедри загальної та прикладної психології і педагогіки навчально-наукового інституту права та масових комунікацій ХНУВС

ПСИХОДРАМАТИЧНА ПРАКТИКА ЯК МЕТОД РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ЧЕРЕЗ ПОШИРЕННЯ ВНУТРІШНЬО-ОСОБИСТІСНОГО ДОСВІДУ ПРАЦІВНИКІВ ПАТРУЛЬНО-ПОСТОВОЇ СЛУЖБИ МІЛІЦІЇ

Працівники патрульно-постової служби міліції України виконують свої службові обов'язки в умовах підвищеного ризику для життя, постійно зіштовхуються з небезпекою. Для роботи в таких умовах потрібна підвищена увага до рівня емоційної стійкості. З точки зору методів формування і підвищення емоційної стійкості особової уваги заслуговує феноменологічний підхід до дослідження міжособистісних відносин і розвиток особистісних якостей у контексті цих відносин, який запропонував Я. Л. Морено у своїй концепції. Підхід до групової терапії Морено являє собою метод, який заснований на дії, ціль якої полягає в активізації й самоактивізації у окремого члена групи почуття відповідальності за себе як індивіда й за групу як ціле. Комбінація технологічної працьованості й екзистенціальної глибини розуміння сутності людини і його взаємодії з миром, становлять фундамент психодраматичного підходу.

Психодрама як психо- й соціотерапевтичний акціональний метод являє собою максимально наближену до життя форму групової психотерапії. Людина, з погляду концепції Морено - це діючий суб'єкт, якому вже самою структурою її тіла визначено діяти. Як така вона по своїй природі пов'язана з іншими людьми й космосом. Інші люди й космос - це сторони його буття [8; 10]. В основі психодрами лежить соціометрія - емпірично розроблене навчання.

Особливе місце в теоретичних дослідженнях Морено слід відвести концепції соціального атома. «Соціальний атом як найменший елемент структури відносин складається із усіх відносин між людиною й навколишніми людьми, які в цей момент тим або іншим способом з ним зв'язані». З часом партнери індивіда, що мають із ним родинні зв'язки й складають первісне ядро соціального атома, поступаються місцем «близьким за духом».

Важливим моментом у взаєминах є різноманітність типів відносин, які обумовлені неоднорідністю когнітивних здатностей людини. Продуктивність інтеракції залежить від модусу відповідних відносин, які розвертаються на соматичному, психічному й трансцендентному рівні. Більша частина всіх порушень міжособистісних відносин пояснюється механізмом переносу.

Перенос, на думку Морено, являє собою модус відносин, який не є повністю орієнтованим на реальність. У результаті переносу партнер по спілкуванню виступає як об'єкт несвідомих вистав, обумовлених бажаннями або спогадами. Перенос виникає внаслідок фіксації людини на особах, що оточували його в ранньому дитинстві. При стійкій фіксації індивід рідко реагує на нового партнера адекватним реальності образом. Перенос не встановлює дійсного зв'язку однієї людини з іншою, «Я» з «Ти». У якості одного з істотних плюсів психодраматичної роботи з переносом є чіткий розподіл різних переносів серед різних осіб, які вибираються клієнтом у якості носіїв переносу серед членів групи. «Реконстеляція в психодраматичній грі всього комплексу відносин і відповідної ситуації також дозволяє уникнути змішання ситуацій з минулого з реальними ситуаціями в групі, яке має місце в аналітичній груповій психотерапії». Людина стає відкритою для реалістичних міжособистісних відносин, усувається несвідома фіксація, якщо відтворена в психодрамі психотравмуюча подія й пов'язаний з ним страх були їм інтегровані не тільки свідомістю, але й емоційно в якості минулого біографічного факту. Морено вважав перенос негативним і патологічним аспектом здоровішої здатності до міжособистісних відносин.

На відміну від поняття «перенос», поняття «теле» містить у собі як негативні так і позитивні почуття, що виникають між людьми в психодраматичній дії. Теле - це миттєве взаємне розуміння особистості іншої людини й свого актуального положення, або життєвої ситуації.

Особливістю теле є реалістична оцінка індивідами один одного й обумовлені нею міжособистісні відносини, які, на відміну від переносу, не дають приводу ні до неправильних очікувань, ні до необґрунтованих страхів. Введення поняття «теле» у вивчення груп дозволило визнати той факт, що ми бачимо інших не такими, які вони є насправді, а такими, які вони проявляються у відношенні до нас.

Перенос є негативним, і він більш відповідальний за розірвання й розпад соціальних відносин. І навпаки, теле відповідально за посилення інтеракцій між членами групи й більш часту імовірність взаємності виборів [7, с. 39].

Кожний момент існування людини, його інтеракції зв'язані як мінімум з однієї роллю. Під роллю Морено розуміє: «форму функціонування, яку ухвалює індивід у певний момент, реагуючи на певну ситуацію, у яку залучені інші особи або об'єкти». «Виконання ролі первинно стосовно «Я». Ролі не виникають із «Я», але «Я» може виникнути з ролей». Це висловлення Морено відбиває суть його концепції розвитку особистості. «Кожний з нас - насамперед людська істота, яка приймає на себе ролі, програє їх і в цілому являє собою якусь рольову матрицю» [5; 8].

Для об'єднання взаємозалежних комплексних поведінкових актів у понятті «роль» Морено створив такі феноменологічні категорії як «соматична, психосоматична, психічна й соціальна ролі». Послідовний перехід від однієї рольової категорії до іншої здійснюється в контексті «матриці соціальної ідентичності» за допомогою матері, як інтегральної складової перших стадій розвитку індивіда.

Так соматичні ролі є першими ролями людини. З їх виконанням пов'язане все його життя аж до самої смерті. Виконання одних соматичних ролей сприяє не тільки збереженню життєдіяльності організму, але й подальшому його розвитку й переходу до інших рольових рівнів.

Психічні ролі починають розвиватися вже в соціальній матриці. У якості психічних корелятів соматичних ролей вони розширюють сферу переживання людини, сприяючи його подальшому духовному, розумовому й фізичному розвитку.

Соціальні ролі - це ті ролі, в яких людина найчастіше вступає в зіткнення із зовнішнім миром. Усім соціальним ролям відповідає рольовий статус, що існує незалежно від носія ролі. У своїх соціальних ролях людина не тільки діє відповідно до очікувань і вимог суспільства, але й, ухвалюючи усе більш диференційовані ролі, розбудовує саму себе. Сума всіх соціальних ролей людини відповідає тому компоненту особистості, який у психології К. Г. Юнга називається «персона». «Добре засвоєна й правильно функціонуюча персона є головною умовою психічного здоров'я... і дозволяє успішно справлятися з вимогами зовнішнього світу» [3; 5].

Розглядаючи рольовий розвиток як основу рольового навчання й найбільш важливих психодраматичних технік, Морено виділяє основні процеси рольового розвитку й процеси рольового навчання. На відміну від положень психоаналітиків і соціальних психологів, що залучають для пояснення феномена навчання ролям процеси ідентифікації або імітації, Морено розглядає в якості основного процесу навчання, спонтанний інтерес людини до тієї або іншої ситуації. Дія в соматичних ролях передуює дізнанню, вона «первинна стосовно ознайомлення з роллю» [5; 8]. Повторне переживання людиною події приводить до появи, як на соматичному, так і на психічному рівнях, рольових очікувань. Г. Лютц припускає, що психічні ролі споконвічно ґрунтуються на подібних соматичних ролях інтеракціональних процесах. «Роль являє собою інтерперсональний досвід, і для її актуалізації потрібно, як правило, два або більше індивідів» [2; 6].

У своїй фундаментальній праці «Хто виживе?» [4; 8] Морено звернувся до спонтанності й творчості як до світових проблем. «Мир є нескінченна творчість. Але що є спонтанність? Якщо це енергія, то вона, не зберігається. Людина буде боятися спонтанності поки не навчиться управляти нею» [5; 10].

Отже, у психодраматичному змісті спонтанність припускає здатність руху в заданому напрямку, а, отже, вона призводить к контролю над собою. Спонтанність проявляє себе як форма енергії й пізнається тільки через відчуття, вона не може накопичуватися й зберігатися. «Вона поглинається миттєво й з'являється, щоб бути витраченою в єдину мить утвору, поступившись місцем наступним проявам спонтанності». Морено зв'язував поняття спонтанності й психічного здоров'я. Відсутність спонтанності для нього означало емоційне нездоров'я, отже, метою психотерапії ставало «навчання спонтанності».

Морено дає наступне визначення: конструктивна «спонтанність це адекватна реакція на нові умови, або нова реакція на старі умови» [4; 9]. Отже, спонтанність має важливе значення для розвитку людини в рамках професії співробітника патрульно-постової служби.

Морено підкреслював необхідність значенневих зв'язків з дійсністю, без яких спонтанність носить деструктивний характер. «Але якщо людина пригнічує свою спонтанність, на власному досвіді зазнавши її деструктивний потенціал, то це буде загрожувати їй збіднінням особистості і застоєм у її житті». У психодраматичній дії немає минулого й майбутнього, є тільки сьогодні. Метою психодрами є пошук більш ефективних шляхів для вирішення психологічних проблем різних рівнів, від екзистенціального до повсякденного, побутового [8; 9].

Особливе місце серед форм психодрамотерапії займає соціодрама. Репрезентуючи колективні вистави й колективний досвід різних рольових паттернів використання цього методу дозволяє співробітникам розширити границі свого соціального досвіду реагування в нестандартних професійних ситуаціях. Теоретична багатомірність і різноманітність технічного інструментарію роблять цей метод, останнім часом, привабливим для багатьох представників психотерапевтичного співтовариства.

Нам цікавий досвід психодраматичної роботи із тривожністю, як одним з основних факторів, які визначають поняття «емоційна стійкість». Яскравим прикладом застосування психодрами є інтрапсихічна психодрама Пітера Пітцелє, який «допомагає підліткам упоратися із тривожністю, працюючи із внутрішнім психологічним простором і створюючи заспокійливу дистанцію метафори» [7, с. 48]. У результаті психодраматичної терапії формується позитивне відношення до себе й навколишньому світу, особистість починає почувати себе впевнено в соціальній взаємодії, стає здатною самостійно конструктивно вирішувати виникаючі в її житті внутрішні й зовнішні конфлікти.

Психодраматичний метод по суті являє собою практичну роботу з відтворення внутрішнього миру особистості в просторі мікросоціального середовища й засобами спонтанного програвання в драматично опосередкованій реальності здатній визволити цілісний прояв актуальних ціннісно значенневих станів, надавши особистості можливість їх проживання й розвитку. Співучасниками цього процесу стають усі члени групи вносячи свій суб'єктивно значимий внесок у процес самозбагнення особистості.

Психодрама - поліфункціональний метод, що володіє своєю діагностичною силою, корекційно-терапевтичними, реабілітаційними, дидактичними можливостями.

Ціль психодрами полягає у вивільненні людської спонтанності при розумнім інтегруванні в цілісну структуру життєдіяльності людини, що є передумовою креативності й виражається у творчій діяльності, запобігаючи тим самим ригідності соціально-рольової поведінки, актуалізуючи внутрішні ресурси для саморозвитку й самопізнання. Ігрова основа психодрами, переважна орієнтація на дію, значна роль фізичних рухів знижують вплив стереотипних вербально закріплених захисно-оцінних реакцій. Цей психодраматичний феномен змін і міжособистісних взаємопроникнень і визначив наше звертання до даного методу в розв'язанні завдання, пов'язаного з розвитком емоційної стійкості працівника патрульно-постової служби міліції.

Складові елементи й властивості психодраматичної дії, на наш погляд, відповідають насущним психологічним проблемам пов'язаним з формуванням і розвитком емоційної стійкості. Оскільки вони сприяють досягненню особистісної автономії й індивідуальної ідентичності, зміцнюють надію на зміни, заохочують і стимулюють відповідальність за своє життя й прийняті рішення.

Список літератури

1. Алексеев В. А. Развитие самосознания на рубеже подросткового и юношеского возрастов : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Алексеев В. А. - М., 1991. - 19 с.
2. Блатнер Г. А. Психодрама, ролевая игра, методы действия : в 2 ч. / Блатнер Г. А. - Пермь, 1993. - Ч. 1. - 88 с. ; Ч. 2. - 107 с.
3. Киппер Д. Клинические ролевые игры и психодрама / Д. Киппер. - М. : ТОО «Независимая фирма «Класс», 1993. - 224 с.
4. Ковалев А. Г. Личность воспитывает себя / Ковалев А. Г. - М. : Политиздат, 1978. - 256 с.
5. Лейтц Г. Психодрама: теория и практика. Классическая психодрама Я. Л. Морено. - М. : Прогресс ; Универс, 1994. - 352 с.
6. Спраг К. В каждом из нас есть кто-то еще / Спраг К. // Психодрама: вдохновение и техника / под ред. П. Холмса и М. Карп. - М. : Класс, 1997. - С. 65-96.
7. Питцелле П. Подростки изнутри // Питцелле П. / Психодрама: вдохновение и техника / под ред. П. Холмса и М. Карп. - М. : Класс, 1997. - С. 37-64.
8. Moreno J. L. Who Shall Survive? / Moreno J. L. ; Foundations of Sociometry, Group Psychotherapy and Sociodrama. - New York : Beacon house, 1934.
9. Moreno J. L. Reflections on my methods of group psychotherapy : Ciba Symposium II. - 148-57. - 1963.
10. Fox J. The Essential Moreno, Writings on Psychodrama Group Method and Spontaneity by J. L. Moreno MD / J. Fox. - New York : Springer Publishing, 1987.

Одержано 12.10.2010

УДК 316.454.52

Елизавета Леонидовна Лефтерова

Преподаватель кафедры социологии управления Донецкого государственного университета управления

КОМАНДНЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ В ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Современные организации обладают ярко выраженными тенденциями к усложнению и увеличению своего структурного и функционального состава, что требует внедрения более эффективных организационных форм и методов коллективного управления, которые позволили бы минимизировать время принятия управленческого решения и одновременно повысить его качество, т. е. продуктивность, целесообразность и своевременность. Такие тенденции сегодня вполне закономерно проявляются и в организационных структурах правоохранительных органов. Особенно актуальным представляется внедрение командного менеджмента в системы управления различных правоохранительных организаций.

Командный менеджмент – это менеджмент, осуществляемый посредством создания и функционирования управленческих команд как одна из форм коллективного управления, основанная на процессе делегирования полномочий. Командный менеджмент – это направление теории и практики управления организацией, опирающееся на комплексное и конструктивное использование командных эффектов.

Деятельность правоохранительных организаций представляет собой преимущественно коллективный труд с высокой степенью регламентированности, иерархизации и экстремальности. Использование феномена команды в правоохранительных структурах с его возможностями инициативно ставить амбициозные цели и добиваться беспрецедентных результатов, умением извлекать максимум из ресурсов каждого члена команды и поддерживать высочайшую мотивацию членов команды на совместную работу, может дать реальные результаты в реформировании правоохранительных институтов и способствовать гуманизации отношений в сфере правоохранительной деятельности.

Командные отношения, традиционно включают в себя такие понятия, как чувство локтя, дух партнерства, товарищества и могут проявляться исключительно в деловой сфере, не распространяясь на личную жизнь членов команды.

Командный менеджмент предполагает наличие мероприятий по формированию и укреплению производственных и служебных команд, управлению их функционированием и стимулированию эффективности их труда.

Проведенные исследования в сфере руководящей и организаторской деятельности свидетельствуют, что успех работы любого руководителя и продуктивность функционирования организации на 15 % – зависит от профессиональных знаний этого руководителя, и на 85 % – от его умения работать с людьми, организовать целенаправленную, эффективную работу с персоналом [2].

Созданию команды в рамках отдельных правоохранительных подразделений будут способствовать такие ориентиры и принципы управленческой деятельности:

- взаимопомощь, ориентированная на достижение общей цели;
- приоритет целей совместной деятельности над личными целями;
- преобладание нематериальной мотивации персонала, развитая способность многих сотрудников к самомотивации;
- высокая личная ответственность каждого сотрудника за достижение общей цели отдела, подразделения, управления;
- готовность к самоотверженным действиям во имя интересов службы;
- добровольная самодисциплина и самоконтроль сотрудников, которые они воспринимают как необходимое условие обеспечения надежности;
- инициативная подача обратной связи сотрудниками, открытость коммуникаций;
- руководители – инициативные и целеустремленные неформальные лидеры;
- способность к организации самостоятельной и согласованной деятельности каждого отдела и подразделения, как следствие – адаптивность и готовность к изменениям;
- высокая степень доверия сотрудников друг к другу, основанная на разнообразном опыте результативных совместных действий;
- готовность принять личную ответственность за неуспех команды в сочетании с принятием заслуг других и команды в целом в случае достижения результата;
- ориентация на беспрецедентную результативность в индивидуальной и совместной деятельности;
- развитое чувство «мы», развитая корпоративная культура (язык, традиции, нормы, правила), добровольно принимаемая и развиваемая всеми сотрудниками.

Под командообразованием понимается ее развитие из формальной, утвержденной руководством, управленческой структуры в рабочую группу с субкультурой «эффективная команда». Эффективную команду можно охарактеризовать общепринятыми критериями эффективности любой организационной структуры, однако есть специфические черты, присущие только команде. Прежде всего, это нацеленность всей команды на конечный результат, инициатива и творческий подход к решению задач.

Правоохранительные органы традиционно обладают развитой организационной, ведомственной культурой. Организационная культура является одной из составляющих командного менеджмента, поскольку он тесно связан с символическими способами репрезентации управленческой деятельности. Для повышения ее эффективности огромное значение приобретает, наряду с исследованиями существующих организационно-структурных форм (морфологии организации), изучение влияния ценностного аспекта взаимосуществования членов управленческих групп на производительность организации.

Ни одна из групп не становится командой до тех пор, пока она не признает себя подотчетной как команда. Командная подотчетность – это определенные обещания, которые лежат в основе двух аспектов эффективных команд: обязательства и доверия. Взаимная отчетность не может возникнуть по принуждению, но когда команда разделяет общее назначение, цели и подход, взаимная отчетность возникает как естественная составляющая.

Таким образом, командный менеджмент, несмотря на существующие в правоохранительных органах принципы единоначалия и субординации, вписывается в современные процессы реформирования правоохранительных институтов и приведения их к европейским стандартам. Внутрикомандный организационный контекст в правоохранительных подразделениях и управлениях должен соответствовать следующим принципам командного менеджмента: 1) принятые и разделенные всеми участниками нормы команды; 2) оптимальные способы распределения власти; 3) сплоченность и связанность членов команды; 4) характерные способы организации и протекания командного взаимодействия (командных процессов – координации, коммуникации, деятельности по разрешению конфликтов и принятию решений, налаживанию внешних связей); 5) организация ролевого распределения.

Список литературы

1. Пригожин А. И. Современная социология организаций / А. И. Пригожин. – М. : Интерпракс, 1995. – 296 с.
2. Базаров Т. Ю. Управление персоналом развивающейся организации / Т. Ю. Базаров. – М. : ИПК ГС, 1996. – 152 с.
3. Инновационный менеджмент : учебник / под ред. С.Д. Ильенковой. – М. : ЮНИТИ, 1997. – 306 с.
4. Олдхем Д. Культура организации / Олдхем Д. – М., 1991.

Одержано 07.10.2010

УДК 343.95

Ірина Олексіївна Торбенко

В. о. старшого наукового співробітника відділу організації наукової роботи
Кіровоградського юридичного інституту ХНУВС

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Сучасний етап розвитку незалежної України характеризується постійними змінами, конфліктами, складними й суперечливими процесами, що торкаються різних сторін життя суспільства від політики та економіки до медицини й освіти. Існування цих тенденцій вимагає від системи освіти істотних змін у процесі підготовки майбутніх спеціалістів із вищою освітою. Особливо це стосується юридичних вищих навчальних закладів, де готують майбутніх юристів.

Саме студенти юридичних спеціальностей, які матимуть ґрунтовні знання, відповідну професійну підготовку, високу правосвідомість, чітке розуміння своєї відповідальності за долю людей, будуть наділені владними повноваженнями і ефективно впливатимуть на зміцнення законності і правопорядку у державі.

Необхідність виконання професійних повноважень, громадянського обов'язку ставить перед студентами юридичних спеціальностей особливо високі вимоги до особистих якостей, адже найважливішим показником рівня професіоналізму юриста є ступінь розвитку його професійної культури.

Проблему культури особистості розглядають у своїх роботах такі вчені, як В. Андрущенко, І. Ісаєв, Н. Крилова, Г. Тарасова та ін. Загальнотеоретичні й методологічні проблеми професійної культури глибоко досліджені у роботах, присвячених розробці культурологічних основ змісту й технологій навчання у вищому навчальному закладі (А. Вербицький, Ю. Громико, В. Ледньов, Н. Нікандров, Н. Ничкало, В. Сластьонін й ін.). На основі культурологічного підходу досліджені механізми, тенденції й умови формування окремих компонентів професійної культури: духовної (Є. Артамонова, Б. Братусь, Н. Щуркова), морально-естетичної (Н. Крилова, Г. Тарасова), професійно-психологічної (Н. Ліфінцева), комунікативної (Г. Сагач, С. Сарновська). Але, на жаль, проблема професійної культури майбутнього юриста та її складових на сьогодні ще не достатньо досліджена.

У ході наукового пошуку встановлено, що поняття «професійна культура» одержало широке поширення у вітчизняній педагогіці 80-х рр. ХХ сторіччя, що було пов'язано з розробкою культурологічного підходу, з позицій якого розглядалися багато педагогічних процесів та явищ. Термін «професійна культура» підкреслює, що культура розглядається відносно специфічної якості діяльності фахівця й розкриває предметний зміст культури, яке зумовлено специфікою професії, професійної діяльності.

У філософсько-юридичній науці існує проблема щодо визначення професійної культури майбутнього юриста. Адже професійну культуру часто ототожнюють з культурою професійних дій, юридичною деонтологією, а також правничою (професійною) етикою.

Розв'язання цієї проблеми можна вбачати в розмежуванні поняття «професійна культура майбутнього юриста» як науки і як професійної властивості студента юридичних спеціальностей.

Професійна культура майбутнього юриста як комплексна юридична наука є практично-ужитковою. Як наука вона включає в себе, по-перше, систему знань про певні види культур, які властиві і необхідні особі майбутнього юриста у здійсненні ним професійної діяльності (зокрема, вчення про правову, політичну, педагогічну, естетичну культуру тощо); по-друге, юридичну деонтологію як систему знань про формування почуття службового, юридичного обов'язку; по-третє, правничу етику як вчення про професійну поведінку з точки зору морально-етичних вимог [3].

З іншого боку професійну культуру студента юридичних спеціальностей слід розглянути як його професійну властивість, яка характеризується:

- його знаннями правових та інших соціальних норм (моральних, естетичних, корпоративних тощо);

- повагою правника до права (як позитивного, так і природного), моральних норм, почуттям службового обов'язку;

- вмінням і навичками реалізовувати правові, психологічні та інші норми і знання;
- його готовністю виконувати свій службовий обов'язок, діяти правомірно у будь-якій ситуації;
- власною правомірною поведінкою при здійсненні його професійної діяльності.

Професійна культура майбутнього юриста припускає знання законодавства і можливостей юридичної науки; переконаність у необхідності і соціальній корисності законів і підзаконних актів; уміння користуватися правовим інструментарієм – законами та іншими правовими актами в повсякденній діяльності, вдаватися до використання всіх досягнень юридичної науки і практики при прийнятті і оформленні рішень.

Професійна культура майбутнього юриста убачається також у критичному творчому осмисленні правових норм, законів, правових явищ з погляду їх гуманістичного, демократичного і морального змісту.

Формування професійної культури відбувається в діяльності, в єдності двох аспектів: нецілеспрямованого сприйняття норм, цінностей та традицій професійної субкультури шляхом адаптації, комунікації та соціалізації у своєму соціально-професійному середовищі в процесі професійної діяльності; цілеспрямованого формування якостей і характеристик професійної культури у процесі професійної освіти, спрямованої професійної діяльності та керованої соціалізації.

Кінцевою метою такої діяльності є формування у студентів професійної культури як концептуальної єдності професії та культури та професійної зрілості, фахової компетентності і особистої самореалізації, як показників її сформованості [1, с. 30].

У рамках нашого дослідження вважаємо, що ознаками розвиненої професійної культури є наявність мети діяльності; конкретний рівень сформованості спеціальних знань та умінь; усвідомлення пріоритету соціокультурних норм; творчій підхід до виконання професійної діяльності; зворотній зв'язок особистості з результатами своєї праці.

Критерієм та показниками рівня розвитку професійної культури як соціального явища, як системи цінностей – є рівень взаємозв'язку моральності, цілісності, професіоналізму й соціальної зрілості [2, с. 85]. І саме цілісність як одна з фундаментальних характеристик особистості «професіонала визначається глибиною включення особистості у соціокультурний контекст, якістю її перетворюючої діяльності в культурних процесах» [4, с. 10]. Таким чином, критерієм професійної культури є розроблені та обґрунтовані показники (професіограма, освітньо-кваліфікаційна характеристика тощо) рівня сформованості різних якостей особистості в залежності від специфіки професії.

Отже, як засвідчують проаналізовані дослідження, професійна культура студента юридичних спеціальностей повинна бути безпосередньо пов'язана з його певним правовим статусом і зумовлюватися специфікою професійної діяльності, яка характеризується, насамперед, професіоналізмом та продуктивністю.

Професійна культура забезпечує якісну реалізацію фахівцем спеціальних професійних завдань, але їх творче виконання неможливе без всебічного розвитку особистості спеціаліста, що передусім передбачає сформовані загальну культуру та інші види культур особистості.

Список літератури

1. Михайліченко І. В. Основи професійної культури працівників ОВС / Михайліченко І. В. – Кіровоград : КОД, 2004. – 180 с.
2. Рибалка В. Г. Культурологічні проблеми професійної діяльності офіцера / Рибалка В. Г., Жежерун В. Т., Гавриш І. В. – Х. : ХУПС, 2005. – 224 с.
3. Чупринський Б. О. Формування професійної культури майбутніх юристів: філософсько-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / Б. О. Чупринський. – Л., 2010. – 48 с.
4. Шевнюк О. Л. Теорія і практика культурологічної освіти майбутніх учителів у вищій школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. Л. Шевнюк. – К., 2004. – 44 с.

Одержано 12.10.2010

УДК 159.923

Павло Дмитрович Червоний

Психолог центру практичної психології ХНУВС

ТРЕНІНГ ЯК ФОРМА ДІАГНОСТИКИ ОРГАНІЗАТОРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ

Однією з ключових ролей у професійній психодіагностиці належить виявлення та формування організаторських здібностей. Зараз існує багато тестів та методик, за допомогою яких діагностуються організаторські здібності та якості майбутніх керівників та менеджерів. Це не секрет, що багато з нас проходить ці методики і всі виявляли у себе організаторські та лідерські якості, але насправді глибоко в душі ми усвідомлюємо, що цих якостей може нам бракувати.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб показати, що діагностика організаторських якостей можлива навіть за допомогою розташування осіб в тренінговому залі.

Основний текст. Формуванню організаторських здібностей присвячені ряд робіт психологів (М. Кіпніс, Э. О'Лірі, Е. С. Яхонтова).

Серед новітніх технологій, які виявляють і формують організаторські здібності необхідно відзначити тренінгові заняття. Формування здійснюється за допомогою вправ, ігор, спеціальних ситуацій, спільної групової діяльності, рольових ігор. Але це є вже як результат. На початку тренінгу учасники мають різний рівень організаторських здібностей, по завершенню – вони також будуть мати різний рівень сформованості організаторських здібностей, але вже на більш високому рівні. Однакового рівня організаторських здібностей у учасників тренінгу після завершення тренінгу ніколи не буде, хоч методики можуть показати, що в усіх учасників рівень організаторських здібностей однаково високий.

За час тренінгової роботи ми спостерігали, що серед учасників тренінгу виявляється особа, яка потім стане лідером групи і проявить організаторські

якості. Всім відомо, що групу для проведення тренінгу необхідно розташувати полу колом, тобто необхідно розставити так стільці і запропонувати групі зайняти їх кому де захочеться. За моїми спостереженнями найчастіше лідер групи, або особа з організаторськими здібностями займає свою зону в полу колі. Якщо прирівняти розташування групи до циферблата годинника, то лідер займе зону між 12-13 годинами. В зоні 6 години знаходиться тренер. Тобто в цій зоні серед 2-3 осіб буде знаходитися лідер групи, який себе згодом проявить. Мною проведено 22 тренінги, в яких за моїми спостереженнями 18 осіб з яскраво вираженими організаторськими якостями зайняли зону 12-13 годин, 4 особи зайняли зону 15 годин.

Висунемо гіпотезу, про те, що в зоні 12-13 годин найчастіше буде знаходитись особа з яскраво вираженими організаторськими якостями. Перевіримо співпадіння емпіричного розподілу з теоретичним за критерієм χ^2 .

В нашому випадку емпірична величина χ^2 дорівнює 8,9.

Критичне значення критерію χ^2 для рівня статистичної значимості на рівні 0,05 % дорівнює 3,841, на рівні 0,01 % - 6,635.

З таблиці ми бачимо, що величина $T_{\text{емп}}$ дорівнює 8,9 і потрапляє в зону статистичної значимості. Гіпотеза про те, що вірогідно в зоні 12-13 годин найчастіше буде знаходитися особа з яскраво вираженими організаторськими якостями приймається.

№ 1	№ 2	№ 3	№ 4	№ 5	№ 6
Альтернативи	f_e	f_m	$(f_e - f_m)$	$(f_e - f_m)^2$	$\frac{(f_e - f_m)^2}{f_m}$
1	18	11	7	49	4,45
2	4	11	-7	49	4,45
Сума	22	22	0		$\chi^2_{\text{емп}} = 8,9$

Отже, можна стверджувати, що зафіксовані в експерименті зміни не випадкові і значимі на 0,01 % рівні. Особа з яскраво вираженими організаторськими якостями в тренінговому колі займе зону 12-13 годин.

Таким чином, можна зробити висновок, що особа з організаторськими якостями займає певну зону у групі і в тренінговому колі.

Список літератури

1. Кипнис. М Тренінг лідерства / Михайл Кипнис : М. : Ось-89, 2004. - 144 с.
2. Ермолаев О. Ю. Математическая статистика для психологов : учебник / Олег Юрьевич Ермолаев. – 4-е изд., испр. – М. : Моск. психолого-социал. ин-т ; Флинта, 2006. – 336 с.
3. О’Лири Э. Лідерство. Что нужно знать руководителю : 10-минутный тренинг для менеджера : / Элизабет О’Лири ; [пер. с англ.]. - М. : Олимп-Бизнес, 2004. - 182 с.
4. Яхонтова Е. С. Эффективность управленческого лидерства / Е. С. Яхонтова. - М. : ТЕИС, 2002. - 501 с.

Одержано 10.10.2010

УДК 343.95

Дар'я Вікторівна Щербакова

Науковий співробітник відділу організації наукової та редакційно-видавничої роботи Кримського юридичного інституту Одеського державного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ З КОНВОЮВАННЯ, ЕКСТРАДИЦІЇ ТА ОХОРОНИ ЗАСУДЖЕНИХ ВВ МВС УКРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку та реформування України пріоритетними стають завдання створення необхідної ефективної законодавчої бази для посилення ролі держави, як гаранта внутрішньої безпеки, вдосконалення роботи ВВ МВС України з метою здійснення ними заходів щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки держави, громадського порядку і боротьби зі злочинністю, здійснення спільно з кримінально-виконавчими установами важливої державної функції - виконання покарання у вигляді позбавлення волі. Своєю діяльністю ВВ МВС України створюють необхідні передумови для досягнення мети кримінального покарання - виправлення засуджених та попередження злочинності. Це пов'язано з тим, що перш, ніж буде застосований до засуджених в місцях відбування покарання комплекс виховної дії (встановлений режим відбування покарання, виховна робота) необхідне їх перевезення (доставка) до місць відбування покарання. Супроводження засуджених під охороною варти (конвоювання) із слідчих ізоляторів до тюрем, виправно-трудових і виховно-трудових колоній, лікувальних установ, здійснюється військовими частинами і з'єднаннями внутрішніх військ МВС України за місцем їх дислокації. У пунктах, де немає військових частин (підрозділів внутрішніх військ, що здійснюють конвоювання засуджених) ці завдання виконуються силами міськрайорганів внутрішніх справ, або охороною відповідних місць позбавлення волі [1].

У системі частин та підрозділів ВВ МВС України особливе місце посідають підрозділи з конвоювання, охорони та екстрадиції підсудних та засуджених осіб, які становлять 20,5 % від загальної чисельності ВВ МВС України [2].

Виконання завдань з конвоювання засуджених неможливо без всебічного тилового забезпечення службово-бойової діяльності. ВВ МВС України, а також одного із значних нематеріальних забезпечень, як готовність внутрішніх військ до виконання службово-бойових завдань, що охоплюється морально-психологічним станом військовослужбовців. Значний внесок у дослідженні психологічних особливостей правоохоронної діяльності внесли такі вчені, як С. П. Бочарова, О. Ф. Коні, І. І. Приходько, В. І. Пасічник, Ю. Б. Ірхін, О. В. Тимченко, О. О. Андреев, В. М. Дзюба, С. П. Потеряйко, О. В. Шаповалов та ін.

Варто зазначити, що успішність виконання службово-бойових завдань військовослужбовців внутрішніх військ залежить від належного рівня організаційно-правового забезпечення службово-бойової діяльності, що виникають у наслідок впливу психологічних, психофізіологічних та соціальних чинників службової діяльності [3].

Таким чином, морально-психологічне забезпечення в силових структурах є об'єктивною необхідністю, яка сприяє ефективності виконання службово-бойових завдань. Своєчасне вивчення і впровадження передового досвіду психологічного забезпечення у діяльність підрозділів ВВ МВС України, які здійснюють конвоювання засуджених осіб під час перевезень, дозволить уникнути помилок при підготовці особового складу внутрішніх військ до якісного виконання поставлених завдань.

Службово-бойова діяльність в умовах підвищеного ризику, серйозної загрози життю та здоров'ю військовослужбовців, які забезпечують охорону засуджених під час перевезень, може призводити до того, що вони нерідко переживають події, які виходять за рамки звичайного досвіду. Ці переживання можуть травмувати психіку практично здорової людини і, як наслідок, привести до зниження ефективності професійної діяльності. Тому виникає необхідність створення *системи психологічної підготовки військовослужбовців внутрішніх військ* при виконанні службово-бойових завдань з конвоювання засуджених, структурними компонентами якої, на наш погляд, мають бути: професійний психологічний відбір; професійна адаптація; професійна психологічна підготовка; інформаційно-психологічна протидія та психологічне супроводження їх діяльності.

Якість призовного контингенту з кожним роком має тенденції до погіршення. Дослідження, які проводяться офіцерами-психологами внутрішніх військ, показують, що в середньому 23-25 % військовослужбовців молодого поповнення мають ознаки нервово-психічної нестійкості, 15-20 % молодих солдат виховувались в неповних сім'ях або родичами, 3-5 % молодих солдат мають досвід неодноразового вживання наркотичних та збуджуючих речовин, а 62 % – алкогольних напоїв [4].

Реалії сьогодення ставлять перед керівним складом військ дедалі складніші і масштабніші цілі, посилюють вимоги щодо вдосконалення виховної роботи, забезпечення належного стану дисципліни та законності, виконання в повному обсязі заходів, передбачених Концепцією розвитку Внутрішніх військ до 2015 року, у якій багато уваги приділяється науковому підходу до проблем виховної роботи та морально-психологічному забезпеченню службово-бойової діяльності [5].

Але організаційно-правова база, на якій дотепер ґрунтується нормативне та організаційне регулювання цілісної системи психологічного забезпечення службово-бойової діяльності військовослужбовців внутрішніх військ, виявилась недосконалою і такою, що тягне за собою моральні, психологічні та матеріальні втрати. Зокрема, спостерігається відсутність концептуальної моделі організаційно-правового забезпечення діяльності психологічної служби у внутрішніх військах при виконанні службово-бойових завдань з конвоювання засуджених. Виявляється недостатня вивченість організаційно-правових засад психологічного забезпечення службової бойової діяльності внутрішніх військ. Гостро постають питання нормативно-правового закріплення соціально-психологічних та професійно важливих аспектів діяльності військовослужбовців, що сприятимуть успішному й ефективному виконанню ними службово-бойових завдань.

Морально-психологічне забезпечення виконання завдань бойової служби під час перевезень засуджених організується і провадиться на основі Конституції України, Закону України «Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України», інших законів України з військових питань та питань боротьби зі злочинністю, нормативно-правових актів Верховної Ради України, Президента України, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України, статутів, наказів і директив МВС України та Головного командувача внутрішніх військ.

Зміст морально-психологічного забезпечення виконання завдань бойової служби у вартах має за мету забезпечення високої пильності та бойової готовності особового складу; зразкового несення ними бойової служби та надійної охорони засуджених під час конвоювання. Морально-психологічне забезпечення виконання завдань бойової служби здійснюється під час підготовки військовослужбовців до служби, під час її несення та після завершення.

Але, на наше глибоке переконання, психологічне забезпечення підрозділів з конвоювання та екстрадиції ВВ МВС України повинно охоплювати всі сфери її діяльності – починаючи від професійно-психологічного відбору військовослужбовців на службу у ці підрозділи, психологічним супроводом службово-бойової діяльності, і закінчуючи соціальною адаптацією після її закінчення. Це зв'язано з тим, що під час виконання перевезень засуджених виникає реальна загроза життю та здоров'ю військовослужбовців, погрози засуджених помстою, негативний інформаційно-психологічний вплив з боку спецконтингенту на психічний стан осіб, які здійснюють їх охорону.

Враховуючи особливості несення служби під час перевезень засуджених, вважаємо необхідним розробити Настанову по психологічному супроводу військовослужбовців підрозділів з конвоювання, екстрадиції та охорони осіб, що утримуються під вартою, МВС України, де основними завданнями служби психологічної підтримки ВВ МВС України, повинно бути: розробка психологічної підготовленості особового складу підрозділів ВВ МВС України до вирішення складних службово-бойових завдань, пов'язаних з конвоюванням засуджених, готовності особового складу в разі ускладнення обстановки негайно застосувати спеціальні засоби та зброю за призначенням; порядок підтримання оптимального рівня морально-психологічного стану військовослужбовців і їх професійної працездатності; надання невідкладної психологічної допомоги безпосередньо в ході вирішення службово-бойових завдань в небезпечних умовах (а конвоювання засуджених, на наш погляд вже створює небезпечні умови як для тих, хто виконує конвоювання, так і для суспільства взагалі) а також після їх закінчення; подолання конфліктів, які виникають під час перевезень, їх розрішення та припинення; проведення заходів і виховної роботи, які направлені на формування навичок забезпечення особистої професійної безпеки військовослужбовців в ситуаціях підвищеного та смертельного ризику, а також високий рівень колективної та особистої відповідальності за успішне виконання службово-бойової діяльності, яка потребує постійної психологічної готовності до дій в особливих та екстремальних ситуаціях.

Список літератури

1. Про затвердження Інструкції про порядок конвоювання та тримання в судах підсудних (засуджених) за вимогою судових органів : наказ МВС України, М-ва юстиції України, Ген. прокуратури України, Верх. суду України, СБУ від 16.10.1996 № 705/37/5/17-398 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0662-96>.
2. Біла книга 2008: Внутрішні війська : щорічник. - ГУ ВС МВС України, 2009. – С. 22
3. Психологічне супроводження службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України в екстремальних умовах : навч. посіб. / [Андреев О. О., Дзюба В. М., Ірхін Ю. Б., Потеряйко С. П.]. – К., 2009. – 82 с.
4. Психологічна безпека особового складу силових структур та персоналу екстремальних професій : матеріали Між нар. наук.-практ. конф. (Харків, 18 листоп. 2009 р.). – Х. : Акад. внутр. військ МВС України, 2009. – 276 с.
5. Концепція розвитку внутрішніх військ МВС України на період до 2015 року : затв. наказом МВС України від 29.11.2006 № 1167 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vv.gov.ua/zavd/con2015.doc>.

Одержано 30.08.2010

УДК 316.45

Богдан Романович Тимчаль

Курсант 3 курсу групи ІПТ-06-5 навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

ДЕЯКІ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАТОВПУ

Значення впливу мас та масових настроїв на життя суспільства в сучасному світі значно збільшилось. Сприяє цьому, перш за все, збільшення концентрації населення. Кожен день сучасна людина опиняється у центрі щільного натовпу: у транспорті, у великих магазинах, на площах під час святкування або політичних виступів.

Одним з психічних явищ, що може охопити великі маси людей, є колективні переживання. Поведінка суб'єкта у натовпі змінюється, вона суттєво відрізняється від тієї, що властива йому зазвичай. Це пов'язано з цілою низкою факторів. У масі у людини підвищується емоційне сприйняття всього, що вона бачить або чує, зростає схильність до навіюваності, заражуваності, різко зменшується здатність до критичної переробки інформації. Інтелекту, послідовності, логічній аргументації немає місця у психології мас.

Натовп - це група людей, які не пов'язані між собою спільністю цілей та єдиною позиційною ролевою структурою, але мають загальний емоційний стан і єдиний центр уваги. Кордони натовпу мають рухливий характер, відповідно місце положення окремих індивідів постійно змінюється. Випадковий спостерігач раптово може опинитися у центрі натовпу. В натовпу немає позицій, ролей, там замість комунікації починає діяти емоційне зараження.

В основі виникнення натовпу лежать ситуаційні та внутрішні фактори. До ситуаційних відносять самозахист та прагнення вигоди. Внутрішні фактори - це індивідуальна потреба в ідентифікації себе з великою кількістю людей заради регуляції власних емоційних станів, об'єднання індивіда з масою дає йому впевненість у своїх силах, навіть могутність. Сила маси передається окремій людині і заспокоює її найсильніші страхи.

Ставши часткою натовпу, людина перестає усвідомлювати себе, як особистість, в ній починає переважати несвідоме, а також бажання негайно здійснити навіяні ідеї. Людина впевнена у своїй безкарності (завдяки анонімності), у своїй силі (адже маса здатна на те, що не під силу індивіду), втрачає почуття відповідальності за власну поведінку.

Людина починає діяти так, як діють всі інші. Такі екстремальні факти, коли під час Французької революції натовп озвірілих санкюлотів накинувся на ненависного царедворця, розірвала його і з'їла. Це документований факт. В процесі емоційного оточення відбувається так звана еволюційна регресія. Якщо говорити на рівні нейрофізіології, активуються нижні шари кори. Тобто у людини оживають і починають діяти безконтрольно нижчі шари кори головного мозку, нижчі шари психіки і так далі. Причому найчастіше, коли говорять про натовп, мають на увазі натовп агресивний. Але агресивний натовп - це одна з чисельний видів натовпу. Небезпечнішим, ніж агресивний натовп, є натовп панічний. Ця паніка, цей страх несвідомий, невротичний страх, який циркулює. З погляду кількості жертв, панічний натовп ще страшніший. Загарбницький натовп може бути ще страшнішим, ніж агресивний натовп. Самим небезпечним є натовп, який втратив орієнтири тому, що його поведінку неможливо передбачити і контролювати.

Властивістю будь-якого натовпу є його перетворюваність. Коли вже натовп утворився, він може перетворюватися з одного виду на інший вид. І маніпуляція натовпом - це найчастіше технологія перетворення натовпу одного вигляду на інший.

Забезпечити контроль над поведінкою натовпу складно. Оптимальний варіант вирішення цієї проблеми - не допустити формування діючого натовпу, створити умови, що будуть сприяти виникненню почуття соціальної захищеності. Якщо натовп з безумовно агресивними намірами вже почав формуватися, необхідно прийняти міри інформаційного, організаційного та тактичного характеру з метою припинення подальшої концентрації людей.

Потрібно блокувати підходи до натовпу, аби запобігти його поповненню; не намагатися витиснути масу з місця, на якому вона розмістилася; максимально тягнути час, аби люди втомилися та рівень їх активності знизився; пам'ятати про надмірну імпульсивність натовпу і не відповідати на погрози та образи; повідомляти про заходи, що вжито з метою усунення проблем, у зв'язку з якими зібрався натовп; сприяти виходу людей з натовпу крізь вказані коридори з організованими там фільтраційними пунктами, постійно інформувати масу про цю можливість; намагатися безперервно вести переговори, щоб ізолювати неформальних лідерів та організаторів заворушень.

Найефективніший механізм впливу на діючий натовп - позбавлення його учасників анонімності: фіксування облич людей за допомогою теле- і відеозйомок, активне демонстрування їх у репортажах з місця подій, а також на великих екранах, встановлених поблизу місця розташування натовпу; або позначення учасників натовпу за допомогою фарби, яку не можна змити. Ці та подібні заходи помітно знижують активність та агресивність натовпу.

Перетворення натовпу на екстатичний або на ритмічний – теж один з вдалих прийомів. У Південноафриканській республіці навіть винайшли такий музичний танк. Це дійсно танк, у якого замість гармати, кулеметів - брендспойти з холодною водою і музична установка, і люди під музику починають танцювати. Якщо натовп піймався на ритм, він ірраціональний. Натовп у цьому значенні близький до стада. Тому ілюзія некерованості натовпу виникає тоді, коли ви намагаєтесь приміряти до натовпу своє буденне. Якщо ви не вмієте керувати, то краще цього не робити. Тобто загальна ідея тут така: чим простіша система, тим вона простішим закономірностям підкоряється.

Раніше або пізніше натовп стає менш енергійним, маса починає поступово розпадатися. Почуття єдності між окремими людьми, яке здавалося незмінним, зникає, кожен згадує про власні справи та проблеми. Із натовпу індивід виходить емоційно втомленим, не в змозі напевно пригадати, що з ним сталося, та скільки минуло часу. Ці відчуття аналогічні у людей, що вийшли з будь-якої маси і не залежать від того, якими саме емоціями була охоплена маса: позитивними чи негативними. Після виходу з маси індивіду потрібен час, аби повернутися до реальності, почати адекватно сприймати навколишню дійсність. Розпадається натовп поступово, с початку поділяється на декілька окремих, все ще великих фрагментів, що поступово трансформуються у невеликі за кількістю членів групи, котрі трохи пізніше остаточно розпадуться на окремих індивідів.

Одержано 15.10.2010

НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ

УДК 159.944

Любов Матвіївна Балабанова

Доктор психологічних наук, професор, професор кафедри загальної та прикладної психології і педагогіки навчально-наукового інституту права та масових комунікацій ХНУВС

ФЕНОМЕН СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА НАДІЙНОСТІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Професійна діяльність працівників органів внутрішніх справ часто протікає в особливих екстремальних умовах і характеризується підвищеним рівнем складності, стомлення і стресу. Психоемоційна напруженість професійної діяльності обумовлюється різноманітними стресогенними чинниками. Серед таких чинників слід виокремити наступне: ризик для життя і здоров'я; використання зброї, фізичного впливу та спецзасобів; дефіцит часу для аналізу обставин і прийняття рішення; постійно існуюча протидія з боку правопорушників і злочинців; усвідомлення відповідальності за результати виконаної роботи; конфліктні ситуації під час службової діяльності; інтенсивний вплив несприятливих факторів навколишнього середовища тощо.

Тривала дія стресогенних чинників, наявність постійної вітальної загрози вимагають від працівників міліції максимальної психічної та фізичної напруги та призводять до виснаження захисних сил (функцій) організму і виникнення розладів психогенного характеру, аж до розвитку нервово-психічних та психосоматичних захворювань. Успішність оперативно-службової діяльності у цих досить складних умовах залежить від прояву відповідних професійно-важливих якостей працівників міліції, ефективності їх спеціальної підготовки та рівня.

В зв'язку зі сказаним актуальності набувають питання формування у працівників силових структур толерантності до стресогенних чинників з метою підвищення їх життєвої стійкості та розвитку професійно необхідних навичок.

Теоретичні аспекти проблеми. Стійкість до стресу - важливий фактор забезпечення ефективності та надійності службової діяльності, тому дослідження природи стресостійкості, механізмів її розвитку та прояву, залежності від особливостей діяльності дозволяють не тільки зрозуміти сутність цього феномену, але і обґрунтувати шляхи та методи її оцінки, формування та розвитку. При вивченні стресостійкості, насамперед, необхідно визначити це поняття. Рядом авторів воно зводиться лише до поняття емоційної стійкості. Але, на наш погляд, ці поняття не тотожні. Стресостійкість - це інтегративна якість людини, яка характеризується 1) необхідним ступенем адаптації індивіда до дії екстремальних факторів середовища і професійної діяльності; 2) детермінується рівнем активності організму і психіки індивіда; 3) проявляється в показниках функціонального стану і працездатності людини.

Наукові дослідження останніх десятиліть дозволяють стверджувати, що один і той же чинник діє на різних людей по-різному. В той час як для одних цей чинник діє як стресор і спричинює стресову реакцію, інші його просто не помічають. Це обумовлено індивідуально-особистісними відмінностями. Але рівень стресостійкості особистості не є чимось незмінним. Під дією різних факторів він може як підвищуватись, так і знижуватись, відхиляючись від оптимальних значень. Інакше кажучи, індивідів можна порівнювати між собою з точки зору притаманних їм рівнів толерантності до стресу. При цьому, певне, одним із самих важливих питань є визначення основних напрямків змін особистості з метою підвищення її стресостійкості.

Численними дослідженнями було показано, що розвиток хронічного стресу спричинює явища психоемоційної дезадаптації. При цьому формується системна реакція, яка спрямована на відновлення функціонального стану людини і забезпечення захисно-адаптивного результату. Вона характеризується резонансною взаємодією і ступенем синхронізації підсистем організму людини. При різних патологічних станах спостерігаються відхилення в ритмічній взаємодії основних регуляторних механізмів за рахунок різкого домінування процесів збудження або гальмування в ЦНС, що призводить до дисбалансу корково-підкоркової взаємодії. Психологічний дискомфорт, що виникає в результаті такого дисбалансу спричинює, на різних психологічних рівнях, численні прояви психосоматичних порушень, зв'язаних зі стресом.

На емоційному рівні маркером такого дисбалансу є безпричинна, немотивована, тривога з приводу малоймовірних явищ, пригнічений настрій, емоційна невірноваженість, немотивована дратівливість і зв'язана з нею конфліктність. Емоційне спустошення, або синдром емоційного вигорання, що розвивається внаслідок хронічного професійного стресу обумовлюється не стільки зовнішніми причинами, скільки внутрішнім станом людини.

На когнітивному рівні спостерігається фіксація на певних думках, пов'язаних із джерелом стресу, звуження кола інтересів, що призводить до загострення характерологічних особливостей індивіда.

Зміни на поведінковому рівні супроводжуються підвищенням поведінкової активності, або її зниженням. У першому випадку, формуються первинні поведінкові реакції, які пов'язані з підсвідомими примітивними стратегіями виживання, проявами яких є різні форми непродуктивної діяльності (непродумані, нелогічні поступки). При зниженні поведінкової активності спостерігається загальмованість, в'ялість, апатія, що суб'єктивно переживається людиною як безвихідність та супроводжується відмовою від пошуку. Спостерігається відсутність зв'язку між діяльністю та результатом цієї діяльності.

Домінування цінностей матеріального характеру призводить до зниження рівня стресостійкості і сприяє формуванню своєрідної стресозалежності індивіда. Останню можна визначити як прояв особливого світогляду, у відповідності до якого стрес, в тому числі і хронічний, є невід'ємною частиною життя взагалі. Суб'єктивно це сприймається як даність існуючого світу, змінити яку неможливо.

В ситуаціях службової діяльності важливе значення має своєчасність виявлення дезорганізуючого впливу стресогенних факторів на працівників та пошук методів нівелювання негативних емоційних станів та психічного напруження. Вирішальна роль тут належить методам внутрішньої оптимізації станів на різних психологічних рівнях.

В численних психокорегуючих та оптимізуючих напрямках використовуються різноманітні підходи до концептуалізації психологічних проблем. Умовно їх можна розділити на дві групи: ті, що відносяться до компетенції психотерапії та психокорекції, і ті, що стосуються самостійної роботи людини над собою для вирішення базисних екзистенціальних проблем. Саме останній підхід забезпечує життєву стійкість та відчуття психологічного комфорту людини на її професійному шляху та обумовлює необхідність вивчення пріоритетних питань з підвищення толерантності до стресу та опанування необхідними навичками.

В той же час логічно вибудованої системи подачі знань та цілісної освітньої структури, що ґрунтується на принципах послідовності, починаючи зі шкільних програм і закінчуючи програмами підготовки та перепідготовки персоналу силових структур, на жаль, немає. Не проводиться системного аналізу ефективності алгоритму знань, вмінь та навичок по формуванню здорового способу життя та стресостійкості працівників в екстремальних ситуаціях службової діяльності. Безумовно, існуюча освітня практика формує свій багаж практичних знань з питань життєвої стійкості та толерантності до стресу, але як на наш погляд основоположним та вирішальним є практика, так званого, контекстного навчання. Така робота в формі контекстного навчання потребує не тільки специфічних знань з психології та фізіології, але і психотехнологій самозбереження своїх психофізіологічних ресурсів та особистісних якостей таких як пластичність, відкритість, рефлексія тощо. Це потребує нового розуміння, з точки зору неklasичної психології, що таке людина, її внутрішній світ та його зміст.

Поняття життєстійкості - як здатності людини опиратися стресу - за даними Д. О. Леонтєва, включає в себе синергізм трьох характеристик:

- 1) включеність (здатність людини бути в гущі подій);
- 2) встановлення контролю (розуміння того, що впливати необхідно на те, на що можна впливати);
- 3) здатність до виклику, або до прийняття ризику.

Все це установки, відношення до життя, атрибутивні схеми, які можна змінювати та тренувати. В процесі такого тренування формуються інновації в незавершених життєвих та професійних процесах, які є полем спроб та помилок в усвідомленні досвіду безпеки в збереженні здоров'я та опанування навичками стресостійкості. Формування навичок життєстійкості працівників системи МВС необхідно розпочинати через розробку інноваційних когнітивних схем, що полегшують сприйняття та засвоєння інформації щодо здорового способу життя і готовності до стресу, шляхом формування мотивації особистості на увагу до свого здоров'я і психоемоційного стану. Такий процес саморефлексії та включеності в процес сприяє усвідомленню індивідом необхідності опанування оздоровчими техніками та спонукає його до розробки власного алгоритму по-

будови режиму фізичних та психічних тренувань. Всі ці питання потребують подальшої розробки та впровадження в процес підготовки та перепідготовки працівників системи МВС.

Одержано 18.10.2010

УДК 159.942.5

Павло Валентинович Макаренко

Кандидат психологічних наук, доцент, начальник кафедри прикладної психології навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНОЇ ТРИВОГИ У ПРАКТИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Сучасні дослідження показали, що наявність сімейних проблем безпосередньо відображається на виконанні працівниками ОВС своїх службових обов'язків. Це проявляється в порушенні дисципліни, зловживанні алкоголем, скоєні злочинів і, що найстрашніше – суїцидів. Сімейно-побутові конфлікти призводять до втрати змісту професійної діяльності та викликають стрес. Справа в тому, що успіх в професійній діяльності визначається не тільки наявністю відповідних знань і вмінь, але, перш за все, і внутрішнім психологічним станом, особистісним значенням професії. Це дуже яскраво виявляється в екстремально-напружених професіях, а саме у працівників міліції негативний психологічний стан може привести до непоправних вчинків. Негативний психологічний стан, який породжує конфліктну ситуацію, найчастіше пов'язаний з тим, що відбувається в особистих, сімейних відносинах працівника ОВС і людини взагалі. Причому ця закономірність: «конфлікт в сім'ї – проблеми на роботі» являється універсальною для всіх людей, незалежно від професії.

Немає жодної сім'ї яка б не сварилася, просто причини різні. Різні люди з різними поглядами зустрічають один одного, одружуються і намагаються створити сім'ю. Сім'я працівника міліції є теж особливою і проблеми також своєрідні. Це, перш за все, пов'язано з специфікою самої діяльності. На теперішній час є постійне зростання кількості працівників, які мають сімейно-побутові проблеми. Це перш за все пов'язано з погіршенням соціальних умов: низьким матеріальним рівнем, падінням престижу професії, нестачею кадрів. Соціальні причини впливають опосередковано на сімейні відносини працівників, вони являються каталізатором вже існуючих проблем, але це діє лише до окремого часу.

Відносно працівників ОВС, то більш влучно говорити про профілактику сімейно-побутових конфліктів. На відміну від людей інших професій, сімейні конфлікти в сім'ях працівників ОВС якщо вже виникають, то характеризуються завищеною гостротою та інтенсивністю.

Об'єкт дослідження – сімейні відносини.

Предмет дослідження - особливості сімейних відносин у працівників органів внутрішніх справ.

Мета дослідження - дослідити особливості сімейної тривоги у практичних працівників ОВС.

Першу групу обстежених склали працівники оперативної служби у кількості 20 осіб, другу групу працівники чергової частини і ДАІ у кількості 26 осіб та третю групу працівники кадрової служби у кількості 30 осіб, середній стаж сімейного життя яких склав 7 років.

За допомогою опитувальника АСТ нами були отримані наступні особливості сімейної тривоги серед практичних працівників ОВС (таблиця 1).

Таблиця 1

Рівні сімейної тривоги у працівників ОВС (у %)

Рівні сімейної тривоги	Оперативні працівники	Працівники чергової частини і ДАІ	Працівники кадрової служби
Низький	60	36	20
Середній	30	45	50
Високий	10	21	30

Аналізуючи отримані результати в групі оперативних працівників можна сказати, що у 60 % респондентів присутній низький рівень сімейної тривоги, тобто ці особи не переживають стосовно сімейних протиріч і проблем, вони не приділяють велику увагу стосовно своєї поведінки. Працівник вважає, що робить все вірно, не відчуває докори та сумління з приводу того, що його немає постійно дома, не надходить допомога дружині. З середнім рівнем тривоги в даній нами виявлено 30 % респондентів. Дана частина опитаних хвилюється за сімейні справи. Вони прагнуть згладити натягнуту обстановку, рідко вступають в конфлікти, а якщо і вступають, то займають пасивну позицію. Оперативних працівників з високим рівнем налічує всього лише 10 % опитаних. Дані респонденти переживають з приводу найменших сімейних проблем. Найбільш це характерно для молодих працівників, які нещодавно одружилися і сімейним лідером яких є дружина. Це може привести в майбутньому до швидкого розлучення в силу того, що працівник прагне завжди бути ідеальним і виконувати все бездоганно.

Аналізуючи отримані результати в групі працівники чергової частини і ДАІ нами виявлено низький рівень тривоги у 36 % респондентів. Ці опитані надто не переживають стосовно сімейних протиріч і проблем, вони не приділяють велику увагу стосовно своєї поведінки. Даний відсоток виявлених респондентів не бачить сімейних проблем, а отже і не переймаються стосовно них. Середній рівень тривоги в даній групі виявлено у 45 % опитаних працівників даної групи. Дана частина респондентів хвилюється за сімейні справи, намагається зробити щось добре, хоч і інколи виходить навпаки. В силу того, що дуже рідко бувають вдома ніколи не встигають виконати заплановані дії. Високий рівень сімейної тривоги мають 21 % опитаних даної групи. Дані особи дуже сильно переживають негаразди та різні сімейні суперечки, у всьому можуть звинувачувати себе, прагнуть бути ідеальними. Вимагають від інших членів сім'ї такого ж відношення, що може приводити до численних конфліктів та різних негараздів.

В групі працівників кадрової служби низький рівень присутній у 20 % опитаних. Даний відсоток респондентів є найменшим порівняно зі всіма дослідже-

ними групами і говорить про те, що лише незначна частина практичних працівників ОВС не переживає за свою сім'ю і все, що в ній відбувається. Це можна також пояснити і тим, що дана група найбільше часу (порівняно з іншими працівниками) проводить в сімейному колі, а отже і може не турбуватися про сімейні стосунки. 50 % респондентів хвилюється за сімейні справи та мають середній рівень тривоги. 30 % респондентів належать високому рівню тривоги. Цей відсоток опитаних є самим найбільшим стосовно всіх груп досліджених. Дані працівники дуже сильно переживають сімейні проблеми і негаразди, прагнуть все робити як найкраще, присвячують сім'ї весь час, бажають зробити справжню сімейну ідилію.

Достовірні розбіжності нами виявлені при порівнянні оперативної і кадрової служб ОВС щодо низького рівня сімейної тривоги – $p \leq 0,01$ та високого рівня сімейної тривоги $p \leq 0,05$.

Аналізуючи отримані результати можна стверджувати, що працівники практичних підрозділів ОВС переважно мають середній рівень сімейної тривоги, який є нормою для сімейних відносин.

Одержано 18.10.2010

УДК 159.943

Яніна Олександрівна Овсяннікова

Кандидат психологічних наук, науковий співробітник науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології Національного університету цивільного захисту України

ПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У РЯТУВАЛЬНИКІВ МНС УКРАЇНИ

З кожним роком проблема самогубств набуває все більш глобальний характер, а суїцидальні спроби все частіше стають формою поведінки, до якої вдається людина в тій чи іншій кризовій ситуації.

Проблема самогубства відноситься до кола тих проблем, що стосуються усіх верств суспільства, працівників будь-яких професій. Персонал МНС України не є виключенням. Посадова діяльність працівників МНС пов'язана з високим рівнем фізичного та психоемоційного напруження, необхідністю адекватно реагувати в обставинах дефіциту часу. Безсумнівно, працівники МНС є складовою частиною суспільства, і негативні процеси, що відбуваються в ньому, певною мірою позначаються на особовому складі.

Балансування на грані нервово-психічних зривів досить часто призводить до порушень дисципліни, п'янства, а у ряді випадків – до самогубства. Особливої уваги потребує проблема запобігання негативним емоційним станам, що призводять до аутоагресії працівників системи МНС України. Наявність суїцидальної активності в підрозділах МНС України обумовлює актуальність обраної теми.

Незважаючи на неодноразові вимоги МНС України щодо зміцнення дисципліни працівників та вдосконалення кадрової роботи з питань попередження

надзвичайних подій серед особового складу в підрозділах МНС продовжують мати місце випадки невинуватеної загибелі працівників, у тому числі внаслідок самогубств.

Необхідно підкреслити, що не існує якої-небудь однієї причини через яку людина позбавляє себе життя. Всі причини виступають в комплексі. Але загальною причиною суїциду є соціально-психологічна дезадаптація, що виникає під впливом гострих психотравмуючих ситуацій, порушення взаємодії особистості з її найближчим оточенням.

Людина завжди, тим або іншим чином, дає зрозуміти оточуючим про свій намір. Тому, до всіх натяків на суїцид слід ставитися з усією серйозністю. Самогубства не виникають раптово, імпульсивно, непередбачувано. Вони є останньою краплею в чаші поступового погіршення адаптації. З особливою пильністю слід взяти до уваги поєднання небезпечних сигналів, якщо вони зберігаються протягом певного часу [1].

Вважається, що суїцидом особистість намагається змінити свої обставини: позбутися від нестерпних переживань, піти з травмуючих умов, викликати жалість і співчуття, допроситися допомоги та участі, привернути увагу до своїх проблем.

Треба розуміти, що для вивчення причин аутоагресивної поведінки особистості необхідно враховувати те, що чіткий розподіл самогубців на суїцидальні групи має умовний характер. У багатьох випадках поведінка потенційних суїцидентів немотивована, що не дозволяє віднести кожному особистість до якоїсь конкретної групи. У кожному конкретному випадку одна причина виступає основною (залежно від ступеня значимості різних сфер життєдіяльності для особистості), а інші – додатковими.

Хотілося б зупинитися саме на тих причинах суїцидальних проявів, які виявлені у рятувальників МНС України:

1. Матеріально-побутові причини:

- важкі житлові умови;
- низька і несвоєчасно виплачувана заробітна платня;
- слабкі соціальні гарантії;
- недостатнє матеріально-технічне забезпечення професійної діяльності;
- нерівномірний розподіл службових навантажень.

2. Соціально-психологічні причини:

• особистісні – завищена або занижена самооцінка, посилені об'єктивними обставинами, неможливість самореалізації, статева неспроможність, інтимно-особистісні проблеми, самотність;

• сімейні – подружня зрада, хвороба або смерть близьких людей, відсутність психоемоційного контакту з членами родини, нерозуміння з її боку;

• організаційні – конфліктні стосунки з колегами та керівництвом, погіршення соціально-психологічного мікроклімату в колективі;

• специфічні – професійна неспроможність, падіння престижу служби, острах покарання за порушення дисципліни і законності.

3. Медико-психологічні причини - погіршення стану здоров'я, серйозне невиліковне захворювання, наявність травм, поранень, психічні розлади, каліцтва [2].

Як ми бачимо, досить велика кількість складових впливає на психологічний стан рятувальника. Це і його специфічна професійна діяльність, яка пов'язана з постійним впливом стресогенних чинників на психіку, і підвищене навантаження, і підвищені вимоги щодо виконання своїх професійних обов'язків, усвідомлення високої відповідальності не тільки за своє життя, а і за життя та здоров'я своїх колег та постраждалих в наслідок надзвичайної ситуації; і взаємини з колегами, керівництвом; і фінансові проблеми (погіршення матеріального стану працівників та їхніх сімей внаслідок знецінення та затримки виплат заробітної плати, безперспективність суттєвого покращання свого життєвого рівня, незважаючи на сумлінну, віддану працю в системі МНС); проблеми в родині та близьким оточенням, втрата близьких людей; стан здоров'я самого рятувальника. Всі ці складові можуть призвести до виснаження як психічних так і фізичних ресурсів організму і перевищити можливості захисних механізмів людини.

Але разом з тим, далеко не кожен працівник МНС України, у кого виникли проблеми в тій або іншій сфері життєдіяльності, стає жертвою самогубства. Необхідно відзначити, що тривожним сигналом можуть служити певні зміни в поведінці (частіше ніж звичайно вживання алкоголю, замкнутість, пригніченість, уникнення контактів з оточуючими, різке зниження повсякденної активності), також і в настрої (пригніченість, похмурість, відмічається байдужість до подій, що відбуваються навколо та до людей) рятувальника [3].

Для того, щоб своєчасно виявити працівника МНС, у поведінці якого спостерігається аутоагресія, практичному психологу доцільно постійно підтримувати контакт із керівництвом підрозділів, учити їх виявляти за певними ознаками підлеглих, які знаходяться у стані суїцидальної активності. Але, на жаль, сьогодні займатися цими проблемами не тільки ніколи, а часом і нікому.

З моменту виявлення таких працівників і виникає необхідність проведення з ними ранньої діагностики дезадаптивної і суїцидальної поведінки та психопрофілактичної роботи.

Основною метою психопрофілактичної роботи повинно бути попередження вірогідності появи суїцидальних тенденцій, своєчасне виявлення та купіювання станів, які створюють потенційну загрозу здійснення суїциду та ліквідація умов, які їх викликають.

Психопрофілактична робота зазвичай включає в себе:

- індивідуальну профілактичну бесіду з рятувальниками, у поведінці яких присутній аутоагресивний компонент;
- індивідуальні та групові психокорекційні заняття з підвищення самооцінки;
- психогігієнічний комплекс та прогресивну релаксацію;
- психотерапевтичні вправи;
- психофізичні вправи і фітотерапію.

На сьогоднішній день загально визнано, що одним з найбільш прогресивних методів щодо організації профілактичної роботи є психологічний тренінг.

Співробітниками науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології вже розроблено соціально психологічний тренінг «Вихід є!», який спрямований на запобігання загибелі та травматизму рятувальників МНС України внаслідок самогубств шляхом набуття ними знань, умінь і практичних навичок, необхідних для діагностики суїцидальної поведінки, надання допомоги колегам та самодопомоги.

Соціально-психологічний тренінг «Вихід є!» розрахований на 20 годин та має наступний тематичний зміст:

- розвиток комунікативних особливостей рятувальників;
- стрес, його вплив на особистість, засоби подолання стресу;
- конфлікт, його рівні, шляхи вирішення;
- підвищення самооцінки як засіб профілактики суїциду;
- встановлення та визначення особистісних життєвих цінностей;
- надання первинної психологічної допомоги рятувальникам при первинних суїцидальних проявах.

Слід зазначити, що в системі МНС здійснюється певна робота по профілактиці самогубства. Однак ця робота здебільшого покладена на конкретних працівників (частіше – це психологи). Але, як показує практика, первинна діагностика суїциду найбільш ефективна з боку колег потенційного суїцидента.

Список літератури

1. Психологія суїцидальної поведінки : посібник / [Лебедев Д. В., Назаров О. О., Тімченко О. В., Христенко В. Є., Шевченко І. О.]. – Х., 2007. - 129 с.
2. Кризова психологія : навч. посіб. / за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. – Х. : НУЦЗУ ; КП «Міська друкарня», 2010. – 383 с.
3. Старшенбаум Г. В. Суицидология и кризисная психотерапия / Г. В. Старшенбаум. - М. : Когито-Центр, 2005. - 376 с. - (Клиническая психология).

Одержано 16.10.2010

УДК 159.943.7

Олег Артурович Ярещенко

Кандидат наук по физическому воспитанию и спорта, старший преподаватель кафедры физкультуры ХНУВД

СЛАБАЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ МОБИЛИЗАЦИЯ КАК ПРОБЛЕМА ПОВЕДЕНИЯ БОЙЦОВ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ СПЕЦИАЛЬНОГО НАЗНАЧЕНИЯ

Анализ поведения и действий в экстремальных условиях работников органов внутренних дел доказывает – существуют факторы, мешающие концентрации, собранности, мобилизации профессионала, достижению поставленной цели. К таковым, по нашему мнению, можно отнести:

- 1) чувство неуверенности, сомнения в реализации отдельных профессиональных умений;

2) недостаточное умение восстанавливаться, вплоть до расстройства сна перед заданием;

3) чувство усталости и недостаточной готовности к усилию (отсутствие необходимой энергии);

4) чувство расстройства, вплоть до отвращения к деятельности и временной депрессии;

5) повышенная возбудимость, которая может повлечь за собой нарушения и сбои в техническом репертуаре бойца;

6) изменение физиологических параметров: лёгкое головокружение, недостаточное и неверное дыхание, усиленное потоотделение, нарушение периферического кровообращения, расстройства пищеварения, онемение, учащенное сердцебиение и мышечные спазмы;

7) утрата умения сознательного концентрирования на выполнении поставленной задачи;

8) мысли накануне и в ходе выполнения боевого задания больше направлены на последствия действий (смогу ли я задержать правонарушителя, выживу ли я в схватке или нет и т.п.), чем на выбор наиболее оптимального плана их выполнения задачи, то есть отвлечение от «алгоритма победы», плана на поединок, который, как правило, опирается на лучшие бойцовские качества работника и должен проводиться им в жизнь с неослабевающим упорством.

Результатом действия приведенных выше факторов является возникновение у работника органов внутренних дел неопределённого чувства угрозы, опасности, предчувствия возможного неуспеха. Чем больше у работника органов внутренних дел вполне осознаваемых им помех, возникающих в ходе выполнения профессионального задания, тем труднее ему предвидеть позитивный результат неизбежного столкновения с правонарушителем, настроиться на успех.

Преодолеть подобное состояние возможно при условии максимально полной психической и физической мобилизации работника органов внутренних дел. Состояние психической и физической мобилизованности, характеризуется оптимальной активностью, необходимой для наиболее рационального и успешного достижения целей и задач профессиональной деятельности. Назовем такое состояние оптимальным боевым состоянием (далее – ОБС).

Психическая и физическая мобилизация теснейшим образом связаны между собой: психическая программа реализуется только посредством той или иной физической активности. Иногда эта активность бывает на грани предельных усилий человека, иногда весьма умеренной. Следовательно, сущность психофизической мобилизации и ОБС состоит в достижении бойцом такого уровня психического настроя и физической активности, который соответствовал бы выполнению профессиональной задачи.

Изменения в поведении бойца при слабой психологической мобилизации могут привести к его эмоциональной неустойчивости, что, в свою очередь, может привести к провалу боевой операции. По нашему мнению, всем работникам органов внутренних дел, которые действуют (или обучаются действиям) в экстремальных ситуациях, необходимо научиться сознательному управлению

эмоциями, вытесняют мешающие эмоции и в своем сознании находят место эмоциям мобилизующим, которые в силу своего позитивного воздействия на психику, а через нее и на все остальные функции организма обеспечили бы достижение им намеченного результата. Упражнения, направленные на достижение этой цели должны занять свое, достаточно важное место в специальной психологической подготовке бойцов подразделений специального назначения, членов групп захвата, а также и оперативных работников.

Методики такого своеобразного «выдавливания» и замещения негативных эмоций довольно активно и глубоко разрабатываются в психологии спорта. Одним из приемов подобного рода является вербально-мысленное изменение эмоционального состояния с негативного на позитивное. Известно, что во время операций, проводимых на задержание правонарушителей одна и та же команда «время, пошли!» у одних бойцов спецподразделений или членов групп захвата вызывает боевой подъем, прилив сил, а у других, особенно новичков, - страх. Прием использования слов и мысленных образов, имеющий целью достичь измененного, нового, более продуктивного эмоционального состояния бойца, в сущности, является основным содержанием **метода мысленно измененного эмоционального состояния.**

Данный метод основывается на идее, согласно которой вся информация, циркулирующая в бессознательной сфере психики, управляется конкретными программами. Следовательно, путем введения в психику тех или иных программ можно целенаправленно скорректировать шаблоны поведения в определенных ситуациях. Конкретно, для успеха действий в ближнем бою требуется на время боя вытеснить, ослабить, подавить парализующий волю страх. Сделать это удастся за счет замещения-вытеснения негативных программ позитивными. Для этого составляется перечень конкретных команд, предназначенных собственной психике. Эти команды, отдаваемые работником органов внутренних дел самому себе должны быть короткими, ясными, выраженными в форме только положительных утверждений (ни в коем случае они не должны отдаваться в форме нейтральных суждений или суждений, содержащих сомнение в достижении цели: «если..., то» и т. п.). Все команды по своему содержанию должны быть близки к так называемому «Кодексу мужества». При правильном вводе перечня команд в программу поведения личности, этот перечень начинает работать независимо от сознания на подсознательном уровне, то есть запрограммированное указанным методом эмоциональное состояние возникает в экстремальной ситуации боя как бы само собой, без всякого вмешательства извне.

На наш взгляд, все многообразие мысленных образов удобно разбить на четыре группы. Первая группа - образные представления, связанные с ощущениями в самочувствии работника милиции. В частности, если мы обратимся к опыту спорта высших достижений, то увидим: метатель говорил о своем особом чувстве готовности к деятельности, которое он определял как «способность вспыхнуть»; спринтер отмечал, что когда у него непосредственно перед стартом бывает «дрожь в ногах», то он бежит очень хорошо; стрелок свое оптимальное состояние и готовность к действию связывал с ощущением, которому

он дал такое своеобразное определение как «в груди разгорается огонь». Все эти примеры можно отнести к категории мысленных образов, связанных с самочувствием спортсменов. Вместе с тем нетрудно заметить, что в этой группе образов фактически речь идет о представлениях тех или иных способностей.

Вторая группа – образы, относящиеся к сфере создания благоприятных условий для профессиональной деятельности. Начиная с древности в профессиональной военной культуре известны такого рода приемы воспитания детей и молодых воинов как привыкание к холодному и огнестрельному оружию с колыбели, виды некоторых необычных тренировок с оружием, например, «разрезание воды ножом», которые приучали бы к безупречному владению им как важнейшему условию результативной боевой деятельности. В том же ряду представлений находятся и представления бойца о том, что его оружие и другие предметы боевой профессиональной деятельности должны постоянно находиться в идеальном порядке. Вот почему так важно вводить в практику реализации указанного выше метода представления, связанные с подготовкой оружия и экипировки, с эффективностью применения их боевых свойств и качеств. Главная задача такого рода представлений состоит в формировании чувства уверенности в надежности своего оружия. Безусловно, такого рода ощущения необычайно важны для успешного решения поставленной перед бойцом задачи. К тому же тренировка с помощью подобных образов может помочь как в выработке эффективного навыка обращения с оружием, так и свести к минимуму случаи забывчивости в этой сфере во время подготовки к выполнению профессиональных заданий.

Третья группа - образы, относящиеся к сфере движения. Они выделены в отдельную группу потому, что ведущими здесь являются двигательные ощущения. Если предположим, у бегуна на короткие дистанции оптимальное соревновательное состояние сочеталось с ощущением того, что он во время бега почти не касался земли ему полезно вспомнить это физическое ощущение и представить его как можно ярче во время предстартовых пробежек и конечно непосредственно перед выходом на старт. Если, к примеру, боксер во время успешного боя ощутил, что все его удары были очень быстрыми и резкими до хлесткости, это ощущение хлесткости нужно как можно ярче представлять на тренировках и перед боем. Такие представления, много раз промысленные и затем реализованные физически помогут обрести результативность и эффективность ударов в реальном поединке.

Четвертая группа – мысленные образы ситуаций, в которых работник органов внутренних дел вспоминает свои наиболее успешные задержания правонарушителей – прямой результат профессиональной деятельности. Некоторым полезно представлять свои наилучшие приемы (удары, блоки и др.), другим свое эмоциональное состояние в решающие моменты схватки, состояние ступора у противника и т. д. Сознательно вспоминая свои соответствующие восприятия, ощущения, наблюдения и представляя их перед боевым заданием, работник органов внутренних дел должен уметь вызывать у себя ощущение ОБС, готовности к успешному ведению специальных операций.

Вместе с тем целый ряд обстоятельств, говорит о том, что одной вербально-мысленной тренировки недостаточно для полноценной подготовки работни-

ков к професійній діяльності в екстремальних ситуаціях. Метод зміненого емоційного стану, на наш погляд, явно потребує: а) в обґрунтованості необхідності його застосування; б) поєднання з об'єктивно набуваними працівниками органів внутрішніх справ професійними навичками і навичками; в) аналізі інформації про типи екстремальних ситуацій, деяких інших умовах роботи в них.

Вихід із складеної ситуації ми бачимо в оволодінні психорегулюючої тренувки по Ебершпрехеру: 1) оволодіння необхідними теоретичними знаннями; 2) регулярний аналіз умов професійної діяльності; 3) збір інформації, необхідної для виконання поставленої задачі; 4) виробка об'єктивних прийомів подолаття труднощів, виникаючих в ході виконання поставленої задачі; 5) виробка суб'єктивних прийомів подолаття подібних труднощів; б) оволодіння прийомами сенсителізації і десенсителізації.

Прийоми введення бійця підрозділу спеціального призначення в ОБС призначені для його підготовки до екстремальної ситуації, до готовності до адекватним діям в ній. Розгортання дій в екстремальної ситуації потребує від бійця навичок і навичок неперервної саморегуляції своєї психічної і фізичної активності. Підтримання такого роду активності як наступної фази продовжуючого тривати ОБС ефективніше всього досягається ідеомоторної тренувкою.

Формула ОБС повинна бути включена в структуру дії бійця підрозділу спеціального призначення, він повинен з легкістю входити в це стану. Спеціальним тренувкам необхідно присвячувати всього десять-двадцять хвилин в день. Це дозволить бійцю в екстремальної ситуації максимально мобілізуватися, діяти по успішному рішення поставлених завдань.

Одержано 12.10.2010

УДК 159.942.5

Володимир Миколайович Діденко

Психолог центру практичної психології управління кадрового забезпечення Головного управління МВС України в Харківській області

МЕТОДИКА КОРЕКЦІЇ НЕГАТИВНИХ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ У ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, ЩО СТАЛИ УЧАСНИКАМИ НАДЗВИЧАЙНИХ ПОДІЙ

Здійснення оперативно-службових та профілактично-виховних функцій співробітниками правоохоронних органів передусім пов'язана із постійною небезпекою для життя. Виконуючи службовий обов'язок по охороні громадського порядку або боротьбі зі злочинністю, правоохоронці досить часто стають учасниками надзвичайних подій, у наслідок чого у працівників нерідко виникають різні проблеми психологічного характеру.

Відповідно до статистичних даних, розміщених у добових оперативних зведеннях Головного управління в Харківській області, лише протягом 2009 року 221 працівник та за дев'ять місяців 2010 року 118 міліціонерів стали учасниками надзвичайних подій, серед яких: вчинення опору працівникам міліції, погроза застосування насильства до співробітників, дорожньо-транспортні пригоди, застосування та використання табельної вогнепальної зброї та пристроїв для відстрілу патронів з гумовими кулями, отримання вогнепальних і проникаючих поранень тощо. Отже, питання вирішення психологічних проблем у даній категорії працівників є досить актуальним і потребує детального розгляду.

Метою даної статті є визначити ефективні психопрофілактичні методи допомоги працівникам правоохоронних органів, які стали учасниками надзвичайних подій.

Визначаючи дієві методи психокорекційної роботи з обраною категорією осіб, для фахівців Центру практичної психології основним завданням було з'ясувати: як працівники міліції характеризують свій внутрішній стан на момент та після перебування в екстремальних ситуаціях. Для цього на базі центру практичної психології Головного управління МВС України в Харківській області розроблено анонімні анкети, спрямовані на вивчення психологічного та функціонального стану міліціонерів на момент та після перебування в надзвичайній події. Для експериментального дослідження були обрані районні та міські відділи міліції, а саме: Московський РВ ХМУ та Первомайський РВ ГУМВС України в Харківській області.

За результатами вивчення встановлено, що більшість працівників з числа опитаних під час участі в надзвичайних подіях відчують страх (43 %), тривогу (37 %), хвилювання (20 %), що в свою чергу супроводжуються психічною напругою.

Психічна напруга це стан, обумовлений негативним для суб'єкта розвитком подій, що супроводжується відчуттям загального психологічного дискомфорту. Психічна напруга характеризується вираженням негативним забарвленням поведінки, руйнуванням мотиваційної структури діяльності та призводить до зниження її ефективності і до її дезорганізації. Відомий факт, що психічне напруження, триваюче декілька годин, може деструктивно вплинути на нервові клітини.

Одним із ефективних підходів у знятті психічної напруги є метод систематичної (поєднаної із частин) десенсибілізації, зміст якого полягає у зниженні чутливості до сильного емоційно-негативного моменту.

Техніка зняття психічної напруги складається з того, що працівника дуже повільно повертають до ситуації, яка обумовила психічну напругу, надаючи можливість відчуттям, які з'явилися осісти, стихнути, а потім зникнути. У людини одним із дієвих стимулів, протилежних психічному напруженню є релаксація. Якщо працівника навчити глибокій релаксації і в такому стані викликати в його уяві відповідні негативні спогади, що можуть спровокувати появу психічної напруги, то в результаті цього у співробітника випрацьовується умовний рефлекс (відповідь реакції організму на подразник) з полярним (протилежним)

знаком. Тобто зв'язок між ситуацією і реакцією організму на подразник розривається, а дана ситуація у працівника починає асоціюватися з почуттям заспокоєння та необов'язковості.

Вказаний метод відносно простий: у людини в стані глибокої релаксації викликаються уявлення про ситуації, що призводять до негативних психологічних переживань. Після чого завдяки поглибленій релаксації працівник нейтралізує психічну напругу, якою була обумовлена подія. В уяві виникають різні ситуації, від самих легких до найскладніших, що провокують найвищий рівень нервового напруження. Процедура закінчується, коли самий найбільший стимул вже не викликає у працівника психологічного дискомфорту.

Процес психокорекційної роботи складається з трьох етапів:

- опанування методу глибокої релаксації;
- складання ієрархії ситуації, що викликає психічну напругу від простих до найскладніших;
- поєднання уявлень про ситуації, що викликають психологічне напруження з релаксацією.

Найбільш простими і ефективними методами релаксації є психотонічне тренування або ж техніка прогресивної релаксації, розроблена Е. Джекобсоном, в основу якої закладено вплив тону м'язів і дихання на нервову систему, а також метод аутогенного тренування, розроблений І. Г. Шульцем, в основу якого закладено механізми самонавіювання, напрацювання і укріплення умовно-рефлекторних зв'язків між промовленим словом, та психофізіологічним станом.

Важливо, що сам процес навчання релаксації дозволяє відволіктись, заспокоїтись, а потім розслабитись.

Отже, надаючи працівникам психологічну допомогу, спрямовану на оптимізацію та покращення психоемоційного стану, потрібно застосовувати методи, що не потребують від правоохоронців надмірних зусиль та матеріальних витрат і в той же час повинні бути дуже ефективними.

Після використання вказаного методу зняття психічної напруги у правоохоронців спостерігалось суттєве поліпшення психоемоційного стану, що позитивно відображалось на психологічному здоров'ї міліціонерів. Підтвердженням ефективності методики є той факт, що під час проведення позапланової експрес-діагностики, (використовується в системі ОВС для швидкої оцінки психологічних і психофізіологічних особливостей працівників) встановлено, що в міліціонерів-учасників надзвичайних подій, під час інтерпретації матеріалів психологічного вивчення, діагностовано позитивний психоемоційний стан. Позитивний психоемоційний стан безпосередньо впливає на продуктивність праці та є основним елементом формування соціально-психологічної атмосфери у робочому колективі.

Одержано 01.10.2010

УДК 159.942.5

Вікторія В'ячеславівна Доценко

Викладач кафедри загальної психології та педагогіки навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

СТРЕС, СТРЕСОВИЙ СТАН ТА СТРЕСОСТІЙКІСТЬ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

Правоохоронна діяльність належить до професій підвищеного ризику й характеризується одним з найбільш високих рівнів екстремальності й професійного стресу. Екстремальні ситуації й умови діяльності співробітників правоохоронних органів виникають під впливом постійних психічних і фізичних перевантажень у процесі виконання службових обов'язків; тиском підвищеної відповідальності за характер і результати своєї діяльності; високою емоційною насиченістю при дефіциті позитивних вражень, тощо. Внаслідок постійного перебування в екстремальних умовах з'являються психоемоційне виснаження, емоційна нестійкість, дратівливість, агресивність, швидка стомлюваність і загальне зниження працездатності. Аналіз наукових досліджень професійного стресу свідчить про те, що основна увага в них приділялася опису динаміки протікання стресу, факторів і зовнішніх умов діяльності які можуть стати джерелом стресу, у меншому ступені - впливу особистісних особливостей на стресову реакцію.

П. Б. Зільберман визначає стресостійкість як інтегративну властивість особистості, що характеризується такою взаємодією, емоційних, вольових інтелектуальних і мотиваційних компонентів психічної діяльності людини, які забезпечують оптимально успішне досягнення мети в складній емотивній ситуації [5]. Б. Х. Варданян визначає стресостійкість як гармонійну взаємодію між всіма компонентами психічної діяльності, що сприяє успішному виконанню діяльності [4, с. 542-543].

В сучасних дослідженнях стресостійкість розглядається як якість особистості, яка складається із сукупності наступних компонентів [1]:

- психофізіологічного (тип, властивості нервової системи);
- мотиваційного (сила мотивації);
- емоційного (досвід особистості, накопиченого в процесі подолання негативних впливів екстремальних ситуацій);
- вольового (свідома саморегуляція дій, приведення їх у відповідність із вимогами ситуації);
- професійного (підготовленість, поінформованості й готовність до виконання тих або інших завдань);
- інтелектуального (оцінка вимог ситуації, прогноз її можливої зміни, ухвалення рішення щодо способів дії).

За останнє десятиліття зроблені спроби виділити основні стресогенні фактори у професійній діяльності працівників ОВС. В. О. Лефтеров в програмі тренінгу «Комунікація – Стрес – Безпека» описує наступні стрес-фактори: смерть і тяжкі захворювання близьких; потенційна загроза власному життю і здоров'ю; гибель, поранення напарника, колеги під час несення служби; ображення міліціонера іншими особами; надмірні фізичні навантаження; незручний графік роботи; відсутність нормальних умов праці; відсутність соціального захисту; несправедливе відношення керівництва; конфлікти з керівництвом, колегами, друзями, родичами; дефіцит часу; скарги учасників кримінального процесу; попередній досвід травматизації; зрада коханої людини; розлука із сім'єю; фінансові проблеми; власна низька кваліфікація.

Разом з тим наявність стресора може не викликати стресового стану. Є. П. Ільїн відзначає, що існування причини, ще не означає те, що викликаний нею стан уже розвився [6]. Несприятливі стани виникають у тому випадку, коли навантаження перевищує стійкість людини. Потік інформації однієї й тієї ж інтенсивності може бути оцінений однією людиною як інформація яка має риси інформаційного дефіциту, а іншою - інформаційного перевантаження. Це залежить від властивостей темпераменту, особливостей мотивації, досвіду переробки інформації, розвитку здібностей фізичного стану тощо. Тому, зовні одна й та сама ситуація в різних людей може викликати різні психічні стани.

Загальними для багатьох досліджень стану стресу є наступні положення:

1. Постійне переживання стресу сприяє розвитку низки захворювань.
2. Стійкість до розвитку стресу й стресогених захворювань залежить від індивідуально-особистісних особливостей.
3. Постійне переживання стресу й інших несприятливих функціональних станів приводить до несприятливих змін емоційно-особистісної сфери.
4. Схильність до розвитку стресу й стресогених захворювань може бути посилена характером професійної діяльності.

В. А. Бодров відзначав, що форма відповіді на вплив стресогених факторів виробляється індивідом поступово, в залежності від того, як він продовжує взаємодіяти із ситуацією через процеси ідентифікації й оцінки сигналів, вироблення стратегії поведінки, тобто особистісна реакція в цьому процесі є визначальною [2]. Саме в стресовій ситуації виявляються вроджені властивості нервової системи, її стійкість до інтенсивності й тривалості впливу стрес-факторів, можливості бар'єру психічної адаптації, а також сформований індивідуальний стиль діяльності, наявність готових планів, програм і стратегій поведінки, психологічна надійність когнітивних процесів тощо.

Вивчення ролі особистісних факторів в екстремальних умовах діяльності й при розвитку стресового стану звичайно проводять із погляду особливостей здійснення їх регуляторних функцій. Основна увага приділяється дослідженням питань особистісної детермінації емоційної стійкості, а також розвитку психологічного стресу, характеру прояву тривожності й співвідношення особистісної й ситуативної тривожності в різних умовах діяльності, залежності психічних станів від рівня інтро-екстравертованості особистості, її когнітивного стилю, локусу контролю, самооцінки тощо [2].

Дослідниками встановлено, що крім специфічних для кожного виду діяльності професійно значимих особистісних якостей, існують важливі для багатьох професій якості, наприклад, особиста тривожність, що визначає рівень переживань напруженості будь-якої екстремальної діяльності.

Для пояснення стресу Р. Лазарус і С. Фолкман розробили модель динамічних процесів, ядром яких є різні типи когнітивних оцінок, емоцій й процесів активного подолання стресора. Формування стресостійкості особистості вони об'єднали з умінням успішно пережити важку життєву ситуацію виділивши й класифікувавши 8 «стратегій подолання»:

1. Стратегія конфронтуючого подолання - агресивні зусилля людини змінити ситуацію, прояви ворожості й гніву у відношенні того, що створило проблему.

2. Стратегія дистанціювання - спроба відокремити себе від проблеми, забути про неї.

3. Стратегія самоконтролю - прагнення регулювати власні почуття й дії.

4. Стратегія пошуку соціальної підтримки - зусилля індивіда знайти в суспільстві інформаційну, матеріальну й емоційну допомогу.

5. Стратегія прийняття відповідальності - визнання своєї ролі в породженні проблеми й у спробі не повторювати колишніх помилок.

6. Стратегія уникнення - позбутися від проблемної ситуації, піти від її.

7. Стратегія планового рішення проблеми - вироблення плану дій і слідування йому.

8. Стратегія позитивної переоцінки - зусилля індивіда надати позитивного значення стресовій ситуації, спроба впоратися із труднощами шляхом інтерпретації обстановки в позитивних термінах.

Досягнення життєвих цілей звичайно пов'язане з подоланням труднощів. Чим більші (соціально значимі) цілі ставить перед собою особистість, тим більше вона зустрічає труднощів. Тут є й позитивний момент - подолання супроводжується інтенсивними переживаннями самореалізації. На шляху подолання завжди зустрічаються помилки й невдачі, розчарування й образи, опір інших людей, інтереси яких зачіпаються або обмежуються у зв'язку з активністю суб'єкта. Чим менше в особистості ресурсів збереження й відновлення психічної рівноваги, оздоровлення, підтримки стійкості, тим більше обмежені можливості досягнення життєвих цілей. При виникненні важкої життєвої ситуації, що викликає необхідність адаптивних перебудов, комплекс змін в організмі й особистості найбільшою мірою залежить від рівня особистісної мобілізації.

А. Бандура запропонував використовувати для оцінки стресогеної ситуації поняття самоефективність, що визначається як самооцінка ефективності особистої поведінки й власних реакцій у відповідь на виникнення тих або інших подій. Вона є особистою схемою компетентності й майстерності.

Таким чином, стресовий стан може бути викликаний внутрішніми факторами - вираженою дисгармонією особистості й особливостями її складу. Особистісні особливості створюють суб'єктивний (ендогенний) стрес, а потім людина починає бачити, знаходити в ситуації обставини, які підсилюють у неї цей стан.

Особистість, як вищий психічний регулятор здійснює узгодження й координацію спрямованості адаптаційних змін в різних сферах психіки і організму. На верхніх рівнях регуляції, що належать до психіки, відбувається співвіднесення потенціалів особистості й енергетичних ресурсів з особливостями ситуації, соціального й природного середовища. Із цих причин найважливіше значення у виникненні, протіканні й подоланні стресу має особистісний фактор [7, с. 38-40]. Такими особистісними факторами можуть бути:

Відносини особистості (у тому числі до себе):

- оптимістичне, активне відношення до життєвої ситуації в цілому;
- філософське (іноді, іронічне) відношення до важких ситуацій;
- упевненість, незалежність у відносинах з іншими людьми, відсутність ворожості, довіра іншим, відкрите спілкування;
- толерантність, прийняття інших такими, які вони є;
- почуття соціальної приналежності;
- задовольняючий статус у групі й соціумі;
- досить висока самооцінка;
- погодженість Я-реального і Я-ідеального.

Екзистенціальна визначеність - розуміння, відчуття сенсу життя, усвідомлення діяльності й поведінки;

- установка на те, що можеш керувати своїм життям.

Емоції й почуття:

- домінування стеничних позитивних емоцій;
- переживання успішності самореалізації;
- емоційне насичення від міжособистісної взаємодії, переживання почуття згуртованості, єдності.

Пізнання й досвід:

- розуміння життєвої ситуації й можливість її прогнозування;
- раціональні судження в інтерпретації життєвої ситуації (відсутність ірраціональних суджень);
- адекватна оцінка величини навантаження й своїх ресурсів;
- структурований досвід подолання важких ситуацій.

Поведінка й діяльність:

- активність у поведінці й діяльності;
- використання ефективних способів подолання труднощів.

Також можна виділити індивідуальні особливості, які найбільшою мірою, сприяють зниженню стійкості:

- підвищена тривожність;
- ворожість (особливо пригнічена), агресія, спрямована на себе;
- емоційна збудливість, нестабільність;
- песимістичне відношення до життєвої ситуації;
- замкнутість, закритість.

На підставі цих даних великого значення набуває акцент на зовнішній активності (екстрактивності) або адаптивності. Середовищу надається більша активність, ніж суб'єкту. З такої точки зору людина у важких ситуаціях «відповідає на впливи», «приспосовується», «витримує навантаження» тощо.

Екстрактивність і адаптацію не слід розглядати як протилежні полюси однієї шкали. Вони обоє необхідні особистості для існування й розвитку. Напрямок всієї енергії на екстрактивність робить людину вразливою для впливів середовища, неминуче послабляє адаптивні механізми. Надмірний акцент на адаптації також несприятливий, оскільки робить людину зайво залежною від середовища. У будь-якому випадку психологічна стійкість знижена. Підтримка стійкості припускає збалансоване сполучення екстрактивності й адаптації. При відмові від активності, спрямованої на предметне або соціальне середовище, зменшується незалежність людини від неї. Додамо, що адаптація необхідна для психологічної стійкості, але й сама успішна адаптація неможлива без достатньої психологічної стійкості.

Аналіз досліджень показав, що кожна стресогена ситуація в професійній або будь-якій іншій діяльності викликає комплекс процесів оцінки, врахувань, урегулювань при взаємодії людини зі стресорами. Величезну роль у процесах оцінки й регуляції грає психічна стійкість особистості, важливими складовими якої є: здатність до повноцінної самореалізації, особистісного росту зі своєчасним і адекватним вирішенням внутріособистісних конфліктів (ціннісних, мотиваційних, рольових); відносну стабільність емоційного тону й сприятливого настрою: здатність до емоційно-вольової регуляції; адекватну ситуації мотиваційну напруженість. Психічна стійкість охороняє особистість від дезінтеграції й особистісних розладів, що особливо важливо для представників екстремальних професій.

Залишається відкритим питання щодо вивчення взаємозв'язку стресостійкості особистості й специфіки професійної діяльності, а також розробка методів психологічної корекції низькою стресостійкості.

Список літератури

1. Бережная Н. И. Стрессоустойчивость оперативных сотрудников таможенных органов / Н. И. Бережная // Ежегодник Российского психологического общества : Материалы 3-го Всероссийского съезда психологов, 25-28 июня 2003 г. : в 8 т. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003. – Т. 1. - С. 453-457.
2. Бодров В. А. Психологический стресс: развитие учения и современное состояние проблемы / Бодров В. А. - М. : Ин-т психологии РАН, 1995. – 128 с.
3. Бодров В. А. Информационный стресс : учеб. пособие для вузов / Бодров В. А. -М. : ПЕР СЭ, 2000. – 352 с.
4. Варданян Б. Х. Механізми регуляції емоційної стійкості / Варданян Б. Х. // Категорії, принципи й методи психології. Психічні процеси. - М.,1983.
5. Зильберман П. Б. Эмоциональная устойчивость оператора / Зильберман П. Б. // Очерки психологии труда оператора. - М. : Наука, 1974. – С. 138-172.
6. Ильин Е. П. Оптимальные состояния человека как психофизиологическая проблема / Ильин Е. П. // Психологический журнал. - 1981. - Т. 2. -№ 5. – С. 35-41.
7. Куликов Л. В. Психология настроения / Л. В. Куликов. – СПб. : СПбГУ, 1997. – 226 с.

Одержано 01.10.2010

УДК 159.942.5

Вікторія Анатоліївна Магда

Практичний психолог Харківської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 36 Харківської міської ради Харківської області

ПРОЯВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МНС УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ОСОБИСТІСНОЇ УСТАНОВКИ «АЛЬТРУЇЗМ-ЕГОЇЗМ»

Розглядаючи детально проблему професійної деформації працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України, у першу чергу, слід враховувати специфіку професійної діяльності, яка, безумовно, виступає найважливішим чинником формування деформаційних змін. Психологічну категорію професійної деформації у межах специфіки діяльності МНС можна визначити як комплекс взаємопов'язаних змін окремих якостей та особистості в цілому, що залежить від ступеню відповідальності працівників за збереження життя та здоров'я інших людей.

Особливості професійної деформації, що визначаються ступенем власної відповідальності працівників АРП МНС України, можуть проявлятися на трьох рівнях, а саме:

- 1) рівень макроаналізу (характеризує психологічну категорію професійної деформації через специфіку професійної діяльності працівників АРП МНС України);
- 2) рівень посереднього аналізу (розкриває деформаційні зміни крізь призму індивідуально-особистісних характеристик співробітників);
- 3) рівень мікроаналізу (прогнозує ризик виникнення та розвиток професійної деформації на основі поведінкових особливостей при виконанні завдань за призначенням у межах конкретної діяльності працівників АРП МНС України).

Розглянемо особливості професійних деформаційних змін на рівні мікроаналізу.

Поведінкові особливості зазначених фахівців розглянуто нами крізь призму домінуючих ціннісних орієнтацій суб'єкта, що характеризується перевагою у його життєдіяльності особистих інтересів та потреб відносно до інтересів інших людей. До даних ціннісних орієнтацій, у першу чергу, належить особистісна установка «альтруїзм-егоїзм».

Потреба всебічного вивчення питань альтруїстично-егоїстичної спрямованості особистості була окреслена російськими вченими К. Муздибаєвим, С. Нартовою-Бочавер. Дослідження цих вчених хоча і заповнюють певним чином деякі прогалини, проте не охоплюють проблему у цілому. У своєрідній формі розумно-егоїстична схема моральності була відтворена в деяких еволюціоніст-

ських теоріях поведінки людини, зокрема, у концепції «взаємного альтруїзму» (Р. Тріверса), згідно з якою альтруїстична поведінка відноситься до особистого інтересу індивіда [2]. У вітчизняних дослідженнях проблема альтруїзму-егоїзму залишалася поза межами психологічного аналізу. Тим часом, з'ясування цього питання становить не лише теоретичний інтерес, а й має практичне значення. Наявність елементів альтруїзму, безкорисливості у поведінці людини ставить серйозні проблеми перед такими теоретичними напрямками у психології, як психоаналіз та біхевіоризм. Конкретні дослідження джерел та психологічних механізмів альтруїзму-егоїзму у перспективі відкривають можливість впливати на такі важкоскеровані процеси, як моральне та патріотичне виховання, суспільна підтримка, взаємодопомога в екстремальних ситуаціях тощо.

Розглядаючи механізм формування особистісної установки «альтруїзм-егоїзм», то він розвивається у ситуації конфлікту інтересів, коли задоволення особистого інтересу перешкоджає інтересам іншої людини. Слід звернути увагу, що егоїзм необхідно відрізнити від себелюбства, тобто природного відчуття самозбереження та благовоління до самого себе. При себелюбстві турбота людини про власне благо може не суперечити благу інших людей або й поєднуватися з прагненням до блага інших людей, до загального блага. Егоїзмом називають зарозумілість або самовдоволення, при якому поблажливість до себе може здійснюватися за рахунок інших. Також не слід ототожнювати егоїзм з індивідуалізмом, що представляє собою таку позицію або принципи, відповідно до яких інтерес особистості визнається пріоритетним по відношенню до колективного (групового або громадського) інтересу, при цьому соціальні інститути та групи є засобом або умовою досягнення його блага, свободи та особистісного розвитку як вищої мети.

В розмаїтті професійних стосунків егоїзм може виявлятися по-різному. По-перше, як «диктаторський егоїзм», який виражається у переконанні, що «всі повинні служити моїм інтересам». По-друге, як «егоїзм власної винятковості», згідно з яким визнається, що «всі повинні дотримуватися моральних принципів, крім мене, якщо це мені не вигідно». По-третє, «анархічний егоїзм», згідно з яким «усім дозволено переслідувати власні інтереси, як їм заманеться». При цьому, перші дві формули суперечать фундаментальним моральним вимогам – золотому правилу та заповіді любові. З погляду золотого правила, у них, безумовно, порушені принципи рівності та взаємності. З точки зору заповіді любові, вони допускають використання індивідом інших людей як засіб досягнення власних цілей. Ставлення до себе як до безумовної цінності при ставленні до інших виключно як до засобу для досягнення власних цілей представляє собою крайній егоїзм і, точніше, називається «егоцентризмом». Третя формула «всім дозволено переслідувати власні інтереси, як їм заманеться» може бути визнаною як морально прийнятною, але при певному коригуванні: вона повинна бути доповнена другою частиною: «... якщо вони не порушують інтереси інших» [1].

Оскільки егоїзм становить загрозу загальним і громадським інтересам, в рамках моральності історично виробляються різні соціально-нормативні та культурні обмежувачі та противаги егоїзму. Найбільш елементарним таким обмежувачем є етикет як нормативно-естетична культура формального та статус-

ного спілкування. Обмежуючим фактором індивідуального егоїзму є і норми внутрігрупової поведінки. У міжгрупових стосунках домінування приватних групових інтересів та виключне піклування групи про свої інтереси може вести до так званого «групового егоїзму». Принципове нормативне обмеження егоїзму забезпечується основними моральними нормами та цінностями.

Сукупність сьогоденних економічних, соціальних та правових умов професійної діяльності рятувальників не могла не розширити межі дозволеного та спровокувати зростання егоїстичної тенденції особистості.

З метою дослідження поведінкових особливостей працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України нами була використана методика діагностики особистісної установки «альтруїзм-егоїзм».

У дослідженні брали участь начальники караулів ГУ МНС України, начальники ПДПЧ (підпорядкована державна пожежна частина) у Луганській, Миколаївській, Харківській, Чернігівській областях у кількості 33 осіб.

З метою дослідження більш показових статистичних відмінностей ми розподілили вибірку на 2 групи відповідно до специфіки діяльності працівників АРП МНС України – з більшим та меншим рівнем суб'єктивної відповідальності за збереження життя та здоров'я інших людей відповідно.

До першої групи увійшли працівники пожежно-рятувальних підрозділів та водолазних формувань МНС України (56,67%); до другої – працівники аварійно-рятувальних та піротехнічних підрозділів МНС України (43,33%).

Результати вивчення особистісної установки «альтруїзм-егоїзм» в досліджуваних групах представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Особливості представленості особистісної установки «альтруїзм-егоїзм» у групах працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України

Особистісна установка	1 група (M±m)	2 група (M±m)	t
«альтруїзм-егоїзм»	11,60 ± 2,13	9,40 ± 1,23	2,09*

Примітка * $p \leq 0,05$

Отримані дані свідчать про достовірність відмінностей у досліджуваних групах. У працівників пожежно-рятувальних підрозділів та водолазних угруповань у більшій мірі виражена особистісна установка «альтруїзм», а у фахівців аварійно-рятувальних та піротехнічних підрозділів – «егоїзм» ($t = 2,09$, при $p \leq 0,05$).

Так, фахівців з більш вираженою особистісною установкою «альтруїзм» при високому рівні суб'єктивної відповідальності за збереження життя інших людей можна охарактеризувати як соціально відповідальних, тобто схильних поводитися, у першу чергу, відповідно до інтересів інших людей і соціального цілого, а не до вузькогогоїстичних інтересів, дотримуватися професійних та моральних норм, виконувати рольові обов'язки. Відповідальність цих фахівців слід розглядати крізь призму власних моральних зобов'язань, при цьому, невиконання за будь-яких об'єктивних причин цих моральних зобов'язань буде

спричиняти особистісні деформаційні зміни у вигляді відчуття провини, зниженні самооцінки та впевненості у собі.

Щодо респондентів 2-ої групи, то для них задоволення особистого інтересу розглядається в якості вищого блага. У даному випадку проявам егоїзму властиво більш формальне ставлення суб'єкта до професійної діяльності, при цьому, професійна діяльність може виступати засобом досягнення самокорисливої мети. Витоки егоїзму та перетворення його у домінуючу спрямованість особистості беруть свій початок від стилю взаємостосунків у найближчому соціальному оточенні особистості, у першу чергу, у родині, а також залежать від соціально-психологічного клімату у професійному середовищі. Якщо тактика стосунків об'єктивно спрямована на закріплення таких проявів, як завищена самооцінка та егоцентризм особи, то у неї може сформуватися стійка ціннісна орієнтація, при якій враховуються лише її власні інтереси, потреби, переживання тощо. При такому стилі поведінки професійна деформація буде проявлятися у підвищеній концентрації на власному Я, себелюбстві та повній байдужості до внутрішнього світу інших людей або соціальної групи, що може привести до формування таких негативних якостей як відчуження, переживання суб'єктом самотності, замкненості.

Слід зауважити, що егоїзм (також, як і рівень природної тривожності) не можна вважати одностайно негативним психоемоційним станом: у деяких психологічних та етико-психологічних концепціях прояви помірною егоїзму розглядаються як природжена властивість людини, завдяки якій забезпечується захист її життєдіяльності.

Аналіз поведінкових особливостей, спрямованих на визначення поведінки як альтруїстично-егоїстичної, дає можливість обирати відповідний психокорекційний механізм впливу. На нашу думку, джерелом формування істинного альтруїзму виступає розвиток емпатії, як професійно важливої якості працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України, що поступово послаблюється у процесі виконання професійної діяльності, тобто, у фахівців виробляється так званий «імунітет» до стресогенних ситуацій збереження життя та здоров'я постраждалих. Отримані результати можуть бути використані у практичній діяльності психологічних служб для підсилення гуманістичної спрямованості особистості.

Список літератури

1. Багмет І. М. Індивідуальні та гендерні відмінності альтруїзму-егоїзму особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / І. М. Багмет. – О., 2004. – 18 с.
2. Жданова І. В. Почуття відповідальності як психологічний чинник ефективної службової діяльності працівників органів внутрішніх справ / Жданова І. В. // Матеріали науково-практичної конференції Соціально – психологічне забезпечення правоохоронної діяльності: теоретичні та прикладні аспекти. – Х. : ХНУВС МВС, 2009. – С. 129-134.
3. Медведєв В. С. Проблеми професійної деформації співробітників ОВС (теоретичні та прикладні аспекти) : монографія / Медведєв В. С. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 1996. – 192 с.

4. Тімченко О. В. Екстремальна психологія : підручник / за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2007. – 502 с.

Одержано 07.10.2010

УДК 159.923.3

Ігор Олександрович Поляков

Начальник відділення впровадження психотренінгових технологій науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології Національного університету цивільного захисту України

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ РЯТУВАЛЬНИКІВ ГІРСЬКИХ ПОШУКОВО-РЯТУВАЛЬНИХ ЗАГОНІВ МНС УКРАЇНИ

Актуальність вивчення професії гірського рятувальника обумовлена всі зростаючою роллю його праці в суспільстві. На сьогоднішній день надзвичайні ситуації у горах є дуже частими, обстановка з ними постійно погіршується. Державна спеціалізована аварійно-рятувальна служба пошуку та рятування туристів МНС України (ДСАРСПРТ МНС) починає своє існування в МНС з 13 вересня 2006 року. За чотири місяці вищезгаданими гірськими пошуково-рятувальними підрозділами у 2006 році було здійснено всього 890 виїздів, з них на пошуково-рятувальні та аварійно-рятувальні роботи 458, на профілактичні роботи 325, на технічні роботи 107, було врятовано 596 осіб, надано невідкладну медичну допомогу 334, загиблих 27 осіб, кількість залученого особового складу 3163, кількість задіяної техніки 456. З порівняння періодів 2006-2009 рр. видно, що основні показники оперативно-технічної та профілактичної діяльності змінюються, а саме: збільшується кількість виїздів на пошуково-рятувальні та аварійно-рятувальні роботи (на 710 виїздів 2007-2008 рр., на 235 2008-2009 рр.), врятованих осіб (на 568 більше 2007-2008 рр., на 15 осіб 2008-2009 рр.), кількість загиблих осіб (на 11 осіб 2007-2008 рр., але на 6 осіб менше 2008-2009 рр.).

В умовах бурхливого розвитку туристичної діяльності у гірській місцевості, спелеологічних та водних районах у Карпатах та Криму, а також широкого застосування нових інженерних технологій, використання при їхній забудові специфічних підземних і висотних споруджень потрібне вдосконалювання специфічних знань та навиків, необхідних для попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій.

Крім цього, важливість психологічного вивчення професії гірського рятувальника обумовлена необхідністю вдосконалювання системи професійного відбору й підготовки особового складу, планування й проведення заходів щодо підтримки боєздатності співробітників.

Професія рятувальника з пошуку та рятування туристів визначена довідником кваліфікаційних характеристик професій працівників МНС України [1] та відноситься до групи рятувальних професій, яка забезпечує екстрене реагування підпорядкованих пошуково-рятувальних формувань в зонах їх відповідальності на НС, що спричинені туристичною діяльністю [2].

У процесі виконуваної роботи рятувальники мають справу як з людьми, так і з технікою. Виходячи з розповсюдженого розподілу професій по системах взаємодії суб'єкт – об'єкт праці, професію рятувальника відносять до професій, де взаємодія відбувається в системі людина – середовище – людина [3].

Професійну діяльність, що виконує гірський рятувальник, можна поділити на такі групи: професійна діяльність, що пов'язана з виконанням оперативних дій під час проведення пошуково-рятувальних (аварійно-рятувальних) робіт; діяльність під час добового/щоденного чергування (режим очікування); тренувальна діяльність (професійна підготовка); нетипові завдання гірських рятувальників (залучення на надзвичайні ситуації, де підготовка, якою володіють рятувальники ДСАРСПРТ) [4].

Основний зміст діяльності гірського рятувальника полягає у наступному:

- 1) пошук і рятування потерпілих у засніженій гірській та лісовій місцевості;
- 2) робота з пошуку та транспортування потерпілих у місцях сходу сніжних лавин;
- 3) надання долікарської допомоги та транспортування потерпілих з гірськоколичних схилів;
- 4) пошуково-рятувальні (аварійно-рятувальні) роботи на складному гірському рельєфі;
- 5) пошуково-рятувальні (аварійно-рятувальні) роботи у спелеологічних районах;
- 6) забезпечення безпеки під час проведення туристсько-спортивних змагань;
- 7) забезпечення профілактичних заходів щодо туристичної діяльності (реєстрація туристів у пунктах);
- 8) пошуково-рятувальні (аварійно-рятувальні) роботи та забезпечення безпеки під час проведення спортивних змагань на гірських річках;
- 9) пошуково-рятувальні (аварійно-рятувальні) роботи на зруйнованих висотних житлових будівлях та промислових об'єктах;
- 10) висотні роботи в умовах міста;

Робота гірських рятувальників зв'язана зі значною фізичною й нервово-психічною напругою, викликаною високим ступенем особистого ризику, відповідальністю за людей і схоронність матеріальних цінностей, з необхідністю ухвалення рішення в умовах дефіциту часу. Крім того, діяльність рятувальників протікає у вкрай несприятливих метеорологічних умовах, що характеризуються важко прохідною природною місцевістю, підвищеною або зниженою температурою, розрідженим киснем у високогір'ї, що вимагає застосування засобів індивідуального захисту. А періодичні цілодобові чергування є порушенням нормального режиму сну й пильнування, що сприяє розвитку патологічних

процесів. Ці обставини сприяють не тільки розвитку стомлення, негативних функціональних станів, але й можуть бути причиною захворювань і травматизму.

Діяльність гірського рятувальника можна розділити на два режими. Перший характеризується очікуванням сигналу на виїзд, тобто значно зниженою активністю й у той же час постійною готовністю до бойових дій. Цей режим можна назвати режимом тривожного очікування, що є істотною характеристикою професійної діяльності й не може не відбитися на особистісних особливостях. Розвиваються такі якості, як відповідальність, стриманість, обережність, схильність до занепокоєння, зниження активності. Авдяки цьому відбувається розвиток стримуючих, контролюючих якостей особистості.

Перехід до надзвичайної активності відбувається миттєво. Бойова активність, пов'язана з реагуванням на надзвичайну ситуацію, має істотно інші характеристики, що вимагають від гірського рятувальника оперативності, рішучості, ентузіазму, фізичної активності. Без цих якостей неможлива успішна діяльність по ліквідації надзвичайних ситуацій.

Таким чином, для гірських рятувальників характерна робота в режимі очікування. Перебуваючи в стані оперативного спокою, вони повинні зберігати готовність до активних професійних дій. Такий стан провокує швидке стомлення [5]. У деяких рятувальників хвилювання, викликане очікуванням сигналу «тривога», супроводжується реакцією, що може перевершувати реакцію, що виникає в період пошуково-рятувальних робіт. Емоційний стрес, що виникає з одержанням сигналу про виїзд, тривалий час не зникає й після повернення з пошуково-рятувальних робіт.

Оцінка психічного стану гірських рятувальників після пошуково-рятувальних робіт або аварійно-рятувальних робіт показала, що значне число гірських рятувальників перебуває в стані психічної дезадаптації [3, с. 102–108].

Наявність зазначених стресогенних факторів створює більші труднощі в роботі гірського рятувальника, знижує його фізичну й психічну працездатність [4].

Викладене підтверджує важливість психологічного вивчення професійної діяльності гірських рятувальників, котре дозволяє виявити необхідні вимоги до психофізіологічних і особистісних характеристик людини, визначити всю сукупність професійно важливих якостей.

При цьому психологічне дослідження професії вимагає комплексного підходу. Воно припускає вивчення результатів самої діяльності й умов, у яких вона виконується; дослідження особливостей особистості фахівця, а також своєрідності й динаміки його психічного стану; розгляд соціальних і психологічних аспектів трудового процесу.

Використання системного підходу й комплексності дозволяє розкрити складність професії, виявити її змістовні й структурні особливості, установити різноманіття взаємин особистості фахівця із предметами, засобами й продуктами праці, з оточуючими людьми, поруч зі специфічними і неспецифічними явищами, що супроводжують трудовий процес, виявити властиву йому напругу різних психічних функцій і на підставі цього визначити повну сукупність вимог до людини як суб'єктові відповідної професійної діяльності [5].

На базі гірських пошуково-рятувальних загонів (Закарпатський, Івано-Франківський, Львівський) в 2009-2010рр. році було проведене тестування рятувальників ДСАРСПРТ МНС України. В опитуванні взяли участь: в 2009 році – 59 рятувальників, а в 2010 році – 64 рятувальника. В анкеті рятувальникам, а також командирам загонів та їх заступникам (група експертів) пропонувалося виявити професійно важливі якості гірських рятувальників[6]. Аналіз експертних оцінок фахівців з визначення професійно-психологічних якостей рятувальників виявив наступні якості:

Оцінка якості	Професійно важливі якості
1	тривале збереження інтенсивної (концентрованої) уваги, незважаючи на утому й дію постійних подразників
2	уміння виділити в інформації найбільш істотне (головне)
3	здатність не послабляти увагу під впливом страху або несподіваних зовнішніх впливів
4	зосередженість в умовах перешкод
5	самовладання й витримка
6	уміння брати на себе відповідальність за ухвалені рішення й дії
7	уміння зберегти працездатність в умовах аварійної ситуації, дефіциту часу, при дії сильних подразників й у напружених ситуаціях
8	уміння зберегти працездатність й активність при стомленні, що розвивається
9	уміння передбачати можливі зміни обстановки й очікувані результати діяльності
10	здатність швидко перемикає увагу з одного виду діяльності на інший

На сьогоднішній день проблема визначення професійно важливих якостей у рятувальників гірських пошуково-рятувальних загонів залишається маловивченою й вимагає подальшого вивчення.

Список літератури

1. Про удосконалення діяльності Державної спеціальної (воєнізованої) аварійно-рятувальної служби МНС України : наказ МНС України від 13.09.2006 № 606 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www/mns.gov.ua>.
2. Статут Державної спеціалізованої аварійно-рятувальної служби пошуку і рятування туристів МНС : затв. наказом МНС від 17.11.2008 № 836.
3. Марьин М. И. Дослідження впливу умов праці на функціональний стан пожежних/ Марьин М. И., Соколов Е. С. // Психологічний журнал. - 1990. – № 1. - С. 11-15.
4. Безпека туристів в Українських Карпатах : Поради рятувальників / [упорядк. тексту Наталія Піцур, Петро Митро]. - Ужгород, 2008. – 72 с.
5. Смирнов Б. А. Психология деятельности в экстремальных ситуациях / Б. А. Смирнов, Е. В. Долгополова. - Х. : Гуманитарный центр, 2007. - 256 с.

6. Лебедева С. Ю. Психологічне забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців снайперських груп спеціальних підрозділів МВС України : монографія / Лебедева С. Ю., Тімченко О. В. – Х. : ХНАДУ, 2005. - 326 с.

Одержано 07.10.2010

УДК 159.942.5

Діана Сергіївна Тігаренко

Науковий співробітник відділення впровадження психотренінгових технологій науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології Національного університету цивільного захисту України

АЛГОРИТМ РОБОТИ МЕХАНІЗМІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ У РЯТУВАЛЬНИКІВ В СИТУАЦІЇ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ ЗАГРОЗИ

Професійна діяльність рятувальників щільно пов'язана з ситуаціями екзистенціальної загрози. Кожного дня ці працівники стикаються з ситуаціями, які загрожують життю та благополуччю не лише населення, а й власному життю, життю колег. Тож, такі складні умови професійної діяльності провокують включення усієї системи психологічного захисту, яка забезпечує адаптаційні резерви особистості в цілому, попереджує розвиток негативних станів та забезпечує гармонійне виконання професійної діяльності рятувальником [1].

Найпершим елементом, який розпочинає свою дію у небезпечних для життя особистості ситуаціях є механізми психологічного захисту. Цей елемент психологічного захисту є несвідомою структурою та включається у роботу без відома свідомості [2, с. 44-103]. Саме крізь призму діяльності механізмів психологічного захисту працюють всі інші компоненти, продуктивність та характер діяльності яких залежить від характеристики домінуючого механізму психологічного захисту [3]. Включення у роботу механізмів захисту проходить за відповідною схемою, та залежить від наявності та характеристики насиченості деяких елементів.

У дослідженні функціонування механізмів психологічного захисту в умовах екзистенціальної загрози нам вдалося зафіксувати ряд схожих реакцій та поведінки рятувальників на стрес-фактори ситуації загрози.

Одразу після потрапляння в зону надзвичайної ситуації, починає перебудовуватися ритм роботи усього організму в цілому. Спершу можна спостерігати невелику дезорганізацію особистості рятувальника. Тож, за результатами спостереження та аналізом бесіди з рятувальниками ми можемо сказати, що найбільш характерним для цього етапу знаходження в зоні надзвичайної ситуації є

дія механізму психологічного захисту заперечення. Його дія дає змогу не сприймати деяких фактів інформації, що несе загрозу, або неприємні відчуття особистості. Відбувається наче блокування імпульсів, від органів чуття. При цьому рятувальник бачить та чує загрозливі фактори надзвичайної ситуації, але не усвідомлює, не приймає їх небезпечності. Такий стан характерний в перші 10-15 хвилин після потрапляння до зони надзвичайної ситуації. В цей час у поведінки рятувальників спостерігається шаблонність дій, зазвичай вони при цьому мають «холодний», не емоційний, дещо агресивний та жорсткий вираз обличчя. Положення на ногах, доволі стійке, упор робиться на одну ногу, інша лише підтримує рівновагу. Мова рятувальників в цей час швидка, поспішна, але не чітка, їх важко зрозуміти, необхідно прислухатися до кожної фрази.

Звикнувши до нових умов діяльності та частково оцінивши загрозу, яку несе надзвичайна ситуація у рятувальника виникає домінуюча потреба у відчуття безпеки, афілітації, що й підштовхує його до переходу на наступний етап переживання надзвичайної ситуації.

Наступним етапом стає усвідомлення своїх емоцій, відчуттів, поведінкових реакцій та прийняття їх. При цьому йде активний пошук методу, або засобу задовольнити потребу, що виникла (пошук безпеки). У рятувальників на цьому етапі мобілізується діяльність усіх систем та органів організму, що дає змогу активно протистояти стрес-факторам ситуації. І наступним механізмом психологічного захисту, що починає діяти після заперечення є компенсація. Цей механізм дає змогу рятувальнику опанувати свої емоції, знайти і примножити найбільш необхідні відчуття. Наприклад, відчуття страху приписується іншій людині, а в своєму образі «Я» з'являється сміливість, тож всі негативні емоції, почуття та поведінкові реакції починають приписуватися іншим рятувальникам, а все позитивне – собі. У поведінці рятувальників при використанні цього механізму з'являється штучне демонстрування розкутість та спокій. Вони виділяються більш спокійним темпом ходьби, але кроки при цьому великі. Зазвичай тримають руки або схрещеними на грудях, або на стегнах. Їх мова стає помітно голоснішою, та з певною, неприродною вимовою. Діяльність механізму психологічного захисту компенсації спостерігається протягом 5 годин перебування в зоні лиха.

Але під час 4 години знаходження в зоні надзвичайної ситуації у частини рятувальників спостерігається включення механізму психологічного захисту проекції. В рятувальників у яких спостерігалась дія цього механізму психологічного захисту в поведінку додавалася закрита поза, м'язове напруження, загальна стислість. Але при жестикуляції їх рухи доволі розмашисті, та привертають увагу до себе. Погляд цих рятувальників відрізнявся своєю жорстокістю та хмурістю брів, очі зщурені. Ці рятувальники при спілкуванні постійно прагнули відвернути голову в бік, при цьому їх підборіддя опускається вниз.

Протягом цього часу знаходження в зоні надзвичайної ситуації рятувальник відмічає для себе безпечні місця та позиції, тож домінуюча потреба частково була задоволена, тобто рятувальник відмітив для себе як діяти та куди сховатися в разі приближення загрози. Тож, виникає інша потреба – потреба у

свободі, незалежності та автономії від загальної маси людей. Це створює гарне підґрунтя для переходу на наступний етап переживання надзвичайної ситуації.

Для реалізації нової потреби особистість рятувальника починає «обманювати самого себе» та використовувати механізм психологічного захисту заміна в комплексі з витисканням. Для рятувальників на цьому етапі переживання надзвичайної ситуації характерним є: трансформація дій в активну, але не відповідну для даної ситуації форму, швидкість рухів, вони доволі різкі та «кутасті». В мовленні цих рятувальників дуже помітними стають коливання темпу, вони то дуже швидко говорять, то надто повільно. Ще є один з варіантів поведінки рятувальників для цього етапу, це: сутула спина, плечі спрямовані вперед, часта зміна пози, у сидячому положенні ноги та руки зазвичай схрещені. Вони наче втягнуті самі в себе, голова опущена, мова тиха та без виразності інтонацій.

В такому стані рятувальники знаходяться приблизно до 3 діб, що дає їм змогу відпочити від постійних контактів один з одним, з постраждалими та іншими групами людей, що знаходяться в зоні надзвичайної ситуації. Їх стан можна порівняти з равликом, який заліз у свою мушлю та не має бажання вилазити з неї. Цей період для особистості рятувальника є дуже важливий, адже він дає змогу емоційно відлучитися від обставин екзистенціальної загрози. Можна сказати, що такі дії є профілактикою емоційного вигорання, яке може трапитися якщо рятувальник не буде комбінувати активну емоційну залученість з байдужістю.

Задовольнивши потребу в автономії та самостійності рятувальник починає відчувати необхідність у самостійному відтворенні інформації. В цей період працівники служби МНС України розповідають про стан надзвичайної ситуації, що є на даний момент, виказують свої версії причини та наслідків лиха. Вони починають відчувати себе «хазяїнами ситуації», їм лестить те, що до них звертаються та просять про допомогу. Для цього етапу найбільш активними є механізми психологічного захисту інтелектуалізація та регресія. Незважаючи на такі різні за характером механізми саме вони дають змогу реалізувати актуальну на даний момент потребу.

Дія рятувальників на даному етапі переживання надзвичайної ситуації характерно: монотонність та однотипність у рухах, їм подобається постукувати пальцями, ногою якийсь конкретний ритм. Вони часто торкаються частин обличчя (потирають очі, ніс, вуха), одязі, аксесуарів (постійно знімають та одягають окуляри). Їх мова повільна, місцями навіть надто сильно, темп не змінний, але з чіткою та вірною вимовою. Також, у бесіді з рятувальниками на цьому етапі переживання надзвичайної ситуації було виявлено ознаки використання саме механізмів інтелектуалізації та регресії, при цьому рятувальники не відчували ніякого дискомфорту, як емоційного так і фізичного. Такий стан рятувальників було зафіксовано у рятувальників з 3 по 10 добу знаходження в ситуації екзистенціальної загрози. Наведемо декілька уривків з бесіди з рятувальниками:

Задовольнивши свою потребу бути прийнятим рятувальнику необхідно, щоб його сприймали таким, яким він є, тож виникає домінуюча потреба в прийнятті й самого себе. Для реалізації цієї потреби включаються механізми пси-

хологічного захисту реактивне утворення та компенсація. Дія цих механізмів спрямована на загартовування у собі більш позитивних якостей, що за думкою людини є більш прийнятними у суспільстві та колективі. Тож, відчувши себе сильним, сміливим, розумним, тощо, рятувальник починає відчувати потребу бути потрібним у команді. Для рятувальників на цьому етапі характерним є стримані рухи, які спрямовані на підтримку збереження інтимної зони, стереотипна посмішка, прикусування губи, тощо. Така поведінка появляється з 10-11 доби перебування у надзвичайній ситуації та продовжується до кінця проведення аварійно-рятувальних робіт.

Таким чином ми визначили чіткий алгоритм включення кожного з механізмів психологічного захисту у рятувальників, що знаходяться в умовах екзистенціальної загрози. За допомогою цього алгоритму можна визначити які з механізмів є найбільш «робочими» актуальними у своїй діяльності на кожному з етапів переживання надзвичайної ситуації.

Список літератури

1. Александровский Ю. А. Психогении в экстремальных условиях / [Александровский Ю. А., Лобастов О. С., Спивак Л. И., Щукин Б. П.]. - М. : Медицина, 1991. – 254 с.
2. Березин Ф. Б. Психическая и психофизическая адаптация человека / Березин Ф. Б. – Л. : Наука, 1988. – 270 с.
3. Киршбаум Э. И. Психологическая защита / Эдуард Киршбаум, Алина Еремеева. - 3-е изд. - М. : Смысл ; СПб. : Питер ; ГИПК Лениздат, 2005. - 175 с.

Одержано 10.10.2010

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРОФЕСІОНАЛА В СИСТЕМІ МВС

УДК 316.477

Василь Олександрович Лефтеров

Доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології і соціології Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ФАХІВЦІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Сьогодні актуалізуються питання підготовки правоохоронців до високопрофесійного й ефективного виконання поставлених завдань як в штатних, так і екстремальних ситуаціях, які є постійними супутниками діяльності підрозділів охорони правопорядку, зокрема органів внутрішніх справ. Для організації та здійснення якісної підготовки фахівців правоохоронних органів слід враховувати закономірності та особливості психосоціального та професійного розвитку людини й професіонала.

Під психосоціальним розвитком розуміються якісні зміни в емоційній, когнітивній, мотиваційній, соціально-комунікативній, моральній, світоглядній та інших особистісних сферах людини, що забезпечують її становлення як повноцінного суб'єкта соціальних, професійних та інших відносин протягом життя. Зміни мислення, поведінки й особистості дорослої людини лише незначно обумовлені хронологічним віком або специфічними змінами в організмі; набагато ж більше вони визначаються особистими, соціальними й культурними подіями або факторами.

Основу психосоціального розвитку складає розвиток особистості, який знаходиться у тісному взаємозв'язку з його професійним зростанням. Під професійним розвитком розуміється процес, що відбувається в онтогенезі людини, соціалізації, спрямований на присвоєння нею різних аспектів світу праці, зокрема, професійних ролей, професійної мотивації, професійних знань і навичок. У різних культурно-історичних і біографічних умовах цей процес виражається в орієнтаціях на різні професійні галузі, що характеризуються особливим предметом праці (горизонтальна орієнтація), і на різні кваліфікаційні рівні, обумовлені обсягом і якістю загальної та професійної освіти (вертикальна орієнтація).

У сучасній психології представлено кілька підходів до проблеми професійного розвитку особистості у психології праці (В. О. Бодров, Е. Ф. Зеєр, Є. О. Клімов та ін.), у віковій і педагогічній психології (Л. І. Божович, К. М. Гуревич, І. А. Зимня та ін.), в аспекті формування особистості як суб'єкта діяльності (Б. Г. Ананьєв, А. В. Брушлинський, Г. В. Кудрявцев та ін.) [1; 2; 3]. Наукові погляди психологів щодо проблем вивчення професійного розвитку розглядають питання співвідношення психологічного розвитку особистості і професіоналізації, теоретичні та емпіричні підходи до вивчення психологічного змісту передумов успішності професійної діяльності.

Відповідно різноманітних підходів і напрямків особистісного та професійного розвитку людини існують різні шляхи і методи цього розвитку, серед яких можна виділити такі: педагогічні, соціальні, психологічні, економічні, моральні, фізичні, духовні, культурні тощо. Провідними галузями психологічного впливу на психосоціальний та професійний розвиток особистості у сучасних умовах вважаються: психотерапія, психокорекція, психотренінг, навчання, конструювання і творчість.

Загалом питання пошуку, удосконалення та практичного застосування шляхів і методів психосоціального і професійного розвитку фахівців стають предметом не тільки наукових досліджень, а й метою різних громадських об'єднань. Так, відомий в США «Рух за розвиток людського потенціалу», що виник ще у 1950–1960-ті роки, насамперед в Інституті Ісален у Каліфорнії й у Національних навчальних лабораторіях у штаті Мен, базувався на теорії К. Роджерса й А. Маслоу [4]. На даний момент цей рух являє собою широко розповсюджений культурний феномен. Центри росту, або навчання, існують у більшості великих міст і пропонують інтенсивні семінари і тренінги, які проходять у вихідні дні або протягом тижня і містять у собі різні види групової психотерапії, фізичних вправ, медитації та духовних практик. Ці семінари пропонують також навчання навичкам комунікації, планування часу, контролювання якісних показників і зняття стресу. У багатьох західних коледжах і університетах регулярно проводяться курси, орієнтовані на експериментальну роботу з розвитку особистості, її захоплення будь-якою діяльністю, а корпорації часто посилають своїх керівників на заняття й семінари, які йдуть своїми коріннями в «Рух за розвиток людського потенціалу». Багато теорій і практичні методи, представлені у русі за розвиток людського потенціалу, мають міцну і переконливу інтелектуальну базу. Важливий теоретичний внесок у цей рух, крім К. Роджерса і А. Маслоу, зробили В. Райх, Ф. Перлз та інші [4; 5].

Узагальнюючи численні теоретичні підходи до проблеми шляхів і методів психосоціального та професійного розвитку людини, можна зробити висновок про те, що більшість вітчизняних і зарубіжних авторів головною структурованою детермінантою професійного розвитку вважають властивий тій або іншій культурі суспільний розподіл праці. Іншою детермінантою професійного розвитку виступають умови соціалізації людини. І, нарешті, третьою детермінантою визнаються особливості індивідуально-психологічного розвитку особистості.

Психосоціальний і професійний розвиток людини тісно пов'язаний з поняттям особистісної компетентності, що являє собою комплекс навичок сприйняття, суджень і поведінки, які розвиваються протягом життя і дозволяють краще розуміти себе. Підвищення особистісної компетентності, як спроможності вдосконалювати свою поведінку, обумовлює розвиток у людей професійної компетентності, необхідної для виконання роботи. Цей процес аналогічний тому, як кількість знань, що здобуває людина, є наслідком її здатності вчитися.

Враховуючи, що розвиток особистості розуміється як діалектично двоєдиний процес індивідуального і групового формування сутності людини, розвиток особистості фахівця правоохоронних органів передбачає розкриття його психофізіологічного, психологічного, соціально-психологічного та морально-

професійного потенціалу. Основним принципом розвитку особистості фахівця є такий його розвиток, коли при засвоєнні соціального, морального, професійного досвіду і умов здійснюється перехід від абстрактної можливості володіти соціальним, моральним, професійним статусом і якостями до реальної можливості. Звідси зміст і основні об'єктивні тенденції психологічного та професійного розвитку особистості працівника – виникнення можливості і її розгортання в дійсність – виявляються в діалектиці утвердження і самоутвердження особистості як суб'єкта життєдіяльності.

Сьогодні у зміст особистісно-професійного розвитку фахівців правоохоронних органів включені пріоритети загальноствановлених цінностей і вимог, пов'язаних із потребами, інтересами, свободами і правами громадян; культурно-просвітницька і виховна робота; соціальне забезпечення; інтелектуальний розвиток і відповідне етичне вдосконалення особистості; формування правового світогляду; органічне поєднання наукових теорій з окремих галузей науки і техніки та практичного засвоєння елементів професійної діяльності.

Особливість професійної підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки полягає в необхідності не тільки навчати зрілих людей і фахівців, але і перенавчати їх, тобто здолати опір стереотипів, які раніше сформувалися. Як свідчать дослідження та власний досвід автора щодо організації професійного навчання працівників ОВС, нові відомості, особливо під час підвищення кваліфікації, не завжди добре сприймаються, навіть якщо вони підкріплені фактами успішного їх застосування на практиці. Життєвий досвід фахівця, що становить його професійне багатство, а також прояви професійної деформації стають бар'єром на шляху до нового. Часто людина переконана, що нічого нового їй не повідомлять, тому інтерес до предмета навчання у неї не виникає і нова інформація не сприймається.

Визначальною особливістю психосоціального та професійного розвитку фахівців правоохоронних органів є здійснення цілеспрямованої екстремальної психологічної підготовки, яка повинна спрямовуватися на забезпечення надійного функціонування психіки особового складу в ризиконебезпечних ситуаціях службової діяльності.

Завдяки екстремальній психологічній підготовці, ще до безпосереднього виконання ризиконебезпечних завдань службової діяльності у персоналу формується психологічна підготовленість, або ще як її називають завчасна психологічна витривалість, тобто система психологічних якостей, що визначають потенційну можливість переборювати труднощі й успішно виконувати завдання.

Загалом, на процес розвитку фахівців правоохоронних органів впливає певна відомча закритість цих відомств та спеціально організована процедура професійно-психологічного відбору кандидатів на службу. Враховуючи особливий характер діяльності більшості правоохоронних органів, на наш погляд, сьогодні мають місце певні небажані явища і тенденції, що можуть негативно впливати як на якість підготовки і розвитку персоналу, збереження їх психічного та фізичного здоров'я, так і на загальні результати професійної діяльності цих відомств. Зокрема, це такі тенденції і явища:

- зниження авторитету правоохоронних органів серед населення;
- «розмивання» професійного ядра в правоохоронних службах і підрозділах внаслідок високої плинності кадрів;
- невідповідність штатної чисельності особового складу реально існуючим і надалі зростаючим рівням завантаженості;
- зниження рівня законослухняності населення, «омолодження» злочинності, поява нових видів злочинів, зростання рівня професіоналізації криміналітету та екстремальності діяльності;
- підвищення, порівняно з минулим, вимог до фізичних і, головним чином, психологічних властивостей фахівців;
- застаріла навчально-методична й організаційна основа підготовки та перепідготовки кадрів;
- недостатня реалізованість розвивально-корекційного та профілактичного потенціалу системи психологічного забезпечення службової діяльності особового складу;
- неефективність і поверховість надання психологічної допомоги працівникам фахівцям правоохоронних органів.

Отже, психосоціальний та професійний розвиток фахівців правоохоронних органів відбувається відповідно до загальних закономірностей розвитку особистості та її професійного становлення, а також з урахуванням логіки і принципів навчання та розвитку дорослих. Проте специфіка діяльності правоохоронних органів України передбачає певні особливості розвитку і професійного навчання працівників. Враховуючи особливий характер діяльності правоохоронців, їх особистісний і професійний розвиток повинен бути також спрямований на збереження, зміцнення і відновлення їх психологічного благополуччя та здоров'я, попередження виникнення соціально-психологічної та особистісної дезадаптації.

Список літератури

1. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности : учеб. пособие для вузов / В. А. Бодров. – [2-е изд.]. - М. : Per Se, 2006. – 511 с. – (Современное образование).
2. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / Зимняя И. А. // Высшее образование. – 2003. – № 5. – С. 34-42.
3. Брушлинский А. В. Проблемы психологии субъекта / А. В. Брушлинский. – М. : Институт психологии РАН, 1994. – 272 с.
4. Психологическая энциклопедия / [под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха ; науч. ред., пер. на рус. яз. А. А. Алексеева]. – [2-е изд.]. – СПб. : Питер, 2006. – 1096 с. – (Энциклопедия).
5. Маслоу А. Г. Дальние пределы человеческой психики / Маслоу А. Г. ; пер. с англ. А. М. Татлыбаевой. – СПб. : Изд. гр. «Евразия», 1997. – 430 с.

Одержано 15.10.2010

УДК 316.612

Ігор Олександрович Віденєв

Кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та педагогіки навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

Світлана Миколаївна Бойко

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної психології та педагогіки навчально-наукового інституту психології, менеджменту, ісоціальних та нформаційних технологій ХНУВС

ДИНАМІКА ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СПІВРОБІТНИКІВ ОВС

Розвиток суспільства на сучасному етапі пред'являє якісно інші вимоги до своїх членів, у порівнянні з тим, як це було кілька років тому. У першу чергу це стосується людей, зайнятих у суспільному виробничому процесі. Велика кількість професій і спеціальностей, що з'явилися, інтенсифікація виробництва, науково-технічний прогрес часто фруструють, невротизують особистість. Тому процес особистісної й професійної самореалізації часто вповільнюється або припиняється зовсім.

У цей час у теорії й практиці професійної самореалізації усе більше відчувається необхідність нового осмислення сутності й змісту професійної праці взагалі й праці конкретних професіоналів зокрема.

Останнім часом вийшло чимало серйозних досліджень із питань вивчення проблеми вибору професій. Значну наукову й практичну цінність мають роботи Ю. В. Аверічева, С. Я. Батіщева, Е. О. Клімова, І. М. Назімова, Д. О. Сметаніна, О. Е. Голомштока, Б. О. Федорішина й інших [1].

Специфіка професійної діяльності персоналу ОВС містить у собі постійно підвищений фактор ризику, напружене виконання завдань в умовах недостатньої, невизначеної інформації, дефіциту часу й високої відповідальності за результати праці.

Стандартні обставини роботи професіонала, діяльність якого пов'язана із критичними, екстремальними ситуаціями - це ситуації стресу, нервово-психічної напруги, необхідність переключатися з одного виду діяльності на іншій, уміння володіти власними емоційними проявами, розуміти внутрішній стан тих людей, з якими доводиться працювати. Професіонал, співробітник ОВС повинен мати чималий кругозір в галузі гуманітарних знань. Для професій даного типу потрібен творчий склад розуму, здатність моделювати варіанти можливих дій людей.

В основу нашого дослідження покладена як ідея етапності професійного розвитку, так і уявлення про зміну психологічної структури особистості в процесі професіоналізації.

Об'єктом є професійна самореалізація особистості, предметом - динаміка психологічних особливостей професійної самореалізації співробітників ОВС із різним стажем роботи.

Ціль - вивчення динаміки психологічних особливостей професійної само-реалізації співробітників ОВС з різним стажем роботи.

У дослідженні були використані наступні методики: багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (МЛО-АМ) А. М. Маклакова й С. В. Чермяніна, методика діагностики ступеню задоволення основних потреб, Методика Л. І. Васермана, методика вивчення фрустраційних реакцій С. Розенцвейга.

У дослідженні взяли участь 73 особи у віці від 22 до 35 років. Це співробітники ОВС, які працюють у різних підрозділах м. Харкова.

Відповідно до мети дослідження всі випробувані були поділені на наступні групи: 1) 24 випробуваних зі стажем роботи біля одного року, 2) 27 випробуваних зі стажем роботи біля трьох років, 3) 22 випробуваних зі стажем роботи біля десяти років.

При дослідженні адаптивних здібностей співробітників ОВС, що належать до другої групи виражені найбільше яскраво - 72,2 %; менш адаптивні представники групи зі стажем роботи 3 роки - 52,3 %; працюючі біля 10 років показали рівень адаптації на 47,1 %. У показниках рівня адаптивних здібностей отримані вірогідно значимі розходження між всіма досліджуваними групами. Найбільш адаптивні представники другої групи (фахівці зі стажем роботи 3 роки); найменшу адаптивність показали представники третьої групи (фахівці зі стажем роботи близько 10 років).

Комунікативні особливості досить виражені у представників всіх груп. При цьому виявлені значимі розходження між показниками випробуваних досліджуваних груп. Найбільш розвинені комунікативні особливості у фахівців зі стажем роботи 3 роки (87,2 %). Показники першої та третьої груп - 64,9 % і 55,7 % відповідно. Найбільш комунікативними виявилися представники другої групи; менш комунікативні представники першої групи; найменшу комунікативність показали представники третьої групи, що пов'язане з тим що в співробітників ОВС зі стажем роботи понад 10 років проявляються ознаки емоційного вигорання при роботі з людьми.

При дослідженні ступеня задоволеності основних потреб представники всіх груп показали досить низький ступінь задоволеності потреб у всіх сферах. Найбільшу фрустрированість потреб визначено у представники третьої групи. Їхній ступінь задоволеності нижче по всіх групах потреб. Можна припустити, що існує певний зв'язок між ступенем задоволеності базових потреб і стажем роботи.

Оцінка стану адаптації показала, що найбільш адаптивною є група співробітників ОВС зі стажем роботи біля трьох років; у ситуації деякої напруги виявилися й перша, і третя групи. Для групи початківців дана ситуація пов'язана зі зміною провідної діяльності, кардинальною зміною соціальної ситуації своєї життєдіяльності. Третя група найбільше не задоволена суспільною ситуацією, тому можна сказати, що успішність адаптації для представників третьої групи тісно пов'язана із соціальними умовами, що склалися на даний момент.

Проведене дослідження показало, що ступінь задоволення основних потреб підвищується при переході від початкового етапу професійного становлен-

ня до етапу адаптації, а потім знижується в процесі професійної реалізації, внаслідок виникнення професійних деформацій різної природи. При цьому знижується не тільки ступінь задоволеності суб'єктивними факторами, але також і об'єктивними, що суперечить логікою розвитку нормативних криз особистісного самовизначення.

Грунтуючись на вивченні мотивації до успіху як суб'єктивного фактора професійного самовизначення можна говорити про те, що мотивація до успіху виражена в представників всіх досліджуваних груп. Це свідчить про прагнення до подальшого професійного й соціального розвитку, небайдужому відношенню до своєї професійної діяльності. Але існує ймовірність протиріччя в тому, чого людина хоче домогтися, і що вона може й буде для цього вживати. Неузгодженість між прагненням особистості з однієї сторони й неможливістю їх реалізації з іншої приводить до зниження самоповаги, задоволеності собою.

Дослідження рівня соціальної й особистісної фрустрированості дозволило сказати, що група з десятилітнім стажем роботи має найвищий ступінь незадоволеності соціальними досягненнями, соціальною ситуацією. У найбільш адаптованому стані перебуває друга група. Фрустраційну реакцію в професіоналів з десятилітнім стажем викликають фактори суб'єктивного й об'єктивного характеру, при цьому суб'єктивні фактори являють собою джерело більш сильних і більш виражених реакцій. Що стосується особистісної фрустрированості, то вона також найбільш виражена в представників третьої групи. Необхідно відзначити, що представники третьої групи висувають підвищені вимоги до навколишнього, підкреслюють зовнішні причини фрустрації.

Група співробітників ОВС зі стажем роботи біля десяти років, за результатами нашого дослідження, була в найбільш несприятливому положенні. Почасті це може пояснюватися тим, що всі суб'єкти цієї групи перебувають на етапі кризи середини життя, тобто внутрішні умови особистісного росту стають причинами нормативної кризи професійного розвитку. Це покоління, що опинилося в ситуації, коли всі етапи професійного самовизначення відбувалися в часи кардинальних соціальних, політичних, економічних змін.

У більш вигідному положенні виявилися представники перших двох груп, тому що їх самовизначення відбувається в більше однорідній соціальній ситуації, що дозволяє їм більш успішно адаптуватися. Кваліфікація фахівців даних професій винагороджується суспільством не стільки матеріально, скільки через визнання престижу, а, отже, відбувається розрив між особистісною задоволеністю професією й соціальним визнанням.

Якщо під професійною самореалізацією мати на увазі рівень задоволеності від виконуваної роботи, то виходячи з отриманих результатів, можна говорити про наявність у структурі професійної динаміки психологічних особливостей, характерних для кожного етапу професійного становлення.

Потреба в знанні закономірностей особистісної й професійної самореалізації все частіше усвідомлюється суспільством при вирішенні багатьох питань у самих різних сферах життя й діяльності. Ці знання допоможуть не тільки діагностувати наявність стабільних і кризових періодів у житті людини, але й переборювати труднощі, пов'язані з нормативними кризами розвитку. У процесі

професійної орієнтації облік індивідуальних психологічних особливостей може сприяти знаходженню адекватних цим особливостям способів і засобів вираження людиною своєї індивідуальності й успішній професійній реалізації.

Список літератури

1. Бандурка А. М. Юридическая психология : учебник / Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская О. В. ; Нац. ун-т внутр. дел. – Х., 2002. – 639 с.
2. Екстремальна психологія : підручник / за заг. ред. О. В. Тимченко. - Х. : УЦЗУ, 2007. - 502 с.

Одержано 01.10.2010

УДК 316.612

Наталія Едуардівна Мілорадова

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри прикладної психології навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОШЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ОВС З РІЗНИМ СТАЖЕМ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО СВОЄЇ КАР'ЄРИ

Корінні перетворення економічного базису українського суспільства вимагають від сучасного дослідника пошуку нових засобів аналізу якісно іншої свідомості працівника органів внутрішніх справ, зміни стилю його професійній діяльності, мотиваційної сфери суб'єкта трудової діяльності.

При розгляді зрозуміти професійної придатності та професійного зростання необхідно звернути увагу на різні ролі операційної та мотиваційної сфер професійної діяльності. Так, операційна сторона, що включає особистісні професійно важливі якості та уявлення про них, найбільш істотна з погляду прогнозування професійної придатності працівника, тоді як мотиваційна сфера має найважливіше значення для професійного зростання [2].

Кар'єра – один з феноменів, що заслуговує пильної уваги як в контексті наукового знання, так і з боку суспільства. Причиною цьому служить той факт, що в різні історичні періоди в це поняття люди вкладають різний зміст, та і відношення до тих, хто прагне збудувати свою кар'єру, відрізняється в різних соціальних ситуаціях. Психологічні дослідження у цій області достатньо різноманітні. Так вивчається мотивація кар'єри (D. McClelland, 1975; D. G. Winter, 1988), постановка кар'єрних цілей (А. Д. Кібанов, 1998; А. С. Гусєва, 1998), механізми кар'єрного процесу (С. Осіпов, 1968; D. T. Hall, 1968; А. С. Гусєва, 1998), можливості управління кар'єрою персоналу в організації (D. T. Hall, 1976; Е. Шейн, 1990; А. Д. Кібанов, 1995; І. Д. Ладанов, 1997 і ін.), чинники, що сприяють успішному розвитку індивідуальної кар'єри (Р. Lambing, 1994; J. A. Clauzen, 1981; J. Hunt, 1997; А. А. Деркач, 1996; Е. А. Могільовкін, 1998; М. В. Сафонова, 1999 і ін.), становлення і розвиток особистості в ході кар'єрного просування (А. К. Маркова, 1996; Е. Г. Молл, 2000; А. А. Деркач, 1996; Д. Е. Сьюпер, 1971), а так само створення дослідницького інструментарію (J. L. Holland, 1983; Е. Шейн, 1990; С. К. Tittle, 1983 і ін.) та багато інших робіт

[2; 4; 5; 7]. Тому у своєму дослідженні ми звернули увагу на необхідність прагнення до побудови кар'єри працівником ОВС, як необхідну складову зростання професіоналізму правоохоронця і вивчення відношення до кар'єри є одним із етапів цього дослідження.

Тому **метою** нашої роботи є виокремлення особливостей відношення до кар'єри працівників ОВС з різним стажем професійної діяльності.

Вимоги людини до професії ґрунтуються на інтуїтивній оцінці властивостей, можливостей та прагненням встановити відповідність між ними і характеристиками професійного середовища. Людина не тільки вибирає професію, яка відповідає його здібностям, але і змінює її відповідно до суспільних і особистих потреб.

У психології існує достатньо велика кількість визначень поняття кар'єри. Одним з перших є визначення кар'єри через просування в організаційній ієрархії, представлене послідовністю виконуваних робіт [6], що надане класиком кар'єрних досліджень Д. Холлом і відображає аспект посадового просування. У цьому ж аспекті кар'єра визначається «як явище професійної діяльності, що відображає послідовність займаних ступенів у виробничій, майновій або соціальній сфері» [1, с. 92]. Рідше кар'єру визначають через професійне зростання [3], що, проте, не принижує важливості чинника професійного розвитку протягом побудови кар'єри.

Для досягнення поставленої мети нами була використана анкета, що складалася з 21 запитання. У дослідженні приймали участь 120 працівників різних підрозділів органів внутрішніх справ, яких було поділено на три групи в залежності від строку служби в ОВС, а саме: перша група – до 5 років, друга – від 5 до 10 років, третя – більше 10 років служби.

Проведене анкетування дозволило нам виявити наступне. Так працівники ОВС, які потрапили до першої групи більше приділяють увагу кар'єрному зростанню. Це виражається в бажанні досягти успіху у кар'єрі, внести щось нове у оточення, досягти високої посади у професійній діяльності, часто виникають фантазії про досягненні значних кар'єрних висот. На цих роках служби більша частина працівників не бажає змінювати обрану професію - це пов'язано з досягненням поставленої мети. За ради професійної кар'єри та для досягнення успіху вони можуть поступатися інтересами сім'ї тощо. Що стосується досліджуваних другої та третьої групи, то вони більш ретельно переглядають свою службу в ОВС, поступово розуміють що кар'єра це не саме головне в житті, що є рідні яким потрібна увага та підтримка. У цих груп значно знижується бажання кар'єрного зростання. Працівники у більшій мірі вже досягла поставленої мети, тому більшість з них не женуться за кар'єрним зростанням. У досліджуваних залишається тільки загальне обов'язок. Протягом професійної діяльності вони придбали навички бути витриманими та холоднокривними, дивитися на навколишній світ реалістично і так само реалістично діяти не тільки на службі, а й у особистому житті.

Таким чином отримані результати свідчать про те, що використання кар'єрного потенціалу працівниками ОВС значно знижується після п'яти років служби, що на наш погляд є негативним фактором для зростання загального

професійного рівня правоохоронців. Тому перспективним напрямком досліджень може стати вивчення основних чинників зниження прагнень працівників органів внутрішніх справ у досягненні успіхів у кар'єрі та визначення перспективних шляхів для подолання цих перешкод.

Список літератури

1. Богатырева О. О. Психологические предпосылки карьерного роста / Богатырева О. О. // Вопросы психологии. - 2008. - № 3. - С. 92–98.
2. Думко Ф. К., Запорожцева Г. Є. Професійно-психологічна підготовка співробітників ОВС/ за ред. Думко Ф. К. – О. : НДРВВ ОЛВС, 2000. - С. 25-40.
3. Еремин Б. Л. Управление персоналом : учеб. для вузов / Еремин Б. Л., Базаров Т. Ю., Аксенова Е. А. - М. : Юнити, 2007. - 560 с.
4. Жданович А. А. Карьерные ориентации в структуре профессиональной Я-концепции студентов : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 12.00.01 / Жданович А. А. - М., 2008. - 20 с.
5. Почебут Л. Г. Организационная социальная психология / Почебут Л. Г., Чикер В. А. - СПб. : Питер, 2000. - 298 с.
6. Тихомандрицкая О. А. Социально-психологические факторы успешности карьеры [Электронный ресурс] / Тихомандрицкая О. А., Рикель А. М. // Психологические исследования : электрон. науч. журн. - 2010. - № 2 (10). – Режим доступа: <http://psystudy.ru/index.php/num/2010n2-10/296-tikhomandritskaya10.html>.
7. Чернышев Я. Л. Понятие «профессиональная карьера»: потребностно-мотивационная характеристика / Чернышев Я. Л. // Мир психологии. - 2008. - № 2. - С. 221–232.

Одержано 17.10.2010

УДК 159.947.5

Ігор Іванович Приходько

Кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідної лабораторії з проблем будівництва та психології службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України Академії внутрішніх військ МВС України

Яніна Володимирівна Мацегора

Кандидат психологічних наук, науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем будівництва та психології службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України Академії внутрішніх військ МВС України

Інна Вікторівна Воробйова

Кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем будівництва та психології службово-бойової діяльності внутрішніх військ Академії внутрішніх військ МВС України

СТРУКТУРА МОТИВАЦІЇ У КУРСАНТІВ З ВИСОКОЮ І СЕРЕДНЬОЮ УСПІШНІСТЮ НАВЧАННЯ В АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК МВС УКРАЇНИ

Абітурієнти, що поступають на навчання до Академії внутрішніх військ проходять досить жорсткий психологічний відбір, під час якого особлива увага приділяється дослідженню мотивації. Встановлені для абітурієнтів норми за

показниками мотиваційного тесту забезпечують успішність навчання в Академії. Проте, наявність лише допустимих показників за усіма окремо узятими шкалами тесту, що визначає особливості мотивації, не гарантує високої успішності навчання, хоча і дозволяє відсіяти осіб, які будуть мати занижку успішності. Наявність у курсантів Академії не лише високої, а й середньої успішності професійного навчання пояснюється (наряду з іншими особливостями) відмінностями у їх структурі мотивації.

Ціллю цього дослідження було визначення впливу структури мотивації на успішність навчання.

Для реалізації цієї цілі було сформовано дві групи дослідження:

- 1 група – курсанти з високою успішністю навчання;
- 2 група – курсанти з середньою успішністю навчання.

Для визначення особливостей мотивації у курсантів використовувалась «Закрита анкета вивчення мотивації професійного відбору абітурієнтів ВНЗ МВС».

У досліджуваних групах збір даних відбувався на трьох етапах навчання:

- на першому курсі;
- на передвипускному курсі (після проходження стажування);
- на випускному курсі.

Для обробки отриманих результатів використовувався математичний апарат регресійного аналізу, що дозволив виявити значущість тих чи інших факторів мотивації для успішності навчання у Академії внутрішніх військ МВС України.

Додатково також використовувалися данні анкетування, результати якого вибірково наводяться у цих тезах.

Результати дослідження значущості різних типів мотивації для успішності навчання в Академії внутрішніх військ приведені у рівняннях регресії 1 та 2. Перше – показує типи мотивації, що впливають на успішність професійного навчання у першокурсників, які мають високу успішність. Друге – середню успішність:

$$\text{Успішність проф. навчання} = 2,68 + 0,38 \text{ Адекватна мотивація} + 0,83 \quad (1)$$

$$\text{Успішність проф. навчання} = 4,67 + 0,49 \text{ Компенсаторна мотивація} - 0,45 \text{ Криміналістична мотивація} + 0,36 \text{ Конформістська мотивація} + 0,74 \quad (2)$$

Перше, що привертає увагу при аналізі цих рівнянь, так це показники дисперсії. Так, обидва рівняння мають замалий прогностичний потенціал. Як бачимо, мотиваційні фактори пояснюють лише 17% успішності навчання у першокурсників з високою успішністю професійного навчання і 26% у першокурсників-середнячків. Тобто, мотиваційні фактори не є такими важливими в успішності навчання першокурсників, як це прийнято вважати.

Розглянемо більш докладно показники регресійного аналізу, що отримані у першокурсників. Так, у першокурсників з високою успішністю навчання статистично значущим є вплив адекватної мотивації на успішність професійного навчання. Саме вона сприяє деякому збільшенню початкового рівня цих першокурсників.

У курсантів з середньою успішністю професійного навчання статистично значущим є вплив компенсаторної, криміналістичної і конформістської мотивації. Причому, якщо компенсаторна та конформістська мотивація підвищують успішність навчання, то криміналістична її зменшує.

Аналізуючи ці показники можна припустити, що успішна у професійному навчанні група переважно складається з осіб, які досить гарно уявляють собі особливості служби. Група з середньою успішністю навчання – це переважно нещодавні випускники шкіл, які є інтелектуально розвиненими, проте їх особистість має риси незрілості – залежності, бажання ствердитися чи перекручені уявлення про мужність.

Розглянемо, як змінюється рівняння регресії у передвипускників, після проходження ними стажування. Так, у відмінників на передвипускному курсі рівняння регресії, що описує успішність професійного навчання, має наступний вигляд (3):

$$\text{Успішність професійного навчання} = 5,09 - 0,41 \text{ Компенсаторна мотивація} + 0,88 \quad (3)$$

Як бачимо, прогностичність рівняння регресії щодо успішності навчання на основі оцінки мотивації у передвипускників зменшується і описує лише 13% дисперсії залежної змінної. Це свідчить про те, що у передвипускників після проходження стажування мотиваційна структура перебудовується і на час цієї перебудови мотивація зменшує свій вплив на навчальну діяльність. Крім того, компенсаторна мотивація виступає демобілізатором для подальшого розвитку навчальної діяльності передвипускників-відмінників, чим більше вони намагаються бути кращими, тим складніше їм підлаштуватися до нових вимог практичної діяльності.

У передвипускників з середньою успішністю навчання рівняння регресії також зазнає деяких змін (4):

$$\text{Успішність професійного навчання} = 3,79 + 0,62 \text{ Конформістська мотивація} + 0,78 \quad (4)$$

Як бачимо, із цього рівняння, його прогностична цінність так саме низька, як і у рівняння, що описує вклад мотивації у успішність навчання у середньоуспішних першокурсників. Так, наведене рівняння пояснює лише 22 % дисперсії успішності навчання. Проте, на відміну від першокурсників з середньою успішністю зменшується кількість мотивів, що впливають на успішність професійного навчання. Значущою залишається лише конформістська мотивація, яка позитивно впливає на успішність навчання.

Як бачимо, ці данні підтверджують, що у цих курсантів не відбувається етапу глобальної перебудови мотиваційної структури, а розвиток мотивації йде шляхом звуження кількості значущих мотивуючих об'єктів (шляхом економії сил).

Перебудова, що відбулася у структурі мотивації курсантів після проходження стажування, значно позначилась на подальшому розвитку мотивації і її дієвості. Так, у випускників з високим рівнем успішності у професійному навчанні рівняння регресії має наступний вигляд (5):

$$\text{Успішність професійного навчання} = 6,13 - 0,31 \text{ Адекватна мотивація} - 0,17 \text{ Конформістська мотивація} + 0,35 \quad (5)$$

Як бачимо, це рівняння регресії має досить гарні прогностичні можливості, описуючи понад 65 % дисперсії залежної змінної (успішності професійного навчання). Тобто у випускників з високим рівнем професійної успішності навчання мотивація суттєво впливає на цю успішність. Значущий вплив на успішність навчання у цій групі здійснює саме адекватна та конформістська мотивація, тобто не лише розуміння цілей служби (адекватна мотивація), але й розуміння значення цієї служби для суспільства (конформістська мотивація). Цікавим є те, що ці види мотивації насправді погіршують успішність професійного навчання. Потенційно ці курсанти могли би навчатися на значно вищі оцінки (хоч вони і зараз залишаються відмінниками), проте після стажування відбувається зміна погляду на навчання і його цілі, курсанти навчаються вже не лише за ради оцінок, а за для того, щоб стати фахівцем. Про це свідчать і результати опитувань курсантів після стажування, які показують, що у високоуспішних курсантів частіше, ніж у середньоуспішних після стажування виникають нові мотиви оволодіння обраною професійною діяльністю.

Наведемо рівняння регресії, що описує вплив мотивації на успішність професійного навчання у випускників з середньою успішністю у навчанні (6):

$$\text{Успішність професійного навчання} = 5,74 - 0,42 \text{ Ситуаційний матеріалістичний тип мотивації} + 0,50 \quad (6)$$

Це рівняння описує 50 % дисперсії залежної змінної. Значущий вплив на успішність навчання за цим рівнянням надає ситуаційна мотивація, пов'язана з матеріальними стимулами. Цей вплив є демотивуючим, таким, що знижує успішність професійного навчання. Ці дані погоджуються з даними анкетування курсантів після стажування, які свідчать про те, що орієнтація на матеріальний бік служби у відмінників формує практичний аспект їх мотиваційної структури, а у курсантів з середньою успішністю навчання підвищена афективна реакція на матеріально-побутові негаразди стає відчутним демотивуючим фактором. Така афективність мотиваційних реакцій є ще одним свідченням недостатньої зрілості мотиваційної сфери цих випускників.

Таким чином, аналіз особливостей мотивації курсантів з високою та середньою успішністю у процесі професійної підготовки дозволив зробити наступні **висновки:**

– у процесі професійної підготовки у курсантів з високою успішністю професійного навчання формується зріла мотиваційна структура, для якої характерна не тільки адекватність професійним завданням і професіоналізації в цілому, але й ієрархічність (супідрядність), врахування зовнішніх умов (практичність), що свідчить про сформовану смислову регуляцію життєдіяльності у цій групі. Проходження стажування призводить, як до корекції отриманих знань, так і до корекції мотивації навчання, виникають нові мотиви освоєння обраної професії.

– у процесі професійної підготовки у курсантів з середньою успішністю професійного навчання хоча й відбувається видима ієрархізація мотиваційної сфери, проте вона зберігає риси незрілості. Так, для мотивації випускників цієї групи характерна ситуативність, залежність від зовнішньої афективно значущої стимуляції, а видимість ієрархічності мотиваційної структури досягається не за рахунок усвідомленого вибору, а за рахунок звуження кількості значущих

об'єктів Проходження стажування цими курсантами нерідко призводить до розчарування у обраній професії, остраху не впоратися з виникаючими у офіцерів матеріально-побутовими труднощами.

Одержано 17.10.2010

УДК 316.728

Лада Петрівна Чепіга

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної і прикладної психології і педагогіки навчально-наукового інституту права та масових комунікацій ХНУВС

Діана В'ячеславівна Штриголь

Кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної і прикладної психології і педагогіки навчально-наукового інституту права та масових комунікацій ХНУВС

ПСИХОДРАМАТИЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МАЙБУТНЬОГО ЯК МЕТОД ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Професійне самовизначення - це пошук людиною «своєї» професії та «себе в професії», власної професійної ролі в ній, визначення для себе професійних позицій і перспектив, досягнення їх [6, с. 127].

Існують різні підходи до розгляду професійного самовизначення [1; 3; 4; 5].

В своїй роботі ми розглядали професійне самовизначення з погляду внутрішньої детермінації професійного вибору. З цієї позиції професійне самовизначення розуміється як усвідомлення особистістю своїх потреб, мотивів, інтересів («хочу»); можливостей, схильностей, професійно значущих якостей і здібностей («можу»); відносно стійких психофізіологічних і характерологічних якостей («маю») і співвідношення їх з тими вимогами, які пред'являються соціальною ситуацією людині, що вибирає професію («вимагають») [4, с. 56]. Отже, професійне самовизначення - це етап соціалізації, усередині якого людина набуває готовності до самостійної професійної діяльності на основі співвідношення «хочу-можу-маю-вимагають». Це проектування і будівництво трудового і, в цілому, життєвого шляху.

Беручи участь в навчально-професійній, а потім і в професійній діяльності, індивід не тільки набуває адекватних уявлень про свою професію і власні можливості, але і активно розвиває їх.

Вдосконалення підготовки психологів-практиків, професійне самовизначення і становлення професійної ідентичності ставить перед вищими навчальними закладами завдання як вдосконалювання якості навчання, так і розширення репертуару способів досягнення даної мети.

Одним із способів, на нашу думку, може бути робота студентів по проектуванню професійного майбутнього. Інструментом даної роботи є психодрама-тичний метод [2].

Виходячи з викладеної вище концепції, зі студентами 4 курсу, що навчаються за фахом «Психологія», було проведено перше заняття, направлене на

актуалізацію мотивів професійної діяльності. Як «розігрівання» на тему студентам була запропонована медитативна вправа, в якій їм пропонувалося побачити себе в професійному майбутньому і дати метафору для виниклого образу. У зворотному зв'язку студенти говорили про те, що бачили себе в майбутньому як психологи, що працюють з клієнтами, викладачами, клінічними психологами, організаційними психологами, тренерами бізнесу. Звертає на себе увагу те, що метафори представляли із себе скоріше слогани, що відображають віру в успішність власної професійної реалізації в майбутньому («У мене все вийде», «Живи, граючи», «Всього в житті можна досягти», «Йдемо вперед», «Роби те, що у тебе виходить краще всього»). Разом з тим студенти відзначали деяку недиференційованість та схематичність образів («Дуже за сценарієм, банально»).

Далі студентам було запропоновано об'єднатися в підгрупи за принципом схожості образів професійного майбутнього і поставити сценку. У сценках студенти відтворювали конкретні прийоми ведення консультативної бесіди або ведення переговорів, використання психологічних знань при вирішенні сімейних конфліктів, що свідчить про деяку актуалізацію компоненту «можу».

Потім була проведена структурована вправа «телеміст». За допомогою соціометричної методики «Лінійка» студенти визначилися в плані того, наскільки добре вони представляють своє майбутнє і були розділені на дві групи. Ведучий провів «телеміст» між студентами в ролях успішних професіоналів в майбутньому і не до кінця упевненими в правильності свого вибору в сьогоденні (вони виступили в ролі журналістів). «Професіонали» дали наступні рекомендації в досягненні успіху: працювати над собою, розвиватися - відповідально вчитися, набувати додаткового досвіду - відвідувати тренінги, здобувати додаткову освіту, цікавитися новим, пробувати себе в практичній діяльності, дізнаватися професію «зсередини», вирішувати особистісні проблеми, ставити досяжні цілі.

У зворотному зв'язку студенти говорили про те, що завдяки цій вправі у них підвищилася віра у власні можливості, вони зміцнилися у власній готовності займатися професійною діяльністю, відчували особисту відповідальність за події власного життя і свою професійну компетентність.

Вправа «чарівний казан» була направлена на актуалізацію ресурсів, що дозволяють досягати професійних цілей. В якості таких ресурсів студенти називали здатність залишатися собою, бажання допомагати іншим людям, наполегливість, цілеспрямованість, підтримку близьких, упевненість в собі і надію на краще, сміливість змінюватися і пробувати нове, оптимальне використання часу, здатність не розчаровуватися при зіткненні з труднощами.

Проведена робота, на наш погляд, істотно актуалізувала і підсилила компоненти професійного самовизначення «хочу» і «можу». І в той же час виявила неопрацьованість компонентів «маю» і «вимагають». Таким чином, проведене заняття може бути першим серед серії занять по формуванню професійного самовизначення і професійної ідентичності студентів.

Список літератури

1. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – М. : Академия, 2004. – 304 с.

Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки ВНЗ МВС України. Харків, 2010

2. Лейтц Г. Психодрама: теория и практика. Классическая психодрама Я. Л. Морено / Г. Лейтц. – М. : Прогресс, 1994. – 352 с.
3. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н. С. Пряжников. – М. ; Воронеж, 1996. – 253 с.
4. Рогачева Т. В. Профессиональное самоопределение личности как социальная проблема / Т. В. Рогачева. – Свердловск, 1991. – 98 с.
5. Самоукина Н. В. Психология и педагогика профессиональной деятельности / Н. В. Самоукина. – М. : Тандем ; КМОС, 1999 – 352 с.
6. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг : учеб. пособие / Л. Б. Шнейдер. – М. : МПСИ ; Воронеж : НПО „МОДЭК”, 2004. – 600 с.

Одержано 10.10.2010

УДК 159.955

Віталій Євгенійович Луньов

Завідувач лабораторією експериментальної психології факультету права і психології Макіївського економіко-гуманітарного інституту

РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА ЕТАПІ АКТУАЛІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ

Юридичне мислення в оперативно-розшуковій діяльності (ОРД), як психолого-правова дефініція, потребує комплексних наукових досліджень із залучанням фахівців психологічної та юридичної наук. Результати наукових пошуків з найбільше актуальних проблем ОРД знаходять своє відображення у роботах О. Ф. Долженкова, М. І. Ануфрієва, І. В. Ващенко, Є. В. Землянської та інших вчених. На нашу думку, невирішеним залишається питання побудови моделі розвитку юридичного мислення у працівників оперативного розшуку.

Результати теоретичного опрацювання за темою статті дозволили нам запропонувати теоретичну модель відповідно до якої процес розвитку юридичного мислення можна розділити на три етапи: адаптаційний, етап актуалізації та етап професіоналізації. В даній науковій статті ми розглянемо особливості юридичного мислення на другому етапі його розвитку на прикладі курсантів четвертого року навчання (К4) за напрямом «оперативно-розшукова діяльність» у ВНЗ МВС України.

Для визначення особливостей розвитку юридичного мислення у курсантів четвертого року навчання були використані наступні методики: «Дослідження ригідності розумових процесів», «Інтелектуальна лабільність», «Кількісні відносини», «Виключення лишнього», «Складні аналогії», «Піктограма», «Порівняння понять», «Значення слів», «Дослідження продуктивного та репродуктивного мислення», «Методика Брунера».

За методикою «Дослідження ригідності розумових процесів» було визначено наступні особливості ригідності розумових процесів на прикладі раціонального та нерационального способів розв'язування п'яти тестових завдань. Визначено наступні особливості ригідності процесів мислення курсантів четвертого року навчання:

- у 12 досліджуваних групи, що складає 11,42 % від її кількості, діагностовано 100,0 % випадків вирішення тестових завдань раціональним шляхом, що вказує на високу розвиненість лабільності розумових процесів, у досліджуваних даної підгрупи;

- у 27 досліджуваних – 25,71 % - також переважає раціональний спосіб вирішення завдань - 80,0 % розв'язуваних завдань, та 20,0 % - нераціональний спосіб, що, в цілому, також свідчить про високу розвиненість лабільності мислення курсантів;

- у 37 досліджуваних – 35,24 % від групи – так само спостерігається переважання в бік раціонального способу вирішення завдань – 60,0 %, в той же час високим показником – 40,0 % є нераціональність, яка є ознакою ригідності розумових процесів;

- у 23 досліджуваних – 21,91 % від кількості групи – навпаки переважає нераціональний спосіб вирішення завдань – у 60,0 % випадків та у 40,0 % - раціональний, що свідчить про перевагу ригідності процесів мислення над лабільністю.

- 6 досліджуваних групи, які складають 5,72 % від її кількості, взагалі не впоралися із завданням.

Отже, аналізуючи дані, можна встановити, що у значній більшості курсантів четвертого року навчання процеси лабільності переважають процеси ригідності мислення, що може сприяти розвитку творчого мислення, та кращому засвоєнню навчального матеріалу. Це є значною передумовою розвитку юридичного мислення.

Для дослідження лабільності процесів мислення була використана методика «Інтелектуальна лабільність». Результати дослідження свідчать про наступні особливості лабільності юридичного мислення у досліджуваних курсантів:

- у 13 досліджуваних, кількість яких складає 12,38 % спостерігається високий рівень лабільності процесів мислення;

- у 27 досліджуваних, що складає 25,71 % діагностовано середній рівень розвитку лабільності мислення;

- у 51 досліджуваного – 48,57 % визначено низький рівень лабільності мислення;

- у 14 досліджуваних – 13,34 % встановлено абсолютно низький рівень лабільності мислення.

Аналізуючи вищевикладене, стає зрозумілим, що найбільшим серед показників лабільності мислення у курсантів є низький рівень його розвитку – у 48,57 % досліджуваних. Це свідчить про ймовірність проблем в професійному навчанні, засвоєнні нового виду діяльності та оцінки якості трудової практики. В той же час у 12,38 % курсантів спостерігається високий рівень лабільності, а у 13,34 % - взагалі є проблеми в інтелектуальній діяльності мало, що унеможливуватиме розвиток професійного юридичного мислення, а також набуття ними необхідних науково-практичних знань та навичок.

Для дослідження логічності мислення курсантів була використана методика «Кількісні відносини». Результати дослідження за даною методикою дозво-

лили нам визначити наступні особливості логіки мислення курсантів четвертого курсу:

- у 30 досліджуваних, що складає 28,57 % від загальної кількості курсантів, спостерігаються показники логіки мислення на рівні нижчому за норму, як того вимагають відповідні вікові показники;
- у 26 досліджуваних, що становить 24,76 % від групи К4, діагностовано показники логіки мислення на рівні норми;
- у 49 досліджуваних, що відповідає 46,67 % від досліджуваних групи К4 діагностовано показники розвитку логіки мислення на рівні вище норми.

Отже, у 28,57 % досліджуваних курсантів четвертого курсу діагностовано показники розвитку логіки мислення на рівні нижче норми, в той час як показник логіки мислення на рівні норми та вище, в цілому, спостерігається у 71,43 % курсантів.

Таким чином, ми можемо констатувати переважну виразність логіки мислення як компонента юридичного мислення у курсантів за напрямом підготовки оперативно-розшукової діяльності четвертого року навчання.

Наступними було досліджено операції юридичного мислення: узагальнення, абстрагування, вміння виокремлювати суттєві ознаки предметів та явищ. З цією метою була використана методика «Виключення лишнього». Результати обстеження мислення за даною методикою щодо розвитку показників абстрагування, узагальнення та інтелектуальної недостатності виглядають наступним чином:

- операція абстрагування як показник вміння виокремлювати суттєві ознаки в явищах, а отже важливий компонент юридичного мислення, на рівні норми виявлена у 62 досліджуваних, що складає 59,04 % від загальної численності групи К4, абстрагування на рівні нижчому за норму виявлено у 43 досліджуваних – 40,96 %;
- операція узагальнення на рівні норми виявлена у 41 досліджуваних, які складають 39,04 % від групи К4, та у 64 досліджуваних – 60,96 % групи К4 дана операція розвинена на рівні нижчому за норму;
- інтелектуальна недостатність, як окремих феномен, не виявлена у жодного досліджуваного.

Розглянуті та проаналізовані операції мислення є важливими складовими розвитку професійного юридичного мислення.

Таким чином, можна зробити висновок, що курсантам четвертого року навчання притаманні такі особливості юридичного мислення, як здатність до абстрагування матеріалу та недостатньо виражена здатність до узагальнення.

З метою дослідження здатності курсантів розуміти складні логічні відносини та зв'язки між предметами та явищами була використана методика «Складні аналогії». Результати проведення дослідження за даною методикою свідчать про те, що у 68 досліджуваних – 64,76 % спостерігається здатність розуміти логічні відносини, у 37 досліджуваних – 35,34 % від групи К4 спостерігаються складності в цьому процесі. Такі показники можуть бути, перш за все пояснені індивідуально-психологічними особливостями мислення курсантів, а також

набуттям досвіду розв'язування завдань для вирішення яких необхідні стандартизовані навички роботи з інформацією.

Далі були досліджені наступні види мислення у курсантів другого року навчання: наочно-образне, абстрактне, логічне, продуктивне, репродуктивне, творче, оскільки як це стає зрозумілим з аналізу наукової літератури, саме вони є важливими в професійній діяльності оперативних працівників.

Дослідження наочно-образного мислення курсантів було проведено з використанням методики «Піктограма», зокрема за критеріями: адекватності, відтворення, конкретності-абстрактності, стандартності-оригінальності. Результати діагностики дозволяють помітити наступні особливості наочно-образного мислення у курсантів четвертого року навчання:

- за критерієм адекватності визначено адекватність мислення на рівні норми у 94 досліджуваних, що складає 89,52 % від кількості групи К4, в той же час у 11 досліджуваних, що складають 10,48 % – адекватність мислення спостерігається на рівні нижчому за норму;

- за критерієм відтворення вихідних понять можна встановити наступні особливості: у 81 досліджуваного – 77,14 % діагностовано показник за зазначеним критерієм на рівні норми, у 24 досліджуваних – 22,86 % – процес відтворення знаходиться на рівні нижчому за норму;

- за критерієм конкретності мислення можна встановити наступне: у 64 досліджуваних – 60,95 % діагностовано рівень норми, у 41 досліджуваних – 39,05 % - конкретність мислення на рівні нижчому від норми;

- за критерієм абстрактності визначено рівень норми у 72 досліджуваних – 68,57 %, та рівень нижче норми у 33 досліджуваних – 31,43 %;

- за критерієм стандартності – 71 досліджуваних – 67,61 % виявляють показник на рівні норми за зазначеним критерієм, та у 34 досліджуваних – 32,39 % на рівні нижче норми;

- за критерієм оригінальності – 21 досліджуваний – 20,0 % має зазначений критерій на рівні норми, в той же час у 84 досліджуваних – 80,0 % - зазначений критерій спостерігається на рівні нижчому за норму.

Таким чином, можна визначити наступні особливості розвитку юридичного мислення курсантів четвертого року навчання. У переважній більшості його складовими є: адекватність, здатність до відтворення, конкретність, абстрактність та стандартність.

На рівні нижче норми є показники оригінальності мислення.

Наступним було дослідження понятійного мислення курсантів. Для цього була використана методика «Порівняння понять». Показник розвитку понятійного мислення у курсантів другого року навчання на рівні норми діагностовано у 81 досліджуваного, що складає 77,14 % від кількості групи К4. Показник розвитку понятійного мислення на рівні нижчому за норму спостерігається у 24 досліджуваних, що складає 22,86 %.

Розглянуті показники понятійного мислення дозволяють зробити висновки про його достатню розвиненість у переважній кількості курсантів.

Виходячи з того, що діяльність оперативних працівників має значний елемент творчості, далі було досліджено творче мислення у курсантів. З цією

метою була використана методика «Значення слів». Результати обстеження свідчать про наступні особливості розвитку творчого мислення у курсантів четвертого року навчання:

- творче мислення на рівні більше високого не виявлено;
- високий рівень спостерігається у 31 досліджуваного – 29,52 %;
- середній рівень – у 29 досліджуваних – 27,61 %;
- низький рівень – у 45 досліджуваних – 42,87 %.

Виходячи з зазначеного, ми можемо констатувати, що у значній кількості курсантів показники розвитку творчого мислення є достатньо високими. Такі високі показники можуть бути пояснені як індивідуальними, віковими особливостями, так і відсутністю досвіду розв'язування однотипових завдань.

В цілому 60,0 % досліджувані групи К4 мають достатній та високий рівні розвитку творчого мислення, що може стати передумовою розвитку професіоналізму в загалі, та юридичного мислення, зокрема.

Наступними видами мислення, які були досліджені є продуктивне та репродуктивне. Для цього була використана методика «Дослідження продуктивного та репродуктивного мислення». Результати обстеження представлені наступним чином: у 58 досліджуваних, що складає 44,76 % від групи К4 переважає репродуктивний тип мислення, в той час як у 47 досліджуваних – 44,76 % - продуктивний.

Вказані розбіжності свідчать про те, що досліджувані, які мають продуктивний тип мислення характеризуються умінням створювати суб'єктивно нові продукти думко діяльності. Результат такого мислення збагачує розумову діяльність курсантів.

Курсанти, які виявляють репродуктивний тип мислення, також в значній мірі здатні до утворення нових підходів до вирішення завдань, проте, така можливість існує лише у тих випадках, коли завдання не є складними, а також відрізняються певною аналогічністю та схожістю. Також даний тип мислення передбачає пошук нових підходів до вирішення завдань шляхом переутворення раніше засвоєних знань та навичок.

Отже, юридичне мислення курсантів четвертого року навчання, характеризується переважно репродуктивним типом мислення.

Наступним аспектом дослідження стали стратегії мислення курсантів. З метою дослідження видів стратегій мислення в процесі вирішення завдань була використана «Методика Брунера». Результати дослідження за методикою дають підстави визначити, що в переважній кількості (84 досліджуваних – 80,00 %) курсанти другого року навчання використовують консервативну розумову стратегію в процесі вирішення завдань. Такий підхід передбачає відсутність формування будь-яких гіпотез, стосовно об'єктів розумової діяльності. Вказана стратегія мислення виявляється в перевірці значимості окремих ознак явища, тобто виявленні іррелевантних ознак.

Наступною, за кількістю досліджуваних, є стратегія послідовного пошуку. При вирішенні розумових завдань, її використовують 21 досліджуваних кур-

Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки ВНЗ МВС України. Харків, 2010

сантів – 20,0 % від групи К4. Такі досліджувані при вирішенні розумових завдань, як правило формулюють лише одну гіпотезу, яку надалі послідовно перевіряють доступними до них фактами. Ймовірно, що досліджувані цієї категорії, як правило, формують та висловлюють свою гіпотезу після трьох-чотирьох перевірок віруючих заходів. У випадках, коли вона є помилковою, вони також ретельно її перевіряють. З позиції ретельності стратегія послідовного пошуку є ефективною, але вона потребує значних затрат часу, тому з цієї точки зору малоефективна. До того ж в порівнянні з іншими, вона є достатньо легкою.

Стратегія одночасного пошуку (симультанна стратегія) не використовується курсантами.

Азартна стратегія, за результатами діагностики, не використовується жодним з досліджуваних. Її характерною рисою є перевірка не гіпотез, а декількох ознак явища, що доволі часто приводить до інформаційного тупику. Успіх при використанні даної стратегії, частіше за все, є випадковим.

Таким чином, за результатами емпіричного дослідження юридичного мислення у курсантів четвертого року навчання виявлено наступні його особливості: процеси лабільності переважають процеси ригідності; показники логічності мислення є на рівні норми; спостерігається здатність до абстрагування та недостатньо розвинені можливості щодо узагальнення матеріалу. Крім того, в переважній кількості випадків спостерігається адекватність мислення, здатність до відтворення, конкретність, абстрагування та стандартність. Мисленню курсантів бракує оригінальності. Достатньо розвинені понятійне та репродуктивне мислення. Щодо стратегій – можна визначити, що в більшості випадків курсантам притаманна консервативна стратегія пошуку.

Перспективою подальших досліджень є розробка рекомендацій з психологічного супроводження процесу розвитку юридичного мислення у курсантів ВНЗ МВС України.

Одержано 05.10.2010

УДК 316.728

Аліна Вікторівна Нежута

Викладач кафедри загальної та прикладної психології і педагогіки навчально-наукового інституту права та масових комунікацій ХНУВС

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

На сьогоднішній день в процесі боротьби правоохоронних органів зі злочинністю дуже актуальною стає проблема професійного самовизначення правоохоронців, тому що робота працівників ОВС повинна виконуватися ефективно згідно професійним вимогам та підготовки. Правоохоронці повинні бути готові до виконання своїх професійних обов'язків. Але якщо у міліціонера професійне самовизначення знаходиться на низькому рівні, тоді й результат його роботи буде менш ефективним.

Проблемою професійного самовизначення у психології займалися такі видатні закордонні та вітчизняні вчені як О. М. Леонт'єв, Є. О. Клімов, М. М. Пряжніков, К. А. Абульханова-Славська, М. Г. Гінзбург, А. Н. Роша, Ф. Парсон, Д. Тідельман та інші.

Професійне самовизначення - це визначення людиною себе щодо вироблених у суспільстві критеріїв професіоналізму. Шлях до професійного самовизначення йде через навчання та виховання дитини в школі та в родині, яке здійснюється в напрямку психологічної допомоги особистості у виборі майбутньої професії. Професійне самовизначення триває протягом всього життя: людина обирає професію, проходячи стадії фантазії, проб, виборів, їх реалізації, потім виконує професійні обов'язки, пізніше міняє саму професію або спеціальність.

Процес становлення спеціаліста залежить не тільки від того, що людина може робити в межах конкретної професії, тобто від ступеню сформованості її знань, професійних здібностей та досвіду, але й від того, що вона бажає та повинна робити. Тому важливе значення в професійному самовизначенні є сфера інтересів, обов'язків, планів та намірів, які визначаються широким комплексом соціальних, економічних, організаційних факторів, але одночасно мають при цьому власну внутрішню активність.

На сьогоднішній день разом з підвищенням загальноосвітнього рівня правоохоронців виріс рівень соціальних вимог до виконання професійних обов'язків, що сприяє не найкращому соціально-психологічному клімату в колективі. В правоохоронних органах сьогодні відмічається велика плінність кадрів, у провідних службах зменшується кількість досвідчених та кваліфікованих працівників, більшість складає молодь зі стажем роботи 3–5 років. Незважаючи на те, що останнім часом відбір кадрів до служби в ОВС став більш ретельним та відповідальним за допомогою психофізіологічних лабораторій, число порушень законності і дисципліни правоохоронцями не зменшується. Необхідно звернути увагу на якісний аспект комплектування кадрів до роботи в ОВС, формування нового типу спеціаліста, який би відрізнявся професійно важливими характеристиками, стійкою професійною мотивацією, адекватною вимогам професії та соціальним умовам.

А. Н. Роша стверджував про те, що недостатня ефективність діяльності працівника ОВС залежить як від різноманітних об'єктивних факторів (організаційних, соціально-психологічних та ін.), так і від суб'єктивних: стійкої мотивації до обраної професії та наявності комплексу здібностей до неї. Тільки сполучення цих двох взаємопов'язаних факторів забезпечує успішну професійну діяльність [6, с. 30].

М. Г. Гінзбург акцентує увагу на тому, що саме в період усвідомлення людиною себе як суб'єкта активності відбувається як особистісне самовизначення, так і професійне, яке певною мірою детерміноване вимогами суспільства. Професійне самовизначення входить до системи уявлень особистості щодо перспектив, пов'язаних з майбутньою професією [2, с. 20].

М. С. Пряжніков, вивчаючи зв'язки особистісного самовизначення, професійного вибору та професійної самореалізації особистості з іншими сферами

життя, робить висновок, що характер і зміст професійної діяльності людини обумовлені її цілісним ставленням до світу. Сутність професійного самовизначення полягає у самотійному і свідомому знаходженні сенсу виконуючої роботи і всієї життєдіяльності людини в конкретній соціальній ситуації [5, с. 17].

В свою чергу, досліджуючи професійне самовизначення як одну із сфер реалізації життєвої перспективи особистості, К. А. Абульханова-Славська вважає, що особливе значення має спосіб включення особистості у професію, спосіб її самовизначення в професії і характер самовираження у професійній діяльності [1, с. 140]. В процесі профорієнтації найбільша увага повинна приділятися суб'єктивним факторам, тобто життєвій орієнтації і меті людини, її уявленням про майбутнє, рівень психічного розвитку і емоційні особливості відіграють дуже важливу роль у професійному самовизначенні.

Саме перед психологом стає завдання «формуєвати у школяра готовність працювати через виховання позитивного ставлення до праці», особливо це стосується професійної орієнтації майбутніх працівників ОВС.

Ідея «керування процесами професійного самовизначення» відображається в роботах Є. О. Клімова [3, с. 28]. Необхідність керувати процесами професійного самовизначення обґрунтовується об'єктивним розходженням між існуючою потребою суспільства і особистими професійними планами, а сам процес керування полягає у корекції і перебудові особистого професійного плану людини.

Професійна активність людини спрямована на пошук свого місця у сфері професій та виражається саме у виборі професії, що є особливо важливим для працівника ОВС.

Важливе значення в професійному самовизначенні має професійна підготовка правоохоронців, яка пов'язана, насамперед, зі вступом до навчальних закладів системи МВС. Соціальна ситуація характеризується прийняттям та освоєнням нової соціальної ролі курсанта та новими міжособистісними відносинами в колективі. В навчальному закладі головним становиться професійно – пізнавальна діяльність, спрямована на отримання певних знань, необхідних для подальшої професійної діяльності.

Після закінчення навчального закладу соціальна ситуація особистості змінюється, настає стадія професійної адаптації. З точки зору П. С. Кузнецова, адаптація – це процес встановлення відповідностей між рівнем актуальних проблем особистості і рівнем їх задоволення [4, с. 4]. В стадії професійної адаптації головною формою діяльності становиться професійна, яка носить нормативно репродуктивний характер та спрямована на набуття професійного досвіду. Треба зазначити те, що процес адаптації відбувається на різних етапах психічної організації особистості і включається тоді, коли людина потрапляє у нові для себе умови, опиняється у незвичних обставинах [4, с. 32].

Також важливим в професійному самовизначенні правоохоронців є подальше підвищення кваліфікаційного рівня, індивідуалізація виконання професійних обов'язків, набуття певної професійної позиції, висока результативність та ефективність службової діяльності. Підвищення кваліфікаційного рівня стимулює формування професіоналізму.

Отже, шлях до професійного самовизначення особистості правоохоронця сповнений багатьма факторами, видами, напрямками освітньо-виховного впливу сім'ї, школи, вищого навчального закладу, правоохоронних органів.

Сучасний стан підготовки висококваліфікованих спеціалістів ОВС засвідчує, що вимоги до підготовки працівників міліції якісно змінюються: вищі навчальні заклади покликані не тільки дати визначений об'єм знань майбутньому працівнику ОВС, але й навчити його мислити творчо, нестандартно, приймати швидкі та правильні рішення часом у складних, екстремальних ситуаціях, наполегливо долати труднощі та тимчасові невдачі у службовій діяльності. У зв'язку з цим необхідно найбільш ретельно підходити у процесі навчання до проблеми професійного самовизначення правоохоронців, тому що правильне самовизначення особистості є основою розвитку професіоналізму, яке призводить в подальшій професійній діяльності до професійної майстерності.

Список літератури

1. Абульханова-Славская К. А. Жизненные перспективы личности и образ жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1987. – 144 с.
2. Гинзбург М. Г. Жизненные планы как проявление личностного самоопределения старшеклассников / М. Г. Гинзбург // Психологические условия формирования социальной ответственности школьников. – М. : Изд-во АПН СССР, 1987. – С. 18-24.
3. Климов Е. А. Развивающийся человек в мире профессий / Е.А. Климов. – Обнинск, 1993. – 275 с.
4. Кузнецов П. С. Концепция социальной адаптации / П.С. Кузнецов. – Саратов : Изд-во Саратов. гос. ун-та, 2000. - 260 с.
5. Пряжников М. С. Профессиональное и личное самоопределение / М. С. Пряжников. – М. ; Воронеж : Изд-во Ин-та практ. псих., 1996. – 256 с.
6. Роша А. Н. Профессиональная ориентация и профессиональный отбор в ОВД : учеб. пособие / А. Н. Роша. – М. : Академия МВД СССР, 1989. – 210 с.

Одержано 07.10.2010

УДК 159.947.5

Ольга Вікторівна Форотинська

Викладач кафедри загальної і прикладної психології і педагогіки навчально-наукового інституту права та масових комунікацій ХНУВС

Олександр Олександрович Соболев

Викладач кафедри загальної та прикладної психології і педагогіки навчально-наукового інституту права та масових комунікацій ХНУВС

Оксана Олександрівна Полтавець

Студентка 5 курсу гр. ПС дб 10-1 навчально-наукового інституту права та масових комунікацій ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ СПІВРОБІТНИКІВ ОВС З РІЗНИМ СТАЖЕМ РОБОТИ

У сучасних умовах все більшої уваги потребують проблеми якісного відбору та підготовки персоналу правоохоронних органів. Через випадковість

вибору професії витрати стають великими не тільки для окремої людини, а й для суспільства цілому. Передусім це пов'язано з плінністю кадрів, що підтверджується статистичними даними про звільнення працівників органів внутрішніх справ за стажем служби в ОВС до 3 років.

Актуальність дослідження визначається тим, що вивчення мотиваційної сфери співробітників правоохоронних органів представляє не тільки теоретичний, але практичний інтерес. Правоохоронна діяльність є специфічним і дуже важливим видом людської діяльності. Вона почесна, соціально значуща і вимагає від співробітників правоохоронних органів високого професіоналізму, ідейної та соціальної спрямованості, розвинених пізнавальних здібностей та емоційно-вольових якостей.

У професіях системи ОВС зовнішніми умовами (факторами) є: престиж професії; можливість професійного просування; матеріально-побутові умови (зарплата, квартира та ін.); сприятливі умови праці (режим роботи, наявність вільного часу, розташування місця роботи); можливість спілкуватися з людьми (неформальне спілкування, спілкування з різноманітними категоріями людей); романтика професії; зовнішній імідж професіонала як мужньої, вольової, зрілої і цілеспрямованої особи; військова дисципліна; наявність спеціальної форми і зброї. Кожний із цих чинників може бути спонукальним і домінувати в мотиваційній сфері індивіда [1; 4].

Залежно від цього варто виділяти мотиви, що характеризуються високим та низьким ступенем самостійності у виборі професії. У першому випадку (високий ступінь самостійності у виборі професії) мотивація пов'язана із усвідомленням власної ролі у виборі професії, пошуком покликання, самостійним визначенням та аналізом джерел інформації про професію [3]. В іншому - вибір професії здійснюється в основному під впливом референтної групи: батьків, родичів або друзі. Дана мотивація пов'язана з прагненням - задовольнити бажання батьків, навчатися в одному вузі з друзями (або працювати разом із ними), а також бажанням продовжувати сімейні професійні традиції [2]. У даному випадку важливим є усвідомлення як об'єктивних цілей, змісту, методів, соціального значення та специфічних особливостей діяльності, так і зовнішніх умов. Залежно від ступеня адекватності уявлень можна виділити мотиви, пов'язані з високим та низьким ступенем адекватності уявлень про професію, а також їхні різноманітні сполучення.

Об'єкт дослідження – мотиваційна сфера особистості, предмет дослідження – мотиваційної сфери співробітників ОВС з різним стажем роботи.

Мета – вивчити особливості мотиваційної сфери співробітників ОВС з різним стажем роботи: сенсожиттєвих орієнтацій, мотиваційних об'єктів, змісту мотивації.

В дослідженні використовувались наступні методи: психодіагностичні тести та методики («Сенсо-життєві орієнтації» Д. І. Леонтєва, «Вираженість мотиваційних об'єктів» Ж. Н'юттен, «М М І» Ж. Н'юттен); методи математичної статистики: t-критерій Стьюдента.

У дослідженні взяли участь 40 осіб, які склали дві досліджувані групи. Перша група: 20 співробітників ОВС зі стажем роботи 1-5 років, друга група 20 співробітників ОВС зі стажем роботи 6-17 років.

За результатами наших випробувань, можливо сказати, що між працівниками ОВД зі стажем від 1 до 5 років і працівниками зі стажем від 6 до 17 років були знайдені відповідні, значущі відмінності.

За показниками сенсо-життєвих орієнтацій у працівників ОВС з різним стажем роботи значимих було встановлені наступні особливості: молоді працівники переконані в тому, що людині дано контролювати своє життя, вільно приймати рішення і втілювати їх у житті. Результати у більш зрілих працівників ОВС говорять про фаталізм, і переконаності в тому, що життя людини невіддільна свідомому контролю, що свобода ілюзорна, і безглуздо що-небудь загадувати на майбутнє. Як бачимо, працівники ОВС з меншим стажем роботи більше орієнтовані на досягнення своїх цілей, які надають життю осмислення, спрямованість і тимчасову перспективу. Обидві групи характеризуються наявністю в житті випробуваних цілей в майбутньому, які надають життя осмислення, спрямованість і тимчасову перспективу.

За показниками змісту мотивації у працівників ОВС з різним стажем роботи значимих було встановлено наступні особливості: мотиви в сфері соціальний контакт більш інтенсивніше проявляється у працівників з меншим стажем роботи, це свідчить про необхідність в інформації чи розуміння, в пізнанні світа і себе. Прагнення володіти чимось спостерігається у працівниках зі стажем від 1 до 5 років - це свідчить про те, що вони ставлять перед собою ціль, прагнуть реалізувати свої проекти ідеї, і впевнено ідуть до своєї мети. У працівників ОВД зі стажем від 6 до 17 років бажання володіти чимось, знаходиться на низькому рівні, це може свідчить про те, що працівники з великим стажем вже досягли своєї цілі, а нової ще не поставили перед собою.

Співробітники ОВС з великим досвідом роботи набагато більше задоволені результатами свого життя та самореалізації, ніж співробітників першої групи. У молодших працівників прагнення досягти чогось в житті, значно переважають ніж у більш зрілих працівників. працівники ОВС зі стажем більше спрямовані на взаємний контакт, очікуючи такого ж від інших. У працівників ОВС зі стажем від 1 до 5 років переважає бажання володіти чимось, це свідчить про те, що вони ставлять перед собою ціль, прагнуть реалізувати свої проекти ідеї, і впевнено ідуть до своєї мети. У працівників ОВД зі стажем від 6 до 17 років бажання володіти чимось, знаходиться на низькому рівні, це може свідчить про те, що працівники з великим стажем вже досягли своєї цілі. у працівників ОВС зі стажем від 6 до 17 років переважає бажання піти на відпочинок.

Аналізуючи отримані данні по групам співробітників ОВС з різним стажем можливо побачити, що у молодших співробітників ОВС виражені наступні ситуативні мотиваційні об'єкти: особистість суб'єкта, самореалізація, інтимний контакт, отримання задоволення. У більш зрілих працівників на перший план становляться: особистість суб'єкта, самореалізація, професійна діяльність, отримання задоволення. Це свідчить про те, щодо домінування ситуативних мотивів у виборі професії пов'язаний з неадекватною уявою осіб про особливості професії на момент вибору. Тому молоді співробітники ОВС обирають професію працівника органів справ під впливом ситуаційних факторів, домінуючими з яких є зовнішній престиж, матеріальна зацікавленість та романтична привабливість.

Таким чином, у цілому ставлення працівників ОВД до своєї професії є досить складним, суперечливим з вираженою тенденцією до негативізації зі збільшенням строку служби в ОВС. Трансформація цього показника у позитивний бік може стати одним із чинників, який буде сприяти, як росту професіоналізму працівників ОВД, так і формуванню позитивного ставлення до міліції з боку населення.

По даним методики «Метод мотиваційної індукції» можливо сказати, що більше ніж третя частина усіх категорій випробуваних обирають професію працівника органів внутрішніх справ під впливом ситуаційних факторів, домінуючими з яких є відносна стабільність професії, матеріальна зацікавленість, зовнішній престиж та романтична привабливість.

Аналізуючи результати випробування, ми іще раз акцентуємо увагу на тому, що вивчення мотиваційної сфери у працівників ОВС знаходиться на не дуже високому рівні і тому потребує подальшого вивчення проблеми з метою більш глибокого розуміння, пошуку та психологічного забезпечення можливостей роботи по профілактики і корекції професіональної мотивації працівників ОВД.

Список літератури

1. Жданова І. В. Мотиваційна складова професіоналізму працівників органів внутрішніх справ / І. В. Жданова // Вісник національного університету внутрішніх справ. - № 28. - 2004. - С. 456-462.

2. Колосович О. С. Дослідження мотиваційних тенденцій працівників ОВС / О. С. Колосович // Психологічні аспекти національної безпеки. - Л. : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. - С. 110-112.

3. Москаленко А. П. Мотиваційна сфера особистості як показник професійної придатності до служби в ОВС / А. П. Москаленко // Актуальні проблеми соціальної, психологічної та виховної роботи в ОВС : матеріали наук.-практ. конф. - Х., 2008. - С. 63-67.

4. Хорошайло Ю. Є. Особливості професійної мотивації та її врахування в роботі з персоналом / Ю. Є. Хорошайло // Актуальні проблеми соціальної психологічної та виховної роботи в ОВС : матеріали наук.-практ. конф. - Х., 2008. - С. 13-14.

Одержано 25.09.2010

УДК 316.477

Марія Сергіївна Ятчук

Ад'юнкт Національної академії внутрішніх справ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ КУРСАНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МВС УКРАЇНИ

Постановка проблеми. У порівнянні з іншими професіями робота працівника ОВС є особливою як за своїм предметом – індивідуальністю людини у специфічній ситуації, так і тим, що він сам виступає у власній професійній діяльності як індивідуальність у специфічній ситуації. У зв'язку з цим виникає низка проблем, пов'язаних з підготовкою працівника ОВС і вимогами до нього як до професіонала та особистості.

Працівник ОВС повинен не просто вирішити проблему, але й попередити повторення, негативні наслідки, вплив на оточуючих, потерпілих. Такий підхід вимагає не лише високої професійної підготовки, а й висуває особливі вимоги до рівня розвитку особистості працівника ОВС, який дозволив би йому зрозуміти всю відповідальність своєї роботи, складність впливу на індивідуальність правопорушника, потерпілого, необхідність зрозуміти внутрішній світ іншої людини. А тому паралельно з професійною підготовкою працівника ОВС повинен здійснюватись процес його особистісного зростання, що й дозволить йому успішність професійної діяльності. У зв'язку з цим постає питання про виявлення та створення умов особистісного зростання майбутнього працівника ОВС як одного з критеріїв його професійної готовності.

Проблему особистісного зростання розглядали І. С. Булах, О. Г. Лідерс, Т. М. Титаренко та інші.

Актуальність проблеми, її недостатнє теоретичне і практичне вивчення зумовили вибір теми нашого дослідження – «Теоретичні засади вивчення проблеми особистісного зростання курсантів вищих навчальних закладів МВС України».

Розгляд проблеми. Слід зазначити, що проблеми особистісного зростання людини стали предметом спеціального дослідження тільки в останнє десятиріччя. У сучасних психологічних словниках особистісне зростання визначається як «активний процес становлення, в якому людина бере на себе відповідальність за свій майбутній життєвий шлях» (Т.М.Титаренко); як «розгортання особливої діяльності переживання особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх стимулів, коли вона, здійснивши вчинок, сприймає себе новою, такою, що виходить за межі попередньої даності» (О. Г. Лідерс) [5, с. 45].

Проаналізувавши погляди вітчизняних і зарубіжних дослідників, ми вважаємо, що найбільш адекватним критерієм особистісного зростання є особистісна зрілість.

Ф. Перлз [9] розглядає зрілість особистості, або психічне здоров'я, як здатність перейти від опори на середовище і від регулювання середовищем до опори на себе і саморегуляцію. На його думку, в основі зрілості лежить здатність до ризику.

Е. Фромм [3] вважає, що в людських силах вдосконалювати себе самого, але шлях до такої досконалості не полягає тільки у простому прояві вроджених сильних якостей. Людина повинна тренуватися бути людиною, щоб навчитися робити це добре, що потребує частого подолання вроджених.

Психологічна зрілість, за Г. Олпортом, – це стан, що характеризується поведінкою, орієнтованою на досягнення досконалості. Рисами зрілості являються: розширення кордонів «Я», надійні способи встановлення теплих відношень з іншими людьми, стійка емоційна безпека або самоприйняття, схильність до реалістичного сприймання, навик та вміння центруватись на проблемі, проникність і почуття гумору, об'єднуюча життєва філософія, включаючи певні ціннісні орієнтації, диференційовані релігійні почуття і персоналізовану самість [3, с. 120].

Згідно А. Маслоу, всі потреби людини – природжені і організовані в ієрархічну систему пріоритету на вершині якої перебуває потреба у самоактуалізації або потреба особистісного вдосконалення, що полягає у здатності бути самим

собою і при цьому зі всією повнотою ділити життя з іншими [6]. Власне, сам А. Маслоу, описуючи поведінку, яка веде до самоактуалізації, висловлює погляди, які багато в чому збігаються з ідеями гештальтистів – це уявлення про зосередження на власних переживаннях; самопізнання; відмова від механізмів захисту; прийняття відповідальності; вибір на користь особистісного зростання і т. д. [4].

Повноцінним функціонуванням К. Роджерс називає особистісну зрілість і виділяє її властивості: відкритість до переживань (емоційна глибина і рефлексивність); екзистенційний спосіб життя (гнучкість, адаптивність, індуктивне мислення); організмична довіра (інтуїтивність, впевненість); емпірична свобода (суб'єктивне відчуття свободи волі); креативність (схильність до продукування нових дійових думок, дій і об'єктів [3, с. 493].

С. Л. Рубінштейн, зокрема, визначає поняття особистісної зрілості через особливу якість, особливий рівень розвитку особистості, який називає життєвим складом особистості. До ознак особистісної зрілості відносить: моральність, розум, вміння ставити і розв'язувати життєві завдання, світогляд, активність (що виявляється в її спрямованості), життєвий досвід тощо. Життєвий склад особистості змінюється, розвивається впродовж усього життєвого шляху [8, с. 192].

П.М. Якобсон під зрілістю особистості розуміє перш за все соціальну зрілість, яка обумовлює психологічну зрілість. До рис психологічної зрілості особистості він відносить: знання, уміння, навички, широке коло інтересів, достатню емоційна чутливість, активність, творчість [7, с. 188-189].

Аналогічна думка прослідковується у Л. І. Анциферової, яка вважає, що зрілість особистості зумовлена єдністю соціального і психічного розвитку людини, але домінуючому роль відводить соціальному розвитку [7, с. 208]. І чим більш зрілою з психологічної і соціальної точки зору є особистість, тим більше зростає її здатність до подальшого розвитку [1].

Розглянувши критерії психологічної зрілості, ми пропонуємо зупинитись на двох важливих критеріях особистісного зростання курсантів ВНЗ МВС: розвиток особистості як суб'єкта життєдіяльності та сприяння набуттю обґрунтованої впевненості у собі. При цьому ми цілком погоджуємося з думкою І.С. Булах, яка наголошує на значущості для процесу особистісного зростання пізнання особистістю самої себе, тобто самопізнання [2].

Оскільки розвиток особистості не можливий без самопізнання, ми вважаємо за потрібне звернути увагу не тільки на процес пізнання, а на його бажаному результаті – встановленні внутрішньої гармонії. Йдеться зокрема про досягнення впевненості у собі, усуненні внутрішньо особистісних конфліктів й хибного уявлення про себе, які є перешкодою на шляху до особистісного зростання. Зазначаємо, що процес самопізнання та досягнення внутрішньої гармонії є невід'ємними один від одного і повинні відбуватись одночасно. Особистість не здатна до розвитку, самовдосконалення якщо немає адекватної самооцінки та впевненості у собі. Саме ці дві цінності є стрижнем системи цінностей особистості, рушійною силою формування та прояву інших цінностей. На цих підставах ми пропонуємо структурно-логічну схему особистісного зростання курсантів ВНЗ МВС (табл. 1).

Структурно-логічна схема особистісного зростання курсантів ВНЗ МВС

Цілі	Засоби	Результати
Розвиток	Самопізнання: 1) самоаналіз; 2) аналіз власних вчинків	1) планування вчинків; 2) обдумування вчинків; 3) здійснення вчинків
Впевненість у собі	1) подолання надмірної сором'язливості; 2) подолання внутрішніх конфліктів між різними сторонами особистості	Досягнення внутрішньої гармонії як підстави для подальшого невпинного самовдосконалення

Висновки: 1) аналізуючи погляди вітчизняних і зарубіжних дослідників, ми вважаємо, що найбільш адекватним критерієм особистісного зростання є особистісна зрілість;

2) розглянувши критерії психологічної зрілості, ми пропонуємо зупинитись на двох важливих критеріях особистісного зростання курсантів ВНЗ МВС: розвиток особистості як суб'єкта життєдіяльності та сприяння набуттю обґрунтованої впевненості у собі;

3) особистість не здатна до розвитку, самовдосконалення якщо немає адекватної самооцінки та впевненості у собі. Саме ці дві цінності є стрижнем системи цінностей особистості, рушійною силою формування та прояву інших цінностей;

4) розроблена структурно-логічна схема особистісного зростання курсантів ВНЗ МВС може бути використана, як основа, для розроблення програми психологічного супроводження особистісного зростання курсантів.

Список літератури

1. Анцыферова Л. И. Некоторые теоретические проблемы психологии личности / Л. И. Анцыферова // Вопр. психологии. – 1978. – № 1. – С. 66–70.
2. Булах І. С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна психологія» / І. С. Булах – К., 2004. – 42 с.
3. Мадди Сальваторе Р. Теории личности : сравнительный анализ / Р. Сальваторе Мадди ; пер. с англ. – СПб. : Речь, 2002. – 539 с.
4. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу ; пер. с англ. – М. : Смысл, 1999. – 425 с.
5. Мороз Л. І. Професійно-психологічний тренінг у становленні особистості фахівця (на прикладі працівника ОВС) : монографія / Л. І. Мороз. – Івано-Франківськ : ЗАТ Надвірнянська друкарня, 2007. – 312 с.
6. Психология: комплексный подход / [М. Айзенк, П. Брайант, Х. Куликэн и др. ; под ред. М. Айзенка ; пер. с англ. С. Б. Бенедиктова]. – Минск : Новое знание, 2002. – 832 с. : ил.
7. Психология личности в трудах отечественных психологов / [сост. и общ. ред. Л. В. Куликовой]. – СПб. и др. : Питер, 2001. – 480 с.
8. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології : навч. посіб. / В. В. Рибалка. – К. : ІПППО АПН України, 2006. – 530 с.

9. Таланов В. Л. Справочник практического психолога / В. Л. Таланов, И. Г. Малкина-Пых. – СПб. : Сова ; М. : ЭКСМО, 2005. – 928 с. : ил.

Одержано 18.09.2010

УДК 343.95

Наталія Іванівна Ковальчишина

Кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Макіївського економіко-гуманітарного інституту

Дар'я Олександрівна Алексащенко

Магістрант Макіївського економіко-гуманітарного інституту

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОТОВНОСТІ КУРСАНТІВ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Професіоналізація особистості є традиційно актуальною проблемою у психології. Особливий інтерес до фахового становлення правоохоронців обумовлюється підвищенням соціальної значущості цієї професії, внаслідок криміналізації суспільства, стрімким зростанням її популярності та розширенням сфер застосування.

Це, в свою чергу, визначає широке коло напрямів дослідження професійної підготовки правоохоронців, у якому є суттєві наукові здобутки. Серед вітчизняних слід виділити праці В. Г. Андросюка, М. І. Ануфрієва, О. М. Бандурки, С. П. Бочарової, В. Л. Васильєва, О. В. Землянської, Л. І. Казміренка, П. В. Макаренка, В. С. Медведєва, В. О. Соболева, О. В. Тимченка, С. І. Яковенка, у яких висвітлюються питання особистісного зростання правоохоронців, специфіки їх професійного мислення та комунікативної сфери, умов формування професійно значущих якостей, ролі активних методів навчання та конкретних інтерактивних методик у цьому процесі, обґрунтовуються програми професійної підготовки правоохоронців у вищих навчальних закладах МВС України та ін.

Складність роботи правоохоронців обумовлена необхідністю постійного тісного контакту з іншою людиною. Це висуває особливі вимоги до їх ціннісно-сміслової сфери, змістовні аспекти якої потенційно визначають як конструктивні, так і деструктивні особливості їх професійної діяльності, формування мотиваційної готовності (чи неготовності) до неї, впливають на успішність фахової підготовки [1, с. 18]. У такому розумінні ефективна професіоналізація можлива за умови, що професія є для суб'єкта сферою реалізації його найважливіших особистісних цінностей, можливо, навіть смислу життя, а сам процес праці чи здобуття професії переживається як невід'ємний модус суб'єктної життєтворчості, що забезпечує мотиваційне налаштування на професійну діяльність.

Розглядаючи готовність до праці в якості складного психологічного утворення, наприклад, Л.О. Кандилович виділяє наступні її структурні компоненти [3]:

- мотиваційний (позитивне відношення до професії, інтерес до неї й інші стійкі мотиви);

- орієнтаційний (знання, уявлення про особливості й умови професійної діяльності, її вимог до особистості);
- операціональний (володіння способами й прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, навичками й уміннями, процесами аналізу й синтезу, порівняння й узагальнення і ін.);
- вольовий (самоконтроль, уміння управляти діями);
- оцінний (самооцінка своєї професійної підготовленості й відповідності процесу вирішення професійних завдань оптимальними трудовими зразками).

Готовність до діяльності – це інтегральний стан, що проявляється в оптимальному зв'язку мотиваційного, інтелектуально-операціонального й психофізичного рівнів організації особистості відповідно до вимог тієї або іншої діяльності.

На наш погляд, таке визначення дозволяє говорити про професійну готовність як готовність до діяльності в професійній сфері, що відповідає її найбільш оптимальним моделям, а також конкретну готовність в конкретному виді діяльності.

Відомо, що мотиваційний компонент готовності виражає загальну професійну спрямованість особистості й містить у собі розвинені морально-етичні якості, позитивне відношення до професії, усвідомлення цінності й престижності своєї праці, бажання й прагнення займатися саме даним видом діяльності. Цей компонент виражається як в ієрархії мотивів діяльності, так і в її довільному, вольовому регулюванні.

Але, незважаючи на важливість мотиваційного компонента готовності, без відповідних професійних знань, навичок і вмінь, а також сформованості професійно важливих якостей не можна об'єктивно говорити про високий рівень готовності до діяльності.

Інтелектуально-операціональний компонент готовності виражається в інтелектуальних якостях особистості (інтелектуальний компонент), володінні прийомами діяльності, синтезі професійно важливих якостей, знань, навичок і вмінь (операціональний компонент), що грають істотну роль в ефективності професійної діяльності.

Інтелектуальні якості – це якості особистості, що визначають особливості функціонування інтелекту, тобто здібності особистості до переробки різноякісної інформації й усвідомленій оцінці її. У даному контексті інтелектуальні якості носять особистісний характер (відносяться до конкретної особистості, конкретної людини).

Психофізичний компонент готовності містить у собі функціонування психіки в цілому й фізіологічних системах (насамперед, нервово-м'язової й ін.), що забезпечує ефективність життєдіяльності фахівця. Будь-яка діяльність висуває свої вимоги до сприйняття, пам'яті, мислення, уяви, властивостей вищої нервової діяльності, темпераменту людини, а нерідко і до її фізичних якостей. Крім цього, психофізичний компонент забезпечує функціонування раніше розглянутих компонентів готовності.

Відмітимо, що у структурі професійної готовності курсантів до майбутньої діяльності можна виділити об'єктивний і суб'єктивний фактори. Об'єктивний фактор готовності складається із взаємодіючих мотиваційного, інтелектуально-операціонального й психофізичного компонентів, які реально можуть бути оцінені відповідно до вимог діяльності й оптимальної моделі функціонування фахівця. Суб'єктивний фактор готовності – це система самооцінювання власної готовності, що визначає систему саморегулювання [2].

Відомо, що на суб'єктивному рівні фахівець сам оцінює свою готовність. Що свідчить про те, який образ себе як професіонала (або майбутнього професіонала) він створює, наскільки задоволений або незадоволений своєю підготовкою, що робить для підвищення рівня готовності, тобто наскільки здатний регулювати власну життєдіяльність. Крім поняття «придатність», у науковій літературі широко використовується терміни «підготовленість» й «готовність» фахівця до діяльності.

Підготовленість розглядається як наявність у фахівця особистісних якостей, теоретичних знань, практичних навичок і вмінь, що дозволяють у будь-який час успішно вирішувати завдання й виконувати функціональні обов'язки. При цьому підготовленість фахівця до діяльності в цілому ще не означає, що він готовий у певний момент зробити необхідні дії, тим більше результативно. На ділі багато чого залежить від мотивації, внутрішньої зібраності, вольової настроєності, здатності в цей момент виконати необхідну роботу й домогтися необхідних результатів [3].

Готовність фахівця – у вузькому розумінні як стан мобілізації всіх психофізіологічних систем людини, що забезпечують ефективне виконання певних дій, а в широкому – як сукупність професійно обумовлених вимог до людини, традиційно найбільше активно вивчалася військовою й спортивною психологією, а також психологією праці. Існує чимало різних підходів до цього поняття. Автори виділяють три підходи рівня вивчення готовності фахівців до професійної діяльності: психофізіологічний, функціонально-психологічний і особистісний.

У психофізіологічному підході під готовністю розуміється оптимальний стан психічних і фізіологічних функцій організму, що дозволяє виконувати якунебудь професійну діяльність. Готовність як своєрідний стан особистості не може виникнути поза загальним підвищенням активності роботи мозку, різних систем і органів, для неї необхідні біохімічне й фізіологічне зрушення в організмі. Це забезпечує настроювання організму на майбутню діяльність.

У функціонально-психологічному підході вивчається відповідність психологічних якостей особистості функціональним особливостям майбутньої діяльності.

В особистісному підході підкреслюється роль дослідження пізнавальних процесів, емоційних і вольових компонентів, а також мотивів поведінки.

Деякі науковці розглядають готовність до діяльності через призму станів. Прихильники цього підходу відстоюють думку, що саме у конкретних психічних станах проявляє себе в остаточному підсумку активність людини. Стан готовності вони вважають цілісним проявом особистості в певних умовах життєдіяльності, що має різні характеристики тимчасової стійкості. Вони

стверджують, що готовність до того або іншого виду діяльності проявляється безпосередньо перед її початком, коли необхідно прийняти остаточне рішення про свою готовність до виконання конкретного робочого завдання.

Таким чином стан психологічної готовності курсантів до майбутньої діяльності варто розуміти як складний, цілеспрямований прояв особистості. Він має динамічну структуру, між компонентами якої існують функціональні залежності. Психологічна готовність майбутніх правоохоронців – необхідна передумова їх успіху й ефективної професійної діяльності.

Список літератури

1. Грибенюк Г. С. Мотиваційна готовність курсантів і слухачів ВНЗ до професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 20.02.02 / Грибенюк Г. С. – К., 1997.
2. Мухина Г. А. Формирование профессионализма у курсантов юридических вузов МВД – будущих следователей : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Мухина Галина Анатольевна – Калининград, 1998. – 190 с.
3. Роступов А. Т. Формирование профессиональной пригодности / А. Т. Роступов. – Минск : Изд-во «Вышэйшая школа», 1984. – 287 с.

Одержано 18.10.2010

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ КУРСАНТІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ВНЗ МВС

УДК 159.95

Світлана Вячеславівна Харченко

Кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної психології та педагогіки навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ КОГНІТИВНИХ СТИЛІВ ТА УСПІШНОСТІ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ВНЗ СИСТЕМИ МВС

Сполучення навчальної й професійної діяльності курсантів висуває особливі вимоги до їх адаптаційних механізмів. На першому році навчання у курсантів часто виникає ціла низка труднощів, обумовлених особистісними особливостями, невідповідністю уявлень першокурсників, які сформувалися до вступу до ВНЗ, реальним умовам навчання й служби, високими навчальними й дисциплінарними вимогами тощо. Серед специфічних для ВНЗ системи МВС особливостей учбово-службової діяльності курсантів найчастіше виділяють наступні:

- жорстка регламентація розпорядку дня;
- сполучення навчальної діяльності з виконанням службових обов'язків;
- підпорядкування і субординація;
- перевага групових видів діяльності.

Найбільш складним періодом первинної адаптації для курсантів безумовно є перший місяць. Це пов'язано зі змінами соціального статусу, життєвих стереотипів, новою системою взаємодії з оточенням тощо. Процес адаптації ускладнюється і зміною побутових умов, важким є пристосування курсантів до життя в казармі та до вимог режиму. Нерідко до певних психологічних труднощів приводить занадто тісне спілкування, якщо в групі не відбувається дружнього зближення, негативні сторони спільного проживання можуть загострюватися.

Дослідження процесу адаптації курсантів першокурсників до умов навчання у ВНЗ проводилися досить широко, але, представляється, що вивчення впливу особливостей когнітивної діяльності на процес адаптації не знайшло достатнього відображення в науковій літературі. В проведеному дослідженні вивчався вплив таких когнітивних стилів як «аналітичність – синтетичність», «гнучкість – ригідність» та «полезалежність – полenezалежність» на успішність адаптації курсантів до умов навчання у ВНЗ системи МВС.

В роботі були використані наступні методики: опитувальник виразності психопатологічної симптоматики (SCL-90), методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса й Р. Раймонда, методика «Приховані фігури» (модифікована методика Л. Терстоуна), методика «Інтелектуальна лабільність», тест Гарднера. У роботі був використаний r_s – критерій рангової кореляції Спірмена.

Дослідження проводилося після курсу молодого бійця, в ньому взяли участь 40 курсантів (24 дівчин і 16 юнаків) 1 курсу ННІ ПМСІТ ХНУВС.

В цілому можна відзначити, що такий когнітивний стиль як «аналітичність – синтетичність» не має істотного впливу на формування симптомів дістресу та успішність адаптації курсантів до нових умов життєдіяльності.

Результати дослідження впливу когнітивного стилю «гнучкість – ригідність» на формування симптомів дістресу у курсантів – першокурсників свідчать, що чим більше у обстежених виражений такий когнітивний стиль як ригідність, тим статистично вірогідно більше у них виражені такі симптоми дістресу як почуття особистісної неадекватності й неповноцінності, особливо коли людина порівнює себе з іншими, самоосуд, почуття занепокоєння й помітний дискомфорт у процесі міжособистісної взаємодії ($r_s = 0,63$, $p = 0,01$), ознаки відсутності інтересу до життя, зниження мотивації й втратою життєвої енергії ($r_s = 0,61$, $p = 0,01$), нервозність, напруга, приступи паніки й відчуття насильства, почуття небезпеки, побоювання й страху ($r_s = 0,52$, $p = 0,01$), стійка реакція страху на певних людей, місця, об'єкти або ситуації, які є ірраціональними й неадекватними щодо стимулу, та викликають поведінку уникання ($r_s = 0,71$, $p = 0,01$), паранойяльну поведінку ($r_s = 0,46$, $p = 0,01$), також достовірно більш виражена загальна вага симптомів ($r_s = 0,50$, $p = 0,01$), більш широкий діапазон симптоматики ($r_s = 0,34$, $p = 0,05$) та наявність симптоматичного дістресу ($r_s = 0,59$, $p = 0,01$) в цілому.

Таким чином, такий стиль когнітивної діяльності як ригідність істотним чином впливає на формування симптомів дістресу у курсантів - першокурсників та сприяє дезадаптації курсантів в нових соціальних умовах.

Аналіз взаємозв'язків когнітивного стилю «полезалежність – полenezалежність» та наявністю симптомів дістресу у курсантів – першокурсників демонструє, що виразність такого когнітивного стилю як полenezалежність статистично вірогідно негативно пов'язана із присутністю думок, імпульсів і дій, які переживаються індивідом як безперервні, непереборні й далекі від «Я» ($r_s = - 0,42$, $p = 0,01$), виразністю почуття особистісної неадекватності й неповноцінності, особливо коли людина порівнює себе з іншими, самоосуд, почуття занепокоєння й помітний дискомфорт у процесі міжособистісного взаємодії ($r_s = - 0,50$, $p = 0,01$), ознаками відсутності інтересу до життя, зниженням мотивації й втратою життєвої енергії ($r_s = - 0,35$, $p = 0,05$), нервозністю, напругою, приступами паніки й відчуттям насильства, почуття небезпеки, побоювання й страху ($r_s = - 0,41$, $p = 0,01$), думками, почуттями або діями, які є проявами негативного афективного стану злості, агресією, дратівливістю, гнівом і обуренням ($r_s = - 0,40$, $p = 0,05$), стійкою реакцією страху на певних людей, місця, об'єкти або ситуації, які є ірраціональними й неадекватними щодо стимулу, та ведуть до поведінки уникання ($r_s = - 0,51$, $p = 0,01$), загальною вагою симптомів ($r_s = - 0,42$, $p = 0,01$), загальним діапазоном симптоматики ($r_s = - 0,35$, $p = 0,05$) та наявністю симптоматичного дістресу ($r_s = - 0,37$, $p = 0,05$) в цілому.

Таким чином, такий стиль когнітивної діяльності як полезалежність сприяє розвитку симптомів дістресу та в цілому негативно впливає на успішність адаптації курсантів-першокурсників до нових соціальних умов, що в цілому відповідає літературним даним.

У дослідженні був виявлений певний вплив досліджуваних когнітивних стилів і на характер соціально-психологічної адаптації курсантів, однак даний вплив мав менш виражений і прямий характер, чим на симптоми дістресу.

Чим більша виразність когнітивного стилю аналітичність, тим у меншому ступені проявляються у випробуваних дезадаптивність ($r_s = - 0,36, p = 0,05$), неприйняття себе ($r_s = - 0,49, p = 0,01$) та зовнішній контроль ($r_s = - 0,42, p = 0,01$). Аналіз кореляцій когнітивного стилю «аналітичність – синтетичність» та інтегральних показники соціально-психологічної адаптації показує, що виразність аналітичного стилю переробки інформації в цілому сприяє адаптації ($r_s = 0,33, p = 0,05$) та самоприйняттю ($r_s = 0,44, p = 0,01$) обстежених курсантів-першокурсників.

В цілому, виразність ригідності як стилю когнітивної діяльності впливає на характер соціально-психологічної адаптації курсантів, що відповідає його впливу на розвиток симптомів дістресу. Рівень ригідності випробуваних статистично достовірно негативно пов'язаний з прийняттям себе ($r_s = - 0,43, p = 0,01$) та емоційним комфортом ($r_s = - 0,38, p = 0,01$).

Виразність у обстежених такого когнітивного стилю як полнезалежність статистично вірогідно негативно пов'язана із зовнішнім контролем ($r_s = - 0,43, p = 0,01$) і відходом від проблем ($r_s = - 0,34, p = 0,01$). Загалом полнезалежний когнітивний стиль при самооцінці окремих показників соціально-психологічної адаптації негативно пов'язаний з більшістю симптомів соціально-психологічної дезадаптації.

В цілому слід зазначити, що серед вивчених стилів когнітивної діяльності ригідність має найбільш виражений негативний вплив на соціально-психологічну адаптацію в обстеженій вибірці; аналітичність і полнезалежність пов'язані з низькою самооцінкою симптомів соціально-психологічної дезадаптації, що можливо пов'язано з дією ефектів соціальної бажаності.

Загалом оптимальним сполученням у курсантів когнітивних стилів для успішної адаптації до умов навчання у ВНЗ системи МВС є сполучення гнучкості, полнезалежності та аналітичності.

Одержано 11.09.2010

УДК 159.947.5

Наталія Миколаївна Теслик

Психолог відділення кадрового забезпечення Сумської філії ХНУВС

СТАВЛЕННЯ ДО ПРАВА ТА МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ НА ЕТАПІ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ВНЗ МВС

Вступ до вищого навчального закладу традиційно сприймається як початок дорослого життя, що супроводжується кардинальними змінами діяльності і соціального оточення, а тому вимагає від першокурсника високих адаптаційних можливостей. Проблема адаптації вивчається на різних рівнях від розкриття поняття (В. П. Казначеев, Ф. Б. Березін, О. Г. Мороз та інші) до виявлення особливостей її прояву в діяльності (Л. Г. Єгорова, Г. І. Васильєв, Т. А. Степанова та інші).

Питання адаптації курсантів до навчання у ВНЗ «закритого типу» є предметом дослідження у працях Г. І. Васильєва, М. Г. Горліченко, О. В. Іванової, В. В. Коноплева, О. А. Назарова. Та, незважаючи на увагу психологів і педагогів, це явище настільки складне і багаторівневе, що вивчення його не можна назвати достатнім. Тим більше у часи реформування та оптимізації вищої освіти системи МВС надзвичайно важливим стає вивчення особистості першокурсника та посилення уваги до курсантів і студентів такої особливої освітньої ланки, як вищі навчальні заклади МВС.

Як зазначає Н. М. Пилипенко, не існує єдиного визначення поняття «адаптація», адже дослідники розглядають адаптаційні процеси крізь призму різних наукових теорій [2, с. 47]. Використовуючи суб'єктно-діяльнісний підхід (С. Рубінштейн, К. Абульханова-Славська, В. Брушлинський), адаптацію першокурсника ми розуміємо як процес пристосування до умов життєдіяльності та особистісного розвитку.

Вагомим фактором соціально-психологічної адаптації у ВНЗ є формування правильної мотивації навчальної діяльності з метою вирішення проблеми раціонального співвідношення навчання, суспільної роботи і дозвілля. Усвідомлення високої значимості мотиву учіння для успішного оволодіння знаннями детермінувало появу принципу мотиваційного забезпечення навчального процесу, адже на етапі адаптації необхідно не лише сприяти формуванню позитивної внутрішньої мотивації, але і протягом усього навчання запобігати зниженню сили мотиву учіння [1, с. 267].

Метою нашого дослідження є виявити ставлення до правової системи та мотивації навчання студентів-першокурсників освітньої системи МВС. Завдання дослідження – вивчити мотивацію навчання студентів протягом першого семестру, проаналізувати ставлення першокурсників до права та прослідкувати існування зв'язку між цими факторами особистісного становлення на етапі адаптації до ВНЗ.

У дослідженні взяли участь 49 студентів 1 курсу Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, у тому числі 32 дівчини і 17 юнаків. Використані методи дослідження: «Мотивація навчання у ВНЗ» Т. І. Ільїної [1, с. 433] і оригінальна методика Д. Безносова «Ставлення до права» [3, с. 214-217]; при статистичній обробці отриманих емпіричних даних – критерій кутового перетворення Фішера.

Провідним типом навчальної мотивації студентів відповідно до отриманих даних є суміщення, тобто невизначеність майже половини студентів 1 року навчання (46 % досліджуваної групи) відносно двох прагнень: здобуття знань та отримання диплома. Якщо у першому випадку мова йде про допитливість, підвищення інтелектуального рівня, обізнаності, то у другому виражається спрямування на формальне засвоєння знань заради завершення навчання у ВНЗ. Приблизно рівні долі досліджуваної групи виявляють відокремлені вищезазначені прагнення. Виключну орієнтацію на здобуття знань демонструють 25 % досліджуваних, а на отримання диплома – 22 %. Незначна частка студентів-першокурсників (7 % досліджуваних) виявили схильність до оволодіння професією, що передбачає не лише здобуття професійно важливих знань, але і навичок, умінь, особистісну готовність до професійного становлення.

Безумовно, професійне спрямування студентів вищого юридичного закладу вимагає усвідомлення ролі права у суспільному житті, формування власної оцінки функціонування правової системи у державі та виявлення самостійної позиції у питаннях дотримання правових норм. Відповідно до класифікації, запропонованої російським дослідником Д. Безносовим, домінуючим типом ставлення до права студентів ВНЗ МВС на етапі адаптації до навчання є правовий реалізм (табл. 1). Цей тип ставлення відображає позитивну оцінку правових норм, готовність їх дотримуватися, передбачає сформованість правових понять та переконань, які ґрунтуються на усвідомленні особливостей правової системи. Правовий реалізм невіддільний від почуття правового обов'язку, відповідальності, законності дій, поваги до права, солідарності з вимогами права.

Таблиця 1

Результати дослідження ставлення студентів до права
за методикою Д. Безносова

Тип ставлення до права	Кількість осіб	% групи	у тому числі дівчат	% дівчат	у тому числі юнаків	% юнаків
Правовий реалізм	39	80	29	91	10	59
Правовий скептицизм	5	10	1*	3	4 (з них 2*)	24
Правовий конформізм*	3	6	1	3	2	11
Правовий ідеалізм*	1	2	1	3	-	-
Правовий інфантилізм*	1	2	-	-	1	6

* - у поєднанні із правовим реалізмом

Абсолютна більшість досліджуваних (39 осіб, тобто 80 % респондентів) виявили саме реалістичне ставлення до права. Крім цього, 8 осіб виявляють невизначені оцінні уявлення про право, що виражається у рівнозначності правого реалізму та скептицизму, конформізму, ідеалізму чи інфантилізму). У 2 студентів переважаючим типом ставлення до права є правовий скептицизм, пов'язаний із невисокою оцінкою ролі закону, навіть байдужим ставленням до нього, що поєднується із гарним знанням права та правомірною поведінкою.

Відносно досліджуваної групи помітні гендерні відмінності сприйняття права. Серед дівчат частка правових реалістів переважає ($\phi_{емп} = 2,395$ на рівні достовірності $p = 0,01$), тобто невизначене і скептичне ставлення до права є більш характерним для першокурсників чоловічої статі.

Серед студентів, які вивили нереалістичні або невизначені оцінні уявлення про правову систему, вища частка тих, чийм домінуючим прагненням навчання у ВНЗ є отримання диплома, а не знань або професії (табл. 2). І навпаки, серед студентів-правознавців, які демонструють правовий реалізм, вища частка осіб, орієнтованих на засвоєння знань, професійних навичок або тих, хто має невідзначену мотивацію навчання.

Залежність мотивація навчання та типу ставлення до права

Тип ставлення до права	Мотивація навчання		Виявлена залежність (p = 0,01)
	Орієнтація на здобуття знань, професії чи невизначена	Виключне спрямування на отримання диплома	
Правовий реалізм	34	4	$\Phi_{\text{емп}} = 2,924$
Невизначений та правовий скептицизм	5	6	

Отже, початок навчання студентів у ВНЗ МВС вимагає від особистості свідомого ставлення не лише щодо навчальної діяльності, але і щодо сфери майбутньої професійної діяльності, а саме – правової системи. Домінуючою мотивацією навчання студентів-першокурсників вищих навчальних закладів МВС є поєднання прагнень здобути знання і отримати диплом.

Абсолютна більшість респондентів реалістично ставляться до правової системи, усвідомлюють цінність права та його суспільну роль. При цьому, серед дівчат вища частка тих, хто виявляє правовий реалізм. Між мотивацією навчання першокурсників та їхнім ставленням до права існує залежність: серед студентів, які на етапі адаптації прагнуть здобути вищу освіту заради знань або професійного становлення, вища частка правових реалістів. Тому на етапі адаптації до навчання у вищому навчальному закладі МВС існує актуальна необхідність не лише сформувати позитивну навчальну мотивацію, але і підтримувати позитивні оцінні уявлення студентів-правників про правову систему держави.

Список літератури

1. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2000. – 502 с.
2. Пилипенко Н. М. Мотиваційні механізми адаптації особистості сучасного студента до навчальних змін / Н. М. Пилипенко // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – № 8. – С. 46-54.
3. Почебут Л. Г. Взаимопонимание культур: методология и методы этнической и кросс-культурной психологии. : Психология межэтнической толерантности : учеб. пособие / Л. Г. Почебут ; Санкт-Петербургский гос. ун-т, фак. психологии. – 2-е изд. – СПб : Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2007. – 279 с.

Одержано 10.10.2010

УДК 159.942.5

Юлія Юрїївна Безчастна

Курсант 5 курсу групи ІПТ-06-5 навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ КУРСАНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ В ПЕРІОД КУРСУ МОЛОДОГО БІЙЦЯ

Коли людина сприймає предмети і явища навколишнього світу, вона завжди якось ставиться до них, причому це не холодне, розумове ставлення, а сво-

середнє переживання. Одні події викликають у неї радість, інші – обурення; одні речі їй подобаються, інші викликають невдоволення; одних людей вона любить, до інших байдужа, третіх ненавидить; щось її сердить, чогось вона боїться; деякими своїми вчинками вона пишається, інших соромиться. Задоволення, радість, горе, страх, гнів, любов - все це форми переживання людиною свого ставлення до різних об'єктів. Вони називаються почуттями або емоціями.

Згідно з психологічним словником емоції - це стани, пов'язані з оцінкою значимості для індивіда діючих на нього факторів, які виражаються, насамперед, у формі безпосередніх переживань задоволення або незадоволення його актуальних потреб. Розрізняють прості та складні емоції. Переживання задоволення від їжі, бадьорості, втоми, болю - це прості емоції, які властиві і людям, і тваринам. Прості емоції в людському житті перетворилися на складні емоції і почуття. Характерною ознакою складних емоцій є те, що вони виникають в результаті усвідомлення предмета, який впливає на розуміння їх життєвого значення, наприклад, переживання насолоди при сприйнятті музики, пейзажу.

Характерною особливістю емоцій є те, що вони захоплюють людину цілком. Здійснюючи миттєву інтеграцію, об'єднуючи в ціле всі функції організму, емоції сигналізують про корисні або шкідливі впливи на організм. Завдяки цьому емоції мають універсальне значення для життя людини.

Емоції, як і відчуття - це базові явища психіки. Якщо у відчуттях відбивається матеріальність буття, то в емоціях - суб'єктивне ставлення до різних аспектів цього буття.

Всі емоційні стани (власне емоції і почуття) поділяються в залежності від їх якості, глибини, інтенсивності та тривалості впливу на діяльність. За якістю почуття можуть бути позитивними, негативними та амбівалентними. В залежності від того, наскільки значущою є відображена в емоціях і почуттях дійсність розрізняють глибокі та неглибокі емоційні стани. В залежності від впливу на активність діяльності емоції і почуття можуть бути стенічними та астенічними. Стенічні почуття спонукають до активної діяльності, мобілізують сили людини (почуття радості, натхнення, зацікавленості тощо); астенічні почуття розслабляють і паралізують сили (почуття пригніченості, приниженості тощо).

Емоції та почуття - особистісні утворення. Можуть бути, наприклад, емоція радості і відчуття радості. Якщо власне емоції актуалізуються за наявності потреби і закінчуються після її задоволення, то почуття носять більш предметний характер. Емоція радості пов'язана із загальним задоволенням потреби, а почуття радості пов'язане з певним об'єктом, який не може бути нічим замінений.

Емоції і почуття людини пов'язані з її діяльністю: діяльність викликає різноманітні переживання ставлення до неї, а емоції і почуття, в свою чергу, стимулюють людину до діяльності, спонукають її, стають внутрішньою рушійною силою, її мотивами. Емоції впливають на тіло і розум людини, вони впливають практично на всі аспекти її існування.

Цілий ряд професій пред'являє до людини вимоги щодо вміння керувати своїми емоціями і адекватно визначати виразні рухи оточуючих її людей. Розуміння реакцій інших людей і правильне реагування на них в умовах спільної

діяльності - невід'ємна частина успішності в багатьох професіях. Нездатність домовитися, зрозуміти іншу людину, увійти в її становище може призвести до повної професійної некомпетентності.

Професійна діяльність співробітників ОВС пред'являє підвищені вимоги не тільки до їх особистісних якостей, але і до рівня їх фізичного і психічного здоров'я. Здоровий, емоційно стійкий співробітник отримує задоволення від своєї роботи, прагне до вдосконалення. З іншого боку, професійна діяльність співробітників ОВС пов'язана зі станом емоційної напруженості, який проявляється у зниженні стійкості психологічних функцій.

Професійне навчання у ВНЗ системи МВС є першим етапом професійного становлення особистості працівника ОВС. Однією з задач на цьому етапі є формування і виховання професійних знань, умінь, навичок, вміння адаптуватися до умов служби. Саме на етапі проходження курсу молодого бійця курсанти стикаються з такими проблемами як адаптація до нових умов, постійний жорсткий контроль з боку керівництва, відбувається переоцінка норм, цінностей та ін. Цей процес є найскладнішим в професійному становленні, що супроводжується досить високим психологічним та фізичним навантаженням.

Нами було проведено дослідження особливостей емоційних станів курсантів, які проходили курс молодого бійця. В ньому взяли участь 23 курсанти-першокурсника, які прибули для проходження курсу молодого бійця з різних областей України з метою подальшого навчання у ХНУВС. Вік досліджуваних склав від 16 до 18 років. Нами було використано метод колірних виборів М. Люшера у модифікації Л.М. Собчик. Методика виявляє спрямованість досліджуваного на певну діяльність, його настрої, функціональні стани, наявність та ступінь тривоги. Процедура обстеження протікає в такий спосіб: випробуваному пропонується вибрати з розкладених перед ним таблиць самий приємний колір, не співвідносячи його ні з забарвленням одягу (чи йде до обличчя), ні з оббивкою меблів, ні з чим-небудь іншим, а тільки погоджуючись з тим, наскільки цей колір переважає в порівнянні з іншими при цьому виборі і в даний момент. Номери, що присвоюються колірним еталонам такі: темно-синій - 1, синьо-зелений - 2, оранжево-червоний - 3, жовтий - 4, фіолетовий - 5, коричневий - 6, чорний - 7, сірий - 0.

Результати дослідження показали, що усереднений колірний ряд курсантів-першокурсників мав наступний вигляд: 4, 3, 2, 5, 1, 0, 6, 7 (жовтий, червоний, зелений, фіолетовий, синій, сірий, коричневий, чорний).

Згідно з даними Л. Собчик, вибір жовтого і червоного кольорів на перші позиції (+4+3) свідчить про виражену потребу курсантів в емоційній залученості, спілкуванні. У них проявляються такі характеристики як демонстративність, прагнення подобатися навколишнім, пошуки визнання і прагнення до причетності в міжособистісній взаємодії, тенденція до уникання відповідальності. Вираженими є такі властивості як прагнення до домінування, безпосередність і розкутість поведінки, висока самооцінка, потреба в самореалізації, протидія обставинам, що перешкоджають вільній самореалізації особистості, риси стеничності і мужності, схильність до ризику, труднощі адаптації в умовах суворого регламенту.

Сполучення кольорів (-6-7) свідчить про виражену потребу курсантів розпоряджатися своєю судьбою. Вони відчують бажання втекти з підпорядкування, проявляють негативне ставлення до будь-яких заборон. Прагнуть домогтися поваги до себе як до особистості, використовувати кожен можливість для відмови від підпорядкування обмеженням і заборонам.

За допомогою даної методики ми також визначили ступінь тривоги досліджуваних. Було виявлено, що у 65,21 % курсантів показник тривоги не діагностувався, низький рівень тривоги зареєстровано у 26,08 %, а у 8,69 % було виявлено середній рівень особистісної тривоги. У цих курсантів тривога пов'язана з фрустрацією таких потреб як: потреба в глибинній прихильності, в досягненні зовнішнього захисту, в емоційному комфорті, спокої, потреба у відстоюванні особистих позицій, в досягненні та володінні владою. На нашу думку, ці стани пов'язано з переходом курсантів від цивільного життя до строгих норм, високого контролю дисципліни.

Таким чином, психологічне супроводження процесу адаптації, а також виявлення та корекція негативних емоційних станів курсантів-першокурсників є важливою задачею психологічної служби навчального закладу системи МВС.

Одержано 20.09.2010

УДК 159.923.4

Станіслав Олегович Радченко

Курсант 5 курсу групи ІПТ-06-5 навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

ВПЛИВ ДИНАМІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТЕМПЕРАМЕНТУ НА УСПІШНІСТЬ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ В ХНУВС

Феномен адаптації вивчається на перетині різних наук та має міждисциплінарний характер. Для адаптації в новому соціальному середовищі важливими є вміння швидко знаходити своє місце в спільній діяльності, свою роль у новому колективі, уміння знаходити, в рамках існуючих умов, можливості для реалізації здібностей і інтересів.

Адаптація в контексті відомчої освіти - це:

1) адаптація безпосередньо до навчання, яке характеризується як поточним (експертна оцінка успішності й поточна успішність), так і підсумковим контролем успішності в навчальній діяльності (успішністю здачі сесії, кількістю заборогованостей тощо);

2) адаптація до виконання службових обов'язків, до службової діяльності - готовність до підпорядкування, дотримання розпорядку дня й службової дисципліни, наявність заохочень і стягнень за несення служби або виконання службових обов'язків в наряді, певні взаємини з командирами - офіцерами й сержантським складом;

3) адаптація в колективі, у спілкуванні, положення в навчальній групі, участь (або неучасть) у конфліктах, стилем поведінки в конфліктній ситуації.

Фактори, які впливають на успішність розгортання адаптаційних процесів, можна розділити на дві групи: об'єктивні і суб'єктивні. У якості об'єктивних, незалежних від конкретної особистості, виступають: навчальна програма підготовки до виконання службових і спеціальних обов'язків, житлові, побутові умови, умови відпочинку й дозвілля, забезпечення грошовим і матеріальним постачанням. Як суб'єктивних факторів - біографічні особливості, середовище й методи виховання, рівень підготовки до навчання, склад родини, рівень освіти батьків, останній навчальний заклад (служба в армії, робота), вік, мотивація навчання в університеті, ступінь відмінності реальних і ідеальних (до вступу) поглядів на навчання, психологічні особливості - рівень вибагливості й самооцінка, рівень спеціальних і загальних особливостей, комунікативні й загальні адаптивні здібності, ціннісні орієнтації, спрямованість особистості, наявність певних особистісних рис.

В оцінках поняття «адаптація» найважливішим є наступне:

- 1) процес адаптації завжди припускає взаємодія двох систем;
- 2) ця взаємодія розвертається в особливих умовах - умовах дисбалансу, непогодженості між системами;
- 3) основною метою такої взаємодії є деяка координація між системами, ступінь і характер якої можуть варіюватися в досить широких межах;
- 4) досягненням мети припускає певні зміни у взаємодіючих системах.

Комплексність процесів психічної адаптації включають не тільки переважно психологічні, але й фізіологічні механізми. Г. К. Ушаков виділяє серед рівнів психофізіологічного реагування на психотравмуючу ситуацію, пов'язаних зі структурою потягів, мотивації й цінностей, крім особистісного, також і позаособові, або богатосистемні рівні (нейровегетативний, нейроендокринний, характерологічний).

В регуляторних процесах адаптації роль, що детермінує, належить вищій нервовій діяльності. З фізіологічної точки зору, психічна адаптація в цілому є перебудовою динамічного стереотипу поведінки. Останній визначається як стійка система внутрішніх процесів у нервовій системі, що формуються під впливом зовнішнього стереотипу повторюваних середових впливів і тимчасових зв'язків, які перебудовуються на основі закону сумації, при відповідній зміні стереотипу впливів середовища.

Метою проведеного дослідження було визначити особливостей взаємозв'язку успішності адаптації та властивостей темпераменту у курсантів-першокурсників ВНЗ системи МВС.

В дослідженні були використані наступні психодіагностичні методики: методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда, опитувальник виразності психопатологічної симптоматики (SCL-90), опитувальник структури темпераменту (ОСТ), а також r_s - критерій рангової кореляції Спірмена.

У дослідженні прийняли участь 30 курсантів першого курсу ХНУВС (з них 11 юнаків та 19 дівчат). Тестування проводилось на першому семестрі 2009–2010 навчального року.

Результати дослідження показали наступне. Позитивно на процес адаптації курсантів впливають високий рівень ергічності, соціальної ергічності, пластичність нервових процесів. Ці властивості темпераменту допомагають уникнути таких негативних явищ як дізадаптивність, неприйняття себе, неприйняття інших, емоційний дискомфорт, ескапізм (відхід від проблем), при цьому у курсантів спостерігається розвинений внутрішній контроль. На процес адаптації позитивно впливає висока психічна швидкість при виконанні комунікативних операцій.

Слід зазначити, що емоційність є одним з факторів соціально-психологічної дезадаптації курсантів. Емоційні особистості весь час перебувають у стані емоційного дискомфорту, підвищений емоційний стан заважає адекватно реагувати на інших людей, що, як наслідок призводить до неприйняття оточуючих.

Особи, спрямовані на швидкість мовних актів у процесі спілкування, швидкість перемикання з одного виду діяльності на іншій, переходу від одних форм мислення до інших у процесі взаємодії із предметним середовищем, мають високу потребу в соціальному контакті, бажання досліджувати соціальні форми діяльності, прагнення лідерства, придбання високого соціального статусу при освоєнні соціального середовища через комунікацію.

Таким чином, врахування властивостей темпераменту курсантів є важливим в профілактиці стресу та дезадаптації.

Одержано 15.10.2010

УДК 37.035.7

Катерина Юрїївна Ткач

Курсант 5 курсу групи ІПТ-06-5 навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФІЗІОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ СТРЕСУ У КУРСАНТІВ ВНЗ СИСТЕМИ МВС

Стрес є невід'ємною частиною життя. Залежно від того, яким видом діяльності людина буде займатися, частота стресу, інтенсивність та сила будуть відрізнятися. Дослідження стресу працівника ОВС є важливим, оскільки повсякденну діяльність міліціонера постійно супроводжує низка стрес факторів, високий рівень контролю діяльності та відповідальністю, регламентовані нормативною документацією.

В проведеному дослідженні була проаналізована фізіологічна складова стресу в навчально-професійній діяльності курсантів. Для виміру психофізіологічних показників була обрана стресова ситуація - іспит з вогневої підготовки. У дослідженні прийняли участь 18 курсантів четвертого курсу (13 дівчат та 5 хлопців). Всі курсанти зацікавлені отримати позитивну оцінку, яка складається з декількох складових:

- знання матеріальної частини;
- порядок і правила застосування зброї;

- знання інструкції із заходів безпеки;
- виконання нормативів;
- практична вправа зі стрільби.

У всіх обстежених за два дні до іспиту були виміряні такі фізіологічні параметри як тиск та кількість серцевих скорочень (ЧСС). В день іспиту ЧСС та тиск було заміряно до написання інструкції та після виконання практичної вправи, стрільби з пістолета Макарова (див. табл. 1).

Таблиця 1

Показники тиску та кількості серцевих скорочень курсантів до та після стресової ситуації ($X \pm \sigma$)

Параметри		Нормальний стан	До написання інструкції та здачі нормативів	Після виконання практичної вправи
ЧСС		76,4 ± 6,96	84,0 ± 15,21	79 ± 12,65
Тиск	Верхній	108,0 ± 11,53	115 ± 9,58	114 ± 6,96
	Нижній	70 ± 7,37	74 ± 8,48	74 ± 7,90

Тиск курсантів в нормальному стані в спокійному стані, складав 108/70, а частота серцевих скорочень (ЧСС) 76 ударів за хвилину. Це показники, які відбивають нормальний психофізіологічний стан людини. Безпосередньо перед написанням інструкції та здачі нормативів середнє значення тиску курсантів склало 115/74, а ЧСС – 84 удари за хвилину. Тобто, відбулось підвищення тиску і ЧСС, що свідчить про певне хвилювання курсантів перед заліком. Після виконання практичної вправи середнє значення тиску у випробуваних було 114/74, а ЧСС - 79. Отримані дані свідчать про збереження показників тиску на рівні до заліку, а ЧСС – скоротилося з 84 до 79 ударів за хвилину. Тобто, курсанти відчують, що змінити вже нічого не можна, бо практична вправа вирішальна. Результат по найголовнішому параметру – стрільбі вони знають одразу після виконання вправи і самі можуть прогнозувати свою оцінку.

У 78,4 % курсантів фізіологічні показники стану при переході (з нормального до стану під час написання інструкції) збільшились, у 15,6 % зменшились, а у одного курсанта (6 %) фізіологічний стан залишився сталим (рисунок 1.)

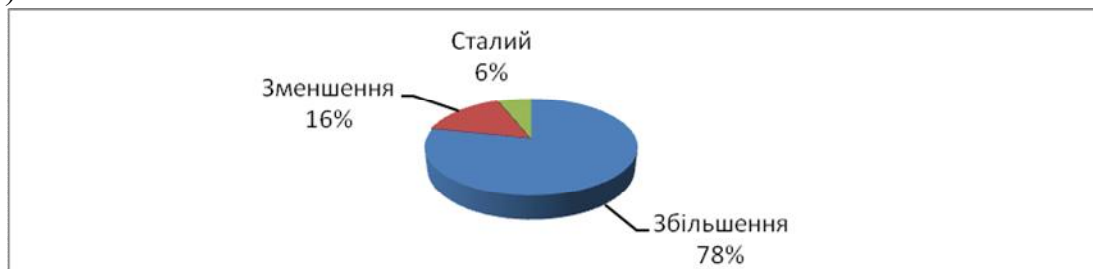

Рис. 1. Динаміка тиску та ЧСС з нормального стану до стану перед написанням інструкції

Дані рисунка 2 підтверджують, що перед іспитом курсанти відчують хвилювання, а їх фізіологічні параметри по-різному змінюються.

Рис. 2. Динаміка тиску та ЧСС зі стану до написання інструкції до закінчення практичної вправи

При переході (зі стану під час написання інструкції до стану після закінчення виконання практичної вправи) збільшення фізіологічних показників відбулось у 55,6 % курсантів, зменшення у 33,3 % та сталими залишилися показники у 11,1 % курсантів.

Перед написанням інструкції фізіологічні показники у 78,4 % підвищились, а після виконання практичної вправи збільшення продовжувалось лише у 55,6 % учасників дослідження. Перед написанням інструкції зменшення показників відбулось у 15,6 % обстежених, а після виконання практичної вправи зменшення фізіологічних показників відмітили вже у 33,3 %. І лише у одного результат залишається сталим. Це означає, що на фізіологічному рівні лише у одного з вісімнадцяти учасників дослідження висока стресостійкість, ситуація не є стресовою в зв'язку з високим рівнем готовності до неї, а всі інші певною мірою переживають стрес. Стійкість до стресової ситуації відмічено у двох курсантів, які здали іспит на відмінно і динаміка їх фізіологічних показників після виконання практичної вправи пішла на спад.

Після оголошення результатів випробовувані за рівнем успішності поділилися на дві групи: відмінників та двієчників, динаміка їх фізіологічних показників була наступною (табл. 2).

Таблиця 2

Показники тиску та серцевих скорочень курсантів з різним рівнем академічної успішності до та після стресової ситуації ($\bar{X} \pm \sigma$)

	Нормальний стан		До написання інструкції та здачі нормативів		Після виконання практичної вправи	
	Тиск	ЧСС	Тиск	ЧСС	Тиск	ЧСС
Відмінники	106/68	76	115/74	74	115/74	79
Двієчники	113/75	82	116/78	92	110/78	74

У відмінників перед виконанням практичної вправи ЧСС почала зменшуватись, а після виконання практичної вправи - збільшилась. А у двієчників перед написанням теоретичної частини відбувся підйом ЧСС, а після стрільби відбувся спад кількості ЧСС.

Динаміку фізіологічних показників курсантів з різною академічною успішністю відображено на рисунку 3.

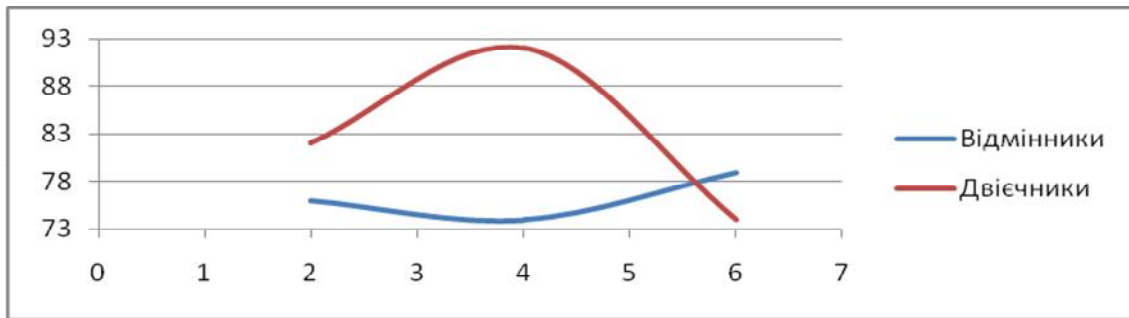

Рис. 3. Динаміка серцевих скорочень курсантів з різним рівнем академічної успішності до та після стресової ситуації

Загалом у тих, хто отримали позитивні оцінки, в подальшому продовжилось підвищення ЧСС, тобто стан стресу був продовжений. Ти, хто отримали незадовільні оцінки і раніше отримували негативні відмітки, і ця ситуація була для них не була стресовою. Вони досить швидко заспокоїлись і почали готуватись на перездачу іспиту.

Таким чином, під час здачі іспитів, у більшості курсантів відбувається підвищення фізіологічних параметрів, а після здачі відбувається зменшення. Подальше підвищення відбувається у тих, хто отримав позитивні оцінки (еустрес). Зменшення фізіологічних параметрів відбувається у тих, хто з самого початку готовий до іспиту, а подальше зменшення відбувається у курсантів, які отримали негативні оцінки та у випробуваних, у яких проявилась стресостійкість в даній ситуації.

Одержано 12.10.2010

ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

УДК 316.485.6

Людмила Миколаївна Пелепейченко

Доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри філології, перекладу та мовної комунікації Академії внутрішніх військ МВС України

Валентина В'ячеславівна Рибяк

Старший викладач кафедри філології, перекладу та мовної комунікації Академії внутрішніх військ МВС України

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ КОНФЛІКТІВ У ГАЛУЗІ ДІЯЛЬНОСТІ МВС ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ

Сучасний соціум беззаперечно приймає як орієнтир у будь-якій ситуації комунікативні стратегії ввічливості, співробітництва та кооперації. Найважче задовольнити ці вимоги працівникам МВС, оскільки в онтогенезі їхня діяльність пов'язана з конфліктним дискурсом. У залежності від сфери діяльності працівник МВС приймає на себе ті або інші соціальні функції: то він виступає як обвинувач, то як адвокат, слідчий, суддя, переговірник, правник чи правознавець. Проте в усіх названих та інших ситуаціях працівник МВС залишається правоохоронцем – людиною, яка має відстоювати верховенство права, закону й законності. Така соціальна місія ставить його в ситуацію конфлікту щоденно, і без спеціальної підготовки працівнику МВС важко обрати оптимальну комунікативну стратегію. Тим часом у підготовці працівників МВС мовно-комунікативним аспектам навчання приділяється мало уваги, і навряд чи термін *комунікативна стратегія* інтерпретується майбутніми правоохоронцями як термін професійної програми. Слід визнати, що й теоретичне підґрунтя для практичної діяльності стосовно МВС ще не створене. На необхідність формування комунікативної компетентності, підготовки до конфліктної комунікації, наукової розробки комплексу відповідних питань неодноразово звертали увагу науковці [1; 2], що свідчить про **актуальність цієї проблематики** загалом і теми, заявленої в заголовку, зокрема.

У науковій літературі проблема вибору працівниками МВС комунікативних стратегій і тактик у конфліктній комунікації вичерпно не досліджена, хоча всі передумови для її аналізу створено в конфліктології, психології, соціології, культурології: запропоновано концепції конфліктності особистості, вивчено психологічні чинники конфлікту, встановлено роль соціальних факторів у розвитку конфлікту та обґрунтована необхідність дослідження ролі в розвитку конфлікту комунікативних культур опонентів [1; 2; 3]. Проте всі згадані питання досліджувалися безвідносно до конкретних галузей діяльності і без урахування ролі мовної поведінки суб'єктів конфліктної ситуації, тому низка питань аналізованої проблеми залишилися невивченими.

Мета цієї статті – обґрунтувати зміст теоретичної інформації, необхідної для тренінгу, спрямованого на формування у майбутніх правоохоронців уміння обирати оптимальні комунікативні стратегії нейтралізації конфлікту.

Логіка побудови тренінгу базується на тому, що для формування вмінь та навичок необхідна певна теоретична база, тому першою складовою тренінгу є ознайомлення з поняттями мовної особистості, мовної поведінки, комунікативної стратегії і тактики, сутності конфлікту в правоохоронній сфері діяльності, методів вирішення конфліктних ситуацій, методів вибору адекватних ситуації комунікативних стратегій і тактик, урахування фактору адресата у здійсненні такого вибору. Викладені питання розглядаємо як теми теоретичної частини тренінгу, які охоплюють низку більш конкретних питань. Розгляньмо модель організації змісту теоретичної частини тренінгу на прикладі теми «Комунікативні стратегії конфлікту».

Після ознайомлення із поняттям комунікативної стратегії взагалі подаємо стисло інформацію про комунікативні стратегії конфлікту. Як відомо, в залежності від можливих моделей його вирішення, інтересів та цілей конфліктуючих сторін розмежовується п'ять стратегій вирішення конфлікту: конкуренції, ухилення, пристосування, співробітництва та компромісу. Уже перший погляд на поданий перелік зумовлює відмовитися від розгляду стратегій ухилення, пристосування та компромісу як неприйнятних для діяльності працівника МВС. Отже, всебічного аналізу потребують стратегії конкуренції та співробітництва, оскільки стосовно діяльності правоохоронних структур вони теж виявляють специфіку реалізації. Зауважимо, що теоретична база реалізації комунікативних стратегій у дискурсі охорони права ще не створена, як не обґрунтовано і тактики мовної взаємодії в ситуації конфлікту. Найбільш поширеними в конфліктному дискурсі є такі стратегії взаємодії:

- Стратегія протиборства (конфронтаційна, агресивна стратегія, або «боротьба») характеризується активним використанням погроз, психологічного тиску; учасники конфлікту практично не контролюють емоції, метою конфлікту стає нанесення максимальної шкоди опоненту;
- Стратегія відстоювання власної позиції на основі існуючих норм та правил (нормативна стратегія або «право») регламентується нормативно-правовими документами та характеризується шанобливим ставленням до опонента;
- Стратегія маніпуляції іншими (маніпулятивна стратегія або «хитрість») – це непрямий психологічний вплив на опонента;
- Відкрита розмова (переговорна стратегія або «діалог»).

Очевидним є той факт, що кожна з наведених стратегій взаємодії потребує ретельного аналізу під кутом зору діяльності саме правоохоронних структур. Стратегія протиборства, якою б неприглядною вона не здавалася, є тим рифом, якого не обминути працівнику МВС, оскільки вона в даному разі є першопричиною самого конфлікту. Отже, завдання полягає в тому, щоб мовна поведінка працівника МВС не виявляла ознак агресії, негативної емоційності, щоб не використовувалися тактики приниження гідності, приклеювання образливих ярликів тощо. Натомість працівник МВС має продемонструвати володіння

стратегією холодної ввічливості, яка реалізується в тактиках офіційного мовлення. Нагадаймо, що в сучасному цивілізованому світі прийнята процедура зачитування прав підозрюваної особи під час її затримання. Це є одним із засобів реалізації стратегії холодної ввічливості.

Стратегія відстоювання власної позиції теж має бути модифікованою стосовно діяльності в системі МВС. Передусім спростування потребує означення *шанобливе* (ставлення до злочинця) – його слід замінити на *холодно-ввічливе*. При цьому нормативно-правовий аспект стратегії слід прийняти і зробити одним із головних. Наголосимо, що аналізоване питання в цілому вичерпно ще не вивчене, і відповідні дослідження мають бути проведені.

Навряд чи слід відкидати категорично маніпулятивні стратегії у вирішенні конфліктної ситуації. Більш того, саме ці стратегії потребують особливо великої уваги, причому з двох боків: правоохоронець – об'єкт маніпулювання (на жаль, такі випадки в реальному житті не поодинокі), і правоохоронець – суб'єкт маніпулювання. Стосовно останнього аспекту необхідне встановлення моральних і правових меж названої стратегії, але відкидати її як неприйнятну не варто.

Переговори як стратегія відкритої розмови – це занадто вузьке тлумачення процесу переговорів, якщо йдеться про діяльність у сфері МВС. Безсумнівно, що переговори як відкрита розмова є завжди найкращим способом вирішення конфлікту. Проте з огляду на специфіку діяльності працівників МВС, фактор адресата в комунікації не варто сподіватися на відкритість розмови. Це означає, що мають бути виявлені особливості ведення переговорів із особами не тільки різних психологічних типів і конфліктних типів, а ще й різних типів мовної особистості. Хто на яку мовну поведінку відреагує в ситуації конфлікту – це питання вичерпно ще не з'ясоване ні в соціолінгвістиці, ні в психолінгвістиці, ні в прагматичній лінгвістиці.

Комунікативна стратегія обирається з урахуванням особливості ситуації, тому необхідно виявити особливості мовної поведінки на кожному з етапів розвитку конфлікту. Звернімося до цього питання, розглядаючи його за етапами.

Етап 1. З'являється причина для конфлікту. Вона не є мовною (за деякими винятками), але обговорюється засобами мови. Подальший плин подій залежить від того, якою мірою мова (спосіб постановки проблеми перед протилежною стороною) буде сприяти розвитку конфлікту чи його нейтралізації. Вкрай важливо, щоб мовна стратегія постановки конфліктної проблеми була спрямована на мирне вирішення питання, але, на жаль, так буває не завжди.

Ефективними стратегіями на цьому етапі є стратегія ввічливості, співробітництва і кооперації. Спосіб постановки проблеми має відтворювати сигнали мовної тактики узгодженості, толерантності, прагнення до взаєморозуміння. Згадані стратегії реалізуються з опорою на певні сигнали позитивних дискурсивних практик. До них належать такі, як апеляція до позитивних рис опонента, апеляція до спільних для соціуму норм моралі.

У разі, якщо на першому етапі вирішення конфліктної ситуації допущена помилка, подальший плин подій залежить від протилежної сторони.

Етап 2. Протилежна сторона викладає свою позицію щодо відповідного питання. Дуже важливо, щоб спосіб вираження позиції не містив мовних сигнала-

лів агресії, конфронтації та категоричності. Позиції двох сторін можуть більшою чи меншою мірою різнитися, можуть бути протилежними, але мовна стратегія реакції на постановку проблеми має бути спрямована на нейтралізацію конфлікту.

Найбільш ефективними є комунікативні стратегії толерантності, ввічливості, співробітництва, солідарності і кооперації з опорою на подані вище дискурсивні сигнали. Запропоновані комунікативні моделі можуть і не вплинути на розвиток конфлікту – результат залежить від багатьох чинників: важливості проблеми, що спричинила конфлікт, характеру опонента, значення для нього результату тощо.

Етап 3. Завершення обговорення болісного питання. Сторони можуть дійти спільної думки, можуть піти на компроміс чи повністю відхилити можливість зміни своєї позиції, але мовна стратегія завершення комунікації повинна мати спрямованість на мир і співробітництво у рішенні складного питання. Якщо одна із сторін наприкінці спілкування подасть сигнал агресії чи невдоволення, це буде фактично означати продовження конфлікту та конфронтації, хоча і в іншій формі [1; 2; 3].

Зауважимо, що третій етап для діяльності МВС має бути уточнений стосовно ситуацій різних типів.

Слід зазначити, що при виборі стратегій вирішення конфлікту велике значення має вміння розпізнавати мовні сигнали його загострення, агресії і ворожості опонента. Їх знання необхідне, по-перше, для того, щоб вчасно зрозуміти напрям дій опонента і скоригувати свою мовну поведінку, по-друге, щоб уникнути використання таких сигналів у своїй мові. На жаль, сигнали загострення конфлікту ще не досліджені глибоко і всебічно, і ця проблема постає як нагальна проблема сучасності.

Сигнали конфронтації можна поділити на дискурсивні і власне мовні. Дискурсивними сигналами конфронтації є такі:

- знервований голос опонента, його крик або погрозливі інтонації. Комунікативна стратегія, спрямована на нейтралізацію конфлікту, в таких випадках залежить від типу мовної особистості опонента, його вольових якостей. Це може бути стратегія холодної ввічливості, протилежної мовної поведінки, переконливої відсічі або інші. У будь-якому разі не можна обирати таку стратегію, яка ставить суб'єкта на роль жертви (тактика виправдання, пояснень, улесливості тощо);

- синдром «самодостатнього монологу», коли опонент не слухає, а тільки говорить. Якщо немає можливості спрямувати спілкування на діалог, слід його припинити.

Власне мовними сигналами конфлікту є використання лайливих, образливих слів або емоційно насичених, експресивних.

Викладена інформація свідчить, що умови вибору комунікативних стратегій у галузі діяльності працівників МВС вивчені ще мало. Загальні закони комунікації не спроектовані на умови роботи правоохоронців. Обґрунтування умов вибору комунікативних стратегій саме в галузі МВС розглядаємо як перспективу дослідження проблеми.

Список літератури

1. Аспекти речевої конфліктології : сб. ст. - СПб., 1996. – 112 с.
2. Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку : Теоретичні засади галузевої комунікації : монографія / за ред. д-ра філол. наук, проф. Л. М. Пелепейченко. – Х. : АБВ МВС України, 2009. – 272 с.
3. Третьякова В. С. Прагматика речевого конфликта / Третьякова В. С. - К., 2002. – 267 с.

Одержано 10.10.2010

УДК 316.472

Валентина Анатоліївна Василенко

Кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії ХНУВС

УДОСКОНАЛЕННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

Професійна й особистісна самореалізація фахівця відбувається з допомогою слова, мови, мовленнєвої діяльності. Саме тому проблема лінгвістичної освіти у вищій юридичній школі у наш час є однією з основних у національній системі освіти будь-якої держави.

Оскільки регуляторами мовлення є правильність і комунікативна доцільність, важливе місце в удосконаленні культури мовлення студентів-правників посідають мовні норми як важливий чинник професійної підготовки майбутнього фахівця, а також якості мовлення – точність, змістовність, логічність, зв'язність, чистота, багатство й різноманітність, виразність, доречність. Тож формування особистості самого студента-юриста, поліпшення процесу підготовки його до вибору засобів професійної й особистісної самореалізації пов'язані з опануванням культури мови й культури мовлення як необхідних чинників набуття професійної компетенції.

Серед підходів, котрі розробляються нині українською лінгводидактикою, особливу увагу привертає функціонально-стилістичний аспект у формуванні культури мовлення в усіх ланках мовної освіти (М. Вашуленко, О. Біляєв, Т. Донченко, Л. Златів, В. Мельничайко, І. Нагрибельна, Т. Окуневич, Л. Паламар, М. Пентилюк та ін.). Вченими робляться спроби окреслити окремі аспекти реалізації функціонально-стилістичного підходу при опануванні видів мовленнєвої діяльності, означити вміння користуватися стилістичними засобами і прийомами з врахуванням мети й умов комунікації, запропонувати методи і прийоми формування комунікативно доцільного мовлення. Як свідчить аналіз лінгводидактичної літератури, практика формування комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок студентів тісно пов'язана з сучасними напрацюваннями вчених у царині культури мови й культури мовлення, стилістики мови й стилістики мовлення, лінгвістичної теорії тексту, комунікативної лінгвістики (Ф. Бацевич, І. Вихованець, К. Городенська, П. Дудик, А. Загнітко, С. Єрмоленко, А. Коваль, Л. Мацько, Т. Радзієвська та ін.). Саме завдяки фун-

даментальним дослідженням лінгвістів з'явилася низка праць із питань оволодіння культурою мови й культурою мовлення (Н. Бабич, Т. Донченко, С. Дорошенко, І. Кочан, Л. Мацько, В. Мельничайко, М. Пентилюк, М. Стельмахович, С. Струганець, Г. Шелехова та ін.).

Разом з тим вітчизняна лінгводидактика має обмаль спеціальних досліджень у галузі вдосконалення культури мовлення студентів-правників. Недостатнє й методичне забезпечення лінгвістичних курсів методичною літературою, яка б вичерпно могла презентувати різноманітні методи і прийоми формування комунікативно-мовленнєвої компетенції студентів при вивченні дисциплін. Відтак недоліки методичного забезпечення спричиняють те, що у студентів не сформовані вміння визначити стилістично нейтральні та стилістично марковані мовні одиниці, відбирати з синонімічного ряду найбільш вдалі мовностилістичні засоби, будувати висловлювання з урахуванням різних ситуацій спілкування тощо.

Допомогти студентам опанувати нормами сучасної української мови, засвоїти стилістичний потенціал мовних одиниць усіх рівнів мовної системи, формувати вміння використовувати мовні засоби відповідно до мети, завдань, умов спілкування покликаний насамперед курс «Культура професійного мовлення».

Метою цієї статті є ознайомити з лінгвістичною системою формування комунікативних якостей усного й писемного мовлення студентів-юристів на функціонально-стилістично-професійних засадах при вивченні курсу «Культура професійного мовлення». При розробці системи формування комунікативної компетенції студентів – структуруванні навчального матеріалу й визначенні обсягу вмінь і навичок, необхідних для вдосконалення культури усного й писемного мовлення майбутніх фахівців, розробці дидактичних вправ, нами було зроблено спробу надати виразного комунікативного спрямування курсу, покликаному, з одного боку, допомогти студентам засвоїти теоретичні відомості з лінгвостилістики, а з іншого – вдосконалити культуру усного і писемного професійно диференційованого мовлення.

Зупинимось детальніше на характеристиці курсу. Насамперед при структуруванні теоретичного матеріалу було змінено традиційну логіку його засвоєння: спочатку засвоюються відомості про екстралінгвістичні й інтралінгвістичні ознаки професійних текстів, а далі студентам пропонується засвоїти стилістичні ресурси кожного мовного ярусу. Такий підхід дозволив нам організувати процес формування комунікативних умінь і навичок на текстовій основі. Враховано й вимоги кредитно-модульної системи навчання. Курс «Культура професійного мовлення» складається з таких змістових модулів: «Культура мови як окрема лінгвістична дисципліна. Предмет дослідження культури мови й культури мовлення»; «Система мови і норми сучасної української літературної мови». Структурними елементами кожного модуля є міні-модулі (наполегливо-мотиваційний, змістово-пошуковий, контрольний-смысловий, адаптивно-перетворювальний, контрольний-рефлексивний, духовно-естетичний), які підпорядковані меті – допомогти студентам підвищити свій рівень культури усного й писемного мовлення, засвоїти основні стилістичні поняття, навчитися різних форм і методів самостійної роботи з мовним матеріалом, науковою і методич-

ною літературою; сформувати вміння здійснювати лінгвістичний аналіз текстів; розвивати науково-дослідницькі здібності; формувати вміння моделювати власні зв'язні професійно диференційовані висловлювання усної й писемної форм, виробляти навички контролю й самоконтролю. Так, враховуючи сфери і спрямування майбутніх професійних завдань правників, попит суспільства на фахівця-юриста з високим рівнем мовленнєвої культури, здатного виконувати покладені на нього обов'язки, а також спираючись на ті відомості про ознаки текстів, мовні норми, функції мовностилістичних засобів (фонетичних, лексичних, морфологічних, синтаксичних), які засвоюються студентами в процесі опанування курсу, розроблено систему вправ і завдань репродуктивного, творчого і конструктивного характеру. Завдання і вправи формують поняття про культуру професійного мовлення, орієнтують на глибоке осмислення змістової структури тексту, спрямовані на формування вмінь і навичок класифікувати мовностилістичні явища, давати їм усебічну характеристику, визначати їх функції у комунікативно-мовленнєвій діяльності; продукувати й поліпшувати власні зв'язні висловлювання, усувати допущені помилки та недоліки (лінгвістичний аналіз, стилістичний експеримент, конструювання й переконструювання словосполучень, речень, текстів з певною настановою, редагування текстів різних стилів, усний і письмовий переказ, переклад професійних текстів з російської мови на українську й навпаки, моделювання власних усних і письмових професійно диференційованих висловлювань). Завдання творчого характеру підпорядковані меті реалізувати лінгвістичну й комунікативно-діяльнісну змістові лінії.

Винятково важливим для суспільства сьогодні є також духовний розвиток особистості, яка вміє не тільки швидко видобувати інформацію, приймати належні рішення у будь-якій сфері діяльності, а й володіє такими особистісними якостями, як порядність, чесність, справедливість, відповідальність, оптимізм, тактовність тощо. Тому вважали за необхідне добирати такий дидактичний матеріал, який би забезпечував формування внутрішнього світу. Зміст текстів забезпечує професійно-орієнтований характер мовлення майбутнього фахівця. Рекомендовані після кожної теми контрольні питання орієнтують студентів на глибоке засвоєння теоретичного матеріалу, усвідомлення взаємозв'язків мовностилістичних явищ, дають можливість зрозуміти сутність певної наукової проблеми. Визначені ключові поняття теми допомагають сконцентрувати увагу на тлумаченні лінгвостилістичних понять у науковій літературі, а також зрозуміти природу й сутність виражальних засобів рідної мови, їх роль у мовленнєвій діяльності особистості; осмислити роль набутих знань у майбутній фаховій діяльності.

Курс розроблений для студентів юридичних спеціальностей з метою допомогти усвідомити, що ціннісні орієнтації, професійні знання, комунікативні можливості особистості віддзеркалює культура усного й писемного мовлення. Тому опанування фахівцем культури мови й мовлення, стилістичного багатства української мови – головний чинник ефективної професійної й особистісної комунікативної діяльності.

Список літератури

1. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення : навч. посіб. / Дорошенко С. І. – Х. : ОВС, 2002. – 144 с.
2. Куварова О. К. Роль культури мовлення у формуванні мовної особистості / Куварова О. К. // Культура професійного мовлення : матеріали регіон. наук.-метод. конф. – Д. : Пороги, 2006.
3. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Мацько Л. І., Кравець Л. В. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 359 с.

Одержано 25.09.2010

УДК 316.6

Ірина Ігорівна Ковальова

Кандидат історичних наук, доцент кафедри психології та соціології Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. А. Дідоренка

Ольга Валентинівна Тимченко

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціології Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. А. Дідоренка

МЕХАНІЗМИ КОНСТРУКТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ

Спілкування – складний багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, що породжується потребами у спільній діяльності і включає обмін інформацією, сприйняття й розуміння іншої людини, вироблення єдиної стратегії взаємодії; взаємодія суб'єктів, спрямована на зміни у стані, поведінці та особистісно-сміслових особливостях партнера. Спілкування у правоохоронній сфері є тим важливим елементом діяльності, який супроводжує усі напрямки професіограми працівника ОВС (пошуковий, засвідчувальний, реконструктивний, організаційний, соціальний).

Спілкування не можна вважати процесом суто інформаційним, який, наприклад, має місце при взаємодії людини з машиною (комунікатор – реципієнт). Комунікація між людьми – це, насамперед, процес взаємної активності: інформація не тільки передається, а й формується, уточнюється, трансформується. Крім того, безпосередній контакт передбачає перцептивну складову, яка супроводжується емоційним забарвленням. Отже, дуже важливим під час спілкування є те, що люди розуміють й адекватно сприймають один одного, довіряють й прихильно ставляться до партнера по спілкуванню.

Проте службова діяльність правоохоронця протікає в складній сфері «людина – людина», в якій не вдається уникнути конфліктів й протиріч. Конфліктогенність є елементом усіх напрямів діяльності правоохоронних органів, накладаючи на них свій негативний відбиток, тому їх треба вчитися уникати, попереджати, а у випадку виникнення – проводити ретельний аналіз конфліктних ситуацій, знаходити адекватні шляхи вирішення, відпрацьовувати відповідний стиль поведінки у схожих обставинах.

Конфліктологічна практика вказує на те, що не усі конфлікти можна попередити, тому найважливішими заходами є навчання конструктивним способам виходу із конфлікту та психотехнологіям їх вирішення. Конструктивне розв'язання таких ситуацій можливе лише в процесі ефективного спілкування конфліктуючих сторін. Перебування працівника міліції у негативному емоційному стані, у стані напруги, роздратування чи гніву часто не дозволяє йому контролювати свої переживання та поведінку, і навіть просто почути свого співрозмовника (або опонента).

Під технологіями конструктивного спілкування розуміють такі методи, прийоми і засоби, які в повній мірі забезпечують взаємопорозуміння та емпатію партнерів зі спілкування та можливих учасників конфліктів [1, с. 26].

Існує багато психологічних механізмів розуміння людини людиною, володіння якими допоможе у будь-якій проблемній чи конфліктній ситуації. Хотілося б зазначити наступні:

1. *Атрибуція* – спроба пояснити поведінку іншої людини шляхом приписування їй тих або інших мотивів з позицій власного життєвого досвіду та здорового глузду. Звичайно ж атрибутивний механізм може бути помилковим (життєвий досвід, система цінностей й спрямованість взагалі у різних людей можуть дуже різнитися), але він свідчить про потребу зробити крок назустріч й порозумітися у складній чи конфліктній ситуації.

2. *Децентрація* – це психологічна здатність відкинути власний досвід, відійти від свого «Я» й наблизитись до «Я» іншої людини. Вона можлива й необхідна у тих випадках, коли об'єктивної інформації достатньо і немає принципової необхідності апелювати до суб'єктивного досвіду. Люди зі зниженою здатністю до децентрації – егоцентрики – більш конфліктні; їм складно зрозуміти іншу (протилежну) позицію, а, тим більше, прийняти її та поступитися.

3. *Емпатія* – здатність зрозуміти іншу людину без слів, на чуттєвому рівні, завдяки проникненню в її внутрішній світ. Людину не можна повністю зрозуміти тільки на рівні раціонального, бо вона сама себе не завжди розуміє. Багато чого взагалі не можна пояснити словами, але ми несемо в собі безліч невербальної інформації, яка може бути більш промовиста й виразна, ніж слова. Висока емпатійність – перевага сучасної людини й працівника міліції у першу чергу. Бездушність, байдужість, холодність, жорсткість – ознаки професійної деформації й конфліктогенності особистості. Така людина не може повністю відчувати ситуацію, відгукнутися на почуття іншої, зрозуміти її. Низька емпатійність веде до помилок у стосунках з людьми. Виходячи тільки з власних переживань та спонукань, неможливо будувати конструктивні стосунки з іншими людьми.

Важливим елементом конструктивного спілкування є елементарні правила поведінки та додержання етичних норм:

- бажано концентрувати увагу та протилежній стороні, на змісті її повідомлення;
- необхідно уточнювати, чи правильно ви зрозуміли як загальний зміст інформації, так і її окремі складові й деталі;
- надавати іншій стороні у перефразованій формі зміст прийнятої інформації;

- під час спілкування не перебивати того, хто говорить;
- добиватися щоб вас почули та зрозуміли; для цього зберігати послідовність надання та отримання інформації;
- підтримувати атмосферу довіри, взаємної поваги, проявляти емпатію до іншої сторони;
- використовувати невербальні засоби комунікації, візуальну міміку.

Це дозволить уникнути конфлікту або швидко його розв'язати.

Список літератури

1. Анцупов А. Я. Конфликтология : учеб. для вузов / Анцупов А. Я., Шипилов А. Й. – М. : Юнити, 1999. – 551 с.

Одержано 10.10.2010

УДК 316.6

Тетяна Борисівна Лебедева

Кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Академії внутрішніх військ МВС України,

Алла Володимирівна Рябова

Старший викладач кафедри іноземних мов Академії внутрішніх військ МВС України

СЛЕНГ ЯК ПРИЧИНА КОМУНІКАТИВНИХ ТРУДНОЩІВ ПРИ ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Нове соціальне замовлення суспільства сьогодні полягає у тому, щоб навчити курсантів іноземної мови як засобу міжкультурної комунікації, підготувати їх до толерантного сприйняття виявів чужої культури, до розуміння умовностей національних стереотипів.

Кожна конкретна мова ґрунтується на своїй особливій моделі світу і членує світ по-своєму, має свій специфічний засіб концептуалізації, а відповідно, і мовної репрезентації. Специфічні риси семантики мовних одиниць будь-якої мови обумовлені елементами оточуючого носіїв мови світу, на яких вони акцентують свою увагу, їх світосприйняттям та світоуявленнями. Зі зміною концептуальної моделі світу відповідно змінюється і мовна картина світу. Розглядаючи систему цінностей сучасного англomовного суспільства, можна констатувати, що при передачі автомобільної концептосфери сленг перестає належати до лексики обмеженого вжитку, хоча і має неофіційний характер та емоційну забарвленість.

Жаргонізми охоплюють різні кола понять, що стосуються як професіоналів, так і аматорів, пов'язаних з автомобільною концептосферою, а саме: найменування транспортних засобів, назви автомобілів, характеристики якості транспортних засобів, деталі автомобілів, характеристику роботи транспортного засобу, дії водіїв під час дорожнього руху, дороги та їх маркування, порушення правил дорожнього руху тощо.

Слід зазначити, що лексичні засоби етико-стилістичної заниженості зазвичай мають оцінково-зневажливе вживання та загальну негативну експресію, однак якісно відмінну від непристойної: слова не сприймаються як вульгарні, а надають мові колорит фамільярності, хоча існують випадки, коли багато залежить від сфери вживання конкретного слова, що ускладнене соціальними значеннями, емоційним та стилістичним забарвленням, контекстом.

Сленгові новоутворення можуть бути стилістично нейтральні та стилістично знижені. Саме на цих поняттях ґрунтується взаємозв'язок між культурою мовлення та сленговою лексикою. Проте за рахунок характерної для мовлення семантичної надмірності в багатьох випадках створюється експресивне забарвлення найменування. Як правило сленгізми є експресивними синонімами літературних одиниць.

Специфіку оціночної семантики субстандартної лексики складає більшою мірою негативна спрямованість. Більшість сленгізмів має пейоративну емоційну оцінку та пейоративну експресію: *bird dog* – a speed detector on road, *blood wagon*, *meat wagon* – an ambulance, *bone* – a model A Ford, *clunker* – an old car, *Evil Kenivel* – a policeman riding a motorcycle, *greasy monkey* – a mechanic, *murdercycle* – a motorcycle, *pileup* – an accident in which many cars are involved, *rattle trap* – an old car that rattles while driving, *too many eggs in the basket* – an overloaded car. Порівняйте:

«My car broke down again. What a *lemon!*» – What an *unreliable car!*

«I got tired of *sitting in the rocking chair* all the time». – I got tired of *driving between several large trucks* all the time.

Лексичні одиниці спеціального сленгу передають і такі відтінки суб'єктивно-оціночного забарвлення, як насмішкувато-іронічний, пародійний. Порівняйте:

«She hates to drive in the *granny lane*». – She hates to drive in the *section of road with strict speed limits*.

«There are too many *cash registers* on that road for me». – There are too many *toll booths* on that road for me.

Сленг, яким користуються автомобілісти, не обмежений ніякими рамками: ні віковими, ні просторовими, ні соціальними. Він цікавий саме тим, що об'єднує самих різних людей. «Автомобільний» сленг надає можливість визначити, чи розбирається людина у автомобілях та інших транспортних засобах. Якщо людина вживає цей сленг, це означає, що вона «своя» і до неї виникає відповідне відношення. Професіоналізми в розширеному чи переносному значенні поступово проникають у мову непрофесіоналів і через мову автомобільних фанів набувають широкого вживання на території англomовних країн, не втрачаючи свого статусу як сленгізми.

Це необхідно враховувати при професійно орієнтованому викладанні англійської мови у вищих навчальних закладах МВС, діяльність випускників яких пов'язана з автомобільною концептосферою і саме на заняттях з англійської мови за професійним спрямуванням і треба усувати можливі комунікативні та перекладацькі труднощі при роботі з відповідними матеріалом, формувати

професійно орієнтовану комунікативну компетенцію, розглядаючи на заняттях можливість передачі професійної інформації не тільки за рахунок термінологічної лексики, а і за рахунок зниженої лексики. Введення та розгляд сленгу можливі як під час роботи над фаховими текстами, так і у рольових іграх. Рольове спілкування дає змогу до певної міри ліквідувати суперечності, які зазвичай виникають між теоретичними знаннями й відсутністю досвіду їх реалізації у практичній діяльності і має великі можливості для подальшого вдосконалення навчального процесу вивчення іноземних мов шляхом формування у тих, хто навчається, комплексу мовленнєво-поведінкових моделей професійної комунікації, що, за нашою думкою, є по суті формуванням навичок професійно-комунікативної поведінки, характерної для носіїв мови під час спілкування у стандартних професійних ситуаціях.

Перспективним, на наш погляд, є подальше дослідження сленгізмів, які вербалізують автомобільну концептосферу у сучасній англійській мові, з метою розробки детальнішої методики опису значень, укладання спеціальних словників та навчальних матеріалів для проведення занять з англійської мови професійного спрямування.

Одержано 14.10.2010

УДК 316.628

Ірина Олексіївна Лисичкіна

Кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри філології, перекладу та мовної комунікації Академії внутрішніх військ МВС України

СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ «БАЖАНОГО ІМІДЖУ» ПРАВООХОРОНЦІВ (КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ)

Наразі дослідження різних аспектів формування іміджу набувають актуальності і популярності, оскільки поняття «імідж» увійшло в усі сфери життя людини. Мета іміджевого впливу – «бажаний імідж» – не має відповідати реальному стану організації [1, с. 24]. Необхідно використовувати потенціал іміджу для розкриття можливостей організації, причому імідж здатний не лише вирішувати конкретні завдання, а й бути способом самовираження, тобто є можливістю представити суспільству свої найкращі характеристики, що зазвичай відбувається шляхом комунікації.

Мета цього дослідження полягає в окресленні стратегій спілкування правоохоронців в аспекті формування «бажаного іміджу» правоохоронних структур.

В основі змісту іміджу правоохоронців лежить Я-концепція суб'єкта-прообразу іміджу [1, с. 25], яка постає першим етапом формування іміджу. На цьому етапі важливим є розуміння власного «реального Я», «ідеального Я» та ставлення інших до себе. Це дозволить сформувати ідеальний образ себе для інших, що є ідеальною моделлю майбутнього іміджу. «Бажаний імідж» є компромісом, мінімізацією протиріч між елементами Я-концепції («реальним» й «ідеальним» Я) та між Я-концепцією та ставленням інших до суб'єкта-

прообразу іміджу. Наступним етапом визначають вибір іміджеформувальних символів [1, с. 27], які максимально адекватно виражають ідеальний образ себе для інших. Основу фінальної стадії формування іміджу становить діяльність суб'єкта-прообразу щодо коригування власного іміджу шляхом вирішення протиріч. Професійна діяльність, спрямована на формування іміджу, є компонентом будь-якої професійної діяльності, пов'язаної з інтерсуб'єктною взаємодією, особливо це стосується правоохоронців, які працюють з пересічними громадянами.

Встановлення контакту з пересічними громадянами має відбуватися за допомогою комунікативних стратегій ввічливості, співробітництва, які реалізуються мовними формулами етикету у зверненні до громадян. Важливим аспектом постає пошук теми спілкування із пересічними громадянами, яка б сприяла встановленню контакту. Уміння досягти ілюквативних цілей спілкування зумовлено вибором комунікативної тактики у відповідності до психологічного портрету партнера по спілкуванню та правильним вибором із альтернативних стратегій: домінування чи кооперації або конвенції.

Під час з'ясування комунікативних стратегій формування позитивного іміджу внутрішніх військ як правоохоронної структури, нами встановлена залежність іміджу внутрішніх військ від особливостей процесу комунікації суб'єктів діяльності з населенням та ЗМІ. Добір комунікативних стратегій спілкування правоохоронців зі ЗМІ зумовлюється низкою чинників, серед яких розуміння, що те, що трапилося, неможливо змінити та необхідність створення «правильного» (бажаного) висвітлення події. В екстремальній ситуації ЗМІ можуть або допомогти, або завадити. Основною стратегією спілкування правоохоронців з мас-медіа в екстремальних ситуаціях є швидке переобтяження ЗМІ інформацією, оскільки надання великого обсягу інформації в найкоротші терміни запобігає виникненню чуток. Успішній реалізації зазначеної стратегії сприяють певні тактики, серед яких прозорість інформації, перекручення інформації, підкреслення певних інформаційних квантів.

Таким чином, комунікативна поведінка правоохоронців є невід'ємним компонентом формування бажаного іміджу правоохоронців й правоохоронних структур. Подальші розвідки з обраної проблематики дозволять розробити алгоритм коригування комунікативної поведінки правоохоронців, що наразі є актуальним в українському суспільстві.

Список літератури

1. Калюжный А. А. Социально-психологические основы имиджа учителя : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра психол. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология» / А. А. Калюжный. – Ярославль, 2006. – 51 с.

Одержано 16.10.2010

УДК 316.454.2

Оксана Володимирівна Платковська

Кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри прикладної психології навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ КОЛЕКТИВУ КУРСАНТІВ

Проблемі формування колективу в ОВС в усі часи приділялась підвищена увага, зокрема актуальним останнім часом є питання удосконалення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі. Така увага обумовлена тим, що колектив має великий вплив на формування особистості, саме в колективі людина проводить більшу частину доби, що сприяє формуванню певних звичок та розподілу відповідних соціальних ролей. Якісний підбір співробітників та керівної ланки є чи не головною складовою плідної співпраці, від ступеня «спрацьованості» працівників, від того на скільки працівник може розраховувати на підтримку колеги в скрутну годину, залежить ефективність виконання поставлених завдань.

Соціально-психологічний клімат колективу, є показником рівня його соціального розвитку та психологічних резервів, здатності до більш повної реалізації в стресових ситуаціях. Соціально-психологічний клімат формується і виявляється в процесі спілкування та взаємодії, в процесі реалізації групових потреб, під час яких виникають і вирішуються міжособистісні та групові конфлікти. При цьому набувають виразності характерні приховані змістовні ситуації взаємодії між людьми, змагання чи таємне суперництво, товариська згуртованість або кругова порука, грубий тиск на особистість чи свідомо дисципліна [1, с. 224].

Вивчення соціально-психологічного клімату курсантських та студентських груп становить практичний інтерес при вивченні ефективності спільної діяльності, яка багато в чому залежить від оптимальної реалізації особистісних та групових можливостей. Сприятлива атмосфера в навчальній групі не лише продуктивно впливає на результати, а й перетворює людину, виявляє її нові можливості та потенціал. У зв'язку з цим виникає необхідність в регулюванні стилю міжособистісних взаємовідносин та соціально-психологічного клімату курсантів.

Л. І. Уманський вважав, що на стан соціально-психологічного клімату впливає ряд складових [2, с. 36]:

- 1) тип організації, тобто є вона державною чи комерційною структурою, закритою або відкритою організацією, учбовим, навчальним чи виробничим колективом;
- 2) образ життя (сільський, місцевий), якість життя членів організації;
- 3) соціальні умови (соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-культурні та екологічні).

Особливості формування та взаємодії колективу курсантів має свої риси та відмінності. Окрім загальних особливостей, якими відрізняються студентські

колективи - різний минулий образ життя студентів, співіснування в групах не лише жителів міст та сіл, що мають різну навчальну підготовку, звички, різне матеріальне становище, але часто це діти з різних областей України, тому мають певні мовні та культурні особливості.

До специфічних рис, якими відрізняються курсантські групи, можна віднести: перебування на «казарменому» режимі, строге лімітування вільного часу, жорсткий розклад доби, перебування разом та здійснення сумісної діяльності протягом тривалого часу, розподіл впливу серед членів колективу, призначення командирів наказом керівництва, а не самовибором, складні ситуації стикання формальних лідерів з неформальними та інше. Все це в свою чергу впливає і на психоемоційний стан колективу, відношення до його членів та керівної ланки.

В свою чергу такі особливості не можуть не впливати на особистість курсанта. Так, на основі проведеного нами дослідження, за допомогою тесту відносин Є. Ф. Бажина і А. М. Еткінда нами було виявлено ряд відмінностей емоційного відношення в колективі. Нами було запропоновано 5 найбільш часто використовуваних понять при визначенні колективу та соціально-психологічного клімату. Це поняття: «Колектив», «Староста», «Конфлікт», «Компроміс», «Підтримка колективу». За результатами дослідження ми можемо робити наступні висновки.

При визначенні поняття «Колектив» та «Староста» курсанти найчастіше вибирають зелений колір. Такий вибір говорить про деякий опір курсантів вимогам і нормам колективу, відображає прагнення до збереження своєї позиції в колективі, потреби у визнанні і бажанні самоствердитися незважаючи на можливе опору з боку одногрупників.

Кольором, який найчастіше вибирається в студентському колективі для визначення поняття «Староста», є синій. Такий вибір свідчить про загальну задоволеність відносинами зі старостою. Студенти відмічають, що перебувають в рівноваженому, гармонійному стані, не відчують напруги у спілкуванні зі старостою, відзначають, що знаходяться в безпеці.

Поняття «Конфлікт» асоціюється у представниками обох груп з чорним кольором. Тобто відмічається заперечення конфліктів в колективах.

На поняття «Компроміс» представники обох груп вибрали жовтий колір. Обраний респондентами жовтий колір, свідчить про вибір компромісу як одного з форм подолання конфлікту.

Для визначення поняття «Підтримка колективу», курсанти віддали перевагу фіолетовому (40 %), а студенти зеленому (35 %) кольору.

Вибір фіолетового кольору студентами свідчить про суперечливі почуття, які викликає в опитаних питання про підтримку колективу. Суміш червоного - як свідчення непокори - і синього - як прояв самовідданості. У комплексі висловлює ідентифікацію з групою та бажання студентів надавати допомогу у разі потреби.

Вибір курсантами зеленого кольору на поняття «Підтримка колективу», говорить про достатню напруженість між членами колективу. Такий вибір кольорової асоціації говорить про прагнення до відстоювання своїх принципів і

до необхідності захисту своїх індивідуальних границь. Відображає потребу курсантів у визнанні і бажанні самоствердитися, вибираючи як одну з форм прояву опір.

Для визначення рівня соціально-психологічного клімату в колективі на емоційному рівні, нами була використана методика «Оцінка психологічного клімату в колективі» Л. М. Лутошкина. Дана методика спрямована на діагностику рівня сформованості групи як колективу. Відображає сформовані в колективі взаємини, характер ділового співробітництва, ставлення до значущих явищ життя.

Проаналізувавши отримані дані в цілому, ми можемо говорити, що як представники студентських, так і курсантських груп говорять про переважну доброзичливість у взаєминах, взаємну симпатію. Обидві групи респондентів відмічають, що критика існує, проте вона має досить м'яку форму і носять добрий характер. Внутрішньогрупові угруповання існують, але між ними існує взаємна повага.

Значимі відмінності виявлені в особливості сприйняття колективами опитуваних груп нових членів. Так, отримані результати свідчать, що колектив студентів більш співчутливо і доброзичливо ставиться до нових членів, намагається допомогти їм освоїться. Тобто студентський колектив більш відкритий новим соціальним контактам, ніж курсанти, готовий надати підтримку і допомогу.

Колектив курсантів носить більш закритий характер, більш насторожено відноситься до чужаків, однак всередині групи їх відносини відрізняються більшою активністю.

Провівши дослідження з вивчення особливостей формування соціально-психологічного клімату в колективі курсантських та студентських груп, можна говорити про те, що колектив студентів більш співчутливо і доброзичливо ставиться до нових членів, намагається допомогти їм освоїться, а колектив курсантів більш активний і повний енергії. Однак можемо стверджувати, що в курсантському колективі існує певна напруженість у курсантів по відношенню до старости, що може бути зумовлена деякою конкуренцією, бо старосту не обирають а призначає керівництво. Також існує певне прагнення до захисту своїх границь в колективі.

Список літератури

1. Аникеева Н. П. Психологический климат в коллективе / Н. П. Аникеева. - М. : Просвещение, 1989. – 224 с.
2. Уманский Л. И. Социально-психологический климат коллектива / Л. И. Уманский. - М. : Наука, 1979. - С. 36-48, 331-335.

Одержано 25.09.2010

УДК 316.472

Валерия Владимировна Вольф

Преподаватель кафедры общей и прикладной психологии и педагогики учебно-научного института права и массовых коммуникаций ХНУВД

ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Одним из характерных свойств человека является потребность в общении и взаимодействии с другими людьми. Общение - это установление и развитие контактов между людьми, порождаемые их потребностью в совместной деятельности. Оно включает в себя следующие аспекты:

- обмен информацией между субъектами деятельности, сотрудниками в группах и организациях, а также между коллективами;
- выработку совместной стратегии деятельности;
- восприятие и понимание людьми друг друга в процессе совместной деятельности.

В процессе общения выделяют несколько основных функций: информативную, интерактивную и перцептивную.

Информативно-коммуникативная функция общения проявляется прежде всего в обмене информацией. Таким образом, люди передают друг другу различные сведения, приказы, делятся своими идеями, планами. В отличие от технических систем, в системах «человек-человек» информация не только передается, но и претерпевает количественные и качественные преобразования, принимается и интерпретируется разными людьми по-разному, в соответствии с их мотивацией, опытом, уровнем интеллектуального развития [2, с. 28].

При этом:

- происходит оценка получаемой информации, так как она всегда приобретает определенную личную значимость и смысл;
- в процессе общения партнеры стремятся повлиять друг на друга, то есть, обмен информацией всегда предполагает воздействие на поведение партнера. Эффективность коммуникации зачастую определяется именно тем, насколько удалось такое воздействие, а это означает возможность изменения самого типа отношений между участниками коммуникаций;
- успешность информационно-коммуникативного общения обеспечивается наличием «тезауруса», обозначающего общую систему значений, принимаемых всеми участниками общения. Однако, даже зная значение слов, люди могут понимать их по-разному в силу своих возрастных, профессиональных, политических, нравственных особенностей. Поэтому, субъекты должны обладать не только идентичными лексическими системами, но и одинаковым пониманием ситуации общения. Несоблюдение этих условий часто приводит к межличностным конфликтам, конфликтным отношениям личности и общества;
- в условиях общения могут возникать специфические коммуникативные барьеры, которые носят социальный или личностный характер. Такие барьеры могут быть следствием отсутствия общего языка и общего понимания ситуа-

ции, а также социальных, политических, религиозных и других различий, которые могут порождать совершенно различную интерпретацию одних и тех же событий [1, с. 37]. Однако, процесс коммуникации может осуществляться и при этих барьерах. Даже военные противники (или, например, сотрудники правоохранительных органов и группа террористов) могут вступать в переговоры, однако вся ситуация коммуникации при этом значительно осложняется. Коммуникативные барьеры могут иметь и иной, чисто психологический характер. Они могут возникать либо в силу индивидуальных особенностей партнеров (например, чрезмерной застенчивости, скрытности, некоммуникабельности и т. д.), либо из-за сложившихся между партнерами неприязненных отношений. В этом случае особенно наглядно выступает связь, существующая между общением и личностным отношением.

Передача информации (деловой, управленческой, личной) осуществляется посредством системы знаков. В межличностном общении, в соответствии с видом используемых знаков, имеет место вербальная и невербальная коммуникация. Интерактивная функция общения связана с организацией взаимодействия людей (интеракцией). Эта функция общения имеет свою специфику. В условиях групповой деятельности ее участникам важно не только обмениваться информацией, но и организовывать взаимодействие, в которое каждый вносит свой особый вклад. При этом могут складываться различные типы взаимодействия. Один из них - кооперация - совместная деятельность на основе взаимопомощи людей, их сотрудничество.

К другому типу относится конкуренция, которая в той или иной мере осложняет совместную деятельность. В условиях конкуренции повышается вероятность конфликтных ситуаций [3].

Перцептивная функция общения. Процесс общения включает в себя формирование субъектом общения образа другого человека - партнера. Прежде всего здесь происходит не только восприятие образа, но также понимание, познание другого человека. Поэтому перцептивная функция общения всегда включает в себя ряд когнитивных процессов: мыслительные операции, память, эмоции. Стремясь понять другого человека, субъект общения стремится составить представление о его мыслях, намерениях, способностях, переживаниях, а также о тех отношениях, которые связывают их как партнеров. Взаимопонимание людей в процессе общения осуществляется за счет психологических механизмов. Осознание себя через другого человека включает два процесса: идентификацию и рефлексю. Первым приемом люди пользуются когда предположения о внутреннем состоянии партнера по общению строятся на попытке поставить себя на его место. Второй процесс, рефлексия, представляет собой процесс взаимовосприятия и построения стратегий поведения, исходя из понимания того, как каждый из партнеров воспринимается другим. Успех интерпретации поведения другого человека строится на основе знания причин этого поведения, а в условиях дефицита информации срабатывает механизм приписывания. Он осуществляется либо на основе сходства поведения воспринимаемого лица с каким-то ранее известным опытом субъекта восприятия, либо на основе анализа собственных мотивов, предполагаемых в аналогичной ситуации [5]. Влияет также

предшествующая оценка индивида или группы на восприятие действий. Так, у «хороших людей» все их действия оцениваются как положительные. Роль установки в восприятии людьми друг друга особенно значительна при формировании первого впечатления о незнакомом человеке. Специфические эффекты межличностного восприятия обуславливают те случаи, когда различные участники судебного разбирательства, к примеру, следователь, судья, прокурор по-разному оценивают личность обвиняемого и зачастую вступают в конфликты в процессе принятия решений. К суду обычно обращаются конфликтующие стороны, и каждая из них старается доказать свою правоту, прибегая при этом к различным эмоционально речевым приемам. Суд должен быть беспристрастен к эмоциональным проявлениям сторон, уметь распознать камуфляж, самомаскировку, выявлять истинные нравственные позиции и мотивации участников процесса. Вместе с тем, суд должен предвидеть и учитывать те специфические особенности поведения, которые могут проявлять допрашиваемые в условиях коллективного разбирательства дела. Особую тактичность и профессионализм необходимо проявлять в общении с несовершеннолетними. При таком допросе, необходимо присутствие кого-то из родителей, психолога, ограждение детей от подсказок и запугиваний. Повышенную напряженность в самочувствии допрашиваемых может оказать перекрестный допрос, позволяющий разобраться в сути проблемы, но вместе с тем, в этих условиях обвиняемые и свидетели испытывают зачастую чрезвычайное психологическое давление, под влиянием которого у них проявляется ретроактивное торможение - забывание прошлых событий под влиянием сильно действующих актуальных воздействий. При этом может возникать растерянность, непреднамеренное изменение показаний. В таком случае, работникам правоохранительных органов следует учесть специфику проведения процесса и формулировать вопросы так, чтобы они относились непосредственно к делу, не носили провокационный характер [4]. Еще учитывается содержание поставленных вопросов, они должны формулироваться с учетом уровня интеллектуального развития собеседника, его уровня владения языком и т. д. Речь должна быть понятна и доступна пониманию всех присутствующих. Удерживая внимание собеседника, можно использовать такие приемы как: краткость, быстрый темп речи, краткие освежающие отступления. Краткость достигается удалением из речи всего несущественного, слов должно быть не много, а мыслей и чувств достаточно. По мнению английского юриста Р. Гарриса: «Люди не столько слушают речь, сколько видят и чувствуют ее» Психологические закономерности коммуникативных отношений в деятельности, к примеру суда, имеют место и на заключительной стадии, при вынесении приговора, поскольку этот процесс имеет коллективный характер. Большую роль в этом играет профессиональный опыт членов коллегии, присущая им культура тактичного высказывания своего мнения. Важны также, характерологические черты, такие как, умение сохранять устойчивую, независимую позицию, но и проявление конформизма, под коллективным влиянием. Немаловажную роль играет еще и такой специфический фактор, как психологическая установка, установка относится к уровню неосознанной мотивации и часто предшествует формированию убеждений. На уровне установки наблюдается стихийный и не-

произвольный конформизм, на уровне убеждения наблюдается сознательный конформизм, когда деятельность уже ориентирована не на поиск истины, а на давление свыше и на общественное мнение. С подобными проявлениями конформизма связано появление и профессиональной деформации. Профессиональная деформация сотрудников ОВД детерминирована многими факторами - объективными и субъективными. К объективным относят: содержание профессиональной деятельности и общения; условия выполнения профессиональных обязанностей; факторы, связанные с социальной макросредой, как то социально-экономические условия жизнедеятельности, повышенная юридическая регламентация труда, многосторонний социальный контроль со стороны государственных и общественных органов, частный конфликтный характер взаимодействий работника с гражданами. К объективно-субъективным факторам относятся: система и организация профессиональной деятельности, качество и стиль управления. Служба в ОВД относится к тем видам профессионального труда, условия и характер которых могут оказать травмирующее воздействие на психику - психическая напряженность труда, возможность получения физической травмы или гибели, большая ответственность. Работники ОВД, выполняя свои профессиональные обязанности, работают с людьми, имеющими уродливое моральное и правовое сознание, кроме того, сама деятельность связана с большим количеством нестандартных ситуаций, в которых стереотипные, привычные действия не будут эффективными. Само содержание профессиональной деятельности, создает, своего рода, «прокрустово ложе», деформирующее профессионала и, как один из симптомов деформации, это изменение коммуникативных способностей в сторону специфического эмоционального огрубения личности, проявления холодности к страданиям других, появление жаргона [5, с. 87].

Список литературы

1. Бандурка О. М. Теорія та методи роботи з персоналом в органах внутрішніх справ : підручник. / Бандурка О. М., Соболев В. О. – - Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 480 с.
2. Бандурка А. М. Юридическая психология : учебник / Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская О. В. ; Нац. ун-т внутр. дел. – Х., 2002. – 639 с.
3. Куличенко В. В. Профессиональная деформация сотрудников уголовного розыска: сущность и пути профилактики / Куличенко В. В., Столбовой В. П. - К. : КВШ МВД СССР, 1990. – 196 с.
4. Медведев В.С. Професійна деформація співробітників пенітенціарних установ. – К. : Київський інститут внутрішніх справ, 1996. - 185 с.
5. Роша А.Н. Профессиональная ориентация и профессиональный отбор в ОВД: учеб. пособие. – М. : Академия МВД СССР, 1989. – 76 с.

Одержано 10.10.2010

УДК 316.613.4

Анастасія Анатоліївна Семенихіна

Психолог Харківської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 31

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ПРОФЕСІЙНА ВЛАСТИВІСТЬ СПІВРОБІТНИКІВ ОВС

Психологічний чинники ефективності діяльності вивчалися психологією праці, яка бурхливо розвивалася в 60-ті рр. минулого століття. Дослідники вивчали професії, розробляли методи оптимізації трудової діяльності. Ретельний і глибокий опис професійної діяльності з точки зору психологічних позицій, поза сумнівом, виявляв місце індивідуальних і типологічних психологічних особливостей в результатах діяльності. Такі відомі дослідники, як Б. Ф. Ломів (розробив загальну психологію праці), Б. М. Теплов, (розробив концепцію практичного мислення), В. В. Чебишева (досліджувала особливості мислення в діяльності робітника), Д. Н. Завалішина і В. Н. Пушкіна (займалися дослідженнями оперативного мислення) і ін. проводили аналіз психологічного чинника в процесі праці, зокрема виробництва [2, с. 35]. Проте за рамками досліджень залишалися такі поняття як «інтуїтивне пізнання», «емоційна інформація», «емоційний інтелект».

Сутність поняття «емоційний інтелект» розкриває декілька концепцій зарубіжних авторів. Зарубіжні дослідники вивчали взаємозв'язок емоційного інтелекту і ефективності діяльності фахівців системи «людина-людина» (Гоулмен, Бар-он, Селовей). Певною передумовою виникнення досліджень емоційного інтелекту стало поняття «Ситуативного мислення», яке розглядав Анрі Валлон. А. Валлон розглядав його в межах психології ситуацій: середовище стає усе більш складним і мінливим, і на прийняття рішень впливає не лише психологічна складова, але і ситуативна. При цьому, важливим є саме можливість суб'єкта знаходити правильні рішення в різних швидко змінних ситуаціях. «Інтелект, який проявляє себе без формул і лише знаходить рішення, відповідне кожній ситуації, часто називається практичним інтелектом», — констатує вчений поширену думку, згідно якої практичний інтелект протиставляють інтелекту пізнавальному, вербальному, дискурсивному, свідомому [1, с. 112]. Проте Валлон бачить безліч зв'язків і пересічень між практичним і пізнавальним інтелектом, оскільки практичні проблеми можуть служити приводом для певних думок і засобом для формулювання знань. Практика - це мистецтво віртуозно використовувати теорію. На думку Ю. К. Корнілова, «ситуативний інтелект», як варіант концепції практичного інтелекту в розробці А. Валлона можна в деякому розумінні наблизити до поняттю інтуїції стосунків, якщо розглядати соціальне середовище як поле ситуацій [2, с. 78].

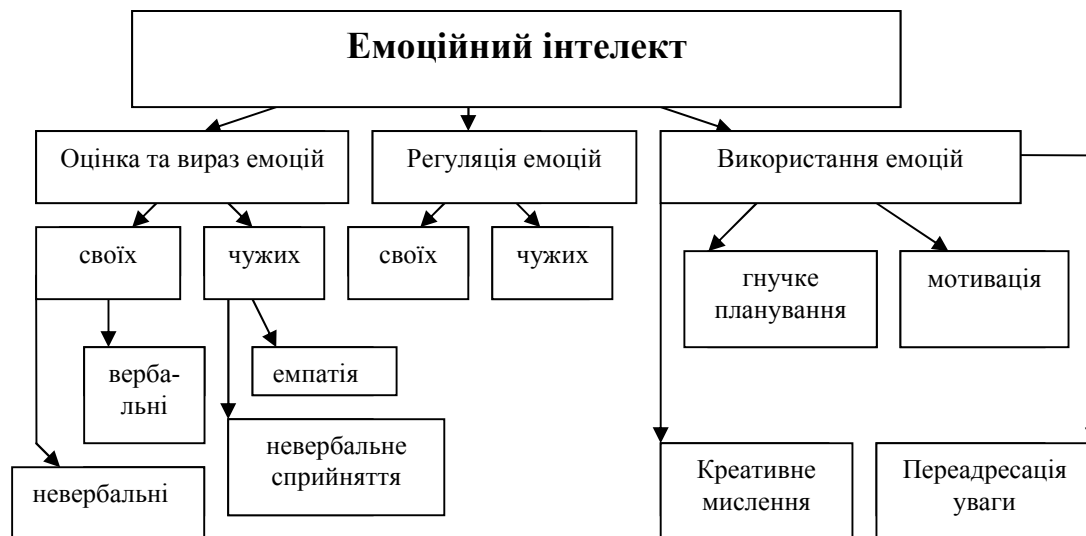
Безпосередньо термін «емоційний інтелект» вперше в психологію ввели Дж. Мейер і П. Селовей. Вчені визначили емоційний інтелект як здатність сприймати і виражати емоції, асимілювати емоції і думки, розуміти і пояснювати емоції, регулювати власні емоції і емоції інших. У 1990 р. вони розробили одну з перших і найбільш відому модель цього конструкту та почали розробку методики для дослідження емоційного інтелекту.

Змішані моделі емоційного інтелекту інтерпретують його як складне психічне утворення, яке має і когнітивну, і особову природу. В ці моделі включаються когнітивні, особистісні і мотиваційні риси. Всі моделі в цьому підході відрізняються лише набором включених особових характеристик.

В моделях здібностей емоційний інтелект визначається як набір здібностей, вимірюваних за допомогою тестів, які складаються із завдань з правильними і неправильними відповідями. Найбільш відомою такою методикою є MSCEIT, V.2.0, де виділяються чотири рівні емоційного інтелекту з секціями завдань на виявлення кожного з них [7].

Мейер і Селовеї вважають, що емоційний інтелект тісно пов'язаний з когнітивним інтелектом, оскільки постулювали єдність афекту і інтелекту, що відповідає вітчизняним традиціям. Вчені запропонували формальне визначення емоційного інтелекту як набору навичок щодо точної оцінки своїх і чужих емоцій, а також вираженню своїх емоцій, використанню емоцій і ефективному регулюванню своїх і чужих емоцій. Відповідно, було висловлено припущення, що емоційний інтелект складається з наступних трьох категорій адаптивних здібностей: оцінка і вираження емоцій; регулювання емоцій; використання емоцій в мисленні і діяльності.

На малюнку зображена перша схема теоретичної моделі емоційного інтелекту П. Селовеї и Дж. Мейера [7].

Слід відзначити практичну важливість емоційного інтелекту в управлінській діяльності. За А. С. Петровською, в класичній психології менеджменту підкреслюється необхідність емоційно-вольової регуляції управлінської діяльності. У літературі відмічений емоціогенний характер цього виду діяльності, викликаний стресогенністю, високою мірою відповідальності, інтенсивними міжособовими стосунками, що вимагає ефективної емоційно-вольової регуляції. Тому при описі професійно-важливих якостей керівника більшість авторів перераховують властивості, які включають емоційні компоненти: емоційна стриманість, емоційна врівноваженість, емпатія, експресивна сензитивність, дієвість (здатність повести за собою людей, активізувати їх діяльність, знайти найкращі засоби емоційно-вольових дій і правильно вибрати момент їх актива-

ції), комунікативні управлінські здібності (здібність керувати власними емоціями в спілкуванні) тощо. Тобто основні компоненти емоційного інтелекту в розрізненому вигляді присутні в різних класифікаціях професійно важливих якостях керівника [4, с. 8].

Можна відзначити, що емоціогенність діяльності співробітників ОВС не менша за еміціогенність діяльності керівників сфери бізнесу. Такі якості як стрессостійкість, здатність протистояти маніпуляції, емоційна стійкість, конфлітостійкість, екстрацептивна компетентність, комунікативна компетентність – необхідні співробітникам ОВС для успішної реалізації професійних завдань. Як відзначають І. Г. Дровникові та Е. Г. Гончарова в професійно важливих якостях співробітника ОВС присутні і такі як уміння орієнтуватися в обстановці в умовах дефіциту часу; уміння керувати собою; уміння погоджувати свої дії з діями інших осіб; пам'ять на зовнішність і поведінку людини; уміння робити виводи з суперечливої інформації і здійснювати прогноз; здатність враховувати індивідуальні особливості дітей і підлітків; здатність подавати педагогічну підтримку у навчанні, вихованні і особовому розвитку девіантних неповнолітніх, здатність розташовувати до себе людей і викликати у них довіру, комунікабельність, педагогічний такт, доброзичливість, уміння слухати, здатність уловлювати настрій співбесідників різного віку, уміння виявляти їх установки і чекання, здатність переконувати, емпатійність, вільне володіння вербальними і невербальними засобами спілкування та ін. [5, с. 52].

Необхідність розвитку у співробітників правоохоронних органів таких особових властивостей як спостережливість, уміння правильно інтерпретувати невербальну поведінку співбесідника, соціальна інтуїція розглядається такими дослідниками, як П. Екман [6, с. 15], В. А. Образцов, Н. Н. Богомолова [3, с. 21]. Дослідники аналізували діяльність успішних криміналістів, слідчих і визначали особистісні особливості, які визначали професійну майстерність, а саме психологічна прозорливість, комунікативна компетентність, розвинена інтуїція, висока саморегуляція. Багато з вказаних властивостей можна співвіднести з поняттям емоційного інтелекту.

Емоційний інтелект, як здатність розпізнавати свої і чужі емоції, управляти емоціями, прогнозувати поведінку співбесідника виходячи з інформації, яка передається емоційним каналом, здатність долати власні кризові емоційні стани, є важливою професійною властивістю співробітника ОВС.

Список літератури

1. Валлон А. От действия к мысли / А. Валлон. - М. : Мысль., 1966. - 237 с.
2. Корнилов Ю. К. Психология практического мышления : монография / Ю. К. Корнилов. - Ярославль, 2000. - 205 с.
3. Образцов В. А. Криминалистическая психология / Образцов В. А., Богомолова Н. Н. – М. : Юнити-Дана ; Закон и право, 2002. - 447 с.
4. Петровская А. С. Эмоциональный интеллект как детерминанта результативных параметров и процессуальных характеристик управленческой деятельности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.03 / Петровская А. С. - Ярославль, 2007 - 225 с.
5. Психологические аспекты профессиональной деятельности сотрудников органов внутренних дел: учеб. пособие / [Дровникова И. Г., Дудкина Е. И.]. – Воронеж : Изд-во ВОРОНЕЖ ; Ин-т МВД России, 2005, 137 с.

6. Экман П. Психология лжи / Пол Экман. – СПб. : Питер, 2007. – 268 с.

7. Сергиенко Е. А. Эмоциональный интеллект: русскоязычная адаптация теста Мэйера-Сэловея-Карузо (MSCEIT V2.0) [Электронный ресурс] / Сергиенко Е. А., Ветрова И. И. // Психологические исследования : электрон. науч. журн. - 2009. - № 6 (8). – Режим доступа: <http://psystudy.ru/index.php/num/2009n6-8/243-sergienko-vetrova8.html>.

Одержано 16.10.2010

УДК 316.454.52

Елена Сергеевна Сергиенко

Курсант 3 курса группы ИПТ-06-5 учебно-научного института психологии, менеджмента, социальных и информационных технологий ХНУВД

ОСОБЕННОСТИ ОБЩЕНИЯ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Непосредственная деятельность сотрудника заключается в общении с большим количеством людей: коллегами по работе, людьми, которые обращаются к нему за помощью, населением, правонарушителями.

При общении с людьми милиционер обязан:

- сохранять выдержку и достоинство, контролировать свое эмоциональное состояние, своим видом и действиями демонстрировать уверенность и спокойствие;

- отдавать распоряжения властно, кратко и ясно, исключая возможность ошибочного или двоякого их понимания гражданами, которых они касаются;

- объяснить правонарушителю, если позволяет обстановка, в тактичной и убедительной форме причину обращения к нему;

- давать разъяснения правонарушителю о неправомерности его действий без нравоучений, доброжелательно, убедительно и ясно, со ссылкой на соответствующие требования нормативных правовых актов;

- проявлять эмоционально-психологическую устойчивость при провоцировании правонарушителями конфликтной ситуации;

- не позволяя втянуть себя в конфликт, предпринимать все меры к его разрешению и пресечению;

- принимать все меры для установления психологического контакта с очевидцами и свидетелями, располагать их к себе, оставаясь в то же время принципиальным, решительным и авторитетно представляющим государственную власть;

- воздерживаться от жестких действий и резких высказываний в присутствии детей, людей преклонного возраста, стараясь не травмировать их психику.

При проведении опроса (допроса) сотруднику следует:

- разговаривать с правонарушителем (подозреваемым) в спокойной манере, уверенно и твердо, не оказывая психологического давления;

- найти соответствующий тон и нужные слова, чтобы снять эмоциональное напряжение, продемонстрировать подозреваемому и потерпевшему свою беспристрастность.

В речи милиционера неприемлемо употребление:

- грубых шуток и злой иронии;
- неуместных слов и речевых оборотов, в том числе иностранного происхождения;
- вульгаризмов, примитивизмов, слов - «паразитов»; высказываний, которые могут быть истолкованы как оскорбления в адрес определенных социальных или национальных групп;
- резких и циничных выражений оскорбительного характера, связанных с физическими недостатками человека.

В речи сотрудника исключается использование нецензурной брани, сквернословия и выражений, подчеркивающих негативное, презрительное отношение к людям.

Сотрудник, изучивший в оперативных целях уголовную лексику, не должен использовать жаргонизмы и другие элементы криминальной субкультуры в общении с коллегами и гражданами.

Милиционеру следует:

- начинать служебное общение с приветствия (приложив руку к головному убору, будучи в форменной одежде), воздерживаясь от рукопожатия;
- представиться, назвав свою должность, специальное звание, фамилию, кратко сообщить цель и причину обращения, по просьбе гражданина предъявить служебное удостоверение;
- излагать свои замечания и требования в корректной и убедительной форме;
- если требуется, спокойно, без раздражения повторить и разъяснить смысл сказанного;
- выслушивать объяснения или вопросы гражданина внимательно, не перебивая говорящего, проявляя доброжелательность и уважение к собеседнику;
- относиться почтительно к людям преклонного возраста, ветеранам, инвалидам, оказывать им необходимую помощь;
- быть предупредительным и внимательным к женщинам и детям.

При установлении личности гражданина или при проверке документов сотруднику надлежит:

- попросить в тактичной и вежливой форме предъявить требуемые документы;
- предложить владельцу документов самому извлечь из них посторонние предметы при их наличии;
- проверить документы быстро и внимательно, при необходимости более тщательной проверки объяснить гражданину ее причину, сроки и способы проведения;
- поблагодарить гражданина за сотрудничество с милицией по окончании проверки и возвращении документов.

При общении с гражданами сотрудник должен проявлять выдержку и быть готов:

- к неадекватному поведению с их стороны, в том числе проявлению агрессии и оказанию сопротивления;

- к оказанию им необходимой медицинской помощи;
- к отправке нуждающихся людей в лечебное учреждение.

Рекомендуется не принимать на свой счет обидных и несправедливых замечаний, неуместных острот, насмешек, высказанных на улицах и в общественных местах, не допускать втягивания в конфликтную ситуацию или скандал.

Общение работников органов правопорядка является обязательным элементом их профессиональной деятельности, в процессе которого осуществляется организация и тактики взаимодействия с разными категориями граждан с целью предупреждения, раскрытия и расследования правонарушений и преступлений. Такое общение имеет свою психологическую специфику, обусловленную предложением для вступления в общение, высокой вероятностью возникновения негативных психических состояний у его участников, необходимостью достижения многих целей на каждом этапе, важностью установления психологического контакта, высокой вероятностью возникновения конфликтов, другими экстремальными условиями.

Одержано 16.10.2010

ПЕДАГОГІЧНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ СИСТЕМИ МВС

УДК 37.032

Олена Іванівна Федоренко

Доктор педагогічних наук, професор, начальник кафедри загальної психології та педагогіки навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ОВС В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Становлення державності в незалежній Україні поставило перед організацією вищої освіти, у тому числі і в системі МВС, принципово нові й важливі завдання. Від рівня підготовки фахівців правоохоронної сфери залежить майбутнє не тільки держави, а й кожного члена суспільства. На працівників правоохоронних органів покладено важливі функції підтримки громадського порядку, дотримання законності, захисту прав і свобод людини, запобігання вчиненню правопорушень. Вирішити ці завдання можуть тільки висококваліфіковані професіонали, які мають не лише відповідні знання, уміння та навички професійної діяльності, а й таку мотивацію та самосвідомість, котрі відображають ставлення до людини як до найвищої цінності.

З'ясування сутності та змісту професіоналізму працівників органів внутрішніх справ було предметом досліджень О. Бандурки, В. Бакуменка, В. Білоліпецького, С. Бублика, В. Венедіктова, І. Голосніченка, М. Іншина, В. Медведєва, В. Плішкіна, С. Сливки, В. Соболева та інших вчених.

Оскільки основи професіоналізму закладаються ще під час навчання курсантів у вищому навчальному закладі, то аналіз літератури з цієї проблеми показав, що певні аспекти підготовки майбутніх працівників міліції до професійної діяльності розглянуто у дисертаційних дослідженнях В. Барковського, С. Богдан, Ф. Думка, Л. Дягілевої, М. Ісаєнка, О. Косаревської, І. Михайличенко, Н. Могілевської, А. Морозова, Г. Яворської, С. Яворського та ін.

Професія, як певний набір умінь, навичок і якостей особистості у тому чи іншому виді діяльності, являє собою відносно самостійний, конкретно-історичний, спеціалізований та інституціолізований рід занять, що виник під впливом соціального поділу праці. До важливих ознак професії, як виду діяльності, можна віднести наступні: відносно довготривале виконання певних функцій; наявність спеціальної освіти, відповідних знань, вмінь і навичок, здобутих під час навчання і удосконалених в процесі професійної діяльності; отримання плати за свою працю, доходу, що забезпечує підтримання існування працівника та його сім'ї; створення певного суспільного статусу, способу життя людини, її поведінки як на роботі, так і поза нею, що приводить до ототожнення, ідентифікації людини з її професією.

Підсумувавши вище наведені ознаки, професії можливим стає визначення наступних ознак професіоналізму працівників органів внутрішніх справ:

1) професіоналізм – одна з найважливіших сторін професійної культури працівника органів внутрішніх справ як спеціаліста, елемент (міра) його компетентності; 2) професіоналізм визначає ділову надійність, здатність успішно й безпомилково здійснювати конкретну правоохоронну діяльність як у звичайних умовах, так і в екстремальних, нестандартних ситуаціях; 3) на особистісному рівні професіоналізм обумовлюється певними досягненнями в діяльності, високим рівнем сформованості професійної і духовної культури у всій її досконалості [1].

Професіоналізм у правоохоронній діяльності – це «відповідний набір та стан розвитку системи діяльнісних, професійно-ділових, комунікативних та особистісних якостей правоохоронців, що забезпечують ефективну професійну діяльність, реалізуючись у професійній культурі та етиці». На думку В. Лапшиної, «професіоналізм діяльності правоохоронця характеризується гармонічним сполученням високої професійної компетентності та професійних умінь і навичок на рівні майстерності...» [2].

Професіоналізм у загальному вигляді - це інтегральна характеристика працівника, яка відбиває рівень і характер оволодіння людиною професією і означає, що людина виконує свою діяльність на рівні високих зразків, що склалися в професії до теперішнього часу. Він передбачає забезпечення працівником високої результативності праці, ефективне здійснення професійної діяльності у взаємодії з іншими людьми, наявність професійно важливих якостей особистості працівника. Тому поняття «професіоналізму», на думку В. Лапшиної, охоплює три сторони праці: професійну діяльність, професійне спілкування, особистість професіонала.

Професіоналізм в системі ОВС – це насамперед здатність працівника органів внутрішніх справ визначати, з урахуванням умов і реальних можливостей, найбільш ефективні шляхи та способи розв'язання поставлених перед ними завдань професійної діяльності у межах нормативно визначених повноважень.

Саме процес навчання у ВНЗ дозволяє сформувати у майбутніх фахівців необхідні у професійній діяльності знання, уміння, навички (правові, соціальні, педагогічні, психологічні та ін.), виховати та розвинути риси та якості особистості, що стануть основою їх професіоналізму. Навчально-виховний процес, який втілює мету підготовки, має бути побудований таким чином, щоб забезпечити взаємодію викладача і курсанта, розвиток пізнавальної мотивації та інтересу майбутніх фахівців як до навчальної діяльності, так і до професійної; стимулювання курсантів до активного засвоєння і творчого застосування знань та вмінь; виховання професійно значущих рис та якостей особистості, що досягається шляхом відбору відповідного змісту та варіативного застосування викладачем різних методів, прийомів та організаційних форм.

Таким чином, професіоналізм працівника ОВС – це є поєднання набутих під час навчання знань, удосконалених в процесі діяльності професійних умінь та навичок, сформованих професійно важливих рис та якостей особистості (моральних, вольових, комунікативних та ін.), високий рівень правової культури і правосвідомості.

Список літератури

1. Коренева Л. Н. Профессиональная психология личности / Коренева Л. Н. // Психологическое обеспечение профессиональной деятельности. – СПб. : Питер, 1991. – С. 35–39.
2. Лапшина В. Л. Професіоналізм в діяльності органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики : підручник / Лапшина В. Л. – Х. : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2005. – 224 с.

Одержано 25.09.2010

УДК 378.147

Костянтин Леонідович Бугайчук

Кандидат юридичних наук, доцент, начальник науково-дослідної лабораторії з проблем заочного та дистанційного навчання ХНУВС

ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВНЗ МВС УКРАЇНИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ НАВЧАННЯМ «MOODLE»

Сучасні вимоги до вищої освіти потребують від вищих навчальних закладів МВС України вдосконалення традиційного навчального процесу, впровадження нових форм його організації. Сьогодні стрімкими темпами розвиваються нові комп'ютерні технології і Інтернет, а разом з ними розвиваються і нові форми навчання, зокрема дистанційне навчання.

Завдяки розвитку технологій дистанційного навчання стає можливим створювати і застосовувати в навчальному процесі нові навчально-методичні матеріали, засоби контролю за якістю засвоєння слухачами навчального матеріалу, такі як електронні конспекти, енциклопедії, тести, глосарії, анкети, віртуальні лабораторії, а також організовувати навчання та спілкування слухачів в дистанційному режимі.

Одним з варіантів використання таких методів і технологій є Moodle (англ. Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment) модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище - вільна система управління навчанням (Learning Management System). Moodle перекладена на десятки мов, у тому числі на російську та українську і використовується майже у 50 тисячах організацій із понад 200 країн світу. Система використовує філософію «педагогіки соціального конструктивізму». Поняття соціального конструктивізму впливає з таких теорій навчання як конструктивізм та конструкціонізм.

Конструктивізм. Основою будь-якого процесу навчання є інтерпретація отримуваної інформації крізь призму раніше отриманих знань. Усе, що ви читаете, бачите, чуєте, відчуваєте, взаємодіє з раніше накопиченими знаннями і, якщо знаходить відгук, доповнює і розширює їх.

Конструкціонізм. В рамках конструкціонізму стверджується, що навчання набагато ефективніше, якщо учень створює щось для інших, передає свої знання і досвід. Наприклад, можна прочитати цю главу кілька разів і завтра вже практично нічого не пам'ятати. Але якщо спробувати пояснити викладене іншій людині, ви краще зрозумієте і запам'ятаєте матеріал.

Соціальний конструктивізм. Соціальний конструктивізм розширює вищезазначене до рівня взаємодії в групах. Учасники спільно створюють малу культуру загальних об'єктів, тим самим занурюючись в неї [1; 2].

На підставі цих теорій Martin Dougiamas (ідеолог і керівник проекту по розробці системи управління навчанням Moodle) сформулював 5 принципів, покладених в основу Moodle, об'єднавши їх під загальною назвою «соціальний конструктивізм».

1. У справжньому навчальному середовищі усі ми одночасно є потенційними учителями і учнями. Цей принцип припускає перехід учителя на новий ступінь взаємин з учнями. Зберігши увесь свій минулий досвід, він повинен стати для них «мудрим джерелом знань», тобто тим, хто не просто дає своїм учням певний обсяг знань, але і направляє їх на самостійний шлях пошуку інформації. Це допомагає бути відкритим для можливої участі інших людей в навчальних ситуаціях, дає можливість усім учасникам ділитися ідеями, слухати інших, ставити питання і організовувати спілкування [3].

Для реалізації цього принципу в Moodle існує велика кількість інструментів (таких як форуми, wiki, глосарії, бази даних, семінари, блоги, особисті повідомлення), які дають широкі можливості учням брати участь в створенні контенту. Окрім цього дуже гнучка система ролей дозволяє розширити систему прав учнів аж до повного злиття з роллю учителя.

2. Ми вчимося особливо добре, коли створюємо або намагаємося пояснити щось іншим людям. Люди вчаться у дії. Це досить очевидна теза, але про це часто забувають. Більший ефект може бути досягнутий, якщо активність учня та результати його діяльності будуть доступні іншим учасникам. В цьому випадку зростає персональна відповідальність, більше часу приділяється самоперевірці і роздумам, що значно покращує навчання. Для реалізації цього принципу добре підходять наступні інструменти: форуми і блоги, що дозволяють організувати простір для представлення і обговорення результатів своєї діяльності; глосарії, що дозволяють організувати колективну роботу над списком термінів, які автоматично зв'язуватимуться по усьому змісту курсу; семінари, що дозволяють організувати багатопозиційне, багатокритерійне оцінювання робіт учнів.

3. Великий вклад до навчання вносить спостереження за діяльністю наших колег. Частково цей принцип є наслідком попереднього. Дії, що виконуються іншими учнями в схожій навчальній ситуації, впливають на діяльність усіх учасників навчального процесу, дають інформацію для роздумів, аналізу, примушують мимоволі працювати в загальному режимі. Наприклад, якщо ви приходите на лекцію і бачите, що усі студенти сидять і старанно пишуть, з великою вірогідністю ви почнете робити те ж саме. Якщо ж ви знаходитеся на занятті, де йде активний обмін думками, то у вас є істотні підстави для роботи в такому ж режимі. Одночасно буде йти як вивчення самого предмету, так і придбання загальних навичок роботи в групі, критичного сприйняття і оцінки почутого – тобто буде занурення в процес навчання.

4. Розуміння інших людей дозволить вчити їх більш індивідуально. Якщо ви особисто знаєте людину, з якою спілкуєтесь, то завжди набагато кра-

ще зможете зреагувати на його потреби, підібрати слова, чим якби ви працювали з аудиторією в сотні людей. І це є істотною проблемою дистанційного навчання. Тому необхідно надавати якомога більше можливостей як для самореалізації і самопрезентації учня, так і для аналізу наданої ним інформації про себе.

Для реалізації цього принципу в Moodle представлений широкий набір комунікативних інструментів (форуми, чати, особисті повідомлення, блоги), анкети, опитування.

5. Навчальне середовище має бути гнучким, надаючи учасникам навчального процесу простий інструмент для реалізації їх навчальних потреб. Цей принцип є частково наслідком попереднього. З одного боку, студентам мають бути надані можливості залишати інформацію про себе, ділитися думками, ставити питання, представляти результати своєї діяльності. З іншого боку, у викладача мають бути інструменти, що дозволяють йому максимально швидко і просто зреагувати на те, що відбувається, змінити часові рамки, додати елементи курсу, скоректувати їх. Крім того, різні учасники освітнього процесу можуть працювати і вчитися в різний час, тому система повинна мати досить різноманітний спектр засобів для організації їх асинхронної взаємодії [4, с. 6-8].

Зважаючи на те, що одна з найсильніших сторін Moodle це широкі можливості для комунікації, а також що він має доволі потужний механізм створення тестів та дозволяє формувати власні бази даних, можна окреслити напрями його використання в навчальному процесі ВНЗ МВС України:

- **як систему тестування.** Елемент системи «Тести» дозволяє викладачеві розробляти тести з використанням питань різних типів: питання в закритій формі (множинний вибір), так/ ні, коротка відповідь, числовий, відповідність; випадкове питання, вкладена відповідь та ін. Питання тестів зберігаються в базі даних і можуть повторно використовуватися в одному або різних курсах. На проходження тесту може бути дано декілька спроб. Можливо встановити ліміт часу на роботу з тестом. Викладач може оцінити результати роботи з тестом або просто показати правильні відповіді на питання тесту;

- **як систему спілкування, навчальної співпраці та обговорення навчальних проблем** (форуми, чати, wiki). Форум зручний не тільки для обговорення проблем та проведення консультацій. Його можна використовувати і для завантаження слухачами файлів - у такому разі навколо цих файлів можна побудувати обговорення, дати можливість слухачам оцінити роботи один одного. При додаванні нового форуму викладач має можливість вибрати його тип: звичайний форум з обговоренням однієї теми, доступний для усіх загальний форум або форум з однією лінією обговорення для кожного користувача. Повідомлення з форуму можуть, за бажанням викладача, автоматично розсилатися слухачам курсу по електронній пошті. Усі повідомлення слухачів у форумах зберігаються в портфолію. До повідомлень у форумі можна прикріплювати файли будь-яких форматів. Є функція оцінки повідомлень - як викладачами, так і слухачами. Чат дозволяє організувати обговорення проблем в режимі реального часу. Moodle також підтримує дуже корисну функцію колективного редагування текстів (елемент «Wiki»);

- **як інструмент створення та зберігання інформаційних ресурсів.** Ресурсом може виступати будь-який матеріал для самостійного вивчення, проведення дослідження, обговорення: текст, ілюстрація, web-сторінка, аудіо або відео файл та ін. Для створення web-сторінки в систему вбудований візуальний редактор, який дозволяє викладачу, що не знає мови розмітки HTML, з легкістю створювати web-сторінки, включаючи елементи форматування, ілюстрації, таблиці. Усі створені в системі тексти, файли, завантажені слухачами на сервер, зберігаються в його портфоліо.
- **як інструмент для створення дистанційних курсів та управління процесом навчанням в них.**

Список літератури

1. Философия Moodle [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://docs.moodle.org/ru/Философия>.
2. Holmes B. Communal Constructivism: Students constructing learning for as well as with others [Електронний ресурс] / Bryn Holmes, Brendan Tangney, Ann FitzGibbon, Tim Savage, Siobhan Mehan. – Режим доступу: <http://www.scss.tcd.ie/publications/tech-reports/reports.01/TCD-CS-2001-04.pdf>.
3. Constructivism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://en.wikipedia.org/wiki/Constructivism_\(learning_theory\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Constructivism_(learning_theory)).
4. Андреев А. В. Практика электронного обучения с использованием Moodle / Андреев А. В., Андреева С. В, Доценко И. Б. – Таганрог : Изд-во. ТТИ ЮФУ, 2008. – 146 с.

Одержано 25.09.2010

УДК 37.017.4

Анатолій Миколайович Ключко

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної та прикладної психології і педагогіки навчально-наукового інституту права та масових комунікацій ХНУВС

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ У ВНЗ МВС УКРАЇНИ

Сучасний професіонал формується у світі нестійких соціально-професійних відносин. Тому система виховання, зміцнення дисципліни та законності має бути одним найголовніших елементів навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах МВС України. Від змісту та якості цієї роботи залежать результати майбутньої професійної діяльності випускника, здатність правоохоронця ефективно виконувати свої основні функції [1, с. 45]. Виховання це планомірний та цілеспрямований вплив на свідомість та поведінку людини з метою формування певних настанов, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, які забезпечують необхідні умови її розвитку [2, с. 65]. Саме тому навчальні заклади системи МВС є ключовою фігурою у ланці відомчого виховання.

У вітчизняній педагогічній літературі відбиті концепція та устав вузу, способи морального, естетичного, фізичного виховання. Різні аспекти проблеми виховання у відомчій освіті вивчали такі фахівці як О. М. Бандурка, В. О. Тюрина, В. І. Лозова, В. А. Петухов, О. І. Федоренко, В. Л. Лапшина,

Л. І. Мороз, Т. М. Малкова та ін. Але конкретно психологічні процеси, що лежать в основі виховання і психологічна природа та механізми ефективних способів педагогічного впливу на курсантів вищих навчальних закладів системи МВС ще вивчені недостатньо. За думкою О. С. Гребенюка, найбільш перспективною моделлю виховання є та, яка виділяє соціальні аспекти та інтегрує їх зі сферами індивідуальності. Слушною є думка О. В. Мисенко, яка вважає що завдяки виховному впливу формується професійна ідентичність майбутніх фахівців. Професійна ідентичність це результат процесів професійного самовизначення особи, її персоналізації і самоорганізації, що проявляються в усвідомленні себе представником певної професії та професійного співтовариства [3, с. 88]. Радикальні трансформації в системі освіти впливають на розвиток педагогічних теорій та створюють фундамент для педагогічної практики. В контексті гуманістичної педагогіки в наш час розробляється теорія та практика психолого-педагогічної підтримки студентів.

Запровадження ідей і технологій психолого-педагогічної підтримки в практику роботи вузів МВС, на наш погляд, є актуальною і не досить дослідженою проблемою, що передбачає ціннісний підхід до особистості курсанта, повагу до його самобутності, а також оволодіння педагогами технологіями індивідуальної психолого-педагогічної підтримки, управлінські заходи щодо її організації в учбових закладах. Предмет психолого-педагогічної підтримки можна визначити як процес сумісного з курсантом визначення його інтересів, цілей, можливостей та шляхів подолання перешкод (проблем), які заважають йому зберегти людську гідність і самостійно досягати бажаних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні, способі життя.

Здійснення психолого-педагогічної підтримки у виховному процесі повинно містити знання про розвиток сутнісних сфер людини. Становлення особистісного в людині припускає засвоєння системи гуманістичних цінностей, які складають основу його гуманітарної культури. Перенесення суспільних представлень у свідомість окремої людини – інтеріоризація – веде до перетворення загальнолюдських цінностей у вищі психічні функції індивідуальності.

Головна мета викладача чи начальника курсу, які працюють в умовах психолого-педагогічної підтримки курсантів – допомогти їм у розвитку, у формуванні наукового світогляду, подоланні негативний якостей і рис характеру, попередженні девіантної поведінки, а вся гуманістична педагогічна практика повинна забезпечити розвиток сутнісних сфер курсантів. До таких сфер відносяться: інтелектуальна, мотиваційна, емоційна, вольова, сфера саморегуляції, предметно-практична та екзистенціальна [4, с. 34]. В інтелектуальній сфері вихователь повинен формувати знання про моральні цінності: моральні ідеали, принципи, норми поведінки (гуманність, чесність, справедливість, відповідальність за себе). В емоційній сфері необхідно формувати характер моральних переживань, пов'язаних з нормами або відхиленнями від норм та ідеалів: довіру, співчуття, подяку, емпатію, сором та інше. Виховання здійснюється тоді, коли воно включає правильний емоційний тон, коли педагог використовує і вимогу, і доброту. У вольовій сфері потрібно формувати морально-вольові поривання для реалізації моральних вчинків: мужності, сміливості, принциповості. Прояв активності, ініціативності, вимогливості до себе є особливими якостями особи-

стості, які виникають на вольовій основі. У сфері саморегуляції необхідно формувати моральну правомірність вибору: совітливність, самооцінку, самокритичність, вміння порівняти свою поведінку з поведінкою інших, самоконтроль, рефлексію та інше. саморегуляція здійснюється тоді, коли зовнішній світ людини проходить через внутрішній. У предметно-практичній сфері необхідно розвивати здібність здійснювати моральні вчинки, чесне відношення до дійсності, вміння оцінювати моральність вчинків, уміння оцінити поведінку інших з точки зору моральних і правових норм. В екзистенціальній сфері потрібно формувати відношення до своїх дій, потяг до морального та професійного самовдосконалення, любов до себе та інших. Ця сфера допомагає людині вступити в певні відносини з іншими людьми. Вона характеризується вміннями людини управляти своїми відносинами. Таки чином, рівень інтелектуального розвитку і розвиток інших сфер визначають кордони виховних впливів, які здійснює педагог у психолого-педагогічній підтримці курсантів, у їх життєвому самовизначенні, повноцінній самореалізації.

Психолого-педагогічна підтримка необхідна перш за все в період адаптації до умов навчання в відомчих закладах освіти системи МВС, тоді, коли в курсантів виникають перші життєві проблеми і коли треба допомогти їм сформувати свій особистий досвід самостійності та самореалізації, засвоїти основи своєї майбутньої професії. Надалі психолого-педагогічна підтримка сприятиме повному розкриттю творчих та професійних якостей курсанта.

Список літератури

1. Ануфрієв М. І. Вищий заклад освіти МВС України : наук.-практ. посіб. / Ануфрієв М. І., Бандурка О. М., Ярмиш О. Н. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1999. – 369 с.
2. Психологія : Словарь /под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. –М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
3. Мисенко О. В. Особливості професійної ідентичності майбутніх психологів [Текст] : матеріали. наук.-практ. конф., 18 квіт. 2008 р. – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – 150 с.
4. Психолого-педагогічна підтримка навчально-виховного процесу : навч. посіб. / М. В. Гадецький, Г. І. Сорока, В. В. Шпалінський та ін.– Вип. 2. – Х. : ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, 2001. – 168 с.

Одержано 25.09.2010

УДК 37.035.6

Валентина Іванівна Мірошніченко

Кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права Національної академії Державної Прикордонної служби України імені Б. Хмельницького

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Свідомість означає розуміння людиною навколишнього світу, процесів, які відбуваються у ньому, своїх дій, думок, ставлення до зовнішнього світу та до самого себе. Свідомість, її види пов'язані з діями та вчинками людини. «Свідо-

мість» – це категорія, яку вивчають психологія, педагогіка, філософія, етика та багато інших наук. Проблеми національної свідомості та самосвідомості присвячені праці О. Гриба, В. Євтуха, Я. Грицака, М. Шульги, В. Хмелька, Ю. Іщенко, В. Арбеніної, С. Рижової, Т. Рудницької, О. Кульчицького, Ю. Арутюняна та ін. Зокрема, сучасні психологи (Л. Бебешко, М. Боришевський, С. Головин, О. Кононко, В. Хотинець) розглядають самосвідомість як усвідомлення людиною свого суспільного статусу й своїх життєвих потреб, усвідомлення себе представником певного людського співтовариства. Відповідно, національна самосвідомість є усвідомлення людиною своєї національної приналежності, оцінка себе як носія національних цінностей.

Питання патріотичної свідомості людини у психолого-педагогічній літературі висвітлене недостатньо. О. Боровик слушно зазначає, що на сьогоднішні у науковому середовищі немає єдиної думки щодо співвідношення понять національна і патріотична свідомість. Він пропонує вважати патріотичну свідомість складовою національної. Автор розглядає патріотичну свідомість і як суспільну, і як індивідуальну свідомість особистості. На його думку, процес формування патріотичної свідомості як особистісного утворення спирається на внутрішні спонукання, мотиви [1, с. 37].

Національна самосвідомість, національна свідомість та патріотична свідомість нерозривно пов'язані. І. Газіна справедливо зазначає, що якщо національна свідомість відображає ставлення людини до національних феноменів, то національна самосвідомість є оцінкою людини самої себе як носія національної свідомості, свого місця в національному світі (самоствавлення). У науковій літературі часто обидва поняття вживаються поряд, а коли вживається одне з них, то розуміється фактична присутність іншого. Почуття гордості за себе як представника нації, власної гідності, самоповага неможливі без гордості, поваги до оточуючого національного довкілля. Між свідомістю та самосвідомістю існують причинно-наслідкові відношення, вони є взаємопов'язаними, взаємодоповнюючими феноменами. Відтак, національна самосвідомість – не лише результат, але й передумова розвитку національної свідомості і навпаки [2, с. 6–7].

На підставі аналізу наукової літератури, виходячи із змісту понять «національна свідомість» та «патріотична свідомість», дозволимо собі розглядати ці два поняття як одне – «національно-патріотична свідомість».

Встановлено, що учені психологи та філософи виділяють три головні рівні розвитку моральної свідомості особистості: доморальний рівень, коли особистість керується у своїй поведінці егоїстичними спонуканнями; рівень конвенціональної моралі, для якого характерна орієнтація на задані зовні норми та вимоги; рівень автономної моралі, для якого характерна орієнтація на стійку внутрішню систему принципів. Ці рівні моральної свідомості співпадають з культурологічною типологією страху, сорому і совісті. На доморальному рівні «правильна» поведінка забезпечується страхом можливого покарання і очікуванням заохочення. На рівні конвенціональної моралі така поведінка забезпечується потребою у схваленні значущих інших і соромом перед їх можливим осудом. Автономна мораль забезпечується совістю і почуттям провини. Для автономної моралі характерна орієнтація на стійкі моральні принципи, які стали

переконаваннями, а моральні норми набули для людини глибокого особистісного смислу [3, с. 296].

На нашу думку, на конвенціональному та автономному на рівнях розвитку моральної свідомості особистості відбувається розвиток національно-патріотичної свідомості.

Дослідник І. Пастир [4] накреслив шляхи розвитку та збагачення патріотичної свідомості особистості, яке, на його думку, проходить в три етапи: раннього етнічного самоусвідомлення, національно-політичного самоусвідомлення, державно-патріотичного самоусвідомлення.

Етап раннього етнічного самоусвідомлення є основою, корінням, точкою відліку патріотизму. Цьому сприяють національні особливості, національний побут, рідна мова, участь у народних обрядах, засвоєння народних пісень. На цьому етапі формується, за словами Г. Ващенко, «стихийний патріотизм», тобто неусвідомлена любов до рідної природи, своїх земляків, рідних звичаїв, традицій, рідної мови. Людина, живучи довго серед певного оточення, так зживається з ним, що вона стає ніби частиною його.

Етап національно-політичного самоусвідомлення припадає переважно на підлітковий вік. До важливих моментів цього етапу розвитку патріотичної свідомості належать відновлення історичної пам'яті та почуття національної гідності. На цьому етапі особистість виявляє свою громадянську активність, прилучається до молодіжних та юнацьких патріотичних об'єднань та організацій.

Етап державно-патріотичного усвідомлення припадає на студентські (курсантські) роки. У цей період кожна людина переживає процес кристалізації і шліфування громадянськості, почуття «господаря держави», патріота, що несе відповідальність за свої політичні вчинки, оцінює їх через призму інтересів держави, народу, професійних інтересів та професійного обов'язку.

Курсанти на момент вступу до академії мають певний суб'єктивний досвід та суб'єктивне уявлення про свою Вітчизну, арсенал певних почуттів, ціннісних орієнтацій та мотиваційних установок. Їх треба вивчати і необхідно враховувати при створенні системи патріотичного виховання майбутніх офіцерів.

У Національній академії Державної прикордонної служби України (НАДПСУ) було проведено пошуковий експеримент з метою вивчення психологічних особливостей розвитку національно-патріотичної свідомості курсантів як важливої складової їх патріотичної вихованості. Дослідження проводилось методом анкетного опитування, спостереження та інтерв'ювання. З'ясувалося, що у навчально-виховному процесі приділяється недостатня увага розвитку національно-патріотичної свідомості, патріотичного виховання в цілому. Не усі опитані курсанти змогли дати відповідь на питання: «Що таке національна свідомість?», «Що таке патріотична свідомість?», «Як ви оцінюєте власну національно-патріотичну свідомість?», «Яку роль відіграє патріотична свідомість у професійній діяльності прикордонника?». Це є тривожний сигнал для педагогів, офіцерів-вихователів.

Виходячи із положення про те, що робота щодо формування та розвитку свідомості, у тому числі національно-патріотичної, та патріотичне виховання в цілому повинні мати систематичний характер, ми запропонували розпочати її із

вивчення рівня національно-патріотичної культури викладацького складу, із заходів щодо його покращення. Наступним кроком був комплекс заходів щодо психолого-педагогічного впливу на розвиток національно-патріотичної свідомості курсантів-прикордонників та їх патріотичне виховання в цілому. Методичні заходи проводились на підставі результатів теоретичного аналізу проблеми. З'ясувалась сутність таких понять як патріотизм, менталітет, цінності, нація, добро, любов, мужність тощо та було проведено педагогічний аналіз психологічних особливостей кожної досліджуваної категорії.

Таким чином, проведене дослідження створило можливість зробити висновки, що національно-патріотична свідомість курсантів-прикордонників забезпечує відповідність рівня їх соціалізації на основі знань про свою країну, власних цінностей та переконань, сформованих під час навчально-виховного процесу в академії, та сприяє забезпеченню реалізації системи патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників.

Безумовно, здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми розвитку національно-патріотичної свідомості як складової виховання. Подальші напрями дослідження можуть бути пов'язані з вивченням особливостей українського менталітету, національних цінностей та їх проявами у професійній діяльності прикордонників.

Список літератури

1. Боровик О. В. Психологічні умови формування патріотичної свідомості учнів ліцеїв : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / О. В. Боровик. – Хмельницький, 2008. – 242 с.
2. Газіна І. О. Формування першооснов національної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку засобами української народної музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 03.00.08 / І. О. Газіна. – К., 2008. – 20 с.
3. Кон И. С. В поисках себя : Личность и её самосознание / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.
4. Пастырь И. В. Формирование у будущих учителей готовности к патриотическому воспитанию младших школьников средствами изобразительного искусства : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / И. В. Пастырь. – К., 1988. – 215 с.

Одержано 29.08.2010

УДК 37.017.4

Сергій Григорович Пішун

Кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії ХНУВС

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ЯК КОМПОНЕНТ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА СИСТЕМИ МВС

Правове виховання у вузах системи МВС виступає частиною процесу засвоєння особою курсанта необхідних на сучасному етапі знань, умінь, навиків і особових якостей в області правової культури. Основою парадигми правового виховання майбутнього офіцера міліції, необхідної для його подальшої службової діяльності, повинен стати перехід від концепції придбання правових знань

до концепції правової освіти, що розвиває особистість, дає їй можливість успішно застосовувати на практиці отримані у юридичному вузі знання відповідно до вимог українського законодавства. «Системоутворюючим фактором правової демократичної держави завжди були, безумовно, правосвідомість і правова культура, високий рівень захищеності прав і свобод громадян» [1, с. 69].

Виховання людини, як особи є єдиним, всеосяжним процесом, в якому правове виховання є істотною складовою його частиною. Правове виховання виступає тим соціальним каналом, який дає можливість прищеплювати громадянам правові знання. Проте процес розвитку особистості складний і багатогранний, формування знань відбувається не тільки в процесі спеціальної організованої свідомої виховної діяльності, але і під впливом різних об'єктивних чинників соціальної дійсності. «...Свідомість визначається загальним рівнем розвитку засобів виробництва, характером суспільних відносин і рівнем усієї культури суспільства. Активна, свідома участь громадян у суспільному житті вимагає, у свою чергу, наявності таких факторів: політичної інформованості і компетентності, як показників загального ставлення до правових знань і можливості свідомо оцінювати ті чи інші альтернативи» [2, с. 15].

Під правовим вихованням розуміється цілеспрямований, організований, керований і навмисний педагогічний прогрес дії на правосвідомість індивідів, соціальних груп, здійснюваний за допомогою системи спеціально створених правовиховних форм і засобів.

Правове виховання полягає в передачі, накопиченні і засвоєнні знань принципів і норм права, а також у формуванні відповідного відношення до права і практики його реалізації, умінні використовувати свої права, дотримуватися заборон і виконувати обов'язки. Звідси виникає необхідність в усвідомленому засвоєнні майбутніми офіцерами вузів внутрішніх справ не тільки статутних вимог, але і положень законодавства, виробленню відчуття глибокої пошани до права. Отримані знання повинні перетворитися на їх особистісні переконання, в міцну установку слідування правовим розпорядженням, а потім - у внутрішню потребу і звичку дотримуватися правового закону, проявляти правову, міліцейську активність при виконанні своїх службових обов'язків в майбутній діяльності. Так, Т. М. Почтарь вважає, що правове виховання нерозривно пов'язане і реалізується через правову освіту - безпосереднє отримання знань. Правове навчання - це «спосіб зовнішнього виразу і організації передачі теоретичного правового матеріалу об'єкту виховання» [4, с. 47]. Таким чином, важливою рисою такого виховання повинне бути не просто засвоєння вихованцем правової інформації, а перетворення її на стійкі звички завжди чинити відповідно до вимог статутів, наказів командирів і законів.

У теорії і методиці правового виховання розроблена потрібна ієрархія цілей, спрямованих на формування комплексу специфічних якостей особистості в правовій сфері життєдіяльності:

- найближча мета - формування системи правових знань;
- проміжна мета - формування правової переконаності;
- кінцева мета - формування мотивів і звичок правомірної соціально активної поведінки.

У ряді досліджень ці цілі представлені як пізнавальні, емоційні і поведінкові. У юридичних дослідженнях правове виховання розглядається ширше, отже, розширюється і діапазон його цілей. Воно розглядається як багатоцільова діяльність, що припускає наявність стратегічних, довготривалих цілей і цілей тактичних, найближчих, загальних і приватних.

Як показує аналіз наукової літератури, правове виховання курсантів вузів системи МВС спрямоване на вирішення багатьох завдань: формування і розвиток високого рівня правосвідомості, наукове знання і розуміння права, правової культури, як похідної правосвідомості, виховання почуття відповідальності у курсантів за неухильне виконання розпоряджень, правових норм, усвідомлення ними соціальної значущості права і правопорядку, виховання переконаності в їх правильності і справедливості. «Пройшовши через свідомість особи, правові явища викликають ціннісне до себе ставлення: оцінюються як правові знання, так і правова дійсність з погляду цих знань. Відбувається процес не прямого відтворення в діях особи до одержаних знань, а виникає їх переосмислений варіант, співвіднесений з поглядами на правове, обов'язкове. Після цього виробляється правова настанова, яка відображає готовність до певної правової поведінки» [3, с. 172].

Являючись складовою частиною системи виховної роботи, правове виховання сприяє вирішенню завдання по формуванню гармонійно розвиненої, суспільно активної особистості. Разом з тим воно є дієвим засобом зміцнення дисципліни, законності і правопорядку, попередження правопорушень і інших негативних явищ, зміцнення єдиноначальності, затвердження статутних взаємин між товаришами по службі, справжньої дружби і товариства у міліцейських колективах.

Основними завданнями правового виховання майбутніх офіцерів вузів МВС на нашу думку є:

1. Формування самосвідомості, ціннісного відношення до таких понять як Батьківщина, конституційний обов'язок, честь, совість, непідкупність, законність, повага до прав людини;
2. Виховання поваги до закону, прав і свобод громадян і статутних норм життєдіяльності у міліцейських колективах;
3. Виховання відповідальності за свої вчинки. Це виховання цивілізованої особистості, непримиренності до будь-яких порушень законності, готовність брати активну участь в охороні правопорядку;
4. Підвищення соціально-правової активності майбутніх офіцерів, які знаходять свій прояв в ініціативному виконанні законів, статутів.
5. Подолання антисуспільних поглядів і звичок, деформації правосвідомості, що є у окремих осіб.

Досягнення високого рівня правової вихованості у курсанта складний, безперервний процес, що має цілі і завдання, об'єкт і суб'єкт виховання, зміст, прийоми, форми і методи виховного впливу у всіх видах діяльності курсантів, відповідні результати їх оцінки і корегування. Всі його структурні елементи взаємопов'язані і взаємозумовлені.

Систематичне вивчення ефективності процесу правового виховання робить його керованим, забезпечує реальні умови для подальшого підвищення рівня правової культури майбутніх офіцерів. Його ефективність досягає мети, якщо:

- педагогічний колектив вузу готовий до професійно-кваліфікованого управління процесом правового виховання;
- систематична увага викладачів та офіцерів курсантських підрозділів до виявлення та розв'язання протиріч сприяє динаміці підвищення правової вихованості;
- на всіх етапах він проводиться планомірно і цілеспрямовано;
- технологія його реалізації базується на принципах інтегративного, особистісно-орієнтованого, цілісного і діяльнісного підходів;
- правове виховання здійснюється при оптимальному використанні правових можливостей основних видів діяльності курсантів, у яких формуються установки на обов'язкове виконання вимог законів і статуту, здійснюється залучення їх у активну правовиховну діяльність.

Виходячи з цього, правове виховання у вузах системи МВС слід зосередити на формуванні в правосвідомості курсантів такої сукупності понять, яка включала б: знання системи основних правових і статутних розпоряджень, правильне розуміння і з'ясування їх змісту; глибока внутрішня повага до статутних вимог, права, законів, законності і правопорядку; уміння самостійно застосовувати правові знання на практиці, погоджувати повсякденну поведінку і особистісне відношення до реальної дійсності, свою практичну діяльність з отриманими статутними і правовими знаннями; звичку поведінки в точній відповідності з отриманими правовими знаннями і розпорядженнями командирів; міцний і стійкий моральний правовий мінімум (несприйнятливність) до здійснення будь-яких порушень статутних, правових і поведінкових норм.

Список літератури

1. Губарь О. М. Тенденции развития правосознания молодежи в современной Украине / Губарь О. М. // Молодежь и государство : материалы Второй междунар. науч.-практ. конф., г. Святогорск, 24–26 окт. 2003 г. – Донецк, 2003. – С. 69.
2. Дмитрієнко Ю. М. Підходи до дослідження української правосвідомості в перехідний період розвитку суспільства / Дмитрієнко Ю. М. – Х. : ХДУХТ, 2007. – С. 15-19.
3. Лейст О. Э. Проблемы теории государства и права / Лейст О. Э. -М. : Юрист. - 2005. – 324 с.
4. Почтарь Т. М. Правовое воспитание в педагогических вузах: вопросы методологии и методики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Почтарь Т. М. - М., 2001. – 207 с.

Одержано 11.10.2010

УДК 37.017

Андрій Іванович Черкашин

Кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри тактико-спеціальної підготовки навчально-наукового інституту підготовки фахівців міліції громадської безпеки ХНУВС

ДО ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МВС УКРАЇНИ

Успішне вирішення значних і відповідальних завдань, які покладені на органи внутрішніх справ в Україні Президентом, Верховною радою, Кабінетом Міністрів України залежить від ефективності організації навчально-виховного процесу в навчальних закладах Міністерства внутрішніх справ України[2]. Однією з найважливіших завдань підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ України є виховання професійно та особистісно зрілих фахівців, спроможних виконувати поставлені завдання на високому професійному рівні.

Виховна робота в органах внутрішніх справ України здійснюється згідно з Конституцією України, Законом України «Про міліцію», іншими законодавчими актами України, постановами Верховної Ради України, Указом Президента України від 27.04.1999 № 456 «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та здорового способу життя громадян», іншими актами Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами МВС України.

Виховання, це діяльність по передачі новим поколінням суспільно-історичного досвіду, планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування у неї певних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, що забезпечує умови для її розвитку, підготовку та готовність до служби в органах внутрішніх справ. Суть її полягає в тому, щоб звичайні методи, засоби і форми навчання та виховання застосовувались до кожного курсанта (слухача, студента) згідно з особливостями його характеру, темпераменту, звичок, рівня культури, схильностей та життєвого досвіду [3].

Виховна робота у ВНЗ є невід'ємною частиною навчально-виховного процесу і включає в себе систему організаційних, соціально-психологічних, інформаційних, педагогічних, правових, культурно-просвітницьких та соціальних заходів, спрямованих на формування і розвиток у слухачів (курсантів) професійно необхідних психологічних якостей, моральної самосвідомості, що має забезпечити високу готовність випускників ВНЗ до практичної діяльності.

Вся діяльність вищого навчального закладу МВС спрямована на підготовку фахівця, який не тільки володіє певною сумою знань і професійними навичками, але і характеризується відповідним рівнем сформованості моральних особистісних якостей, що може бути досягнуто лише шляхом особистісно-орієнтованої, цілеспрямованої виховної роботи [1]. Необхідність її здійснення ґрунтується і на вікових особливостях перемінного складу, які визначаються незавершеністю процесу формування морально-психологічних характеристик особистості. Іншими словами вікові особливості курсантів дають нам змогу

активно впливати на кінцеву мету - випуск фахівця, який за своїми морально-етичними та психологічними якостями здатен нести службу в органах внутрішніх справ.

Ефективність навчально-виховного процесу можливо досягти лише за умови єдності і комплексності навчання і виховання при концентрації і с координованості цієї роботи на всіх рівнях і всіма ланками персоналу ВНЗ. Виховна робота у ВНЗ МВС України організується і проводиться відповідно Положення про організацію виховної роботи з особовим складом органів і підрозділів внутрішніх справ України [5], Концепції виховної роботи у вищих навчальних закладах МВС [4] та Положення про порядок організації та проведення виховної роботи з перемінним складом вищих навчальних закладах МВС України [4].

Концепція виховної роботи у вищих навчальних закладах МВС України є документом, що визначає загальнотеоретичні та науково-методологічні основи організації виховного процесу у вищих навчальних закладах МВС України. На її основі діють Положення (інструкції) про порядок організації та проведення виховної роботи з перемінним складом у вищих навчальних закладах МВС України, методичні рекомендації по окремих напрямках виховної роботи у вищих навчальних закладах та інші документи нормативно-методичного характеру, які регламентують роботу у цьому напрямку.

Метою виховної роботи з перемінним складом вищих навчальних закладів МВС України є цілеспрямоване формування правосвідомості, загальної культури та особистих якостей майбутнього працівника органів внутрішніх справ України відповідно до загальнолюдських морально-етичних норм, а також вимог служби.

Відповідно основними напрямками виховної роботи у вищих навчальних закладах МВС України є: соціально-психологічне забезпечення, індивідуально-виховна робота та психологічне забезпечення дисципліни та законності, профілактики правопорушень, інформаційно-пропагандистське забезпечення, культурно-виховна і просвітницька робота, соціальна робота.

Соціально-психологічне забезпечення навчально-виховної роботи включає комплекс організаційних, виховних та соціально-психологічних заходів, спрямованих на досягнення високих результатів у навчанні, реалізацію духовного і професійного потенціалу персоналу під час виконання навчальних та практичних завдань.

Індивідуально-виховна робота та психологічне забезпечення дисципліни та законності, профілактики правопорушень - це система організаційних, соціально-правових та індивідуальних виховних заходів щодо формування і розвитку в персоналу особистої відповідальності за свідоме виконання вимог Конституції та законів України, статутів. Присяги, Етичного кодексу та Кодексу честі працівника органів внутрішніх справ, службових обов'язків, наказів та розпоряджень керівництва.

Інформаційно-пропагандистське забезпечення полягає у здійсненні засобами масової інформації про заходи впровадження гуманітарної політики держави в органах внутрішніх справ України.

Культурно-виховна і просвітницька робота забезпечує формування у слухачів (курсантів) високої духовної культури і моральних якостей, почуття патріотизму, вірності традиціям українського народу¹ і задоволення їх естетичних потреб через впровадження культурно-просвітницьких заходів та організацію дозвілля особового складу.

Соціальна робота передбачає здійснення соціально-правових і організаційних заходів щодо сприяння слухачам (курсантам), членам їх сімей у реалізації встановлених законами України, іншими законодавчими актами прав і пільг, одержанні ними соціальної допомоги та відповідних компенсацій, створенні у колективах підрозділів соціальних умов і гарантій, які б забезпечили їх нормальну життєдіяльність, сумлінне ставлення до виконання покладених на них службових обов'язків.

Виховна робота, за своїми організаційними формами, поділяється на індивідуально-виховну, групову та масову.

До форм індивідуально-виховної роботи відносять: індивідуальні бесіди, індивідуальні завдання та доручення, індивідуальну допомогу, індивідуальний контроль, заслуховування звітів та повідомлень осіб перемінного складу, особистий приклад вихователя, використання методів дисциплінарного та морального впливу, використання засобів пропаганди та агітації.

Формами групової та масової роботи є: Присяга працівника ОВС України; проведення зустрічей з керівництвом ВНЗ. ветеранами органів внутрішніх справ, видатними діячами різних галузей суспільної діяльності; проведення оглядів художньої самодіяльності, концертів на честь знаменних дат. конкурсів, тощо; групові відвідування культурно-просвітницьких закладів; проведення спортивних заходів; організація роботи друкованих видань ВНЗ. підготовку матеріалів для яких здійснюють особи перемінного складу тощо.

Але з нашої точки зору, в наукових дослідженнях, нормативних документах МВС України не отримала відображення проблема організації професійно-орієнтованого виховання майбутніх фахівців ОВС з урахуванням ступневості освіти, напрямів, спеціалізації їхньої підготовки. Все це вимушує до пошуку нових форм та методів організації та проведення виховної роботи з курсантами у вищих навчальних закладах МВС України.

Список літератури

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. / Бех І. Д. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / за ред. В. Г. Кременя ; [авт. кол.: М. Ф. Степко, Я. Я. Болубш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабін]. – К. : Освіта, 2004. – 384 с.
3. Климов Е. А. Психология профессионала : избр. психол. труды / Климов Е. А. - М. : Изд-во Москов. психолого-социального ин-та, 2003. – 456 с.
4. Про затвердження Концепції виховної роботи у вищих навчальних закладах МВС України, Положення про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах МВС України та Положення про порядок організації та проведення виховної роботи з перемінним складом вищих навчальних закладів МВС України : наказ МВС України від 30.11.2002 № 1279.

5. Про затвердження Положення про організацію виховної роботи з особовим складом органів і підрозділів внутрішніх справ України : наказ МВС України від 25.11.2003 № 1458.

Одержано 12.10.2010

УДК 37.035.7

Тетяна Львівна Білоус

Старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії ХНУВС

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МВС УКРАЇНИ

Розвиток нових соціально-економічних відносин в Україні потребує майбутніх працівників у різних сферах життєдіяльності суспільства, у тому числі фахівців, здатних виконувати складні завдання в екстремальних умовах. Поряд з оновленням усього законотворчого процесу у суспільно-політичному житті України відбувається перебудова правоохоронної системи з метою підвищення її ефективності.

У сучасних умовах діяльності органів внутрішніх справ особливого значення набуває професійно-психологічна підготовленість працівників, яким дедалі частіше доводиться діяти в складних, екстремальних умовах, пов'язаних із необхідністю прискореного прийняття рішень, затриманням правопорушників і злочинців, збереженням життя людей та власного життя. Реалізація цих завдань залежить від досконалої підготовки персоналу правоохоронних органів до оперативно-службової діяльності. У свою чергу сучасні правоохоронці повинні мати спеціальні навички стресостійкості, виконання тактично правильних дій, фізичної та психічної невразливості в небезпечних ситуаціях службової діяльності, профілактики усунення причин загибелі й поранень працівників.

Дослідження у галузі формування готовності до роботи в екстремальних умовах, як визначають спеціалісти, на наш погляд, є актуальними через складність пошуку закономірностей у екстремальних ситуаціях, що виникають в діяльності працівників органів внутрішніх справ, потреби систематизації дій в умовах невизначеності, непередбачуваності, несподіваності та швидкоплинності.

Виховання майбутнього працівника, готового до дій в умовах ризику, вимагає високого рівня професійної та фізичної підготовки і наявності у нього волевих, моральних та психічних якостей. Необхідні принципово нові підходи до організації процесу професійної підготовки, створення системи діяльності працівників в екстремальних умовах з урахуванням усіх факторних ознак. Однією з найсуттєвіших проблем удосконалення професійної підготовки є визначення, обґрунтування та реалізація педагогічних умов формування професійних навичок майбутніх правоохоронців під час навчання у вищих навчальних закладах МВС України і, перш за все, у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін.

Орієнтація на інтеграцію до Європейського союзу обумовлює необхідність виходу на більш якісний рівень діяльності правоохоронних органів України,

наближенню її до стандартів та цінностей європейської поліцейської структури. У зв'язку з цим закономірно зростають і вимоги до підготовки кадрів у системі МВС України, які неможливо вирішити без якісно нового підходу у формуванні особистості майбутніх правоохоронців. Навчально-виховний процес у відомчих закладах освіти МВС України має сприяти вирішенню завдань, направлених на забезпечення високої професійної та фізичної підготовки майбутніх правоохоронців.

Професійна підготовка включає у себе надання нашим вихованцям глибоких теоретичних знань, набуття і закріплення практичних навичок, фізичне вдосконалення та психологічну підготовленість до самостійного несення служби.

На нашу думку, важливими складовими професійної підготовки майбутніх працівників міліції є формування їх культури фізичного розвитку. Ми навчаємо наших курсантів того, що діяльність майбутнього правоохоронця буде ефективною при умові високого рівня фізичної культури працівника МВС, складовими якої є:

- 1) наявність в студентів істотних змін ціннісних орієнтації в сфері фізичної культури, краще відношення до використання її засобів у здоров'язбереження,
- 2) включення занять фізичними вправами в повсякденний режим навчання і відпочинку, як засоби здоров'язбереження і профілактики захворювань;
- 3) наявність в студентів досить високого рівня фізичної підготовленості, що дозволяє їм упоратися з нормативними вимогами навчальної програми;
- 4) включення студентів в реальну фізкультурно-спортивну практику.

Ми вважаємо, що формування у майбутніх працівників професійної готовності до роботи в екстремальних умовах має забезпечуватися педагогічною технологією, яка передбачає зміст, принципи, форми і методи, функції, фактори впливу, специфічні особливості професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ, складові професійної готовності, етапи її формування, критерії та рівні сформованості професійної готовності до роботи в екстремальних умовах.

Осмислення теоретичних засад професійної підготовки правоохоронців на підставі аналізу досліджень (В. Андросюк, О. Бандурка, В. Венедиктов, В. Вдовиченко, Ф. Зезюлін, А. Калашников) дозволило визначити, що метою професійної підготовки працівників міліції є досягнення високого рівня професіоналізму. Аналіз досліджень з теорії та методики професійної підготовки в МВС засвідчує, що фізична підготовка є однією з базових складових професіоналізму працівників міліції; вона реалізується системою навчальних заходів, які охоплюють особисту підготовку правоохоронця та органу (підрозділу) в цілому. Виходячи з цього, ми фізичну підготовку майбутніх правоохоронців розглядаємо як основну складову професійної підготовки у ВНЗ.

Загальний механізм педагогічного управління процесом фізичного виховання майбутніх правоохоронців розроблявся нами на основі аналізу структури і функцій компонентів об'єктного (технологічного) блоку педагогічної діяльності,

що дозволило сформулювати загальне визначення педагогічної технології і застосувати його до побудови технології актуалізації фізичного виховання студентів. Педагогічна технологія, на думку А. К. Маркової, - це знання, що визначає спосіб одержання відтвореного позитивного педагогічного результату, діагностично заданого нормами навчальних і керуючих програм в умовах, адекватних цілям освіти [2, с. 11].

Звертаючись до питання про перспективи освоєння цінностей педагогічних технологій фізичної культури, у першу чергу варто говорити про творчий перенос передових методик, напрацьованих в області спорту, у практику фізичного виховання, тобто, про своєрідну конверсію засобів, методів і форм спортивної підготовки [1, с. 21].

У процесах адаптації технологічних досягнень в області спорту в інтересах цілеспрямованого перетворення фізичного потенціалу людини, принципове місце повинне зайняти визнання пріоритету знань і тренування як провідного і найефективнішого способу такого перетворення. Це особливо важливо для підвищення ефективності фізичного виховання студентів, де дотепер пріоритетна роль приділялася навчанню руховим умінням і формуванню навичок. Впровадження концепції тренування в методику фізичного виховання в сполученні з навчанням є вирішальним чинником менталітету викладачів, що працюють зі студентами.

Доцільно виділити наступні особливості фізичного виховання, якими необхідно керуватися в процесі побудови системи актуалізації фізичного виховання майбутніх працівників органів внутрішніх справ:

- для забезпечення готовності студентів до довготривалої діяльності необхідно в кожному віковому періоді їхнього розвитку давати їм такі знання, які сприяли б формуванню мотивів оволодіння навичками та уміннями, що дозволяють самостійно користуватися досягненнями фізичної культури;
- при забезпеченні процесу фізичного виховання студентів необхідно враховувати природні можливості фізичного розвитку в оптимальних і максимальних границях вікового періоду;
- виховання рухових здібностей повинне здійснюватися з урахуванням реальних природних і вікових можливостей індивіда;
- серед безлічі засобів, що забезпечують досягнення фізичної досконалості, необхідно використовувати ті види фізкультурно-спортивної діяльності, які дозволяють активно і швидко адаптуватися до навколишніх умов, опанувати життєво важливими руховими навичками та уміннями, необхідними як для досягнення фізичної досконалості, так і професійної готовності.

Міцне здоров'я й фізична підготовленість працівників органів внутрішніх справ - найважливіший критерій фізичного потенціалу суспільства в цілому. Вивчаючи та розробляючи проблеми фізичної культури молоді, Л. І. Лубишева [1] і Т. С. Плачинда [5] відзначають, що формування фізичної культури майбутніх фахівців як суспільної й індивідуальної цінності, може стати реальною можливістю для виявлення і мобілізації резервів розвитку різних видів та форм фізичної культури у вузах України, початком формування нових тенденцій розвитку

суспільної думки, особистісних мотивів і потреб освоєння ціннісного потенціалу фізичної культури кожним студентом.

Розширення масштабів дисгармонії функціонування соціальних інститутів, неузгодженість особистісних орієнтацій студентів, невпорядкованість соціально-продуктивної частини навчально-виховного процесу по фізичному вихованню студентів внаслідок недооцінки ролі фізичної культури в соціалізації особистості є однією з передумов руйнування суспільства. Важливо підкреслити, що соціальна практика як сукупність діяльності і відносин людей в області політики, права, праці, побуту, освіти, культури, у тому числі фізичної культури та спорту визначає характер впливу суспільства на особистість. Якщо людина включена в соціально-культурні відносини, відбувається процес регуляції її поведінки, відкриваються можливості цілеспрямованого впливу на її духовний і фізичний стан. Роль фізичної культури тут, в остаточному підсумку полягає в зміцненні соціального статусу особистості, у підвищенні мобільності, здатності людини швидше адаптуватися в умовах, що змінюються, до обставин життя. Отже, перспективи розвитку фізичної культури пов'язані, насамперед, з удосконалюванням процесів актуалізації фізичного виховання й спортивного тренування як засобів всебічного розвитку особистості, з комплексним використанням великого арсеналу засобів фізичної культури, з формуванням здорового способу життя.

Список літератури

1. Лубышева Л. И. Теоретико-методологические и организационные основы формирования физической культуры студентов : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Лубышева Л. И. - М. : ГЦОЛИФК, 1992. - 58 с.
2. Маркова А. К. Формирование мотивации учения : Книга для учителя / Маркова А. К., Матис Т. А., Орлов А. Б. - М. : Просвещение, 1990. - 192 с.
3. Монастирський В. М. Організація процесу професійного самовдосконалення курсантів вищих навчальних закладів МВС України : наук.-метод. рекомендації / Монастирський В. М. – Донецьк : НД та РВВ ДЮОІ, 2005. – 80 с.
4. Монастирський М. В. Педагогічні технології формування професійних якостей курсантів-правоохоронців до діяльності в умовах Європейської інтеграції / Монастирський В. М. // Проблеми гуманітарної підготовки працівників ОВС в умовах Європейської інтеграції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 16–20.
5. Плачинда Т. С. Формування позитивного ставлення студентської молоді до занять фізичною культурою / Плачинда Т. С. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. Єрмакова С. С. – Харків ; Донецьк : ХДАДМ ; ХХПІ. - 2005. - № 10. - С. 47-50.

Одержано 25.09.2010

УДК 37.015.3

Марина Евгеньевна Василенко

Преподаватель кафедры юридических дисциплин Сумского филиала ХНУВД

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ЭВОЛЮЦИИ ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ: МЕТОД ПРОЕКТОВ

В современной педагогике остро чувствуется потребность в разноаспектном подходе к учебному процессу в высшей школе. Стремительное развитие нашей жизни требует от образования гибкости, новых технологий, инновационных форм и методов обучения.

Инновационное образование – это обновление образовательных процессов, это создание благоприятных условий для творчества, это активная умственная и практическая деятельность как преподавателя, и студента.

Одним из способов создания таких условий есть проектная деятельность, которая в последнее время широко внедряется в практику обучения и ориентирована на стимулирование самостоятельной познавательной деятельности студента.

Метод проекта принадлежит к методам интерактивного обучения. В мировой педагогике это не новое изобретение: его истоки достигают еще времени Возрождения. Рассматривая эволюцию методов обучения этого периода, замечаем в ней две основных тенденции. Первая – стремление усилить активность обучаемого в процессе учебы, вторая, – приблизить его к жизни. Эти тенденции активного обучения, согласования их с потребностями жизни и особенностями нрава, умное сочетание воли и порядка, импровизации и рассудительности еще в начале XX ст. легли в основу просветительской концепции Дж. Дьюи, американского философа и педагога, а также его ученика В. Килпатрика. Их считают основателями метода проектов (первобытное название – метод проблем).

Возле источников метода стояли и российские, и украинские ученые-педагоги. Под руководством российского педагога С. Т. Шацкого была организована небольшая группа энтузиастов, которая пыталась активно использовать проектные методы в педагогической практике. Идеи метода проектов (концепцию активного обучения) встречаем в трудах украинских метров педагогики – В. Сухомлинского, С. Русовой. В 20-х годах XX ст. метод привлек внимание советских педагогов, которые, пытаясь усовершенствовать его, поняли, что это единственное средство обеспечения творческой инициативы и самостоятельности в обучении. Внедрение новой технологии было недостаточно продуманным и последовательным. В 1931 году метод проектов постановлением ЦК ВКП (б) был осужден. С тех пор и до недавнего времени больше не было попыток в постсоветских странах возродить этот метод. Вместе с тем в мировой педагогике идеи гуманистического подхода к образованию Дж. Дьюи и В. Килпатрика приобрели большую популярность.

В последние годы XX века интерес к проектной технологии возродился в педагогике России, Украины. Появились публикации по этой тематике (проф. Е. С. Полат и другие). В Украине метод проектов успешно применяют в своей

работе выпускники программ академического обмена, которые ознакомлены с опытом американских коллег. Соответствующие разработки печатает «Вестник программ школьных обменов», который издается отделом прессы, образования и культуры Посольства США в Украине с 1999 года. Активным популяризатором идей Дж. Дьюи и инициатором применения проектной педагогики в Украине является старший научный сотрудник Института педагогики АПН И. Г. Ермаков.

По определению В. Кильпатрика, метод проектов – это метод планирования целеустремленной деятельности в сочетании с решением учебного задания в реальной жизненной ситуации.

Учебная программа, которая последовательно применяет метод проектов, строится как серия взаимосвязанных проектов, которые предусматривают решение интересных и полезных жизненных заданий. Это осуществляется на основе комплексной реализации ряда педагогических принципов: самостоятельности, исследовательско-поисковой работы, интегрированных знаний, сотрудничества преподаватель-студент, взаимосвязи с окружающим миром. Основная нагрузка по выполнению проекта ложится на студентов, преподаватель лишь исполняет роль консультанта, оказывает методическую помощь, осуществляет промежуточный контроль. Очень важно активизировать студентов к работе над проектом, ввиду таких аспектов: актуальность и практичность темы. Следовательно, целью метода проектов является повышение мотивации обучения через овладение определенной суммой знаний.

Термин «проект» в переводе с греческого – «путь исследования». Существует четыре типа проектов [1]: 1. Производственный проект (воплощение идеи в реальную форму). 2. Потребительский проект (потребление того, что произвели другие). 3. Проект развязывания проблем (исследование). 4. Проект специализации (проект-упражнение) (получение определенных умений, навыков, знаний).

На сегодня предлагается несколько вариантов классификации проектов:

- по виду деятельности: исследовательские, поисковые, творческие, ролевые, прикладные, ознакомительно-ориентирующие;
- по характеру контактов: внутренние (в пределах заведения), региональные (в пределах района, области, страны);
- по содержанию: монопроекты (в пределах одной отрасли знаний), межпредметные проекты;
- по количеству участников: личностные, парные, групповые;
- по срокам выполнения: краткосрочные (разрабатываются на протяжении нескольких занятий), средних сроков (от недели до месяца), долгосрочные (от месяца до нескольких месяцев).

Работа над проектом предусматривает определенные этапы выполнения:

- 1) Подготовительный этап: определение темы и цели проекта; обсуждение темы; мотивация преподавателем темы; деление заданий по группам; обсуждение способов конечных результатов, средств сбора информации.
- 2) Реализация проекта: самостоятельная работа студентов, поиск; отбор информации; формирование портфолио; систематизация и анализ полученных

данных; выводы; подготовка к презентации проектов; графическое оформление; и создание выставочного варианта портфолио.

3) Оценка результатов, презентация проекта: устный и письменный отчет о проведенной работе; коллективное обсуждение проекта; подготовка помещения; конкурс портфолио; презентации; защита проектов; выступления оппонентов; коллективное обсуждение возможности реализации проекта; оценивание; выводы.

Портфолио (portfolio – «папка ценных бумаг») – целенаправленно отобранные к соответствующим критериям труда студентов коллекция материалов по определенной теме и подборка работ студентов по данной проблеме. Существуют два вида таких портфолио.

Первый вариант – «рабочий». Сюда входит: планирование работы; собранная информация по данной проблеме; записи интервью; дневник исследовательской деятельности; тезисы, рефераты, произведения, доклады соответствующего содержания; фотографии, рисунки; описание выполненных студентом заданий, связанных с данной темой; черновики выводов, которые отображают ход мнений.

Второй вариант – окончательный «выставочный». Как правило, выставочный вариант имеет два раздела: I – для показа, который выполняется на плакатных листах с целью размещения их на стендах; II – документальный, в который отбираются наилучшие документы, которые отображают работу над проблемой.

Предлагаем структуру проекта: *Титульная страница* (название учебного заведения, факультет, кафедра, группа, автор, название проекта, научный руководитель, место издания, год). *Содержание* (перечень составляющих проекта). *Короткая аннотация. Эпиграф. Вступление. Основная часть* (разделы, параграфы, если есть). *Выводы. Перечень использованных источников. Дополнения* (фото-, видеоматериалы, таблицы, рисунки, схемы).

Таким образом, метод проектов – это система обучения, ориентированная на исследовательско-поисковую деятельность студента, его самореализацию путем развития интеллектуальных возможностей, творческих способностей и волевых качеств.

Проектно-деятельный тип образования – призыв времени, поскольку обеспечивает рациональное сочетание теоретических знаний с их практическим применением для решения конкретных проблем современности.

Список литературы

1. Килпатрик В. Х. Основы метода / Килпатрик В. Х. – М. ; Л. : Госиздат, 1928. – 115 с.

Одержано 29.09.2010

УДК 378.126

Лариса Володимирівна Вельможна

Викладач кафедри іноземних мов Академії внутрішніх військ МВС України

Оксана Анатоліївна Кравчук

Викладач кафедри іноземних мов Академії внутрішніх військ МВС України

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВНЗ СИСТЕМИ МВС

Зміни у соціокультурному та економічному житті суспільства потребують якісного перетворення діяльності викладача у професійному полі. У якості головного фактора оновлення системи освіти сьогодні – особистість викладача. Висока якість освітніх послуг може бути досягнута тільки за наявності викладачів з високим рівнем педагогічної майстерності, які постійно працюють над підвищенням своєї кваліфікації та мобільно реагують на зміни в освітньому просторі.

Сьогодні суспільству потрібні високоосвічені люди, які здатні самостійно приймати рішення у важливих ситуаціях вибору.

Об'єктом виступає вивчення умов формування індивідуального стилю педагогічної діяльності в умовах накопичувальної системи підвищення кваліфікації.

Педагогічна діяльність, будучи соціальною за своєю природою, залежить від здібностей викладача, від того, наскільки можливий розвиток і компенсація професійно важливих рис.

Діяльність викладача реалізується у постійному взаємозв'язку з педагогічним колективом, який суттєво впливає на його характер, корегує, і в багатьох випадках, визначає результат праці викладача. Тільки за наявності рефлексивних просторів, у яких викладач відчуває свою значущість, може відкрито говорити про свої досягнення і проблеми, відбувається його становлення як професіонала.

Проте, такий процес можливий лише тоді, коли викладач використовує рефлексію. Рефлексію потрібно розглядати як рису, притаманну всім, хто займається педагогічною діяльністю. Чим вищий рівень рефлексійних навичок, тим вищий загальний рівень культури професійної педагогічної діяльності. Тому слід відзначити, що одним із основних показників рівня сформованості індивідуального стилю педагогічної діяльності є креативність, направленість на активну спостережливу та перетворювальну діяльність, технологічна підготовленість викладача.

Таким чином, використання індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача забезпечує високу індивідуальну та колективну активність суб'єктів навчання, сприяє розвитку навичок міжособистого спілкування та колективної взаємодії, породжує відповідальність і зацікавленість, створює комфортний емоційний мікроклімат у групі та згуртовує суб'єктів навчання.

Одержано 15.10.2010

УДК 37.015.3

Тетяна Петрівна Кононенко

Викладач кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії ХНУВС

ФІЗИЧНА РЕКРЕАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ЯВИЩА В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Актуальність проблеми. Досягнення мети успішної підготовки висококваліфікованих кадрів зобов'язує освітні процеси у вищих навчальних закладах (далі - ВНЗ) переважно орієнтувати на розвиток інтелектуальних здібностей студентів. Але, крім навчання, серед багатьох потреб студентської молоді окреслена група специфічних потреб, реалізація яких пов'язана з необхідністю відновлення *психічних та фізичних* сил після напруженого навчання. Проблема збереження й зміцнення здоров'я населення, особливо молоді, залишається однією з найактуальніших для держави. Головним напрямком Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми «Здорова нація» на 2009-2013 рр. є досягнення більш високих результатів фізичної підготовленості населення на основі реалізації принципово нових підходів, засобів, технологій, де необхідно зробити активну рухову діяльність більш осмисленою, цілеспрямованою, відповідною індивідуальним особливостям кожного, хто займається [1, с. 5].

Тому перед українським суспільством постала складна проблема – пошук шляхів нормалізації життєдіяльності людини, невід'ємною частиною якої є робота та апробація новітніх оздоровчих технологій в основі яких лежить використання широкого спектру *фізичної рекреації*.

Поступ сучасної науки характеризується значним зростанням уваги до проблематики рекреаційної діяльності населення. Широке коло наукових аспектів, що стосуються фізичної рекреації в студентському середовищі досліджували Г. А. Аванесова, М. Г. Бердус, Н. В. Варейкіна, В. К. Бальсевич, В. М. Видрін, А. С. Орлов та інші. Матеріали обстеження дали нам змогу узагальнити наявний досвід з цього питання, розглянути особливості фізичної рекреації в молодіжному середовищі, а також зробити висновок, що питання науково-методичних рекомендацій по використанню різних форм та видів фізичної рекреації в студентському середовищі вивчені недостатньо.

Мета – дослідити особливості організації рекреаційної діяльності в студентському середовищі.

Завдання – здійснити ґрунтовний аналіз використання різних видів та форм фізичної рекреації як засобу відновлення моральних та фізичних сил студентів ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Для успішного вирішення поставленого завдання варто розглянути термінологічний ряд понять «*рекреація*», «*рекреативна діяльність*», «*фізична рекреація*».

Термін «*рекреація*» є сукупністю етимологічних значень: *recreatio* (лат.) – відновлення; *recreation* (франц.) – розвага, відпочинок, зміна дій, яка виключає трудову діяльність і характеризує простір, пов'язаний із цими діями, тобто це

процес відновлення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини, що забезпечується системою заходів і здійснюється у вільний від роботи час на спеціалізованих територіях [7].

Рекреаційну діяльність ряд науковців визначають як «... діяльність людини у вільний час, що відбувається з метою всебічного розвитку та відновлення фізичних сил і характеризується, на відміну від інших видів діяльності, відносною різноманітністю поведінки людей та самоцінністю її процесу...» [6, с. 66].

Фізичну рекреацію фахівці розглядають як певну систему, що поділяють на дві частини – *активну та пасивну*, або рекреацію фізичного та психічного напрямку. Фізична рекреація відрізняється динамізмом, різноманітністю форм і напрямів діяльності й спрямована на максимальне задоволення різноманітних інтересів особистості. Відновлення нервово-психічної енергії, на відміну від фізичної, процес складніший і вимагає специфічних форм і засобів [6, с. 67].

Проведений аналіз літературних джерел засвідчує, що на початку ХХІ століття практично у всіх категоріях міського населення домінують *пасивні* форми рекреації (огляд телепередач, слухання музики, читання книжок та преси тощо). За статистикою їй віддають перевагу 90 % учнівської молоді, 80 % студентів та людей продуктивного віку що викликає тривогу істотного зменшення кількості людей, які займаються активними формами рекреації. Зазначене зменшення ми можемо прослідкувати вже в системі освіти. Так, якщо у молодших школярів рекреаційні форми з використання фізичної активності охоплюють 30-40 % дітей, то у старшокласників спостерігається істотне зменшення цього показника до 10 %, у студентської молоді – до 5-7 % [3, с. 5].

Нажаль, на думку вчених зазначені тенденції домінації пасивних форм рекреації над активними в майбутньому збережуться, і надалі буде спостерігатись ступеневе зменшення форм фізичної рекреації на користь її культурно-інтелектуальних різновидів, а також суттєвий зріст проведення вільного часу в «індустрії дозвілля і розваг».

За результатами наукових досліджень нами були визначені фактори, які перешкоджають участі студентської молоді у фізкультурно-оздоровчій та рекреаційній діяльності. Насамперед, це: протиріччя між вербальним рівнем знань про користь рухової активності і реальним рівнем рухової активності; відсутність відповідальності за свій стан здоров'я; особливості емоційно-вольової сфери особистості; нераціональне використання вільного часу; суб'єктивно завищений рівень очікувань від застосування лікарських засобів тощо [5, с. 62]. Тому, одним із найважливіших завдань фізичного виховання у ВНЗ є створення довгострокової мотивації (теоретичні заняття, пропаганда здорового способу життя, спортивно-масові заходи), що забезпечить підтримку дозованої рухової активності молоді. Саме система знань і мотивів, набутих під час навчання шляхом роз'яснення, переконання, організації практичної діяльності визначатиме активне відношення студентів до різних форм фізичної рекреації, потребу в регулярних заняттях.

Отже, необхідно визначити головні ознаки фізичної рекреації та виділити найбільш популярні її види в студентському середовищі.

Серед ознак фізичної рекреації нами виділені найбільш суттєві, а саме: фізична рекреація має спонтанний характер та визначається особистим прагненням людини; головним є участь у процесі, а не отримання певного результату; спрямованість визначається збереженням та укріпленням здоров'я, поновленням життєвих сил, удосконаленням особистості; фізична рекреація має різні форми свого прояву.

У дозвілльєвій діяльності студентів особливо важливо, щоб рекреативна функція (зняття стомлення, одержаного в процесі занять) поєднувалась з гедоністичною (отримання задоволення) і розвивальними функціями. Дозвілльєва рухова активність може супроводжуватися, навіть, значним фізичним і психічним навантаженням. Так, в екстремальних умовах рекреативним ефектом може бути здатність людини подолати свій страх у ситуації ризику та небезпеки або працювати на межі людських можливостей. Все залежить від мотивації, цілей та завдань, які ставить перед собою особистість. Тут певного значення набуває здоровий спосіб життя, який є підґрунтям здоров'я людини, а фізична рекреація дає можливість у вільний від навчання час відновити сили та підвищити рівень фізичного розвитку.

Отже, проведене нами дослідження дало змогу виділити основні види фізичної рекреації:

1. *Ранкова гімнастика* – систематичне виконання спеціального комплексу фізичних вправ після сну, які позитивно впливають на стан здоров'я та фізичний розвиток.

2. *Фізкультурні паузи* протягом навчального дня ефективно впливають на розумову працездатність, увагу, знімають м'язове та розумове напруження, попереджають порушення постави.

3. *Заняття фізичними вправами в неурочний час* мають широкий спектр діяльності. Це пішохідні і лижні прогулянки, полювання, рибальство, масові ігри (волейбол, теніс, футбол бадмінтон) тощо [4].

Крім того, науковцями розроблені і практично випробувані авторські комплекси і програми фізичних вправ оздоровчої спрямованості для масового використання. Основні їх переваги – доступність, простота реалізації, ефективність. Насамперед це: контрольовані бігові навантаження (система Купера); режим 1000 рухів (система Амосова); 10000 кроків кожного дня (система Міхао Інаї); біг заради життя (система Лід'ярда); абетка оздоровчого бігу (система Мільнера) [2. с. 66].

На початку ХХІ століття з'явилися нові течії оздоровчої фізичної культури, які стали популярними серед молоді. До них відносять оздоровчу аеробіку та її різновиди: *степ, слайд, джаз, аква або гідрааеробіку, танцювальну аеробіку (фанк-аеробіку, сіль-джем, хіп-хоп), велоаеробіку, аеробіку з навантаженням (невеликою штангою), акваджогінг, шейпінг, фітнес, стретчинг*. Вибір методики занять фізичними вправами є справою індивідуального смаку та захоплення студента.

Аналізуючи види фізичної рекреації не можна не відмітити важливе значення туризму. Саме туризм у сучасному світі сприймається як головна форма

рекреаційної діяльності, яка задовольняє рекреаційні потреби. Найбільш популярні його форми, які складають основний зміст туристсько-оздоровчої діяльності у вищих навчальних закладах є *походи, експедиції, екскурсії, зльоти, змагання*.

Але слід відмітити, що оздоровчий ефект фізичної рекреації спостерігається лише в тих випадках, коли фізичне навантаження раціонально збалансоване до індивідуальних можливостей людини і стає більш ефективним, коли поєднується із загартуванням у вигляді водних процедур, сонячних і повітряних ванн, масажем [8].

Отже, організовуючи рекреаційну діяльність студентів, важливо прищеплювати та розвивати такі життєві навички, які допоможуть юнакові чи дівчині легко та природно засвоювати знання, дотримуватися дисципліни, знати фактори ризику, вміти аналізувати та робити висновки, вільно володіти життєвими навичками. Тільки через сформованість фізкультурно-рекреативної культури лежить шлях до усвідомлення кожним студентом значущості підтримання стану свого здоров'я на належному рівні, що надає всіх можливостей повноцінного життя.

Таким чином, використання студентами ВНЗ активних форм рекреації у вільний час сприяє активізації, підтримці та відновленню духовних і фізичних сил після напруженого навчання. Тому, фахівцям фізичного виховання у ВНЗ необхідно постійно працювати зі студентами над формуванням стійкого інтересу та сталої потреби щодо використання всього багатства різновидів фізичної рекреації у вільний від навчання час для відновлення життєвих сил та підвищення загальної працездатності організму.

Список літератури

1. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми «Здорова нація» на 2009-2013 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 трав. 2008 р. № 731-р// ОВУ. – 2008. – № 37. – Ст. 5.
2. Аванесова Г. А. Культурно-досуговая деятельность: теория и практика организации : учеб. пособие для студентов вузов / Аванесова Г. А. – М. : Аспект-пресс, 2006. – 236 с.
3. Варейкина Н. В. Психологические факторы, влияющие на эффективность рекреации / Варейкина Н. В. // Психотерапия. – 2007. – № 3 (51). – С. 4-6.
4. Выдрин В. М. Физическая рекреация – вид физической культуры / Выдрин В. М., Джумаев А. Д. // Теор. и практ. физ. культ. – 1989. – № 3. – С. 12.
5. Орлов А. С. Социология рекреации : учебник / А. С. Орлов. – М. : Наука, 2005. – 118 с.
6. Рыжкин Ю. Е. Социально-психологические проблемы физической рекреации : учебник / Ю. Е. Рыжкин. – СПб. : Изд -во СПб ГПУ «Нестор», 2005. – 165 с.
7. Рыжкин Ю. Е. К вопросу о понятии феномена «физическая рекреация» / Ю. Е. Рыжкин // Теор. и практ. физ. культ. – 2001. – № 4. – С. 4.
8. Рябцев С. М. Активные виды рекреации как естественная модель стрессогенной ситуации // Психотерапия. – 2007. – № 1 (49). – С. 20.

Одержано 28.09.2010

УДК 37.018.7

Алла Анатоліївна Лелюк

Заступник начальника курсу навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

МЕТОДИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З КУРСАНТАМИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МВС УКРАЇНИ

Час навчання курсанта у вищому навчальному закладі МВС України - період становлення його особистості як майбутнього професіонала-правоохоронця, тобто період соціально-професійної самоідентифікації. Цілеспрямоване формування знань, вмінь та навичок курсантів, особистих якостей майбутнього працівника міліції, що впливають на процес соціалізації, має відбуватися офіцером-вихователем за допомогою використання певних методів виховання.

Питання щодо методів виховання особистості не нове в науковій літературі. Аналізуючи наукові дослідження, можна зробити висновок, що одні вчені під методами виховання розуміють шляхи дослідження виховних цілей (І. П. Подласий, Г. П. Волкова, В. П. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов); інші – Г. І. Щукіна, М. М. Фіцула – як способи взаємозв'язаної діяльності вчителя і вихованців, спрямованої на формування у вихованців поглядів, переконань, навичок і звичок поведінки; треті – А. С. Макаренко, О. Вишневецький – виховний «інструментарій»[5; 6; 7].

Колишнє виховання, з його орієнтацією на міжособистісні контакти, навички і традиційні цінності, норми, культуру, потребує додавання виміру соціального. Тому, виховний процес у вищому навчальному закладі МВС України має набути нового статусу, щоб сприяти успішній соціалізації курсантів. Таким чином, існує необхідність виокремлення таких методів виховної роботи, які б ефективно впливали на процес соціалізації курсантів.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб охарактеризувати методи виховної роботи з курсантами для забезпечення ефективності виховного процесу соціалізації курсантів під час навчання у вищому навчальному закладі МВС України.

Багатогранність та складність завдань, які вирішують працівники органів внутрішніх справ, вимагають від кожного з них високого рівня спеціальної підготовки і професійної майстерності, високої фізичної і психологічної підготовки, певних моральних якостей, високої культури, життєвого досвіду. Всебічне вивчення цих якостей курсантів, постійне виховання і розвиток у них високих ділових і етичних якостей – є першочерговим завданням керівників навчальних курсів ВНЗ МВС.

В основі виховної роботи лежить індивідуальний підхід у вихованні, як одна з умов процесу виховання. К. Д. Ушинський зазначав, що «вихователь повинен прагнути пізнати людину, яка вона в дійсності, з усіма її слабостями і в усій її величч, з усіма її побутовими дрібними нуждами і з усіма її великими духовними потребами... серед народу... і наодинці зі своєю совістю...» [1, с. 35].

Для вивчення особистості підлеглих використовуються різні методи, такі як:

- спостереження;
- бесіда;
- експеримент;

- аналіз результатів діяльності особистості;
- вивчення документів (характеристик, особових справ, листів родичів, особистих конспектів, читацьких білетів бібліотек тощо).;
- використання спостережень, вражень і відгуків інших осіб;
- вивчення громадської активності особистості, участь в культурно-масовій, спортивно масовій роботі та т. ін.

При всіх різновидах методів вивчення особистості, необхідно відмітити найбільшу розповсюдженість пізнавальних бесід, психолого-педагогічних спостережень, метод експерименту.

Важливим методом вивчення особистості курсанта є метод психолого-педагогічного спостереження. Найбільш правильним критерієм судження про людину є його повсякденні, конкретні вчинки. В основі цього методу лежить поступове спостереження керівника курсу за службовою діяльністю курсанта, його навчанням, поведінкою на службі та в побуті. Мета спостереження – визначити індивідуальні особливості курсанта, щоб обрати адекватні шляхи і методи педагогічного впливу на нього. Як правило, процес спостереження здійснюється повсякденно, в ході навчальної, службової та позаслужбової діяльності. Цей метод дає змогу виявити особливості людини, постійні риси особистості, навички, звички. Так, можливо визначити характер і темперамент, здібності курсанта, пізнати його направленість, мотиви, якими керується в житті та службі. Треба також пам'ятати, що особистість людини складна, іноді буває заперечною, що нерідко буває за умовами погано організованої індивідуальної роботи і з зверхнім судженням про людину. Систематичне спостереження тісно пов'язане з виховною роботою. І чим більше знає вихователь про свого вихованця, тим конкретнішою і дієвішою стає його виховна робота. В цій роботі повинна бути система і послідовність. Значною допомогою в систематизації результатів спостереження і проведеного педагогічного впливу є ведення щоденника індивідуальної роботи (журналу індивідуального вивчення підлеглого тощо). На теперішній час така практика обліку індивідуальної роботи має місце в органах внутрішніх справ.

Методика проведення пізнавальної бесіди включає такі основні правила:

а) ретельність підготовки до бесіди (основні питання, вибір місця і часу її проведення, ознайомлення з необхідними документами тощо);

б) невимушеність ведення бесіди (встановлення контакту, початок бесіди з цікавих для співрозмовника тем, питань про сім'ю, близьких та рідних, матеріально-побутових проблем). Спрощеність та ясність питань, атмосфера довіри, розповідь про своє особисте життя, зацікавленість долею вихованця встановлять необхідний мікроклімат, побудять курсантів до відвертості, до об'єктивної оцінки своєї поведінки;

в) бесіда має носити творчий характер (неможливо допустити, щоб бесіда була у формі допиту, носила однобічний характер, обмежувалась запланованими питаннями. Важливо виявити в бесіді з вихованцем його судження, погляди на події, явища, думку про людей та ін.);

г) бесіда повинна бути виховною (офіцер-вихователь повинен проявляти в бесіді необхідну принциповість в судженнях, тактовно виправити невірні думки та погляди курсанта, об'єктивно оцінювати все, що зв'язано з діяльністю спів-

розмовника, його колективу, особливо успіхи та недоліки в службі. Вміло вказати шляхи усунення недоліків, які має курсант, і, навпаки, підкреслити позитивні риси особистості).

Неприпустимими в бесіді є покарання, ображення особистості співрозмовника, приниження його людської гідності, духовних та моральних цінностей. Наявність цих елементів в бесіді зводять до нуля всю корисність і виховну направленість, вчиняє невиправний злочин всьому процесу виховання, чинить психологічний бар'єр між курсантом та керівником курсу.

Крім поняття «метод» виховання існують поняття «прийом» і «засіб» виховання. Прийом виховання – це частинка методу виховання, один з його елементів, необхідний для ефективного застосування методу в конкретній ситуації. Наприклад, бесіда з курсантами будується як ціла система прийомів: прийом яскравого початку, прийом звертання до життєвого досвіду співрозмовника, прийоми утримання і переключення уваги, прийом завершення розмови тощо. Засоби виховання – надбання матеріальної та духовної культури (художня, наукова література, радіо, телебачення, інтернет, предмети образотворчого, театрального, кіномистецтва та ін.), форми і види виховної роботи (збори, бесіди, конференції, гуртки, ігри, спортивна діяльність), які задіюють під час використання певного методу.

Дієвим засобом в індивідуально-виховній роботі є допомога товариша (співробітника, однокурсника тощо) у виконанні службових завдань, постійна турбота офіцера про курсанта. Турбота про стан здоров'я, житлові умови, достатнє та якісне харчування, забезпечення умов для навчання, нормальної роботи в підрозділі, допомога сім'ям, його рідним і близьким. Забезпечити умови для відпочинку вихованця – задача не менш важлива, ніж висока вимогливість в роботі.

Особистий контроль за службовою діяльністю та навчанням, виконанням наданих завдань та громадських доручень, вміле поєднання переконань та наказів, об'єктивна оцінка вчинків курсантів – надають ефективний вплив на формування у них позитивних рис характеру, забезпечують цілеспрямовану виховну роботу з колективом.

Важливою вимогою в організації індивідуально-виховної роботи з курсантами є диференційованість, тобто визначення її форм, методів та об'єму з врахуванням особистості людини. Звідси, необхідність повного обліку в підрозділі осіб, які схильні до порушень дисципліни, халатному відношенню до служби, нечемного поведіння в побуті. Це особлива категорія і з нею – особливий комплекс виховних заходів. В цьому випадку не стоїть завдання їх перевиховання в обмежений термін. Якщо поведінка з часом не змінюється, необхідно ставити питання про недоцільність перебування цих осіб в органах внутрішніх справ.

Щоб виховувати особистість, керівнику курсу необхідно добре знати свої права та обов'язки, положення Дисциплінарного статуту, демонструвати особистий приклад щодо зразкового виконання службових обов'язків, поведінки в повсякденному житті та на службі. Не тільки знати, а і вміло навчати і виховувати курсантів.

В процесі роботи між офіцером-вихователем і курсантом виникають складні відносини. Серед основних принципів і норм, які характеризують ставлення

вихователя до вихованця, можна назвати такі як постійна та рівна вимогливість, повага до людської гідності, турбота про людей, дотримання слова, довіра до людини. Вихованість та тактовність керівника підрозділів курсантів ВНЗ, разом з вимогливістю, характеризують його, як глибоко вихованого, культурного, впливають на зріст його авторитету в очах курсантів, підвищують їх активність.

Індивідуально-виховна робота потребує від начальника курсу або його заступника володіння педагогічним тактом, який проявляється в терпінні, витримці, відвертості, вмінні додержувати надані обіцянки. Однак, це виключає сентиментальність, панібратство, м'якотілість і всепробачення.

Про тісний зв'язок колективу і особистості писав А.С. Макаренко: «Виховуючи окрему особистість, ми повинні думати про виховання всього колективу. На практиці ці дві задачі будуть вирішуватись тільки сумісно... Кожний момент нашого впливу на особистість ці впливи обов'язково повинні бути і впливом на колектив. І, навпаки, кожний процес роботи з колективом обов'язково буде і вихованням кожної особистості» [2, с. 354].

Індивідуально-виховною роботою повинні займатися в підрозділі керівники всіх ступенів, громадські формування підрозділів. Планування індивідуально-виховної роботи повинно бути систематичним. Якісно організована виховна робота з особовим складом – найважливіша умова успішного виконання поставлених перед ОВС завдань.

Таким чином, одержані знання сформуєть у керівників підрозділів курсантів готовність до виховної роботи з підлеглими, яка буде впливати на успішну соціалізацію майбутніх правоохоронців під час навчання у вищих навчальних закладах МВС України.

Соціально-виховний процес у вищому навчальному закладі МВС України як умова соціалізації курсанта буде більш ефективною, якщо цей процес будувати на діагностичній основі, передбачати позитивну установку та включення курсанта і керівників навчальних курсів вищому навчальному закладі МВС у різні види соціально-педагогічної діяльності, у соціально-педагогічну взаємодію, актуалізувати її з урахуванням і корекцією педагогічних умов та чинників соціалізації.

Список літератури

1. Ушинський К. Д. Собрание починений / К. Д. Ушинський. - Т. 8. – Л. : Изд-во АПН РСФСР, 1950.
2. Макаренко А. С. Сочинения / А. С. Макаренко. - Т. 5.– М. : Изд-во АПН РСФСР, 1958.
3. Бандурка О. М. Теорія та методи роботи з персоналом в органах внутрішніх справ : підручник / Бандурка О. М., Соколов В. О. – Х. : Ун-т внутр. справ, 2000. – 480 с.
4. Організація виховної та соціально-психологічної роботи в учбових закладах МВС України : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. проф. О. М. Бандурки. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1996. – 83 с.
5. Бех І. Д. Проблеми методів виховання у сучасній школі / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1996. - № 4. – С. 136-140.
6. Волкова Н. П. Педагогіка : посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. П. Волкова. – К. : Академія, 2001. – 576 с.
7. Подласый И. И. Процесс воспитания / И. И. Подласый // Педагогика. Новый курс : учеб. для студ. пед. вузов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 235 с.

Одержано 28.09.2010

ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНЕ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МВС

УДК 37.015.3

Василь Миколайович Бойчук

Кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української та іноземних мов Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ

Марія Володимирівна Бойчук

Викладач кафедри української та іноземних мов Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРО ТЕОРЕТИКО-КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Сучасні тенденції і стратегії навчання іноземних мов в освітньому просторі нашої країни значною мірою зумовлені і визначаються як глобалізаційними процесами у багатьох сферах суспільного життя, так і рівнем розвитку лінгвістичних, психолого-педагогічних і суміжних наук. Сьогодні у методології вивчення іноземних мов превалює комунікативний підхід, який засвідчив свою ефективність як дієвий засіб використання мови для налагодження мовленнєвого контакту, порозуміння, передавання інформації і, зрештою, забезпечення мінімальних лінгвальних потреб комунікантів.

Відомо, що вказаний підхід як інноваційний метод був запропонований і апробований у наукових дослідженнях лінгвістів Британських університетів наприкінці 1970-х і на початку 1980-х років (Tracy Terrell, Stephen Krashen, Margie S. Berns, Karen Willets, Lynn Thompson, Mary Ann Christison, M. Calderon, R. Weeler, Paul Nation, John Gibbons та ін). Першопричиною пошуку нових прийомів стало те, що педагоги-лінгвісти «розчарувались» в аудіолінгвістичному і граматико-перекладацькому методах навчання іноземних мов. Учені вважали, що у форматі класичної методології студенти не вивчали «живу» мову, а це, у свою чергу, породжувало значні труднощі для налагодження продуктивного спілкування в реальних комунікативних ситуаціях.

Саме тому головна ідея комунікативного навчання полягає в тому, щоб студенти для ефективного користування іноземною мовою не тільки здобували теоретичні знання (наприклад, граматичних, лексичних або орфоепічних норм), а й активно розвивали навички та вміння використання мовних одиниць для реальних комунікативних цілей, оскільки до виникнення комунікативного підходу методи і матеріали для викладання мов мали тенденцію майже винятково зосереджуватися на «закріпленні» граматичних структур і словникових одиниць у ситуативних контекстах. А така методологія не завжди мала успіх.

У сучасних дидактичних схемах комунікативний метод залишається одним із найдієвіших в арсеналі лінгво-педагогічних технологій навчання іноземним мовам, хоча варто зауважити, що своєю ефективністю і поширеністю він завдячує, без сумніву, і традиційним (класичним) методам навчання, які є своєрідним базисом цього інноваційного методу.

У системі відомчої освіти вивченню іноземної мови професійного спрямування правоохоронцями відводиться значну увагу, про що засвідчують регулярні науково-практичні конференції, які проводять провідні ВНЗ системи МВС, стосовно актуальних питань методології навчання іноземним мовам працівників ОВС. Слід констатувати, що сучасні інноваційні технології і методики в цілому знаходять своє застосування у навчальному процесі, однак специфіка підготовки фахівців, без сумніву, вносить певні корективи (як об'єктивного, так і суб'єктивного плану) у цей процес. Для їх «нівеляції» і провадження ефективного навчання викладач постійно стоїть перед проблемою: якими шляхами оптимізувати індивідуальну зацікавленість курсантів (студентів, слухачів) стосовно оволодіння іноземною мовою.

На нашу думку, одним із прийомів, що стимулюватиме пізнавальну активність слухачів, є роз'яснення теоретичних питань природи та функцій мови, зокрема пізнавальної (когнітивної). Іншими словами, практичні заняття повинні мати під собою теоретичне підґрунтя, тобто базуватися на здобутках лінгвістичної науки, що дозволить ефективно вибудовувати навчальний процес під час вивчення іноземної мови, зокрема глибше висвітлити і зрозуміти національну специфіку мовних процесів, що визначаються когнітивними (мисленневими) структурами носіїв іншої мови. Власне через порівняння, для прикладу, семантичних структур лексем рідної та іноземної мови, визначення ономасіологічних чинників формування структури значення мовних одиниць із використанням дериватологічного та етимологічного аналізу необхідно донести до свідомості курсантів (студентів, слухачів), що вивчення іншої мови – це погляд на реальну дійсність з інших світоглядних позицій, це своєрідне «заглиблення» у інший «мовний» світ зі своїми національно-когнітивними установками, значною чи меншою мірою відмінними від рідних, етнічних, бо у мові найяскравіше виявляється національна своєрідність того чи іншого етносу.

Для висвітлення цих проблемних питань варто звернутися до лінгвофілософських праць відомого німецького вченого Вільгельма фон Гумбольдта, який вказував, що через особливості сприймання одних і тих же предметів різними народами можемо спостерігати, чи нація вкладає у мову більше об'єктивної чи суб'єктивної реальності, причому, на його думку, навіть звукова форма несе в собі ознаку тієї або іншої схильності. Кожна мова, яка є безпосереднім виразником духу народу, окреслює навкруг народу своєрідне коло, з якого можна вийти лише тоді, коли вступаєш у коло іншої мови [2, с. 80].

У цьому контексті не можемо не зауважити, що на чверть століття раніше від Гумбольдта професором Харківського університету І. С. Рижським було висловлено думку про те, що «предмети і явища об'єктивного світу по-різному сприймаються різними народами», а тому в кожній мові поряд із спільними рисами є багато індивідуального, «у кожного народу є властиві лише йому поняття» [1, с. 32]. Співзвучною є думка й відомого мовознавця академіка Л. В. Щерби, який вказував, що «мови відображають світорозуміння тієї чи іншої соціальної групи, тобто систему понять, що її характеризують... Тому системи понять від мови до мови можуть бути різними» [4, с. 316].

Зрозуміло, що опрацювання таких складних проблем, які пов'язані насамперед із мовною картиною світу, важко вмістити у рамки практичних аудиторних занять. Саме тому пропонується детальніше вивчення вказаних теоретичних напрацювань перенести на індивідуальну (або гурткову) роботу, адже тільки у такому разі можемо говорити про усвідомлене вивчення іноземної мови.

Проблематика мовної картину світу пов'язана з комплексними дослідженнями глибинних процесів мови і мислення, слова і думки, зі специфікою відображення сегментів позамовної дійсності у формально-семантичній структурі лексем, яка має місце у номінаційних процесах, що відтворюють етапи «омовлення» навколишньої дійсності. В їх основі лежать ментальні (світоглядні, когнітивні) особливості того чи іншого народу. Зрозуміти природу номінацій допомагає внутрішня форма слова, яка у сучасній лінгвістиці трактується загалом як мотиваційна ознака, що формує структуру похідного слова, як спосіб мотивації значення у слові, який конкретизується ознакою референта, що лягає в основу найменування нової реалії [3, с. 9]. Таким чином, визначивши первинний мотив номінації (свідомий чи несвідомий), тобто певний тип внутрішньої форми слова, можемо наблизитися до розуміння світоглядного (психологічного, національно опосередкованого) вибору носіями тої чи іншої мовної форми зі специфічною значеннєвою структурою.

На рівні непохідного слова, яке не виявляє причинно-наслідкових зв'язків з іншими спільнокореневими словами, ВФ є «затемненою», оскільки втрачено первісний мотив, що слугував «стимулом» номінації. Відтворити ВФ непохідного слова, у структурі якого залишається зовнішня форма і значення, можна за допомогою етимологічного аналізу. Реконструкція «найближчого етимологічного значення» (О. О. Потебня) показує, чому для українця і англійця, для прикладу, слово *вікно* (англ. *window*) асоціюється з різними сегментами навколишнього світу, зокрема з *оком* для українця і – з *вітром* (*wind* – вітер) для англійця.

Отже, природа мотиваційної ознаки найменування, що зумовлює певний тип номінації як синтезу лінгво-когнітивних оцінних параметрів, засвідчує неоднорідні світоглядні орієнтири носіїв різних мов, причому виявляє ступінь їх спорідненості. Так, для укр. *воротар*, рос. *вратарь*, нім. *Torwart*, чеськ. *bramkař* і польс. *bramkarz* характерна однотипна ВФ, а в англ. *goalkeeper* вона актуалізує мотиваційну ознаку об'єктності (буквально «той, хто тримає, утримує м'яч»).

Композиційна структура деривата значно полегшує визначення мотиваційної ознаки, оскільки зумовлює більшу образність найменування, крім того, дія у композитах виражено експліцитно на відміну від афіксальних дериватів. Зрештою вибір словотвірної моделі, через яку утворюється зовнішня форма мовного знака, теж можна певною мірою пояснювати особливостями тієї чи іншої національної «мовної картини». Наприклад, відповідниками українських афіксальних дериватів в інших мовах можуть бути як однотипні, так і різноструктурні слова: *лісівник* – рос. *лесовод*, англ. *forest-guard*, *woodkeeper* і *forester*; *птицевник* – рос. *птицевод*, англ. *poultry farmer (breeder)* тощо; *лижник* – нім. *Skiläufer*, англ. *skier*; *гурьовик* – нім. *Girevik*, польс. *cienzarowiec*, англ. *weight-lifter*.

У інших випадках відповідниками українських дериватів є складні номінативні утворення, напр.: *курівник* – чеськ. *chovatel slepič*, польс. *hodovca kur*, ко-

Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки ВНЗ МВС України. Харків, 2010
няр – чеськ. *chovatel koni*, водник – англ. *watertransport worker*, пряничник – англ. *gingerbread baker* та ін.

Наведені приклади переконливо засвідчують неоднорідне світоглядне «прочитання» об'єктивної дійсності різними етносами, в основі чого лежать опосередковані мовою як духовною субстанцією (у термінології В.Гумбольдта) когнітивні (ментальні) структури носіїв мов.

Таким чином, глибоке усвідомлення і розуміння пізнавальної функції мови, яка визначає мовну картину світу і є виразником національної специфіки світовідчуття і світорозуміння, стане теоретико-пізнавальним підґрунтям для курсантів (студентів, слухачів) під час осмисленого, усвідомленого оволодіння іноземною мовою, полегшить процеси запам'ятовування лексичних одиниць, збагатить їх новими знаннями про базові, фундаментальні принципи організації та функціонування мовної системи.

Список літератури

1. Березин Ф. М. История лингвистических учений : учебник / Березин Ф. М. - [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высшая школа, 1984. – 319 с.
2. Гумбольдт В. Избранные работы по языкознанию / Вильгельм Гумбольдт ; [пер. с нем.]. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
3. Плотников Б. О. Внутрішня форма мовних одиниць та їх зміст / Б. О. Плотников // Мовознавство. – 1988. – № 5. – С. 8-16.
4. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Щерба Л. В. ; под ред. Л. Р. Зиндера и М. И. Матусевич. - [Изд. 4-е.] – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 432 с.

Одержано 18.09.2010

УДК 81'255.4

Юлія Олександрівна Божко

Кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і практики англійської мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МОВНИХ РЕАЛІЙ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Досліджуючи загальну проблематику національно-культурної специфіки мови і мовленнєвої діяльності особливого теоретичного і практичного інтересу набуває проблема реалій. О.Чередниченко вважає проблему перекладу реалій «найголовнішою та найскладнішою у міжкультурному аспекті перекладу». Так, досліджуваний образок «Відьма» М. Коцюбинського містить цілу низку українських та молдавських реалій. Останні були введені автором з метою зображення картин життя молдавського села, створення молдавського колориту. Таким чином, реалії щільно пов'язані з виразом національної форми як у першотворі, так і у перекладі.

Слово *realia* за походженням є формою множини жіночого роду пізньолатинського прикметника *realis*, що перетворився в іменник однини. Це слово набуло універсального значення: у філологічній літературі XIX - I-ої половини XX ст. загалом для позначення матеріальних предметів і характеристик націо-

нальних звичаїв. У перекладознавчих працях слово реалія як термін з'явилося у 40-х рр. нашого століття. Термін реалія вперше ввів А. В. Федоров у роботі «Про художній: переклад». Він використав його для того, щоб позначити не лексему, а національно-специфічний об'єкт. Л. Соколов дає таке визначення реалії: «Терміном реалія позначають побутові слова і специфічні національні слова й звороти, що не мають еквівалентів у побуті, а отже, і в мовах інших народів» [3, с. 281].

С. Влахов і С. Флорин зазначають, що реалії – «це слова і словосполучення, що називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального і історичного розвитку) одного народу і чужі для іншого» [1, с. 438].

Реалії зустрічаються у першу чергу серед діалектизмів, вміщуючи і лексику крайових ділянок. До локальних слів (лексика крайових говірок), які використані М. Коцюбинським у образку «Відьма», можна віднести молдавські реалії: мамалига - corn meal mush; плачинди - пироги з гарбузом, спечені за спеціальним рецептом - рижки pie; малай - кукурудзяний хліб - corn bread; своєрідні вечорниці - walks; магала - куток, околиця, район села - village; магазанії - односельці, співмешканці кутка, околиці - neighbours.

Реалії образка «Відьма» відтворені О. Коваленком англійською мовою за допомогою певних прийомів перекладу. До таких прийомів можна віднести передачу реалії іншою мовою за допомогою транскрипції чи транслітерації та суто переклад. Молдавські імена та прізвища подаються англійською мовою без змін на рівнях фонем та графем (метод транслітерації). Йон Броска - Yon Broska; Прохіра - Prokhira; Маріца - Maritsa; Параскіца - Paraskitsa; Митроха - Mitrokha; Аніка - Anika; Маріора - Mariora.

Українська реалія призьба передається за допомогою транскрипції: «Тут він набив люльку; сів на призьбу і на цілі груди дихнув холодним нічним повітрям» [2, с. 9]. «Outside, he stuffed his pipe, sat down on the pryzyba and drew a deep breath of the cool night air» [5, с.142].

Переклад заміною реалії використовується у випадках, коли транскрипція неможлива чи небажана. Українська реалія корчма використана М. Коцюбинським: «Мачуха така й сяка, вино п'є, В корчмі гуляє» [2, с. 9]. Подану реалію відтворено англійською tavern: «Stepmother is this and that, drinks wine and carouses in the tavern» [5, с. 141]. При подібній передачі реалії реалією відбувається втрата конотативного значення українського слова корчма, оскільки англійський іменник tavern перекладається як «шинок» із загальним значенням.

Молдавська реалія орликев перекладена англійською мовою за допомогою калькування. Англійський іменник ealge є калькою до молдавського слова-реалії орликев із значенням «красень». Калька дозволяє максимально повно перенести семантику іншомовної реалії.

Приблизний переклад реалії застосовується частіше, ніж будь-який інший. Наприклад, українські реалії дійниця та капці передаються англійською мовою приблизним перекладом як rail та shoes. Rail же перекладається українською мовою як «відро», shoes означає «черевики». Таким шляхом удається хоча і не досить точно передати предметний зміст реалії.

Підсумовуючи, зазначимо, що реалії є яскравими елементами тексту, які викликають труднощі при перекладі. Переклад реалій - частина великої та важ-

ливої проблеми передачі національної та історичної специфіки. З цим пов'язана одна з основних функцій реалії як репрезентанта специфічного національного колориту. Універсального методу перекладу реалій не існує. Вибір певного перекладеного методу, на вашу думку, повинен бути зумовлений, перш за все, контекстом твору першоджерела з урахуванням особливостей обох мов.

Список літератури

1. Влахов С. Непереводимое в переводе / Влахов С., Флорин С. - К. : Вища школа, 1986.
2. Коцюбинський М. Твори в чотирьох томах / Коцюбинський М. - Т. 2. - К. : Дніпро, 1984.
3. Соболев Л. Н. Пособие по переводу с русского языка на французкий / Соболев Л. Н. - М. : Изд. лит. на ин. языке, 1952.
4. Чередниченко О. І. Міжкультурні аспекти перекладу / Чередниченко О. І. // Мовні і концептуальні картини світу. - К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2001.
5. Kotsybinsky M. Fata Morgana and Other Stories / Kotsybinsky M. – К. : Дніпро, 1980.

Одержано 18.10.2010

УДК 159.952.13

Олена Піменівна Зеленська

Кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри іноземних мов Львівського державного університету внутрішніх справ

ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧИЙ МАТЕРІАЛ І ПІЗНАВАЛЬНА АКТИВНІСТЬ КУРСАНТІВ І СТУДЕНТІВ ВНЗ МВС УКРАЇНИ

Оволодіння будь-якою іноземною мовою передбачає не тільки засвоєння певного обсягу лексичного, граматичного, стилістичного матеріалу, а й опанування широкими культурологічними знаннями. Серед соціокультурних проблем, які постають у процесі навчання іноземної мови, одне з основних місць займає проблема культурних контактів між країною, де живе той, хто вивчає іноземну мову, і країною мови, яку вивчають. Засвоєння такого роду знань разом із навичками вживати і розуміти лексичні одиниці культурно-країнознавчого характеру та вміннями використовувати культурно-країнознавчу інформацію в процесі спілкування в 4-х видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, говорінні, читанні та письмі), складають особливий вид компетенції – культурно-країнознавчу (як складову соціокультурної компетенції) – в процесі формування іншомовної комунікативної компетенції [4, с. 162]. Використання країнознавчого аспекту на заняттях з іноземної мови сприяє розвитку лінгвістичних навичок і вмінь (збагачення лексики, навички перекладу, вміння працювати з фразеологізмами), знайомить курсантів і студентів з конкретними аспектами іншомовної культури. Створюються передумови для сприйняття мови як складової частини всього духовного життя суспільства. Вивчення мови вже не є механічним процесом завчання нових слів і граматичних правил. Мовні одиниці сприймаються як носії інформації про особливості менталітету та, як наслідок, норм поведінки іншомовного суспільства. Такий

підхід дозволяє зняти багато труднощів, з якими стикаються курсанти та студенти [6, с. 409].

У 70-ті роки ХХ століття Е. М. Верещагін і В. Г. Костомаров висунули лінгводидактичну теорію, яку назвали лінгвокраїнознавством. Її суть у тому, що навчання мови відбувається в нерозривному зв'язку з культурою і «менталітетом» нації, мову якої вивчають. Без цього неможлива адекватна та повноцінна комунікація. Лінгвокраїнознавство – часткове відгалуження багатоаспектної науки про мову та суспільство – соціолінгвістики. Лінгвокраїнознавство вивчає елементи загальнонаціональної культури, що знаходить своє відображення в літературному мовному стандарті, який обслуговує всю націю. Лінгвокраїнознавство як культурознавча наука, спрямована на навчання іноземної мови, має справу з факторами загальнонаціональними та відносно постійними. Тому її мета – забезпечити того, хто вивчає іноземну мову, фоновими знаннями в об'ємі, що по формі та змісту наближається до фонових знань носіїв цієї мови та культури.

Останнім часом вітчизняні та зарубіжні науковці, вчені, методисти та викладачі зосереджують все більшу увагу на лінгвокраїнознавчій орієнтації у навчанні іноземної мови (О. Д. Райхштейн, Д. О. Добровольський, В. М. Телія, В. Г. Гак, С. М. Назаров, Н. Ф. Бориско, Ю. І. Пассов, В. В. Сазонов, О. П. Зеленська, Г. Д. Томахін, L. Damen, D. Rillick, C. Kramersch, J. Munbay, P. Strevens, Y. G. Widdowson та інші). Вони розглядають різні аспекти цієї проблеми – лінгвокраїнознавчу орієнтацію щодо вивчення мовних одиниць, виділення національно-культурного компонента як складової частини значення фразеологічних одиниць, переклад лексики з культурним компонентом значення, національно-культурний компонент в алгоритмі навчання читання, граматики тощо. Ми хотіли б зупинитися на питанні взаємозв'язку країнознавчого професійно спрямованого матеріалу з пізнавальною активністю курсантів і студентів, які навчаються у ВНЗ МВС України.

Пізнавальна активність – це діяльність щодо набування знань, розуміння закономірностей об'єктивного світу, здатність пізнавати. Це зумовлений розвитком суспільно-історичної практики процес відображення і відтворення дійсності у мисленні; взаємодія суб'єкта та об'єкта, результатом якої є нове знання про світ. Відомо, що використання країнознавчої інформації в навчальному процесі забезпечує підвищення пізнавальної активності курсантів і студентів, розширює їх комунікативні можливості, сприяє створенню позитивних мотивацій на занятті, дає стимул до самостійної роботи над мовою, сприяє вирішенню виховних цілей. Необхідно враховувати потреби сучасності в тому плані, щоб зосередити більшу увагу на самостійній активній пізнавальній діяльності кожного курсанта або студента з урахуванням його особливостей і можливостей. Але при навчанні іноземної мови важливо також враховувати психологічну концепцію навчальної діяльності, яка передбачає вирішення тим, хто навчається, навчальних завдань як одиниць навчальної діяльності. Навчальне завдання включає опанування певними способами діяльності, в результаті якого відбувається розвиток того, хто навчається, не тільки на рівні його навченості, але і на рівні сформованості окремих сторін його діяльності. Тому навчальна діяльність

як оптимізаційна повинна розглядатися в єдності декількох її компонентів: навчального завдання, навчальних дій для її реалізації, дій, що стосуються контролю за її рішенням та оцінки ступеня засвоєння дії [2, с. 22]. Розглянемо, як ці компоненти навчальної діяльності та пізнавальна діяльність враховуються і реалізуються при знайомстві курсантів і студентів з екстралінгвістичними професійно спрямованими даними, їх закріпленні та контролі при використанні, наприклад, методу лінгвокраїнознавчої паспортизації ключових слів. Під лінгвокраїнознавчим паспортом ключового слова розуміється комплексний, синхронний опис в методичних цілях інформації про предмет або явище, що позначається цим словом чи сукупністю мовних даних, за допомогою яких реалізуються позамовні дані [3]. Такий лінгвокраїнознавчий паспорт має 3 розділи: (1) *одиниці країнознавчої інформації*, (2) *тематична лексика*, (3) *синтаксична сполучуваність*.

Візьмемо для прикладу лінгвокраїнознавчий паспорт ключового словосполучення *Murder Squad*.

Тематична лексика	Одиниці країнознавчої інформації	Синтаксична сполучуваність
Murder, squad, search, operations, group, crime, department, dangerous, criminal, investigation, particularly, Metropolitan, police, force	Murder Squad* is a squad that searches for murderers, an operations group; it is an unofficial name of the unit of the Criminal Investigation Department* of the Metropolitan Police Force* that deals with investigating particularly dangerous crimes connected with murders	Murder Squad, operations group, Criminal Investigation Department, Metropolitan Police Force, to deal with, particularly dangerous crimes

* Зірочкою позначені країнознавчі реалії

Методика роботи над таким лінгвокраїнознавчим матеріалом може бути така: курсанти записують у другу колонку професійно спрямовані одиниці країнознавчої інформації, позначаючи зірочкою лінгвокраїнознавчі реалії, тобто різні фактори, які вивчає зовнішня лінгвістика, такі як державний устрій даної країни, історія і культура даного народу, мовні контакти носіїв даної мови й таке інше з точки зору їх відображення в даній мові [1, с. 381]; в третю колонку вони записуються словосполучення, які зустрічаються в тексті, а в першу – активну лексику з теми, яку їм потрібно засвоїти та відтворювати в усному та писемному спілкуванні чи адекватно розуміти при читанні іншого професійно спрямованого тексту. Така робота може проводитися під керівництвом викладача на початкових стадіях, а потім самостійно.

Як бачимо, тут повністю реалізуються всі компоненти навчальної діяльності – навчальне завдання: виписати з тексту одиниці лінгвокраїнознавчої інформації та позначити країнознавчі реалії; навчальні дії для її реалізації – читання та обробка інформації, робота з довідковою літературою, консультації у відповідного фахівця; дії, які стосуються контролю за рішенням навчального завдан-

ня та оцінки ступеня засвоєння дії – здійснюється викладачем під час усного чи письмового опитування, бесіди, рольової гри тощо. При такій роботі у курсантів розвиваються не тільки лінгвістичні, дослідні навички, але й формується пізнавальна активність, оскільки цей вид роботи має лінгвокраїнознавчу спрямованість.

Для аналізу референтів британської та американської культури, що стосуються юриспруденції та, зокрема правоохоронної діяльності важливими є такі категорії лінгвокраїнознавчого матеріалу, як безеквівалентна лексика, країнознавчі фонові знання та фонові лексика [5, с. 319], куди входять реалії та квазіреалії термінологічного характеру (*police trap, speeding ticket*), назви різних відділів, організацій, підрозділів (*American Bar Association, Drug Enforcement Administration*), реалії та квазіреалії загальнолітературної мови (*800 number, Court of Criminal Appeal*), назви газет, що пишуть про поліцію, бюлетенів поліції, тюрем, наркотиків, поліцейських машин, зброї, резонансних злочинів, прізвиськ відомих злочинців (*Folsom, Jack the Ripper, Caldwell Case*), омоніми (*Pinkerton A., James, Jesse Woodson*), скорочення (*P.C., DWI*), звертання (*Lordship, My Lord*).

Важливим також є переклад лінгвокраїнознавчих реалій, коли треба не тільки добрати еквіваленти перекладу, але й розкрити національно-культурну семантику слова, описати його лексичний фон, тобто дати словесне відображення всього комплексу відомостей, пов'язаних з цим словом (і предметом чи явищем, яке воно позначає), у масові звичайній свідомості носіїв мови і. як правило, невідомих за межами даної культури [7, с. 7]. В українському перекладознавстві використовують дев'ять методів відтворення семантико-стилістичних функцій лексичних реалій засобами мови-сприймача: транскрипція або транслітерація; гіперонімічне перейменування; дескриптивна перифраза; калькування; транскрипція з описовою перифразою; комбінована реномінація; транскрипція на конотативному рівні; уподібнення; контекстуальне розтлумачення реалій; ситуативний відповідник. З цих методів для передачі англомовних реалій, які стосуються юриспруденції та правоохоронної діяльності, найчастіше вживаються транслітерація, приблизний переклад або ситуативний відповідник, калькування, опис або пояснювальний переклад, чи контекстуальне розтлумачення реалій [5, с. 322-323]. Враховуючи це, варто до трьох колонок лінгвокраїнознавчого паспорту ключового слова (словосполучення) додати ще й його переклад.

Таким чином, ефективне вирішення професійної, виховної, освітньої та розвиваючої цілей навчання іноземної мови також вимагає знання історичних, культурних, політичних, економічних тощо особливостей тих країн і народів, мова яких вивчається. Ця обставина зумовлює статус іноземної мови як дисципліни, що сприяє гуманізації освіти. Курсант чи студент у процесі навчання іноземної мови виступає як його активний і повноправний учасник, а сам процес спрямований на розвиток самостійності курсанта чи студента, свободи його мовної творчості та особистої відповідальності за результати навчання.

Список літератури

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 607 с.
2. Бердичевский А. Л. Оптимизация системы обучения иностранному языку в педагогическом вузе : науч.-теорет. пособие / Бердичевский А. Л. – М. : Высшая школа, 1989. – 103 с.
3. Воскресенская Л. Б. Лингвострановедческая паспортизация ключевых слов в преподавании русского языка иностранным учащимся : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Воскресенская Л. Б. – М., 1981. – 24 с.
4. Голованчук Л. П. Вимоги до вправ для формування культурно-країнознавчої компетенції учнів основної загальноосвітньої школи / Л. П. Голованчук // Міжнародний форум «Мовна освіта: шлях до євроінтеграції» : тези доповідей. – К. : Ленвіт, 2005. – С. 162-163.
5. Зеленська О. П. Переклад лексики з культурним компонентом значення (референти, що відносяться до юриспруденції та правоохоронної діяльності) / О. П. Зеленська // Збірник наукових праць. – Хмельницький : Вид-во НАПВУ, 2002. – № 23. – Ч. II. – С. 314-324.
6. Коган Ю. М. Країнознавчий аспект у вивченні англійської мови в немовних вищих навчальних закладах / Ю. М. Коган // Лінгвометодичні концепції викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах України : зб. наук. ст. – К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2003. – С. 408-411.
7. Томахин Г. Д. Лингвострановедческий словарь / Томахин Г. Д. – М. : Русский язык, 2000. – 576 с.

Одержано 28.09.2010

УДК 81'243

Натела Эдуардовна Могилевская

Кандидат педагогических наук, доцент, начальник кафедры иностранных языков Луганского государственного университета внутренних дел имени Э. А. Дидоренко

Юлия Ашотовна Петросян

Заместитель начальника кафедры иностранных языков Луганского государственного университета внутренних дел имени Э. А. Дидоренко

РОЛЬ ТЕКСТА И ЕГО ПРЕПАРИРОВАНИЯ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ НАВЫКА ИНОЯЗЫЧНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВЫСКАЗЫВАНИЯ

Иностранный язык как предмет обучения предполагает овладение речевой деятельностью, лингвистическим материалом. В свою очередь, процесс речевой деятельности обеспечивает навыки и умения понимать речь на слух, говорить, читать и писать, эти навыки и умения и составляют содержание обучения иностранному языку.

Чтение – один из видов речевой деятельности представляет собой одновременное восприятие печатного текста, узнавание лексико-грамматического материала в речевой взаимосвязи, понимание целостного содержания и смысла сообщения путем создания предметного образа – содержания текста.

Чтение как вид речевой деятельности дифференцируется по разным признакам, что находит свое воплощение в разных видах чтения. Все ситуации чтения делятся на две группы: ситуации, в которых читающему необходимо только получить содержащуюся в тексте информацию, и ситуации, в которых одновременно с ее получением требуется передать ее в том же виде другим лицам.

Основным источником чтения на иностранном языке является текст. Работа с текстом является одним из основных видов учебно-речевой деятельности в процессе обучения иностранному языку в вузе. Текст является тем центром, вокруг которого строится вся система обучения иностранному языку в неязыковом высшем учебном заведении. Но текстов учебника недостаточно для того, чтобы сформировать навыки и умения чтения и говорения. Тексты учебника несут информацию для читающего лишь на этапе первичного ознакомления с ними. Дальнейшее препарирование текстов способствует усвоению языкового материала и формированию сопутствующих механизмов чтения. При этом студент (курсант) может научиться технологии чтения: членить текст на смысловые группы, находить основную и второстепенную информацию, определять идею, давать оценку фактам и событиям, определять связь между отдельными частями текста.

Подбор и подготовка текстов для чтения требуют осведомленности обучающего в том, как формируется умение читать и какими должны быть источники в период выработки этого умения, а также базовый уровень подготовки студента (курсанта). Тексты для чтения для студентов (курсантов) имеющих низкий базовый уровень должны носить больше общеобразовательный характер, нежели профессионально направленный. Такие тексты должны содержать больше интернациональной лексики, облегчающей восприятие содержания. В них особенно ярко должны быть выражены признаки чисто языковые, отражающие закономерности структурной организации текста, и речевые, отражающие закономерности речевой коммуникации, которые могут стать объектом анализа. Тексты для студентов с более высоким уровнем базовой подготовки необходимо дифференцировать по темам, жанрам, профессиональной направленности и социальной значимости. При подборе текстов следует учитывать и композиционную вариативность. Основная идея может быть выражена в начале, середине, или в конце. При подготовке тексты для чтения необходимо предлагать студентам (курсантам) по степени нарастания в них трудностей, предполагая с одними текстами работу на занятии, с другими работу во внеаудиторное время, индивидуального чтения, снабжая их соответствующими предтекстовыми заданиями. Что касается текстов, предназначенных для чтения вслух, то желательно, чтобы они представляли собой речевые произведения малой формы, приближаясь по структурно-стилистическим признакам к формам устного общения.

Каждый текст представляет собой определенную тему и акт общения, содержит изучаемый лексико-грамматический материал, служит образцом речевой коммуникации носителей языка. Как известно, конечная цель обучения иностранному языку – творческое владение речью и способность и способность творчески подходить к восприятию текста на иностранном языке. В условиях современной классно-урочной системы высшего образования, при отсутствии

реальных коммуникативных ситуаций текст для чтения может стать, с одной стороны, стимулом для обсуждения различных проблем, с другой стороны, предоставит необходимый фактический и языковой материал для оформления собственного высказывания и служить образцом для него. Знание категорий и единиц языка, его системы помогает студентам (курсантам) при чтении текста. Однако знание языка как системы не обеспечивает успешного понимания, владения навыками и способами восприятия отдельных звеньев текста, что является высшим уровнем постижения лингвистических реалий. С другой стороны, чтение текста на иностранном языке углубляет представления о языковых константах и их функционировании.

Текст по своей структуре имеет свои собственные закономерности устройства и функционирования. Чтобы раскрыть всю сущность текста, необходимо рассматривать текст и в свете коммуникативной теории. Ознакомление с некоторыми механизмами восприятия информации, закодированной в форме письменного текста – один из важных этапов при овладении способами анализа текста.

Процесс порождения устно-речевого высказывания на основе текста нуждается в организации целенаправленного управления им, учитывая при этом определенную пошаговость, логическую и методическую последовательность в постановке заданий. Выделяют пять этапов управленческого цикла, которые в самом общем виде структурируют деятельность студентов по порождению устно-речевого высказывания на основе текста. Задачами первого этапа является побудить к прогнозированию содержания текста, обеспечить осознание коммуникативной задачи, нацеливающей на то, как читать, а так же предоставить возможность посредством семантизации лексики, ознакомлением с лингвострановедческим комментарием, снять часть трудностей. Второй этап - текстовый и нацеливает на чтение текста с разной степенью проникновения в его содержание и смысл. Нацеливает на информационную переработку текста в процессе чтения с целью его лучшего понимания. Третий этап, который способствует осуществлению контроля над полнотой и адекватностью понимания содержания и смысла текста, называется проверкой понимания текста. Четвертый этап предусматривает информационную переработку текста с целью ее присвоения и порождения устно-речевого высказывания. Заключительный этап, пятый, собственно порождение устно-речевого высказывания. Данная модель может быть использована как в учебниках, так и на практике преподавателями высших учебных заведений.

В заключении, можно сделать вывод о том, что роль текста и его предварительного грамотного препарирования является неоспоримо важной в процессе овладения основными понятиями коммуникативной теории как предпосылки для успешного общения при помощи текстов в условиях информационного общества.

Список литературы

1. Концепция обучения иностранным языкам в ВУЗе // Иностранные языки в школе – 1997. - № 10.
2. Демьяненко М. Я. Основы общей методики обучения иностранным языкам / Демьяненко М. Я., Лазаренко К. А., Мельник С. В. – К. : Вища школа, 1994.

3. Glencoe Language Arts Grammar and Composition Handbook, High School 2. - New York, 2008.

Одержано 17.10.2010

УДК 81'271

Лариса Вікторівна Ягеніч

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземної та української мови Кримського юридичного інституту Одеського державного університету внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

На сучасному етапі розвитку України як самостійної держави, її інтеграції у міжнародні структури у сфері культури та освіти, економіки та права, актуальним постає питання про підготовку кваліфікованих кадрів, здатних реалізувати ефективно співробітництво із зарубіжними партнерами. Важливу роль у правовому розвитку країни відіграють спеціалісти юридичного профілю, які повинні володіти навичками та вміннями професійного спілкування іноземною мовою (ІМ), особливо англійською, як визнаною мовою міжнародних ділових відносин. Усне іноземне спілкування працівників ОВС складає невід'ємну частину їх професійної діяльності.

У вітчизняній методиці викладання іноземних мов дослідники уже зверталися до проблеми покращення процесу навчання іноземного аудіювання (В. В. Черниш, С. В. Гапонова) з урахуванням індивідуального рівня розвитку психофізіологічних механізмів кожного студента. Предметом нашого дослідження є процес формування *лексичної* компетенції у майбутніх працівників ОВС у процесі навчання англомовного аудіювання. Під лексичною компетенцією ми розуміємо вміння вибирати ефективні стратегії для розв'язання комунікативних завдань, самостійно здобувати та використовувати лексичні одиниці. Виходячи з поданого визначення та, беручи до уваги, що саме на перших курсах вищих навчальних закладів складаються передумови для *самостійної* орієнтації в навчальній діяльності, визначимо мету написання цієї статті як створення засобів для формування у лексичної компетенції в процесі оволодіння англомовним аудіюванням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На перших курсах слід звертати особливу увагу на навчальну діяльність. Її внутрішня структура виглядає наступним чином: дія є одиницею діяльності, а операції – способи реалізації дії. Дія як морфологічна одиниця може стати самостійною діяльністю і, навпаки, перетворюватися в операцію.

Зазначимо, що у діяльності (дії) завжди є чітко визначена мета [2], та визначаються етапи: планування (організація), аналіз, рефлексія [2, с. 96]. На етапі аналізу, слідом за Л. М. Фрідманом та Є. І. Машбіцом, вбачаємо сукупність дій (операцій), які потрібні для досягнення мети при виконанні завдання – все це призводить до його «способу вирішення» (термін І. О. Зимньої). Спосіб вирішення співвідноситься із суб'єктивними характеристиками учня і визначає не лише вибір та послідовність операцій, але й загальну стратегію виконання.

Одним з об'єктів навчальної діяльності є іншомовна мовленнєва діяльність, зокрема й оволодіння аудіюванням. А для кожної аудитивної вправи характерна наступна поетапна структура: 1) мотивація вправи; 2) складання орієнтовного плану виконання вправи; 3) виконання вправи за власними стратегіями; 4) усвідомлення та (само)оцінка досягнутого результату виконання вправи; 5) (само)корекція [9].

Беручи до уваги той факт, що вміння вчити самого себе формується в процесі навчальної діяльності [2; 3; 4], а провідною іншомовною діяльністю молодшого школяра є аудіювання, ми вважаємо за доцільне з перших днів навчання англійської мови в межах особистісно-діяльнісного підходу формувати у студентів уміння вчитися, які є складниками навчальних стратегій. Зазначимо, що змістом стратегічної компетенції є оволодіння *навчальними та комунікативними стратегіями*.

Формулювання мети статті. У межах цієї статті ми дослідимо процес оволодіння *комунікативними* стратегіями, які реалізуються курсантами на етапі комунікативної діяльності, мається на увазі безпосереднього спілкування, переробки інформації.

Результати дослідження. Аналіз методичної літератури дозволив нам виділити комунікативні уміння, що, на нашу думку, необхідно формувати у курсантів у процесі навчання англійської мови аудіювання:

На перших двох курсах віці починає формуватися «мовна» особистість, що, передусім, залежить від мовного середовища, а також від кількості мов, які він вивчає. У сучасній методиці викладання ІМ проблема формування «мовної особистості» курсанта досліджується в діалозі культур. Оскільки ми досліджуємо процес навчання аудіювання *англійською мовою*, тому йдеться про формування «вторинної мовної особистості» курсанта. Це не лише прогресивні зміни в умінні будувати висловлювання шляхом збагачення словникового запасу та оволодіння мовними правилами, але й розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності. С. В. Роман під «вторинною мовною особистістю» розуміє сукупність здібностей, умінь, а також готовність учня до породження мовленнєвих дій в умовах автентичного спілкування з представниками інших культур.

На початку вивчення студентом англійської мови доцільно говорити і про його комунікативний розвиток в рідній мові, який потрібно проектувати на процес навчання іноземної мови. Тому доречно проаналізувати сформовані у студента аудитивні навички й уміння рідною мовою. Збереження сприйнятої на слух аудіоінформації залежить, передусім, від постановки комунікативного завдання, яке спонукає курсанта осмислити почуте з можливою передачею інформації, а не просто зрозуміти і запам'ятати її. Тому комунікативне завдання стимулює такі процеси аналізу і синтезу, які студенти застосовують у процесі навчання. Спершу курсанти використовують мовний і мисленнєвий аналіз, який є елементарним аналізом отриманої аудіоінформації. Поступово аналіз набуває комплексного характеру, стає повнішим і системним. При цьому аналіз тісно пов'язаний з синтезом, який сприяє об'єднанню виділених елементів у єдине ціле, і, відповідно, усвідомленню отриманої інформації. Слухаючи текст, студент бачить причинно-наслідкові зв'язки, які викликають у нього емоції,

переживання, часто запам'ятовує почуті слова в тексті, звертаючи уваги на суть і відразу робить висновок. Тобто він переходить від первинного синтезу до вторинного, а ланка аналізу розгорнута. Таким чином, у процесі сприйняття аудіотексту відбувається прояв вищого рівня аналітико-синтетичної діяльності, зокрема порівняння й узагальнення отриманої інформації. Отже, вагомою є постановка комунікативного завдання до аудитивних вправ, виконуючи які курсанти перших курсів навчатиметься: сприймати на слух накази, прохання, критику; сприймати основний зміст аудіотекстів з діалогами, монологами й описами. Зазначені аудитивні навички й уміння є необхідними для формування у курсанта аудитивної компетенції [1], а їх поєднання складає зміст комунікативних стратегій в аудіюванні.

Зміст терміна «аудіювання» науковцями трактується однаково, відмінність лише у лексичному доборі та його стилістичному оформленні. Аудіювання є процесом сприйняття й розуміння на слух мовлення, який вимагає зосередження уваги слухача та передбачає власну інтерпретацію почутого інформативного повідомлення. Аудіювання є рецептивною, розумовою, мнемічною діяльністю. Психологи визначають рецепцію як активний процес інтерпретації сенсорної інформації [4, с. 231], пов'язаний з розумовими операціями аналізу, синтезу, індукції, дедукції, порівняння, абстрагування, конкретизації тощо. Водночас має місце виділення й засвоєння інформації, формування образів, упізнавання внаслідок збігу з еталоном, який зберігається в пам'яті. Програмою передбачено, що на перших курсах вищих навчальних закладів обов'язковим є передусім детальне розуміння змісту аудіотекста, оскільки аудіювання – це перший вид іншомовної мовленнєвої діяльності, який допомагає усвідомити «функціонування» англійської мови, розвиває відчуття мови. Зарубіжні методисти вважають, що для оволодіння будь-якою мовою треба багато слухати, тому доцільно витрачати 45 % на занятті на аудитивну діяльність.

Спираючись на дослідження методистів, а також урахувавши Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти [2] та науково-практичні здобутки [7; 8], представимо детальний перелік аудитивних навичок і вмінь, якими повинен оволодіти курсант (I-II курсів).

Аудитивні навички:

розпізнавання кількісних і якісних характеристик звуків (ізолювано та в сполученнях); визначення в реченні інтонації, тону, логічного наголосу; слухо-артикуляційного співвіднесення сприйнятих мовних явищ; мимовільного усвідомлення мовної форми лексичних одиниць; лексико-семантичної ідентифікації й диференціації; розпізнавання вивчених граматичних форм і структур; раціональної редукції внутрішньої артикуляції шляхом ігнорування окремих незначних і незначних мовних елементів; автоматичного словоутворення і контекстуальної здогадки; семантичного членування мовленнєвого потоку з одночасним встановленням інформативних орієнтирів сприйняття; оперативного утримання вербальної аудитивної інформації у виділених смислових віхах; формального лексико-граматичне передбачення.

Аудитивні вміння:

швидкої адаптації до вимовних особливостей мовця; виділення теми і головної думки повідомлення; смислового поділу всього повідомлення, встанов-

лення логіко-сміслової послідовності сприйнятої інформації; фіксації в пам'яті смислових віх почутого; досягнення повного розуміння аудіоінформації, складність і тематика якої передбачена програмою; формально-сміслового прогнозування, яке зумовлене ситуативною, контекстуальною або мовною здогадкою.

Висновки. Наведені вище аудитивні навички й уміння цілком відповідають чинній програмі [1] та є достатніми для досягнення рівня С1 сформованості у курсантів іншомовної аудитивної компетенції наприкінці II курсу. Вслід за О. Б. Тарнапольським [7, с. 56], вважаємо, що ВНЗ має бути засвоєно 1377 іншомовних лексичних одиниць за 2-3 роки навчання.

Перспективи подальших досліджень. Формуванню комунікативних стратегій потрібно приділяти увагу в усіх видах мовленнєвої діяльності: говорінні, читанні, письмі, а також при перекладі. Комунікативні стратегії дозволяють ефективніше приймати інтерактивну участь у спілкуванні та є засобом практичної реалізації у досягненні поставлених цілей в роботі.

Список літератури

1. Програма з англійської мови для професійного спілкування / [Бакаєва Г. С., Борисенко О. А., Зуєнок І. І. та ін.]. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Зимняя И. О. Педагогическая психология / И. О. Зимняя. – М. : Логос, 2001. – С. 174.
4. Коряковцева Н. Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык : пособие для учителей / Коряковцева Н. Ф. – М. : АРКТИ, 2002. – 176 с.
5. Немов Р. С. Психология : учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений : в 3 кн. Кн. 2: Психология образования. – 2-е изд. – М. : Просвещение ; ВЛАДОС, 1995. – 496 с.
6. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. – М.: Рус. яз., 1989. – С. 106.
7. Тарнапольский О. Б. Методика обучения английскому языку для делового общения : учеб. пособие / Тарнапольский О. Б., Кожушко С. П. – К. : Ленвит, 2004. – 192 с.
8. O'Malley J. M. Learning Strategies in Second Language Acquisition / J. Mishar, O'Malley & Anna Uhl Chamot. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1995. – 260 p.

Одержано 28.09.2010

УДК 37.015.3

Мирослава Євгеніївна Антонович

Викладач кафедри української та іноземних мов Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ

НАПРЯМИ, ЦІЛІ ТА МЕТОДИ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МВС

Курс іноземної (англійської) мови на правничому факультеті ґрунтується на необхідності використання англійської мови для вивчення права та в юридич-

ній професії у майбутньому. Нині англійська мова є мовою міжнародного бізнесу. Крім того, англійська мова є офіційною мовою багатьох юридичних фірм та транснаціональних корпорацій. Оскільки більшість практичних юристів у світі мають справу з комерційним правом, значну увагу в межах курсу необхідно звертати на особливості термінології та відмінності в правових системах України, Великобританії та США саме у сфері комерційного права.

В англосаксонській правовій системі в межах комерційного права чітко виділяють контрактне право, право нерухомого майна та право компаній, які керуються правовими прецедентами, а саме судовими рішеннями в тих чи інших спорах між юридичними або фізичними особами. Що ж стосується цивільного права України, яке належить до континентальної системи права, то в його межах можна виокремити договірне право, підприємницьке право, корпоративне право, які цілком підпорядковуються букві закону. Відповідно доволі часто постає питання стосовно пояснення термінів, які не мають відповідників у тій чи іншій системі права. Саме тому такі іноземні підручники, як *Introduction to International Legal Course of Business* та *Business Law* торкаються лише тих правових концепцій, які є типовими для правових систем та юрисдикцій у цілому світі. Чимало завдань в таких підручниках заохочують студентів правників порівнювати певні правові аспекти країни, в якій навчаються студенти з тими, які наводяться в зарубіжному підручнику.

Іншою надзвичайно важливою галуззю права для кожного висококваліфікованого юриста є міжнародне право. У Конституції нашої держави відображено положення Всесвітньої декларації прав людини, яку було затверджено Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, а також Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права людини, які набрали чинності у 1996 році. До цих документів треба додати і Європейську Конвенцію про захист прав та основних свобод людини і громадянина, ратифіковану 17 липня 1997 року Верховною Радою України. Однією з автентичних мов цих міжнародних документів, як відомо, є англійська мова. Як зазначає І. І. Борисенко, «розбудова держави на принципах верховенства права та поваги до прав людини зумовлює необхідність досконалого вивчення міжнародно-правових документів у сфері прав людини» [1, с. 4]. Очевидно, що глибше розуміння та ретельне вивчення цих основоположних документів є можливим лише за умови досконалого володіння мовою оригіналу.

У ст. 11 Закону «Про мови в Українській РСР» зазначається: «Мовою роботи, діловодства й документації, а також взаємовідносин державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ, організацій є українська мова». [2]. Виходячи з цього, надзвичайно важливим є усвідомлення тісного взаємозв'язку між вивченням ділової української мови та іноземної мови професійного спрямування. Офіційно-діловий стиль - це функціональний різновид мови, який слугує для спілкування в державно-політичному, громадському й економічному житті, законодавстві, у сфері управління адміністративно-

господарською діяльністю [3]. Саме в межах офіційно-ділового стилю виділяють законодавчий (юридичний) підстиль, який використовується у юриспруденції (судочинство, дізнання, розслідування, арбітраж). Цей підстиль обслуговує та регламентує правові відносини.

Окрім того, юридичному текстові притаманні певні особливості, які необхідно мати на увазі під час його опрацювання:

- когнітивну інформацію несуть перш за все терміни, які є наділені всіма характерними ознаками термінів (однозначність, відсутність емоційного забарвлення, незалежність від контексту, але певна їх частина відома не лише спеціалістам-юристам, але й будь-якому носію мови, оскільки сфера їх використання виходить за межі юридичного тексту;

- об'єктивність подачі інформації забезпечується переважанням абсолютного теперішнього часу дієслова та пасивних конструкцій;

- характер припису інформації надають дієслівні структури модальності необхідності та модальності можливості;

- синтаксис юридичного тексту відрізняється повнотою структур, різноманіттям засобів, які формують логічні зв'язки;

- частота логічних структур із значенням умови та причини, при чому ці значення експліковано спеціальними мовними засобами («у випадку», «якщо», «у зв'язку з»);

- необхідність повного та однозначно виразити кожне положення, уникаючи можливості двозначного тлумачення [5, с. 109-110]

Таким чином, при перекладі юридичного тексту необхідно звертати увагу студентів правників на вищенаведені ознаки тексту з метою глибшого розуміння його особливостей, які характеризують його саме як юридичний текст.

Основними цілями курсу вивчення іноземної мови професійного спрямування є наступні:

- розвивати навички студентів складати типові юридичні тексти такі, як листи та меморандуми англійською мовою;

- розвивати вміння студентів читати та розуміти юридичні тексти, зокрема: статті з юридичних видань, комерційне законодавство та юридичне листування;

- підвищувати рівень здатності студентів сприймати на слух усне англійське мовлення з юридичної тематики на лекціях, презентаціях, інтерв'ю та обговореннях;

- покращувати мовні навички студентів та давати їм можливість активніше брати участь в різноманітних мовних ситуаціях, які є типовими для вивчення та практики права, а саме: інтерв'ю з клієнтами та обговорення з колегами та молодшими студентами;

- ознайомити студентів з деякими аспектами діяльності юриста, пов'язаними з використанням іноземної мови

Для досягнення вищенаведених цілей курс іноземної (англійської) мови фокусується на трьох ключових напрямках англійської мови для правників, а саме: аналіз оригінальних юридичних текстів, вивчення мовних функцій (language

functions) [6, p. 6-7], притаманних юридичним текстам, та лексики, яка виходить за рамки термінології, і подається разом з важливими пластами граматики, синтаксису та пунктуації.

У межах курсу розглядаються тексти для читання та тексти для слухання, а саме: юридичні статті, листи, пропозиції, інтерв'ю з клієнтом та презентації. Студенти повинні навчитися аналізувати будь-який із запропонованих юридичних текстів та ідентифікувати його складові частини, які характеризують відповідний текст як той чи інший документ. Наприклад, договір оренди в Україні містить такі частини, як: скасування договору з ініціативи орендодавця та скасування договору з ініціативи орендаря, предмет договору, строк дії договору, права та обов'язки сторін тощо. Студенти мають виокремлювати ці частини договору та знаходити відмінності в мові та формі цих частин порівнюваних систем права. Необхідно також розвивати вміння студентів віднаходити так звані фрази, які мають особливе значення в тексті та відносяться до «language functions», наприклад, функцію «suggesting» (поради) виконують наступні фрази: «I'd recommend» (я б запропонувала); «Why don't you» (чому б вам не...) [6, p. 6-7].

В результаті такого комплексного підходу до вивчення юридичних текстів іноземною (англійською) мовою студенти напрацьовують шаблони тих чи інших документів з метою їх відтворення під час написання юридичних імейлів, листів та меморандумів, договорів, судових рішень. Адже при прийнятті на роботу до юридичної фірми з іноземним капіталом дуже часто студентам пропонується перекласти, скласти чи відредагувати відповідні документи іноземною мовою.

Список літератури

1. Англійська мова в міжнародних документах з прав людини : навч. посіб. : у 3 ч. / за ред. проф. І. І. Борисенко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 752 с.
2. Про мови в Українській РСР : закон України від 28.10.1989 № 8312-XI // ВВР УРСР. – 1989. – Додаток до № 45. – Ст. 631.
3. Основні ознаки офіційно-ділового стилю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-1103-1.html>.
4. Переклад англійської юридичної літератури : навч. посіб. / [Черноватий Л. М., Карабан В. І., Іванко Ю. П., Ліпко І. П.]. – 3-є вид., випр. і доп. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 656 с.
5. Алексеева И. С. Профессиональный тренинг переводчика / Алексеева И. С. – СПб. : Союз, 2001. – 288 с.
6. Krois-L. A. Introduction to international Legal English / Krois-Linder Amy, Firth Matt. – Cambridge : University Press, 2008. – 160 p.
7. Smith T. Business Law / Smith Tricia. – Harlow : Pearson Education Limited, 2000. – 96 p.

Одержано 28.09.2010

УДК 37.015.3

Олена Володимирівна Краснопольська

Викладач кафедри української та іноземних мов Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СИСТЕМИ МВС

Демократичні зміни, що відбуваються в українському суспільстві, об'єктивно зумовлюють зміни змісту правоохоронної діяльності і характер взаємин органів внутрішніх справ (ОВС) з представниками громадськості, засобами масової інформації та з різними верствами населення. У цих умовах абсолютно недопустимі недостатня професійна підготовка і низький рівень професійної спрямованості і загальної культури співробітників ОВС, що негативно впливають на відношення громадян до співробітників МВС. Враховуючи те, що кожен курсант – це індивідуальність зі всіма притаманними йому особливостями, викладач повинен вміти використовувати багаті внутрішні резерви особистості його слухачів, а саме: світогляд, життєвий досвід, інтереси та схильності, емоції та почуття, контекст діяльності, та інші. Навчання з урахуванням індивідуальних особливостей курсантів - це необхідність, адже всі курсанти значною мірою відрізняються за різними показниками. Це зумовлено їх індивідуальними відмінностями, котрі і визначають необхідну міру індивідуального підходу. Таким чином, на сучасному етапі розвитку освіти в нашій країні проблема запобігання й усунення неуспішності курсантів набуває особливого значення.

Відомо, що кожний курсант може засвоїти знання і оволодіти вміннями та навичками в обсязі програми. Однак трапляються випадки, коли окремі курсанти не оволодівають навчальним матеріалом на належному рівні і не встигають з того чи іншого предмета, в тому числі й іноземної мови.

У зв'язку з цим виникає потреба у розробці методики подолання неуспішності курсантів. Педагогікою чимало зроблено в цьому напрямку, але нерозв'язаних проблем залишилося ще чимало.

В усіх сучасних працях, де аналізується передовий досвід запобігання і подолання неуспішності, вказується на необхідність поєднання загальної системи заходів, спрямованих на вдосконалення навчально-виховного процесу, з індивідуальним підходом до особи, що навчається. У деяких працях накреслюються такі шляхи диференційованого підходу до курсантів, які мають низьку успішність, що здійснюються за умов фронтальної роботи з аудиторією. Паралельно з цим ряд досліджень пов'язано з пошуком інших форм роботи на занятті та у виховній роботі по предмету з курсантами, які не встигають у навчанні й могли би дати змогу ширше реалізувати можливості індивідуального підходу.

Цікаве дослідження провела Л. С. Славина [7, с. 214]. Аналіз показав, що у одних курсантів відставання пов'язано з неправильно сформованим ставленням до навчання, в інших – з певними труднощами засвоєння навчального матеріа-

лу. Виділяється і така підгрупа осіб, які не оволоділи правильними прийомами навчальної роботи, не вміють заучувати і опрацювати матеріал, а також такі, в яких не розвинуто навчальні інтереси. Їм не цікаво навчатися, вони не цікавляться тим, що відбувається на занятті. І, остання підгрупа – це особи, які не вміють систематично і планомірно працювати. На підставі аналізу причин неуспішності у навчанні Л. С. Славина визначає п'ять підгруп слухачів, які мають низьку успішність: 1) неправильне ставлення до навчання; 2) труднощі в засвоєнні навчального матеріалу; 3) неправильні навички навчальної роботи; 4) невміння працювати; 5) відсутність пізнавальних і навчальних інтересів. Така конкретизація підгруп за причинами допомагає викладачу певною мірою здійснити індивідуальний підхід і частково усунути основну причину відставання. Щодо виділених підгруп, то вони, на нашу думку, недостатньо враховують індивідуальні типологічні особливості тих, хто навчається.

Більш раціональна, на нашу думку, типологія неуспішності, запропонована Н. І. Мурачковським [3]. В основу цієї типології покладено різне поєднання двох основних компонентів характеру особи: якість розумової діяльності і моральна спрямованість індивіда. Так, науковець визначає три можливі варіанти: 1. Слухачі з низьким рівнем успішності I типу характеризуються низьким рівнем розвитку процесів мислення та низькими здібностями до навчання (ставлення до навчання суперечливе: прагнуть вчитися краще, але не мають інтересу до занять, у них не виховані воля і наполегливість). 2. У слухачів з низьким рівнем успішності II типу досить високі якості розумової діяльності і негативне ставлення до навчання. Вони звикли займатися лише тим, що їх цікавить. У цьому випадку виникає свого роду конфлікт між інтелектуальними можливостями та їх слабкою реалізацією. А вже на цій підставі з'являється і негативне ставлення до навчання. 3. Слухачі з низьким рівнем успішності III типу – найважчі (низький рівень розумової діяльності, відчувають значні труднощі в оволодінні знаннями та намагаються уникнути навчальної та будь-якої іншої діяльності). За даними В. Скубановича [6], половина осіб цього типу нічим не захоплюється. Проте таке зустрічаються рідко. Найбільш розповсюджений I тип невстигаючих. Це дослідження повною мірою відноситься до навчання курсантів. Отже, розв'язуючи питання індивідуалізації навчання іноземної мови невстигаючих курсантів, доцільно спиратися саме на цю типологію.

Розглянемо основні форми роботи з кожним типом курсантів з низьким рівнем успішності в аудиторії та за межами навчання (виховних заходах по предмету). Для усунення причин відставання необхідно, спираючись на аналіз індивідуальних особливостей курсантів I типу, спрямувати всі зусилля насамперед на розвиток їх здібностей до навчання. Крім того, потрібно цілеспрямовано розвивати у них вольові зусилля та любов до праці.

Група педагогів [1] звернула особливу увагу на те, що особи з низькими здібностями до навчання сильно відстають від своїх товаришів, оскільки систематично уникають активної навчальної діяльності. Як допомогти таким курсантам? Досить повну відповідь на це запитання можна знайти у Н. А. Менчинської [2], яка зазначає, що для того, щоб навчати осіб з низькими здібностями до навчання самостійно мислити, треба допомагати їм у виконанні навчальних за-

вдань, але дозами і поступово зменшувати, поширюючи тим самим зону самостійного мислення цих осіб і збільшуючи їх пізнавальну активність (тут можна запропонувати завдання, які можна виконати самостійно).

Вивчаючи навчальні можливості курсантів, необхідно застосовувати спостереження за їх діяльністю і середовищем, в якому вони перебувають (проводити бесіди з курсантами, батьками, викладачами). Звичайно, більше уваги викладачі повинні приділяти курсантам з низькими успіхами у навчанні. На наш погляд, потрібна віра, що навіть «найважчі» курсанти можуть піднятися до рівня встигаючих, якщо організувати правильний індивідуальний підхід до їх навчання. Чітке дозування навчальних труднощів для курсантів з низькими здібностями та їх розподіл на більш тривалий період часу дає можливість цій категорії курсантів засвоїти навчальний матеріал і підтягнутися до рівня встигаючих.

Цього принципу слід дотримуватись і під час розвитку вмінь та навичок монологічного і діалогічного мовлення. При навчанні читання слід звертати увагу на доступність тексту. Для слабших курсантів необхідно скорочувати обсяг тексту, давати переклад окремих слів. Ю. К. Бабанський [5] вказує також на необхідність забезпечення таких осіб картками консультаційного характеру, в яких пояснюється, як працювати з тим чи іншим матеріалом, створюючи сприятливі умови для виявлення знань, умінь і навичок, допомагаючи розвинути його здібності до навчання й усунути тим самим основну причину його відставання.

На наш погляд слід залучати до виховних заходів по предмету разом з успішними курсантами з низьким рівнем успішності. Окрема група курсантів цікавиться іноземною мовою, але вона їм важко дається. Отже, залучивши їх до гуртка іноземної мови або іншого заходу ми створюємо додаткові можливості для надання їм допомоги. Участь таких курсантів у подібних заходах, безумовно, допоможе їм як при засвоєнні конкретного лексичного і граматичного матеріалу, так і при розвитку вмінь та навичок мовлення.

Виховні заходи по предмету дають можливості для індивідуальних завдань - прочитати оповідання і зробити доповідь, написати статтю для стінгазети, виступити гідом під час екскурсії. Усе це сприяє підвищенню інтересу у такого типу курсантів до іноземної мови і розвитку навичок усного мовлення.

Велике значення мають індивідуальні консультації, де викладачі дають курсантам додаткові пояснення, опрацьовують з ними певний мовний матеріал, перевіряють домашні зошити та самостійну роботу, допомагаючи виконувати завдання, спрямовані на оволодіння різними видами мовної діяльності.

Щодо виконання домашніх завдань, З. А. Вологодська, В. В. Зав'ялова, А. В. Усова вивчали причини, які заважають успішності. Виявилось, що значний процент осіб основною причиною відставання вважає нерегулярне виконання домашніх завдань. На основі аналізу відповідей виділено такі основні перешкоди: невміння самостійно працювати з підручником, особиста неорганізованість, відсутність інтересу до предмета, небажання займатися предметом, прогалини в знаннях.

Отже, завдання кожного викладача іноземної мови - вимагати від курсантів регулярного якісного виконання домашніх та самостійних завдань з

обов'язковою перевіркою. Надійним засобом усунення прогалин в навчанні є надання допомоги під час виконання курсантами домашніх завдань та самостійної роботи на консультаціях. Цю саму думку висловлює й І. О. Синиця [5], підкреслюючи, що слухачі з низьким рівнем успішності не можуть відразу піднятися до рівня курсантів з високими успіхами і, втративши віру в себе, перестають брати участь у будь-якій навчальній діяльності. На цій підставі автор робить висновок, що такій групі потрібно давати дещо легші завдання. У цьому питанні індивідуальний підхід має здійснюватися в таких напрямках: полегшення окремих завдань, надання додаткових консультацій щодо їх виконання, виконання завдань разом із сильним курсантом або під контролем викладача. Таке виконання домашніх завдань поступово привчає курсантів працювати самостійно.

Поряд із розвитком спеціальних здібностей необхідно звернути увагу і на їх слабку волю і низьку працездатність. Отже, курсантів цієї групи потрібно підбадьорювати, формувати в них упевненість у своїх силах, всіляко залучати до активної роботи на занятті, починаючи з найбільш легких завдань і поступово підвищуючи їх складність, в той час, як інших потрібно привчати до стриманості, вміння керувати своїми емоціями, заставляючи їх переробляти наспіх виконані завдання, заохочуючи виявляти організованість на занятті. Такий підхід до курсантів сприятиме вихованню у них волі і працездатності, що, на нашу думку, допоможе усунути одну з причин їх відставання.

Як правило, успішність з іноземної мови залежить від правильного розвитку суспільних мотивів навчання, а саме: обставин життя особи в сім'ї та інституті, стосунків з іншими курсантами, викладачами, його потреб і прагнень, суто особистих мотивів та інтересів. Але є курсанти, які не хочуть вивчати іноземну мову, тому що в них відсутні як суспільні, так і особисті мотиви. Працюючи з такими курсантами, слід насамперед дослідити, що призвело до неправильного розвитку мотивів вивчення іноземної мови. З'ясування цих причин зумовить й індивідуальний підхід до них.

Н. Н. Пімачкова [4, с. 22], досліджуючи питання структури інтересу до вивчення іноземної мови, робить дуже важливий висновок, що на практиці викладачу доцільно використовувати систему зовнішніх (різноманітні форми мовної діяльності, які збуджують інтерес; поступове перенесення інтересу безпосередньо на мовну діяльність; надання мовним вправам комунікативної спрямованості; використання природних ситуацій для розвитку навичок мовлення; використання передтекстових завдань для зацікавлення до читання; навчання лексики в новому цікавому контексті) і внутрішніх детермінантів (інтерес до іноземної мови; рівень загальної підготовки; допитливість; прагнення до самостійного пошуку; рівень мовної підготовки; особливості життєвого досвіду; ступінь впевненості в своїх силах; контакти; ставлення до викладачів, товаришів тощо).

Таким чином, для розвитку інтересу до вивчення іноземної мови з урахуванням індивідуальних особливостей, на думку автора, слід забезпечити курсантів цікавою додатковою літературою на іноземній мові з улюбленої теми, залучити до виховних заходів по предмету. Отже, основний напрям роботи з

курсантами, у яких виникають труднощі при вивченні іноземної мови - поєднання їх особистих інтересів із вивченням предмета.

З другого боку, якщо курсант сам цікавиться іноземною мовою і називає її своїм улюбленим предметом, завдання викладача полягає в розвитку його пізнавальних здібностей і постійному підтриманні інтересу. Таким курсантам на занятті пропонують складніші завдання, задають проблемні вправи, додаткове читання уривків творів, для них організують факультативні курси (на старшому етапі навчання). Стають тут у пригоді і гурток, й індивідуальне розучування віршів та текстів, розшукування інформації на задану тему, вивчення пісень тощо. Під час контрольних опитувань цій підгрупі курсантів дають додаткові завдання з мовлення. Отже, викладач повинен прислухатися до зауважень курсанта, допомагаючи долати труднощі, підтримувати інтерес до вивчення мови. Постійне підтримання індивідуальних інтересів курсантів дає можливість розвинути у них інтерес найвищого ріння, спрямований на оволодіння різними видами мовленнєвої діяльності. Але все це можливо лише тоді, коли запроваджуються елементи індивідуалізації і диференціації навчання [3].

Таким чином, індивідуалізація навчання - це співвідношення прийомів навчання з особистісними властивостями кожного курсанта з урахуванням їх постійного розвитку.

Список літератури

1. Зыкова В. И. Об учащихся с замедленным темпом развития / В. И. Зыкова, З. И. Калмыкова, А. М. Орлова // Советская педагогика. - 1968. - № 9. - С. 34–41.
2. Менчинская Н. А. Психологические проблемы преодоления неуспеваемости / Наталья Александровна Менчинская // Советская педагогика. - 1970. - №11. - С. 56–58.
3. Мурачковский Н. И. Типы неуспевающих школьников / Н. И. Мурачковский // Советская педагогика. - 1965. - № 7. - С. 59–69.
4. Пимачкова Н. Н. Воспитание интереса к изучению иностранного языка : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук / Н. Н. Пимачкова. - Минск, 1975.
5. Синиця І. О. Актуальні питання активізації засвоєння знань / І. О. Синиця // Радянська школа. - 1976. - №3. - С. 48–52.
6. Скубанович В. М. Причины неуспеваемости и пути её преодоления / В. М. Скубанович // Народное образование. - 1975. - № 4. - С. 78–79.
7. Славина Л. С. Индивидуальный подход к неуспевающим и недисциплинированным ученикам / Лия Соломоновна Славина. - М. : АПН РСФСР, 1958. – 214 с.
8. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании : учеб. пособие / Евгений Иванович Рогов. - М. : ВЛАДОС, 1995. – 529 с.
9. Goals for Ensuring Access to High Quality Teaching and Learning : Conference Papers. - Ostroh, 2002. - 208 p.

Одержано 28.09.2010

УДК 37.015.3

Олександр Миколайович Літвінов

Старший викладач кафедри іноземних мов Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

ПРОБЛЕМИ НАСТУПНОСТІ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ У ВНЗ МВС УКРАЇНИ

Останнім часом в науковій літературі багато уваги приділяється дослідженню різних аспектів культурного та духовного розвитку людини. Сучасність вимагає реформування та оновлення змісту освіти, висуваючи нові вимоги до проектування освітньої системи. Зараз у вищій школі України склалася певна система викладання іноземних мов, яка відображає динаміку змін в освіті як у соціальному інституті. На думку Н. Д. Гальської [2], в професійному спілкуванні поняття «система викладання іноземних мов» використовується щонайменше, в трьох аспектах:

- як процес або сукупність освітніх процесів з іноземних мов;
- як система освітніх закладів, в яких вивчається іноземна мова (система як соціальний інститут);
- як соціально-культурна сфера діяльності.

Отже, система навчання іноземним мовам є складним об'єктом наукового дослідження. Його вивчення ускладнюється тим, що вивчення іноземних мов в Україні є елементом загальної системи, ланкою безперервної освіти.

Школа закладає ґрунтовну базу освіти людини, яка потім надбудовується під час навчання у вищій школі, з метою підготовки професійно грамотних фахівців. На кожному етапі освіти формуються та розвиваються специфічні якості особистості майбутнього правоохоронця: толерантність, самостійність, комунікабельність, уміння мислити критично, грамотно працювати з інформацією, запобігати конфліктам та розв'язувати конфліктні ситуації, які є важливими для сучасного суспільства.

Іноземна мова вивчається протягом майже всього терміну навчання у середній школі, але як показує практика далеко не всі курсанти здатні успішно навчатися іноземній мові професійного спрямування, тому що у них є значні прогалини в знаннях, отриманих в рамках шкільного курсу. Практика викладання іноземних мов майбутнім правоохоронцям засвідчує, що з кожним роком рівень загальної мовної підготовки курсантів, на жаль, знижується. Курсанти часто не володіють елементарними вміннями та навичками, а вивчення іноземних мов в контексті професійного спрямування потребує певного рівня володіння навичками іншомовної комунікації. Відповідно до освітньої стратегії ВНЗ системи МВС таку адаптивно-підготовчу функцію на першому курсі за тематичним планом повинен виконувати «вступний корегуючий курс». На жаль, його обсяг є недостатнім для того, щоб надолужити час, згаяний в середній школі, а врахо-

вуючи особливості навчально-виховного процесу в цих закладах це ще й дуже важко зробити.

Зокрема, час для самостійної підготовки є регламентованим. У зв'язку з визначеним розпорядком дня курсант не може на свій розсуд обирати вільний час для підготовки до занять, якщо він з якоїсь причини (зокрема незалежної від його бажання) його не використав. З огляду на специфіку закладу, більшість часу виділяється для ряду завдань, безпосередньо не пов'язаних із юридичною освітою: курсанти регулярно несуть службу у добових нарядах, на чергуваннях; займаються стройовою підготовкою, господарськими роботами на різних об'єктах, озелененням прилеглої території та окремих муніципальних територій, закріплених за закладами; залучаються до охорони громадського порядку тощо. З багатьох міркувань це є необхідним і доцільним. Так, у навчальних підрозділах зміцнюється дисципліна, здійснюється організація несення служби, виконуються повсякденні види робіт, забезпечується виконання інших завдань, покладених на такий спеціалізований навчальний заклад, однак саме тому курсанту дійсно складніше навчатись, аніж студенту. Зазначимо також певну обмеженість у використанні можливостей Інтернету, користуванні бібліотечними фондами загальних і спеціалізованих бібліотек, адже курсант, зазвичай, не може вийти за межі навчального закладу без спеціального дозволу або прийти працювати до бібліотеки в зручний для нього час, що зумовлює надлишкову ізоляваність, зосередженість уваги винятково на процесах, які відбуваються на території інституту, академії, університету. Будучи позбавленою можливості повноцінно ознайомитись з новинами політичного, економічного, культурного життя країни, залишаючись осторонь від актуальних соціальних проблем, молодша людина часто не помічає як динамічно оновлюються суспільні відносини, як стрімко змінюється життя, що негативно впливає на адекватність сприйняття світу [4, с. 34].

При цьому опитування, проведені у курсантському середовищі, свідчать про те, що вирішальним чинником незадовільного рівня знань стає не обмеження доступу до бібліотеки, електронної мережі та інших джерел інформації (цю причину визначили основною близько 20 % респондентів), оскільки за їхніми словами бібліотечного фонду для опрацювання основних питань загалом вистачає, а саме брак часу для належної підготовки (понад 70 % респондентів).

Навряд чи можна пояснювати таке становище недоліками професійного відбору кадрів, швидше воно вказує на окремі проблеми шкільної освіти та зниження загального культурного рівня молоді.

Специфікою вищих навчальних закладів МВС України також є поєднання академічної підготовки юристів за спеціальністю «Правознавство» з професійною підготовкою працівників міліції. Важливим елементом підготовки юриста-правоохоронця є мовний компонент професійної освіти. Зокрема, володіння іноземними мовами надає можливість бути на передньому краї змін, знаходити найактуальнішу інформацію безпосередньо у першоджерелах, виконуючи комунікативну, пізнавальну та виховну функції. Знання іноземних мов сприяють підвищенню якості знань і розвитку творчих здібностей курсантів, формуванню у них потреби і навичок до освіти та самоосвіти, що у сукупності дозволяє реа-

лізувати принцип гуманізації освіти як невід'ємної складової суспільної діяльності.

Водночас Я. Я. Болубаш вказує на те, що метою навчального процесу у ВНЗ є формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності, швидкої адаптації до динамічних процесів, які відбуваються в освітній та соціально-культурній сферах [3]. Через те, що в сучасному суспільстві людина постійно потребує додаткової освіти, щоб встигати за швидкими змінами та численними оновленнями, які пов'язані з розвитком техніки та індустрії знань. Спостерігаються і зміни у самій меті освіти, коли оволодіння сумою специфічних знань поступається місцем формуванню навичок широкого кола застосування та пошуку інформації [5, с. 2]. Отже, потрібен час не лише для вивчення навчального матеріалу та освоєння практичних навичок, але і для належного відпочинку, існує необхідність у певному адаптивному середовищі, яке б сприяло розвитку особистості, самоорганізації та самовдосконаленню [4, с. 33].

Зазначені вище умови вимагають від курсантів організованості та цілеспрямованості в оволодінні навчальними дисциплінами і, зокрема, іноземною мовою. Отже, необхідна чітка відповідність знань абітурієнтів освітнім стандартам випускників середньої школи. З огляду на наведене вище, вважаємо доцільним впровадження вступних іспитів з іноземної мови або конкурсу показників ЗНО з цього предмету [6, с. 18].

Таким чином, можна буде уникнути дублювання шкільної програми під час навчання іноземної мови професійного спрямування в ВНЗ та забезпечити наступність у процесі безперервної освіти у ланці школа – ВНЗ. Окрім того, враховуючи достатньо високий рівень знань задекларований для випускників шкіл, є доцільним переглянути зміст підручників для вищих навчальних закладів МВС, приділивши більше уваги професійним аспектам. Зазначимо, що саме їм присвячена більша частина автентичних підручників з іноземної мови у різних професійних сферах. Вони практично не містять детальних екскурсів в граматичні або фонетичні аспекти іноземних мов, а використовують ґрунтовні знання, отримані раніше.

Для ефективного виконання професійних завдань в сучасних умовах правоохоронець повинен бути кваліфікованим юристом, підготовленим працівником, моральною особистістю. У світі високих технологій в постіндустріальну епоху слідчий, працівник органів дізнання чи оперативних служб повинен бути людиною, яка не поступається злочинцям ні інтелектом, ні загальною ерудицією, ні спеціальними знаннями.

Тільки в такому разі фахівець зможе ефективно протидіяти злочинності. Відповідно до цього головною метою розвитку галузевої освіти визнається забезпечення високої якості підготовки фахівців для органів внутрішніх справ при оптимальних витратах на основі попереднього досвіду освітньої системи МВС України, насамперед, вищої школи та її науково-педагогічного потенціалу. Державна політика у цій сфері здійснюється на основі Концепції розвитку

Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки ВНЗ МВС України. Харків, 2010
системи освіти МВС України та Програми реформування системи освіти МВС
України [1].

Список літератури

1. Про реформування галузевої системи освіти та забезпечення ступеневої підготовки фахівців для органів внутрішніх справ : наказ МВС України від 15.03.2006 № 263.
2. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам / Гальскова Н. Д. – М. : Аркти-Глосса, 2000. – 165 с.
3. Болубаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : навч. посіб. / Болубаш Я. Я. – К. : ВВП «КОМПАС», 1997. – 64 с.
4. Бузунов Р. А. Проблеми організації навчального процесу у вищому навчальному закладі системи МВС / Бузунов Р. А. // Право і Безпека. – 2006. – 5'2. – С. 31–35.
5. Матгізон В. Безперервна освіта: науково-педагогічний аспект / Матгізон В. // Педагогічна газета. – 2000. – № 7.
6. Мыльцева Н. А. Подготовка специалистов со знанием иностранных языков в высших учебных заведениях / Н. А. Мыльцева // Иностранные языки в школе. - 2006. - № 6. - С. 11-19.

Одержано 16.10.2010

УДК 37.015.3

Світлана Анатоліївна Лотошнікова

Старший викладач кафедри іноземних мов Академії внутрішніх військ МВС України

ПРИНЦИП ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Індивідуалізація навчання – це дидактичний принцип, що зумовлює необхідність в процесі навчання бачити кожного студента. Індивідуалізація процесу навчання у вищій школі розглядається як організація навчальної діяльності, під час якої враховуються індивідуальні відмінності студентів, рівень розвитку їх здібностей до навчання, персональні риси характеру. Під час організації навчального процесу у вищій школі викладач повинен враховувати індивідуальну своєрідність кожного студента. Викладач так повинен організувати навчальну діяльність, щоб досягти поставлених результатів кожним студентом, розвивати його здібності і нахили, спонукати його до творчої пізнавальної самостійної діяльності у здобутті необхідних знань.

В методиці навчання іноземних мов розроблені різноманітні форми реалізації індивідуального підходу до студентів: самостійна робота (self-directed learning) під керівництвом викладача; самостійне оволодіння (autonomous learning) іноземною мовою індивідуально чи у групі шляхом широкого використання різноманітних підручників і посібників, але під керівництвом викладача; самостійне оволодіння іноземною мовою шляхом опрацювання навчального посібника без допомоги вчителя; індивідуальна робота (one-to-one teaching) з

одним чи кількома викладачами; самостійне оволодіння іноземною мовою у спеціалізованих центрах (self-access centres).

Основними цілями індивідуалізації процесу навчання іноземної мови є:

- заповнення прогалин у вихідному рівні володіння студентом іноземною мовою;
- розвиток інтелектуального світогляду, психічних процесів і якостей особистості студента;
- формування індивідуального стилю оволодіння іноземною мовою, який охоплює і вміння самостійної роботи;
- активізація навчально-виховного процесу з іноземної мови; стимулювання навчальної діяльності тих, хто навчається;
- створення позитивного емоційного фону навчального процесу тощо.

Одержано 14.10.2010

УДК 37.015.3

Олена Володимирівна Петренко

Старший викладач кафедри іноземних мов Академії внутрішніх військ МВС України

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В ПИСЕМНОМУ МОВЛЕННІ ПРИ ВИВЧЕННІ «АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ» КУРСАНТАМИ СТАРШИХ КУРСІВ

В останні роки роль письма в навчанні іноземної мови поступово підвищується. Не можна не враховувати й практичну значимість писемного мовленнєвого спілкування у світлі сучасних засобів комунікації, таких як електронна пошта, Internet, тощо. Закордонні стажування вимагають уміння робити нотатки іноземною мовою, складати й заповнювати анкету, відповідати на запитання анкети, писати заяву про приймання на навчання або роботу, писати коротку або розгорнуту автобіографію, писати особисті або ділові листи, уживаючи потрібну форму мовного етикету носіїв мови, у тому числі й форму ділового етикету.

Писемне мовлення розглядається в якості творчого комунікативного вміння, що розуміється як здатність викласти в писемній формі свої думки. Для цього треба володіти орфографічними навичками, умінням композиційно побудувати й оформити в письмовій формі мовне створення, складене у внутрішньому мовленні, а також умінням вибрати адекватні лексичні й граматичні одиниці.

Навчання курсантів писемного мовлення включає різного роду мовні вправи: мовні вправи для навчання складанню письмового повідомлення; письмово-мовні вправи для роботи із друкованим текстом; письмово-мовні вправи, пов'язані із процесом читання, аудіювання й усного спілкування.

Здатність викласти на письмі свої думки іноземною мовою слід розвивати у курсантів послідовно й постійно. Для розв'язання цього завдання існує ряд вправ репродуктивно-продуктивного характеру. Письмово-мовні вправи для роботи курсантів із **друкованим текстом**, крім відомих усім вправ, можуть містити наступні:

- перепишіть текст, викидаючи з нього другорядні слова й речення;
- складіть письмове повідомлення потенційному, реальному або уявленому адресатові, використовуючи зміст листа;
- підготуйте план-конспект усного виступу, використовуючи добірку текстів по темі або проблемі. Особливим успіхом подібні плани-конспекти користуються у курсантів при проведенні презентацій, тому що в цьому випадку вони розглядають його як свого роду зорову опору.

При читанні (переглядовому, ознайомлювальному, вивчаючому) інтерес становлять письмові вправи такого типу:

- знайдіть у тексті й выпишіть необхідну інформацію;
- зробіть письмовий огляд по темі або проблемі, використовуючи при цьому різні джерела іноземною мовою;
- складіть анотацію до тексту за фахом;
- підготуйте матеріал для нібито публікації в спеціальному журналі за аналогією із запропонованої для читання статтею (її структурою);
- зробіть письмові нотатки для наступної роботи з матеріалом у процесі читання текстів.

При сприйнятті іноземного мовлення на слух (**аудіюванні**) курсанти можуть зробити записи такого роду:

- скласти конспект аудіотексту за заздалегідь запропонованим планом (по ключових словах);
- виділити з аудіотексту інформацію й записати її відповідно до заданої комунікативної ситуації (завдання).

Цикл занять по темі можна завершити домашнім твором, письмовим переказом частини тексту або всього тексту.

Для виконання письмових завдань, треба користуватися таким резервом, як самостійна підготовка, завдання на яку доречно, незалежно від мети, виконувати насамперед письмово, починаючи із запису слів і закінчуючи переказом або повідомленням по темі. Усе, що повинне бути сказане на занятті, повинне бути спочатку зафіксоване в писемній формі; письмом варто займатися, тому що витрачений час окупається.

Одержано 15.10.2010

УДК 37.015.3

Константин Александрович Сиренко

Старший преподаватель кафедры истории государственности Украины и иностранных языков учебно-научного института права и массовых коммуникаций ХНУВД

ПРИМЕНЕНИЕ МОБИЛЬНЫХ ТЕЛЕФОНОВ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В НЕЯЗЫКОВОМ ВУЗЕ

Без использования ТСО трудно представить современное занятие по иностранному языку. Преподаватели-новаторы в Европе и США используют моби-

льные телефоны на занятиях в течение ряда лет, и автор решил последовать их примеру. Задача этой статьи – поделиться личным опытом в этой области.

Мобильные телефоны привлекательны для обучения и изучения иностранных языков потому, что они распространены и многофункциональны. Современный сотовый телефон – это не только средство коммуникации, но еще и радиоприемник, фото/видеокамера, диктофон, MP3-плеера, возможность выхода в Интернет. Таким образом, эффективный инструмент обучения лежит в кармане у каждого студента, надо лишь организовать его использование.

Первой задачей, которую автор поставил перед собой, была организация эффективного аудирования. Использование кассетного магнитофона показало неудовлетворительные результаты. Главный недостаток – низкое качество звука, плюс большие габариты и необходимость носить несколько кассет. И все это усугубляется тем, что занятия проводятся в разных аудиториях. Переход на цифровой звук с использованием MP3-плеера напрашивался сам собой. Однако было одно препятствие – для озвучивания аудитории необходим усилитель мощности и выносные акустические системы. И тогда автору пришла мысль об использовании мобильных телефонов студентов.

Сейчас даже самые дешевые модели телефонов имеют встроенные FM-приемники. Законодательство Украины разрешает безлицензионную постройку и эксплуатацию радиопередающих устройств с выходной мощностью до 10 мВт.

По схеме, опубликованной в журнале «Радиохобби» [1, с. 10] был собран микрорадиопередатчик FM-диапазона. Выходная мощность устройства не превышает 1-2 мВт, но ее вполне достаточно для уверенного приема радиопередачи в пределах аудитории. Передатчик получился компактным и легким. Он используется в комплекте с MP3-плеером (встроенным в мобильник или автономным), аудиокабелем и разветвителем. Посредством аудиокабеля звук с плеера подается на разветвитель, а с него на радиопередатчик. В разветвителе есть второе гнездо для подключения контрольных микронаушников преподавателя и кнопка-прерыватель для остановки трансляции. О ее функции будет сказано ниже.

Готовясь к аудированию, преподаватель подбирает аудиотексты (автор делает это в Интернете) и закидывает их в MP-3 плеер. Желательно также распечатать транскрипты текстов и продумать упражнения. Вся система собирается, как было описано выше. После чего необходимо настроить передатчик на свободный участок FM-диапазона, там, где нет вещательных станций. Обычно такой участок находится вблизи 88 МГц.

Используя мобильный телефон (с приемником, разумеется), убедитесь, что передатчик работает и аудиотекст транслируется в эфире. Заметьте, на какой частоте ведется трансляция, и запомните ее.

Накануне проведения аудирования, предупредите студентов о необходимости принести наушники. Впрочем, большинство студентов носит их постоянно, а при необходимости можно использовать одни наушники на двоих.

Развернув систему на столе преподавателя, сообщите студентам частоту, на которую они должны настроить свои радиоприемники. Включите плеер и передатчик и убедитесь, что студенты принимают аудиотекст. Возможно, неко-

торым студентам потребуется точнее настроить свои радиоприемники, но эта процедура не займет много времени.

Если у студентов есть распечатки (транскрипты) аудиотекстов, можно применить следующее упражнение. Подключите к разветвителю контрольные наушники, и прослушивая аудиотекст, периодически отключайте трансляцию с помощью кнопки-прерывателя. «Преподаватель предлагает обучаемым произнести про себя иноязычные речевые высказывания. Время от времени по знаку преподавателя отдельные обучаемые озвучивают фразы, как бы вырванные из внутреннего проговаривания. Такие упражнения способствуют автоматизации во внутренней речи отдельных высказываний и выражений. Это в свою очередь положительно сказывается и на звуковой речи.» [2, с. 297].

Таким образом, у преподавателя появляется возможность использования всех преимуществ лингафонного кабинета на каждом занятии. Преимущества системы перед лингафонным кабинетом на основе компьютеров или плееров очевидны: портативность, дешевизна, возможность проведения аудирования в любой аудитории.

Автором было опробовано применение диктофонов во время занятий и консультаций. Встроенный в мобильник диктофон не так распространен как FM-приемник (встречается в более дорогих моделях), тем не менее, в группе студентов-социологов (12 человек) таких телефонов оказалось пять – вполне достаточно для проведения парной работы. Коммуникативная методика обучения иностранным языкам, принятая Советом Европы, предполагает: «...уделять значительное внимание моделированию ситуаций общения на межролевой основе (simulation), приемам дискуссионного общения, дебатированию. ...В этом плане предлагается использовать интервью, технику дискуссии, технику повествования и проектную методику» [2, с. 342]. Студенты были разбиты на пары. Один был репортером, другой – иностранцем, приехавшим в Лондон для совершенствования в английском языке. На классной доске были выписаны имена, названия стран, профессии, названия языковых школ в Лондоне. После подготовительного этапа (10 минут), во время которого преподаватель оказывал консультационную поддержку студентам, они составляли интервью. Каждая пара садилась за отдельный стол и разыгрывала интервью, один из студентов проводил запись на диктофон. На заключительном этапе, после проведения всех интервью, вся группа прослушивала записи с использованием функции телефонов «Громкая связь». Студентам было предложено сохранить записи интервью с целью их дальнейшего анализа. Во время консультации проводился тщательный анализ с выявлением ошибок и повторная запись. Проводить эту работу во время аудиторного занятия нецелесообразно ввиду больших временных затрат.

Итак, использование мобильных телефонов во время занятий иностранным языком позволяет повысить информационную насыщенность занятия, активизировать работу студентов как в аудитории, так и при выполнении домашних заданий.

В завершение сообщения привожу несколько сайтов, на которых автор скачивает необходимые материалы: www.bbc.co.com; www.voaspecialenglish.com; www.sciam.com; www.ted.com. Первые две ссылки

Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки ВНЗ МВС України. Харків, 2010
на сайти радіостанцій BBC и Voice of America. Третья ссылка – сайт американского научно-популярного журнала «Scientific American». Четвертая – сайт видеолекций.

Список литературы

1. Радиолюбби. - 1998. - № 6.
2. Настольная книга преподавателя иностранного языка / [Е. А. Маслыко и др.]. – Минск : Вышэйшая школа, 1996.

Одержано 12.10.2010

УДК 37.018.8

Лариса Костянтинівна Стрілець

Завідувач кафедри іноземних мов Академії внутрішніх військ МВС України

Світлана Михайлівна Кумпан

Доцент кафедри іноземних мов Академії внутрішніх військ МВС України

НАВЧАННЯ ФАХОВОЇ ЛЕКСИКИ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «ІНОЗЕМНА МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ»

Серед усієї різноманітності мовного матеріалу, що підлягає засвоєнню курсантами немовних спеціальностей, лексика посідає особливе місце, тому що нагромадження словникового запасу й вміння його використовувати є передумовою оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності. Тому в процесі викладання іноземної мови велика увага приділяється вивченню професійно-орієнтованої лексики, яка виступає необхідним складником у досягненні головної мети навчання курсантів іноземної мови як засобу спілкування у професійній діяльності.

Навчання майбутніх спеціалістів слід починати з термінів, які найбільш часто вживаються в професійно-спрямованих текстах. Перспективним методичним прийомом навчання професійної лексики є практика словотвору: (афіксальне словотворення, словоскладання, конверсія, скорочення). Знаючи найбільш уживані суфікси і префікси, можна утворювати різні частини мови, що додають нове значення до слова, та можна здогадатись про значення невідомого слова. Ці ж терміни можуть взаємодіяти один з одним, утворюючи різні словосполучення.

Особливістю військової термінології є велика наявність багатокomпонентних словосполучень, розуміння яких часто викликає труднощі, тому їм необхідно приділяти увагу як при введенні, так і при активізації нової термінології.

Однією із вправ, яку можна рекомендувати, є вправа з перекладу багатокomпонентних словосполучень при нарощуванні їх компонентів:

a) *weapon – individual weapon – crew-served weapon – automatic weapon – 5.56mm automatic weapon – 30-round magazine automatic weapon – gas-operated 5.56mm full-automatic weapon;*

b) *support – combat support – combat service support – combat service support units (branches).*

При навчанні фахової лексики необхідно також враховувати досить суттєві розбіжності в англійській військовій термінології, яка використовується в збройних силах США і Великої Британії. Це, перш за все, пояснюється певними специфічними особливостями в організації, озброєнні, тактиці бойових дій, а також певними розбіжностями британського та американського варіантів сучасної англійської мови.

Незважаючи на те, що в межах НАТО постійно проводиться робота з уніфікації англійської воєнної термінології, особливо це стосується тактики ведення бойових дій та оперативного мистецтва, розбіжності в термінології продовжують мати місце.

Наприклад, для вираження поняття «оперативно-тактична група» в США використовується термін *task force*, а в Британії – *battle group*. Один і той же термін може мати в США і Британії різні значення. Наприклад, *general staff* в США має значення «загальна частина штабу», в Британії – «оперативно-розвідувальна частина штабу». Є певні розбіжності в термінології стосовно загальної організації збройних сил. Так, «міністерство» в США називається *Department (Department of Defense* – міністерство оборони; *Department of the Army* – міністерство сухопутних військ і т. ін.), в Британії – *Ministry (Ministry of Defence)*; відповідно «міністр оборони» в США – *Secretary of Defense*, в Британії – *Defence Minister*.

Ціла низка термінів використовується тільки в США (наприклад *Chief of Staff* – начальник штабу (виду збройних сил, дивізії, корпусу і вище), або тільки в Британії – *commandos* (десантно-диверсійні частини, командос). В США відповідні частини носять назву – *Rangers*.

Слід також враховувати деякі розбіжності в орфографії та вимові (*armour* – *armor*, *defence* – *defense*, *manoeuvre* – *maneuver*, etc.)

Аналіз американських, британських і канадських військових документів дає можливість стверджувати, що графічні форми скорочень-усічень практично одні і ті ж самі, і це зрозуміло, бо всі ці країни входять до одного блоку країн НАТО, а мова, стиль та структура документів потребують уніфікації, щоб уникнути непорозуміння. Але привертає увагу той факт, що поряд з цим зустрічаються випадки, коли графічні форми не збігаються: *reconnaissance* – *recon* (*Am. Eng.*), *recce* (*Br. Eng.*, *Can. Eng.*); *company* – *Co* (*Am. Eng.*) – *Coy* (*Br. Eng.*, *Can. Eng.*)

Все це вимагає від викладача враховувати особливості варіантів англійської мови в навчанні фахової термінології на заняттях з іноземної мови.

Висновки:

1. Засвоєння курсантами фахової термінології, як невід'ємного складника функціональної компетенції є запорукою успішного професійно спрямованого навчання іноземної мови.

2. Продуктивність засвоєння термінів та їх активне використання в усному та писемному фаховому мовленні багато в чому залежить від відповідної системи підготовчих вправ, послідовно спрямованих як на переклад та вдумливе засвоєння термінології, так і на активізацію вмінь аудіювання та говоріння, необхідних для застосування цієї термінології у конкретних робочих ситуаціях.

Ефективним є поєднання вправ як репродуктивного характеру, що виконують ознайомлювальну функцію, так і творчих, що сприяють активному самостійному використанню термінологічної лексики відповідно до ситуації професійного спілкування.

3. Вивчення термінологічної лексики при викладанні іноземної мови професійного спілкування буде тим успішнішим й ефективнішим, чим краще зроблений вибір іншомовного фахового матеріалу, який використовується в навчальному процесі. Таким базовим матеріалом є тексти з автентичних фахових видань. Вдало підібраний автентичний текст виховує у курсантів культуру термінологічного спілкування, формує комунікативну спроможність, необхідну для професійного спілкування. Курсанти збагачують свій термінологічний запас, читаючи літературу за фахом, що у свою чергу, дає можливість будувати висловлювання за професійною тематикою. Тільки на рівні тексту виучувані професійні терміни постають як цілісна комунікативна система, придатна для використання в певних робочих ситуаціях, а не як сукупність розпорошених лексем та синтагм.

4. Для ефективної роботи в навчанні фахової термінології викладачу іноземної мови професійного спілкування необхідно працювати в тісному контакті із викладачами профільюючих кафедр в напрямі визначення тематики, змісту професійно орієнтованих текстів, а також активного та пасивного словнику термінологічної лексики.

Одержано 16.10.2010

УДК 159.947.5

Олена Миколаївна Сухомлинова

Вчитель Харківського приватного ліцею «Професіонал»

Діана Ангелівна Кульмінська

Вчитель Харківського приватного ліцею «Професіонал»

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МОТИВАЦІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ: ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ

Психологи справедливо стверджують, що передача знань від викладача студенту не є можливою без його, студента, власної розумової діяльності по оволодінню знаннями. Домінуючими мотивами навчальної діяльності повинні стати мотиви пізнання навколишнього світу. При цьому важливо, щоб студенти оволодівали діями та засобами цього пізнання, щоб мотиви їх самоствердження як особистості превалювали.

Під мотивацією О. М. Леонт'єв, видатний психолог та педагог, розуміє «...те, що не є потребою власне, а предметом, що відповідає потребі». Отже, мотивація – це, передусім, результат внутрішніх потреб людини, її інтересів та емоцій, цілей та задач, наявність мотивів, що направлені на активізацію їх діяльності.

Визнаючи головну роль мотивації у вивченні німецької мови як іноземної, ми хочемо зробити спробу систематизувати способи та прийоми її (мотивації)

формування в умовах ліцею «Професіонал» і навести кілька прикладів з нашої практики викладання німецької мови як другої іноземної.

Коли шукаєш шляхи формування мотивації, важливо не допустити спрощеного її розуміння. Формування мотивації – це не «перекладання» викладачем у голови студентів вже готових мотивів та цілей навчання. Це, передусім, створення умов для появи внутрішньої потреби вчитися, усвідомлення цього самими студентами та подальший розвиток мотиваційної сфери.

Особливу роль у формуванні мотивації грають

- новизна інформації,
- присутність елементів пошукової діяльності,
- наявність пізнавальних мотивів,
- емоційний стан студентів.

Сукупність цих елементів забезпечують студентам вихід з навчальної діяльності у самоосвітню та творчу.

Специфіка вивчення іноземної мови полягає у тому, що студенти мусять навчитися спілкуванню у процесі своєї навчальної діяльності. Ще більшою специфікою відрізняється вивчення другої іноземної мови, у нашому випадку – німецької:

• з одного боку студенти вже володіють певними вміннями, які були сформовані у процесі вивчення англійської мови,

• з іншого – обмеження у кількості часу, відведеного на вивчення другої іноземної мови.

Зважаючи саме на цю специфіку, ми намагаємося створити умови для спілкування та підбирати такі види вправ, які орієнтовані на подальше формування мовленнєвих навичок і умінь в умовах обмеженого часом навчально-мовленнєвого простору та на підвищення мотивації. Підбираючи вправи, ми комбінуємо їх за основними типами:

- інформаційні,
- операційні.
- мотиваційні.

Останній тип вправ тісно пов'язаний з проблемою мотивації та розвитком, вдосконаленням умінь, що сприяють мовленнєвій діяльності.

Для вирішення задач, направлених на підвищення мотивації, ми широко застосовуємо лінгвокраєзнавчий підхід, який дає можливість навчати усім видам мовленнєвої діяльності на усіх етапах заняття. Пізнавальний аспект реалізується найповніше на основі рецептивних видів діяльності. Так, навчаючи читання та аудіюванню, ми приділяємо велику увагу підбору текстів, а також спеціальним вправам лінгвокраєзнавчого характеру.

Вирішення проблеми мотивації залежить значною мірою від морально-психологічної атмосфери, що панує на занятті, емоційного стану студентів. Пам'ятаючи про ці фактори, пропонуємо студентам такі завдання, які б сприймалися ними не як вправа, а як мовленнєвий акт.

Більш детально хочемо зупинитись на початковому етапі заняття – мовленнєвій розминці, під час якої задається тон, настрій і темп заняття. Особли-

вість цього елемента заняття полягає в тому, що за обмежений час використовуємо максимальну кількість методичних прийомів і видів робіт.

Зазвичай матеріал для розминки відбираємо трьох типів:

- пісенний (з книги «Eine kleine Deutschmusik» - «Трохи музики німецькою», яка структурно і тематично співпадає з основним підручником німецької мови. Ця книга складена професійним американським музикантом Уве Кайндом, який пропонує свій лінгвомузичний метод вивчення іноземної мови).

- інформаційний (з німецької актуальної періодики – статті, повідомлення, репортажі, невеличкі відеосюжети з останніх новин німецьких телеканалів),

- останнім часом – розважально-гумористичний (як правило, використовуємо підручник німецької мови, автор – Ярослав Баран, Львів, 2008 рік видання).

Весь час розминки, а це зазвичай 10-15 хвилин, поділяємо на такі етапи:

- перше пред'явлення тексту. Текст повинен містити у собі незначну кількість нових незнайомих слів і структур – це розминка;

- введення нової лексики; при цьому максимально використовується синонімія в німецькій мові, мінімально рідна мова, частина слів не перекладається свідомо – спрацьовує екстралінгвістичний контекст;

- повторне пред'явлення тексту:

- переклад тексту:

- визначення основної ідеї тексту шляхом підбору ідіом, фразеологізмів у німецькій, рідній та англійській мовах.

Найбільш вдалим прикладом використання розділу «Lachen ist gesund» – «Сміх – це здоров'я» під час мовленнєвої розминки з останньої практики вважаємо систему вправ до тексту «Гете та студенти», який закінчується філософським віршем Гете. Роботу над текстом плануємо в три етапи, по 10-15 хвилин на трьох заняттях:

Перший етап. Перше пред'явлення тексту, розбір нової лексики, переклад. Домашнє завдання – вивчити вірш напам'ять.

Другий етап. Студенти декламують вірш, визначають основну його ідею, висловлюють свої емоції, асоціації, пов'язані з віршем Гете. При підведенні підсумку на даному етапі цитуємо вірш М.Рильського «Як поросль виноградної лози плекайте мову... Чистіша від сльози вона хай буде... троянди й виноград – красиве і корисне...». Наголошуємо, що хоч зміст віршів Гете і Рильського різний, обидва поети звертають нашу увагу на справжні цінності, на такі поняття і категорії, як порядність людини, самодостатність. Завдання на наступне заняття – перекласти вірш Гете на одну з мов – українську, російську або ж англійську. Завдання емоційно підготовлене і обґрунтоване.

Третій етап. Читання та аналіз перекладів вірша. Ці види роботи завжди емоційно насичені: жоден із студентів не залишається осторонь цього виду роботи. Ми пропонуємо порівняти найбільш вдалі варіанти перекладу з оригіналом:

Wasser allein macht stumm	Вода породжує німих	Вода нема... Вода нас делает немymi	You are stump after water
Das beweisen im	Це риба дово-	Тишина в пруду...	That proofs

Teiche die Fische	дить в ставку... Дізнавсь від риб про це я...	Нельзя услышать даже рыбу... Как и безмолвен старый сом	fishes in water
Wein allein macht dumm	Вино ж нас створює тупих	То, что вино делает дураком... Вино же делает тупым	Wine itself makes stupid
Das beweisen die Herren am Tische	Ви ж бачите панів в кутку	Доказывают господа за сто- лом... Как и господ за тем столом	That proofs the men under table
Da ich keiner von beiden will sein	І щоб не бути жодним з них	А так как я не хочу быть та- кой... Но так как не хочу я быть ни сомом, ни пьяным	I don't want to be now of them
Trink ich mit Wasser vermischten Wein	Мішаю воду я з вином усміх	Я пью вино, разбавленное во- дой. Я буду разбавлять вино водою рьяно	So I mix water with wine

Закінчуємо, зазвичай, цей етап роботи фразою Гете – «Aller Zustand ist gut, der natürlich und vernünftig ist» – «Будь-який стан є сприйнятним, якщо він справжній, природний і корисний».

Отже, впровадження вище приведених типів завдань дають змогу:

- послідовно використовувати методичні прийоми у їх взаємозв'язку і взаєморозвитку;
- брати за опору знання, уміння та навички, які сформовані при вивченні української, російської та англійської мов;
- застосовувати прийом прямого та зворотного зв'язку;
- вживати максимальну кількість видів вправ за мінімальний проміжок часу;
- зробити процес вивчення німецької мови індивідуально та мотиваційно орієнтованим, таким, що враховує психологічні особливості навчання другій іноземній мові.

На наш погляд, реалізація цих задач – основа викладання німецької мови як другої іноземної.

Список літератури

1. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции / А. Н. Леонтьев. - М., 1973.
2. Баран Я. Підручник німецької мови / Ярослав Баран. - М-во освіти і науки України. - 2-е вид. - 2008.
3. Eine Kleine Deutschmusik, Learning German Through Familiar Tunes, The SingLingual Method by Uwe Kind. – Langenscheid ; New York ; Berlin ; Munich, 1993.

Одержано 16.10.2010

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СИСТЕМІ ОВС

УДК 316.477

Наталія Іванівна Ковальчишина

Кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Макіївського економіко-гуманітарного інституту

Тетяна Вадимівна Шутік

Магістрант Макіївського економіко-гуманітарного інституту

ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ ПРО УСПІХ ЖІНОК РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Зростання участі жінок у всіх сферах життя сучасного суспільства є об'єктивною реальністю. Сьогодні можна спостерігати присутність жінок у якості авторитетних і провідних спеціалістів у науці, культурі, політиці, бізнесі, а також у системі державної служби. У той же час доводиться визнати, що кількість жінок у системі державної служби взагалі й державної служби в органах внутрішніх справ не відповідає їх ролі в суспільстві. Разом з тим участь жінок у прийнятті відповідальних державних рішень сприяло б підвищенню якості цих рішень і ефективності їх реалізації.

На теперішній час у суспільстві домінують стереотипи про те, що вирішення побутових питань є традиційно жіночою сферою, а професійних – традиційно чоловічою. Крім того, існують стійкі уявлення про те, які професійні заняття є «чоловічими», а котрі «жіночими», тобто в свідомості суспільства присутні уніфіковані уявлення про гендерні ролі й «природній» розподіл праці за статевою ознакою. Більш того, сама назва професії доволі часто віддзеркалює її гендерну належність.

Слід відзначити, що життєвий успіх – феномен складний, багатобічний. Основні труднощі у вивченні успіху складаються у виявленні його суттєвих характеристик. Проблема уявлень жінок про життєвий успіх носить дискусійний характер. Про це свідчить велика кількість підходів і концепцій. Крім того, категорія «успіх» нерідко використовується наряду з такими поняттями як самоактуалізація, самоствердження, самореалізація, мета, сенс життя, визнання [2, с. 24]. Усі концепції успіху можна класифікувати за наступними підходами: філософський, психологічний, соціологічний.

Проблемами успіху з точки зору філософського напрямку займалися: Геракліт, В.А. Ядов; успіх у психологічній трактовці розглядали: У. Джеймс, Ф. Хоппе, Дж. Аткинсон, Д. Карнегі, С.Н. Паркінсон, Р. Фішер, Н. Хілл; у соціальному контексті – М. Вебер, Д. Фрідман, М. Хетчер, Дж. Хоманс.

Останнім часом усе більше жінок можна зустріти в рядах збройних сил або органах внутрішніх справ. Наприклад, в Ізраїлі жінки виконують свій військовий борг нарівні із чоловіками. У 18 років дівчина, якщо в неї немає дітей або чоловіка, відправляється на 2-3 року в армію. Сьогодні кожний п'ятий солдат армії ЦАХАЛ – дівчина.

У США жінки становлять 14 % від загального числа військовослужбовців, а наприкінці минулого року в армії США з'явився перша жінка-генерал; інші 20 генералів – чоловіка. Спостерігається тенденція й до збільшення числа жінок-співробітників поліції. Так, у 2007 році шефом правоохоронного відомства Вашингтона стала представниця слабкої статі. А за останніми даними, кожний п'ятий поліцейський у великих містах США – жінка.

У Росії за останній рік у правоохоронних органах кількість жінок збільшилася на 10 тисяч і становить тепер більше 197 тисяч співробітниць.

В Україні також спостерігається подібна тенденція. Жінки все більше самореалізуються у силових відомствах, обираючи нетрадиційні види діяльності.

Разом з цим встановлено, що при меншій фізичній силі жінки частіше за чоловіків вирішують конфліктні ситуації, в яких потребується втручання поліції, а також краще ведуть службову документацію. Дещо пізніше низкою досліджень було підтверджено, що найбільш ефективно жінки проявляють себе в роботі із підлітками, з потерпілими дітьми та жінками, при вирішенні конфліктних ситуацій, що виникають на побутовому ґрунті та у сфері групових спорів. Причиною цього є стиль роботи жінок-правоохоронців, якому більшою мірою притаманні співчуття, терпеливість, уміння вислухати, значно нижчий рівень агресивності [3, с. 41].

Але незважаючи на те, що відбувається збільшення кількості жінок на службі в органах внутрішніх справ, проте, вони приймаються на службу досить неохоче. Дане положення обумовлене тим, що реальним мотивом для відмови в прийомі на службу жінок служить переконаність ряду керівників у тому, що служба в органах внутрішніх справ є суцільно чоловічим заняттям. Ухід жінки у відпустку по вагітності й родам також є цілком реальною причиною для відмови в прийомі жінок на службу в органи внутрішніх справ; наявність неповнолітніх дітей, з якими найчастіше зв'язана неможливість виїзду в службові відрядження; забобони відносно рівня й особливостей розумових здібностей більшості жінок і ін. Уся ця низка упереджень у ряді випадків не дозволяють жінкам реалізувати свої здібності на службі в органах внутрішніх справ. Названі упередження викликані тим, що режим служби жінок в органах внутрішніх справ детально не визначений.

Сьогодні в Україні близько 95 % усіх ризиконебезпечних професій перебуває під контролем чоловіків. Чималою проблемою є те, що чоловіки, частіше не сприймають жінок як рівноправних співробітників чи партнерів. Це ґрунтується на традиційних стереотипах, мовляв, робота для жінки — то завжди щось другорядне. Звичайним стереотипом, що існує в суспільстві, є уявлення про те, що чоловік начальник – явище природне, тоді як жінка керівник – це, скоріше, виключення із правил. Неявний соціальний контракт, що закріплює гендерні ролі чоловіка й жінки, припускає, що чоловік більшою мірою орієнтований на трудову діяльність, його завданням є матеріальне забезпечення, а доля жінки – це родина й домашнє господарство, тому трудова діяльність для неї є вторинною й безперспективною. Отже, щоб довести свою компетентність, досвідченість та бути сприйнятою як рівнозначний, повноцінний гравець, жінці потрібно докладати вдвічі більше зусиль. Вочевидь, у такому середовищі не кожна жінка здат-

на вижити й досягти успіху. Особливо, коли з дитинства в ній виховували традиційну жіночність, а не наполегливість, психологічну стійкість, готовність до надзвичайних ситуацій, жорсткої конкуренції та інші риси.

Як показує практика, у сфері ризиконебезпечних професій жінки постійно відчують гендерну дискримінацію – їм платять у середньому на чверть менше порівняно з чоловіками, їх неохоче просувають по кар'єрній драбині або й відмовляють у роботі через перспективи вагітності та материнські функції, їм часто доручають обов'язки, які є нижчими від рівня їх кваліфікації. Так, наприклад, опитування 1997-1999 рр. серед жінок в підрозділах російських ОВС у 44 % випадках підтвердили існування практики дискримінації за ознакою статі, яка здебільшого стосується просування по службі (37 %) та прийому на роботу (30 %). Досить показовим є той факт, що на дискримінаційну практику вказували біля 61 % керівників-жінок, у той час як 69 % керівників-чоловіків заперечували такий стан речей у підрозділах міліції [5, с. 121].

Отже, йдеться про певні соціальні та структурні перешкоди на такому шляху жінки. Окрім того, на жінку, що обрала ризиконебезпечну професію ти-снуть різноманітні соціальні стереотипи, що підкреслюють її нібито неповноцінність. Скажімо, уявлення про те, що успішна в професійному відношенні жінка неодмінно нещаслива та нереалізована в особистому житті. У нашій країні ризиконебезпечні професії часто сприймаються як «брудна справа», невіддільна від традиційно «чоловічих» якостей – агресивності, авантюризму, здатності йти на ризик.

На наш погляд, основна причина криється в соціальних очікуваннях щодо того, якою є головна сфера та спосіб жіночої самореалізації. Відомо, що ними традиційно продовжують вважати сім'ю та материнство. Відповідно вибір іншої життєвої траєкторії, де перевага віддавалася б ризику жінки, її інтелектуальному, творчому, особистісному розвитку, все ще сприймається як відхилення від загальних соціальних стандартів.

Слід підкреслити, що характеристика гендерних уявлень і стереотипів про успіх та життєві ролі криється й у відмінності виховання хлопчиків та дівчаток. У дівчат активно розвивають саме ті риси та якості, які важливі для майбутньої дружини та матері. Дівчинку повсякчас націлюють на розвиток її «головного жіночого таланту» – створення затишку у домі та гармонійних стосунків у сім'ї. Перешкодою на шляху розвитку та втілення власних здібностей може стати й страх успішності: жінка-лідерка, за поширеними уявленнями, може відлякувати чоловіків. Наразі ситуація така, що жінці часто доводиться робити вибір – або сім'я, або кар'єра. Із цією складною дилемою мають справу безліч сучасних жінок, що обрали ризиконебезпечну професію.

Деякі автори вказують, що успішність жінки на кар'єрному олімпі залежить від наступних факторів (критерії успішності): здатність переконувати, доводити справу до кінця; уміння конкурувати із чоловіками; розуміти й аналізувати процеси; ретельно планувати свої кроки; як можна рідше йти на компроміси; діяти без емоцій, логічно вишиковувати робочий процес [1].

Жінки досягають більшого успіху тоді, коли є ресурси для подолання стереотипів, що існують у професійних і соціальних співтовариствах. Ці ресурси

можуть полягати у менш консервативному соціальному оточенні, у модернізації економіки, у підтримці з боку чоловіків для подолання опору чоловічих професійних мереж [4, с. 32].

Таким чином, на теперішній час, необхідно вдосконалювання соціально-правового статусу співробітників-жінок, зокрема необхідно врегулювати питання, пов'язані із сімейно-шлюбними відносинами, питання, що стосуються підтримки материнства й дитинства, питання рівного доступу жінок-співробітників до професійного навчання, професійної підготовки, підвищення кваліфікації, а також заміщення керівних посад у системі органів внутрішніх справ. Отже проблема уявлень про успіх жінок ризиконебезпечних професій має теоретичну і практичну актуальність, потребує більш ретельного вивчення та емпіричного опрацювання.

Список літератури

1. Волкова Л. Женщина и карьера / Л. Волкова. - СПб. : Питер Паблишинг, 1997. – 288 с.
2. Ключкова О. Ю. Модель успеха как фактор профессионального выбора : дис. ... канд. соц. наук : 22.00.04 / О. Ю. Ключкова. - М., 2003. – 154 с.
3. Мартиненко О. А. Проблемы професійної адаптації жінок у системі правоохоронних органів / О. А. Мартиненко // Вісник Луганського ін-ту внутр. справ. – 1998. - № 4. - С. 205-213.
4. Рошин С. Ю. Кто преодолевает «стеклянный потолок»: вертикальная гендерная сегрегация в российской экономике / Рошин С. Ю., Солнцев С. А. - М. : ГУ ВШЭ, 2006. - 52 с.
5. Щелкунова М. В. Организационно-правовые основы службы женщин в полициях зарубежных стран : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.13 / Щелкунова М. В. – М., 2003. – 285 с.

Одержано 11.10.2010

УДК 37.015.3

Оксана Георгіївна Михайлова

Кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри фонетики та граматики Академії внутрішніх військ МВС України

ВРАХУВАННЯ ГЕНДЕРНОГО ФАКТОРА У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ВІЙСЬКОВИМ ФАХІВЦЯМ

Врахування гендерної проблематики стає одним із пріоритетних напрямів досліджень сучасних вітчизняних та зарубіжних мовознавців. Метою таких досліджень є встановлення певних особливостей у зіставленні однієї мови з іншими чи одного вихідного тексту з іншим, що є доцільним, оскільки мова та її похідна – текст – є відображенням культур носіїв цієї мови. Гендерна проблематика в лінгвістичній науці розробляється достатньо широко. Проте, на сьогоднішній день дослідники не вивчали мовні аспекти реалізації гендерного фактору у військовому мовному спілкуванні, зокрема у військовій публіцистиці, яка представляє гендерну ситуацію в армії цивільній громаді своєї нації.

Мета доповіді – виявити особливості мовної репрезентації гендерної інформації у франкомовних та англomовних публіцистичних статтях та засоби її відтворення у перекладі.

Матеріалом дослідження відтворення гендерної інформації у франкомовному військово-публіцистичному тексті та його перекладі українською мовою послужили статті з журналу «GENDINFO», присвяченого діяльності Національної жандармерії Франції (НЖФ), а також статті з офіційного сайту НЖФ загальним обсягом близько 20000 знаків. Для дослідження обраної тематики в англomовному військовому дискурсі використовувалися публіцистичні статті з офіційних військових інтернет-сайтів США і Великої Британії загальним обсягом близько 20000 знаків. Всі статті об'єднані спільною гендерною тематикою – служба жінок у різних підрозділах НЖФ та армій США і Об'єднаного королівства. Вивчення гендерної інформації в досліджуваних текстах показало, що вона може виражатися як традиційними граматичними засобами, так і виділення певних когнітивних зон інформації, характерних саме для гендерної тематики.

Однією з головних гендерних граматичних особливостей досліджуваних франкомовних статей є тенденція до вживання в жіночому роді слів, які традиційно в граматиці жіночого роду не мають, а саме – назв військових звань і посад. Слід відмітити, що граматичні правила утворення форм жіночого роду французької мови не перешкоджають появі таких нових форм. Причому їх утворення може відбуватися двома шляхами. Перший – це конструювання форми жіночого роду за допомогою суфікса або додавання голосного закінчення:

*A ce jour, 172 **officières et sous-officières** de gendarmerie servent au sein des trois régiments et à l'état-major de la Garde Républicaine.*

На сьогоднішній день 172 жінки – офіцери та унтер-офіцери жандармерії служать у трьох полках та в штабі Республіканської гвардії.

*Le choeur de l'armée française est dirigé par **la commandante** Tillac.*

*Хором французької армії керує **майор** Тійак.*

*...c'est l'année où elle a rejoint le RAID, après huit ans passés comme **gardienne de la paix**, en brigade de roulement.*

*...це був рік, коли вона вступила до спецпідрозділу після восьми років служби на посаді **поліцейського** в пересувній бригаді.*

Другий спосіб (якщо форма чоловічого роду вже має голосне закінчення) – вживання артикля жіночого роду в однині, або прикметникового означення також жіночого роду – у множині, де артиклі не мають гендерної диференціації, але її мають прикметники:

*Après six ans ... la gendarme **Annaïck Sinquin** est devenue agent orienteur au centre d'information et de recrutement.*

*Через шість років ... жандарм **Анаїк Сенкен** стала поліцейським – спеціалістом з профорієнтації в центрі інформації та призову.*

*La Gendarmerie, quant à elle, a accueilli les **premières gendarmes** en 1983.*

*Щодо жандармерії, то вона прийняла **перших жінок-жандармів** у 1983 році.*

З наведених прикладів зрозуміло, що відтворення нових фемінних франкомовних форм у перекладі українською мовою неможливо, оскільки українська

мова не має такої кількості граматичних засобів для утворення подібних форм, як французька, оскільки в українській граматиці відсутні артиклі, а вживання прикметника жіночого роду з іменником чоловічого роду є неприйнятним. Єдиним можливим способом для української мови могло б стати суфіксальне словотворення, але воно не характерне для сучасного стану мови, можливо, тому, що не характерні на сьогоднішній день і жінки в українській армії. Можливо, з часом такі форми з'являться і в українській мові, якщо зміниться суспільна дійсність, як з'явилося і уже прижилося слово *прем'єрка* на позначення жінки – прем'єр-міністра. На сьогоднішній день у перекладі таких форм або втрачається гендерна інформація, закладена в оригіналі, або перекладач повинен використовувати лексичне додавання.

Слід відмітити, що ці форми є новими для французької мови і ще не устоялися у вживанні, тому поряд з ними в одному тексті можна зустріти і вживання традиційних форм чоловічого роду на позначення осіб жіночої статі із додаванням лексем, які свідчать про жіночу стать позначуваних осіб або без такого додавання:

Ce régiment s'est aussi distingué en accueillant la première femme officier de la Garde Républicaine (hors orchestres) en octobre 2000.

Цей полк також відзначився тим, що прийняв першу жінку – офіцера Республіканської гвардії (не оркестру) у жовтні 2000 р.

Trente-six personnels du corps de soutien administratif et technique servent à l'état-major et en régiment, du grade de maréchal des logis à celui de lieutenant.

Тридцять три жінки особового складу корпусу адміністративної та технічної підтримки служать у штабі та у полку в званнях від сержанта до лейтенанта.

Крім того, є лексеми, які досі не набули форми жіночого роду і вживаються традиційно у чоловічому:

L'intégration de personnel féminin dans les armées a depuis longtemps alimenté de vaines polémiques.

Залучення до армії жіночого особового складу протягом довгого часу є предметом безрезультатної полеміки.

У перекладі таких форм також, як і у перекладі новітніх форм жіночого роду, гендерна інформація або втрачається, або передається за допомогою прийому додавання (іменника *жінка* або прикметника *жіночий*).

В англомовних військово-публіцистичних статтях ніяких фемінізованих форм слів, які відображають військові реалії, виявлено не було. Належність до жіночого гендера, як і в українській мові, виявляється шляхом вживання додаткових слів (іменника *жінка* або прикметника *жіночий*), займенників жіночого роду у наступному або у підрядному реченні.

In 1974, the first six women aviators earned their wings as Navy pilots.

У 1974 році у небо злетіли перші шість жінок-льотчиць з підрозділу військово-морського флоту.

During the Civil War, Sarah Rosetta Wakeman enlisted under the alias of Private Lyons Wakeman. She served in the 153rd Regiment, New York State

Volunteers. Her complete letters describing her experiences as a female soldier in the Union Army are reproduced in the book...

Під час громадянської війни Сара Розетта Вейкмен завербувалася під ім'ям Ліони Вейкмен. Вона служила у 153-ому добровільному полку у Нью-Йорку. Листи, які описують її досвід як жінки-військовослужбовця Союзної Армії відображені у книзі...

У цьому прикладі також проявляється особливість мови перекладу, яка дозволяє більш чітко гендерне диференціювання – вживання дієслівних форм жіночого роду в минулому часі. Якщо у наведеному прикладі в оригіналі наявні й інші мовні гендерні маркери, то в інших випадках часто ці форми є єдиними відображувачами гендерної належності, особливо тоді, коли ніякого іншого гендерного маркера, крім жіночого імені, немає.

Virginia Hall, serving with the Office of Strategic Services, received the second-highest US combat award, the Distinguished Service Cross, for action behind enemy lines in France.

Вірджинія Хол, службовець стратегічного офісу, отримала вже другу серед самих високих американських бойових нагород «Хрест за відмінну службу», за дії у тилу сил противника у Франції.

Слід зазначити, що у перекладі гендерна належність імені не завжди розпізнається, і тоді перекладач змушений покладатися на загальний зміст тексту.

A senior pilot, Colonel Kelly Hamilton, comments that "[t]he conflict was an awakening for the people in the US...

Старший пілот, полковник, Келлі Гемільтон, говорить, що цей конфлікт ніби пробудив американський народ.

Таким чином, можна сказати, що основними мовними засобами вираження гендерної інформації в англійських та французьких публіцистичних текстах є вживання традиційних граматичних форм жіночого роду (займенників для англійської мови, займенників, артиклів та прикметників жіночого роду для французької мови), а також додаткових лексем, які вербалізують належність до гендеру (жінка, жіночий тощо). У перекладі українською мовою відтворення цих ознак відбувається тоді, коли в українській мові наявний аналогічний засіб вираження гендерної інформації (займенники і прикметники жіночого роду, додаткові лексеми) або додаткових засіб, не характерний для мов оригіналу (дієслівні форми минулого часу жіночого роду). Характерні тільки для французької мови нові лексичні утворення, які називають осіб жіночого роду за військовими званнями або посадами неможливо адекватно відтворити у перекладі через відсутність таких форм в українській мові. Зазначені гендерні особливості обов'язково мають бути враховані у викладанні французької та англійської мов із спрямуванням на військову сферу спілкування.

Одержано 14.10.2010

УДК 159.947.5

Лариса Олександрівна Шевченко

Кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри загальної та прикладної психології і педагогіки навчально-наукового інституту права та масових комунікацій ХНУВС

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ КУРСАНТІВ

Професійне становлення особистості полягає не лише у повноцінному опануванні професією, а також у засвоєні та прийнятті професійних норм і цінностей. Дослідженню ціннісної сфери особистості у професійній діяльності присвячені роботи В. Д. Шадрикова, С. С. Бубнової, Т. Хагена, Й. Дарлі, І. Холланда та інших вчених. Зокрема, Є. Бордін та Й. Дарлі вважають, що професійні установки є основними аспектом загальних життєвих установок та цінностей. За думкою І. Холланда та В. Д. Шадрикова вибір професії - це вибір образу життя, що відображує уявлення про себе і про свої цінності взагалі, як чоловіків так і жінок. У сучасній психології ціннісні орієнтації особистості розглядаються як система фіксованих установок, що зумовлює мотиви діяльності та поведінку людини в цілому. Вивчення ціннісно-орієнтаційної сфери майбутніх правоохоронців, які будуть працювати в умовах затяжної економічної кризи та радикальних соціальних змін, що призвели до послаблення соціально-психологічних механізмів саморегуляції суспільства, є актуальним у зв'язку із змінами, що мають місце у ціннісно-нормативній системі нашого суспільства. Сучасні дослідження важко уявити без гендерної складової у будь-якій професійній групі, в тому числі й серед міліціонерів. Гендер, як соціальна стать особистості, є значущою детермінантою багатьох сфер життєдіяльності людини, зокрема професійної сфери. У правоохоронних органах багатьох країн світу послідовно збільшується кількість жінок. Ця тенденція характерна для країн з різним рівнем економічного та соціального розвитку, різними культурними та релігійними традиціями, тобто мова йде про свідомий вибір жінками певного роду професійної діяльності. Не є виключенням з цієї тенденції й сучасна Україна. Професійне середовище правоохоронних органів висуває специфічні вимоги щодо якостей особи, системи ціннісних орієнтацій, які зумовлюють професійний успіх та кар'єрне зростання як у чоловіків, так і у жінок. Причому професійне середовище, нажаль, висуває порівняно більш високі професійні вимоги, та оцінює відповідність жінок таким вимогам прискіпливіше у зв'язку зі сталими у суспільстві гендерними стереотипами та ідеалами [1, с. 34].

До участі у дослідженні були залучені 47 курсантів у віці 18-20 років, 23 особи чоловічої статі та 24 особи жіночої статі. У дослідженні були використані методи анкетування та тестування за методикою Ш. Шварца для вивчення цінностей особистості. Методика Ш. Шварца застосовується для виміру значущості десяти типів цінностей та дозволяє вивчити нормативні ідеали, структуру цінностей особистості які впливають на особу, проявляються у соціальній поведінці, зокрема, у професійній діяльності.

При розгляді гендерних особливостей цінностей на рівні нормативних ідеалів у курсантів, зазначимо, що достовірних відмінностей виявлено не було, проте були відзначені певні гендерні особливості по значущості тієї чи іншої групи цінностей. Отримані дані представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Гендерні особливості цінностей курсантів (у рангах)

групи	юнаки	дівчата
типи цінностей	ранг	ранг
<i>Конформність</i>	9	6
<i>Традиції</i>	10	10
<i>Доброта</i>	8	3
<i>Універсалізм</i>	7	8
<i>Самостійність</i>	3	4
<i>Стимуляція</i>	2	9
<i>Гедонізм</i>	4	5
<i>Досягнення</i>	5	2
<i>Влада</i>	6	7
<i>Безпека</i>	1	1

Зазначимо, що кожній з досліджуваних груп притаманна певна ієрархія цінностей. Так, для групи юнаків ієрархічний ряд цінностей на рівні нормативних ідеалів виглядає наступним чином: «безпека», «стимуляція», «самостійність», «гедонізм», «досягнення», «влада», «універсалізм», «доброта», «конформність» та «традиції». Тобто, найбільш значущими для курсантів виявляються «безпека», «стимуляція» та «самостійність», а найменш значущими - «доброта», «конформність» та «традиції».

Для групи дівчат-курсантів даний ряд виглядає дещо інакше: «безпека», «досягнення», «доброта», «самостійність», «гедонізм», «конформність», «влада», «універсалізм», «стимуляція» та «традиції». Таким чином, ми бачимо, що найбільш значущими для досліджуваних дівчат є такі цінностей як «безпека», «досягнення» та «доброта», а найменш значущими - «універсалізм», «стимуляція» та «традиції».

Якщо ми спробуємо порівняти обидві групи по вираженості (рангу) груп цінностей, то отримаємо наступні результати. Схожість в обох групах відмічається як по найбільш вираженій одній групі цінностей – це «безпека», так і по найменш вираженій групі цінностей – «традиції». Безперечно, що домінантність цінності безпеки пов'язана з професією правоохоронця, з виконанням у майбутньому певних професійних функцій. Тобто, мова йдеться про те, що в даному випадку курсантам різної статі притаманний мотиваційний тип, мета якого - безпека для інших людей і себе, гармонія, стабільність суспільства і взаємин. Безпека як цінність похідна від базових індивідуальних і групових потреб. На думку Ш. Шварца, існує один узагальнений тип цінності безпека (а не два окремих - для групового і індивідуального рівня). Зв'язано це з тим, що

цінності, що відносяться до колективної безпеки, в значній мірі виражають мету безпеки і для особистості, а саме: соціальний порядок, безпека сім'ї, національна безпека, взаємодопомога, відчуття приналежності, здоров'я [2, с. 30].

Будь-які професійні групи, окрім статутних вимог, як певні соціальні групи, виробляють свої символи і ритуали. Їх роль і функціонування визначаються не тільки нормативними вимогами, але й досвідом групи і закріплюються в правилах поведінки, традиціях та звичаях. Традиційний спосіб поведінки стає символом групової солідарності, вираженням єдиних цінностей і гарантією виживання та безпеки. Мотиваційна мета цінності традицій - пошана, прийняття звичаїв і ідей, які існують в культурі і дотримання їх. Тобто ми можемо припустити, що в оточенні досліджуваних різної статі не спостерігається якихось сталих норм поведінки, немає стандартних дій. З нашої точки зору, це можливо пояснити відсутністю професійного досвіду. Відмінності по показнику враженості цінностей між гендерними досліджуваними групами курсантів відзначаються у подальшій ієрархії цінностей. Так, у групі юнаків на 2 і 3 місцях знаходяться такі групи цінностей як «стимуляція» та «самотійність»; а в групі дівчат – це «досягнення» та «доброта». А в рамках найменшої значущості у юнаків відзначається, крім «традицій» (як і в групі дівчат), «конформність» та «доброта», в той час як остання група цінностей в групі дівчат є досить значущою. У групі дівчат на двох передостанніх місцях по значущості знаходяться «стимуляція», яка є досить значимою для юнаків, а також «універсалізм». Отже, у наявності кардинальна відмінність у подальшій ієрархії цінностей юнаків-курсантів та дівчат-курсантів.

Тип цінностей «стимуляція», значущий для юнаків-курсантів, є похідним від організмової потреби в різноманітності і глибоких переживаннях для підтримки оптимального рівня активності. Біологічно обумовлені варіації потреби в стимуляції, опосередковані соціальним досвідом, наводять до індивідуальних відмінностей в значущості цієї цінності. Мотиваційна мета цього типу цінностей полягає в прагненні до новизни і глибоких переживань [3, с. 38]. А деякі протиріччя з найбільш вираженою і вище відміченою групою цінностей «безпека», може призводити до внутрішньо особистісних протиріч у курсантів обох груп досліджуваних. Визначальна мета типу цінностей «самотійність» полягає в самотійності мислень і вибору способів дії, в творчості і дослідницькій активності. Самотійність як цінність похідна від організмової потреби в самоконтролі і самоврядності, а також від інтеракційних потреб в автономності і незалежності. В цілому, можливо припустити, що ці найбільш виражені у юнаків-курсантів групи цінностей можуть бути реалізовані досліджуваними в поведінці, так як вони досить гармонічно поєднуються з мотивацією особистості, а також за особливостями змісту та умов професійної діяльності. Що стосується значущих для дівчат-курсантів цінностей, то визначальною метою типу цінностей «досягнення» є особистий успіх через прояв компетентності відповідно до соціальних та професійних стандартів. Прояв соціальної компетентності (що складає вміст цієї цінності) в умовах домінуючих культурних стандартів спричиняє за собою соціальне схвалення. Тобто, дівчата-курсанти прагнуть до особистого успіху, професійних досягнень та соціального схвалення.

Підводячи підсумок дослідженню, слід відмітити наступне. Ціннісні орієнтації характеризують ставлення особистості до найбільш важливих цілей життєдіяльності та до способу їх досягнення. У період трансформації суспільства, коли відбуваються стрімкі перетворення, у масовій свідомості змінюються ціннісні пріоритети. Ціннісні орієнтації сучасних майбутніх правоохоронців є відображенням у їх свідомості загальних світоглядних орієнтирів та власних стратегічних життєвих цілей-цінностей. За результатами дослідження можна констатувати наявність певних гендерних особливостей щодо ієрархії основних цінностей на рівні нормативних ідеалів у курсантів та ступеня їх значущості для юнаків та дівчат.

Список літератури

1. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – К. : Український інститут соціальних досліджень, 2002. – 121 с.
2. Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство : учеб. пособие / В. Н. Карандашев. – СПб. : Речь, 2004. – 70 с.
3. Бубнова С. С. Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система С. С. Бубнова // Психологический журнал. - 1999. – Т. 20. - № 5. - С. 38-44.

Одержано 15.10.2010

УДК 159.942.5

Станіслав Олександрович Ларіонов

Викладач кафедри прикладної психології навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕЖИВАННЯ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ КУРСАНТАМИ ВНЗ МВС УКРАЇНИ

На сучасному етапі в правоохоронній діяльності гостро постає потреба у підвищенні ефективності праці. Вона стикається як з проблемами кваліфікованості та компетентності, так і з психологічною готовністю до діяльності, що визначається в тому числі особливостями психічних станів працівників. На перший погляд тут вирішальну роль відіграють знання та навички, які об'єктивно детермінують готовність правоохоронця до виконання службових обов'язків та мотивація на виконання діяльності. Однак за відсутності сприятливого психічного стану важко надати позитивний прогноз такої діяльності.

О. О. Прохоров вважає, що в системі психічного функції психічних станів полягають у специфічному впливі на формування психічних властивостей, а також в організації психологічної структури особистості в цілому. Завдяки регуляторній функції психічних станів досягається адаптаційний ефект, тобто приведення психологічних особливостей суб'єкта у відповідність до вимог предметно-професійної діяльності. Внаслідок цього в конкретних ситуаціях діяльності формуються адекватні властивості суб'єкта та розвиваються психічні процеси [1].

Через психічні стани працівник відображає своє відношення до оточення, причому таке відображення відбувається здебільшого у вигляді суб'єктивних

переживань, в основі яких лежать не безпосередні зовнішні впливи, а їх накопичене в досвіді узагальнення. Дослідити такі узагальнені структури досвіду суб'єкта здається можливим за допомогою методів психосемантики.

На думку В. Ф. Петренко, дослідження психічних станів з позицій психосемантичного підходу дозволяє розглядати семантичні простори станів як їх усвідомлюваний базис. В основі цих уявлень лежить принцип операціональної аналогії між параметрами суб'єктивного семантичного простору та категоріальною структурою свідомості, яка обумовлює специфіку переживання психічних станів [2, с. 176].

У суб'єктів правоохоронної діяльності, можна передбачити поступове формування типових психічних станів, в тому числі і несприятливих відносно професійної діяльності. Відбувається цей процес під впливом типових ситуацій діяльності у тісній взаємодії з іншими психічними проявами – процесами та властивостями особистості. Ймовірно, що розпочинається він з моменту входу в професійну діяльність, тобто в навчальному закладі.

Поступове збільшення кількості жінок в ОВС України обумовлює актуальність вивчення гендерних аспектів професійної діяльності правоохоронців. О. О. Прохоров [3 та ін.], досліджував семантичні простори різних психічних станів в навчальній діяльності студентів, але гендерний аспект не був розглянутий.

Було проведено вивчення специфіки переживання психічних станів курсантами ВНЗ системи МВС. В дослідженні взяли участь курсанти 4-го курсу ХНУВС, віком 21-22 роки, 12 юнаків та 20 дівчат.

Для дослідження були обрані 20 типових психічних станів, які в пропонувались опитуваним російською мовою (*апатия* – апатія, *вдохновение* – натхнення, *веселость* – веселість, *восторг* – захват, *гнев* – гнів, *жалость* – жалість, *злость* – злість, *ленность* – лінь, *обида* – образа, *одиночество* – самотність, *печаль* – сум, *радость* – радість, *спокойствие* – спокій, *страх* – страх, *счастье* – щастя, *тоска* – печаль, *удовольствие* – задоволення, *ужас* – жах, *ярость* – ярість) та п'ять станів, які є складними та мають індивідуальне для кожного суб'єкта семантичне навантаження (*рабочее* – робочий, *домашнее* – домашній, *хорошее* – гарний, *плохое* – поганий та *обычное* – звичний).

На першому етапі було проведено виявлення суб'єктивної схожості станів за допомогою 7- бальної градуальної шкали (1 – максимальна подібність станів, 7 – відсутність подібності), для подальшої побудови матриць семантичної схожості.

В подальшому, отримані 32 симетричні матриці індивідуальних подібностей 25x25 були піддані процедурі багатомірного шкалювання. Для цього була застосована процедура ALSCAL пакету статистичних програм SPSS 17.0. Результати шкалювання представлені на рисунках 1 та 2.

Для обох груп опитуваних головними факторами суб'єктивної категоризації станів (осями на графіках) є *активація поведінки* (ось X) та *оцінка* (ось Y).

Такий факторний склад узагальненого семантичного простору психічних станів дозволяє умовно позначити складові декартової системи координат: *позитивні стани*, які *гальмують поведінку* (верхній лівий квадрат), *позитивні*

стани, які активують поведінку (верхній правий квадрант), негативні стани, які активують поведінку (нижній правий квадрант) та негативні стани, які гальмують поведінку (нижній лівий квадрант).

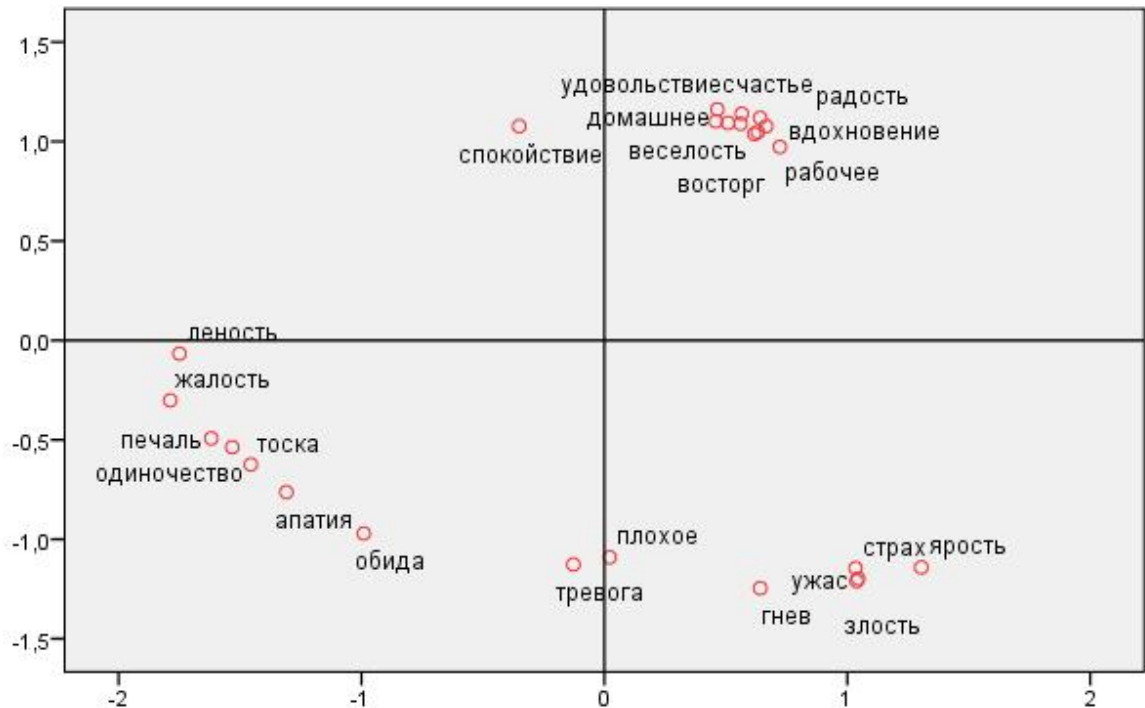

Рис. 1. Семантичний простір психічних станів юнаків

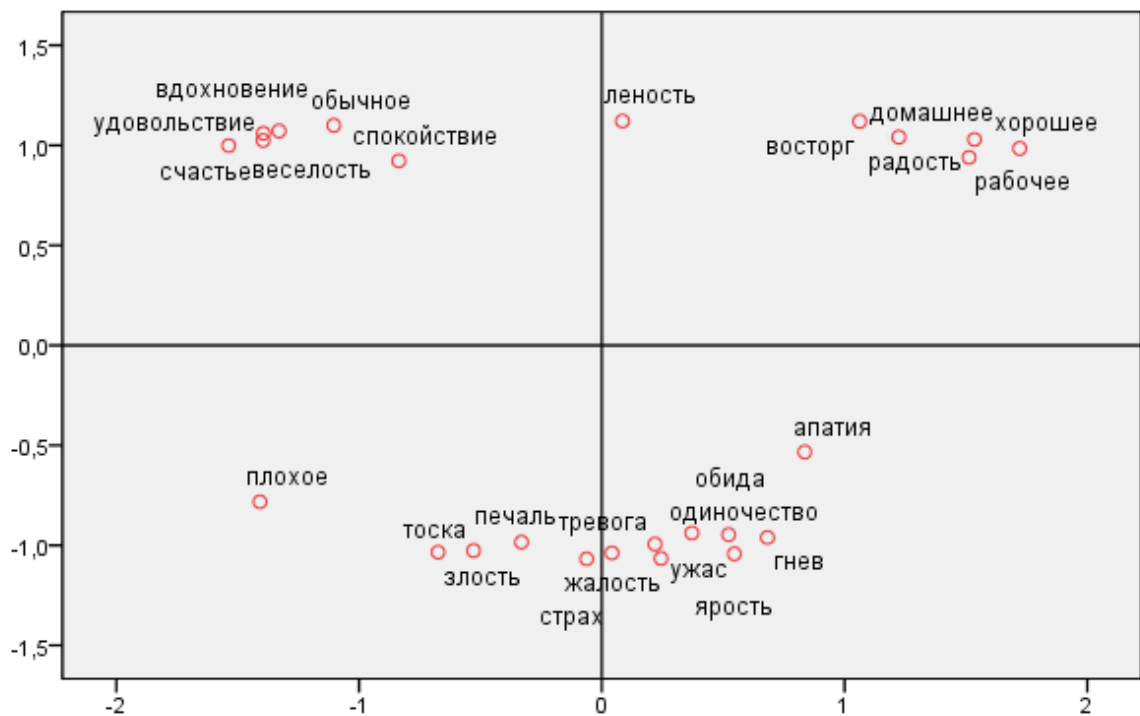

Рис. 2. Семантичний простір психічних станів дівчат

Аналізуючи отримані результати, можна зауважити наступне:

1. У юнаків найбільша за кількістю понять група станів – суб’єктивно позитивні та детермінують активну поведінку. До цієї ж групи входять *робочий*, *домашній* та *гарний* стан. Єдиним станом, що не викликає активності, але є сприйнятливим, виявився стан *спокою*, причому в свідомості юнаків він чітко

відокремлений від інших. Стан *ліні* не має у юнаків чіткої оцінки, і є пасивним. Групи пасивних та активних негативних станів приблизно однакові за обсягом понять, але в семантичному просторі ці стани виявляються більш чітко диференційованими, ніж позитивні. Цікаво, що *поганий* стан у юнаків перш за все асоціюється з *тривогою*, і не має оцінки, тобто перш за все змушує діяти, а не оцінювати ситуацію.

2. У дівчат всі групи станів приблизно однакові за обсягом понять. В групі позитивних активних станів, як і у юнаків, знаходяться *робочий*, *домашній* та *гарний*, але вказані стани асоційовані лише з *захватом* та *радістю*, що свідчить про малу усвідомленість змісту цих станів. Стан *ліні* для дівчат виявився позитивним, з невизначеною активністю. До групи позитивних пасивних станів потрапили *звичайний*, *спокійний*, а також *натхнення*, *задоволення* та *щастя*. Слід відмітити, що *звичайний* стан не є для них ані *робочим*, ані *домашнім*, а асоціюється незалежно від ситуацій діяльності. *Поганий* стан в свідомості дівчат є негативним та пасивним, але тісно не асоціюється із жодним іншим станом.

3. Відносно окремих станів виявлені значні гендерні відмінності: *натхнення*, *задоволення*, *щастя*, *веселість* у юнаків призводять до активації поведінки, а у дівчат – навпаки; *звичайний* стан у юнаків – активний та позитивний, а у дівчат пасивний та позитивний; стан *страху* активує поведінку юнаків, і не впливає на поведінку дівчат тощо.

Таким чином, усвідомлюваний базис психічних станів курсантів характеризується значними гендерними розбіжностями, що може виявитись корисним для побудови стратегій педагогічної, виховної або психологічної роботи з ними.

Список літератури

1. Прохоров А. О. Интегрирующая функция психических состояний / А. О. Прохоров // Психологический журнал. – 1994. – Т. 15. – С. 136-146.
2. Литягина Е. В. Психосемантика. Основы курса и фрагменты первоисточников : учеб. пособие для студ. ВУЗов / Е. В. Литягина. – Самара : Универс-групп, 2009. – 260 с.
3. Прохоров А. О. Семантические пространства психических состояний : монография / А. О. Прохоров. – Дубна : Феникс, 2002. – 280 с.

Одержано 20.09.2010

УДК 316.613.4

Марія Ігорівна Прасол

Викладач кафедри загальної психології та педагогіки навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ БАТЬКІВСТВА ТА МАТЕРИНСЬКОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ В СІМ'ЯХ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Одна з найважливіших функцій родини – виховна, яка задовільняє індивідуальні потреби чоловіка та жінки у батьківстві та материнстві, в контактах з дітьми та їх вихованні, а також у тому, що батьки можуть реалізувати себе у дітях. У сучасній вітчизняній психологічній науці прийнято вважати, що батьків-

ство – це соціально психологічний феномен, який представляє собою емоційно та оціночно забарвлену сукупність знань, уявлень і переконань відносно себе, як родителя, яка реалізується в усіх проявах поведінкової складової батьківства [1].

Дослідники родинного виховання дотримуються різних підходів до цієї проблеми. Е. Г. Ейдемільер визначав основні характеристики типів виховання дитини: ступень гіперпротекції; задоволеність потреб; вимоги, які висуваються дитині; санкції, які накладаються на неї; виховна невпевненість батьків [2]. Е. Роу досліджував такі характеристики взаємовідносин: емоційне прийняття – неприйняття, наявність – відсутність контролю, стимулювання – нестимулювання активності дитини [1]. Є. Т. Соколова акцентує увагу на відношеннях матері та дитини (не обох батьків) і виділяє наступні стилі виховання: «Співробітництво» - в спілкуванні підтримуючі висловлювання перевищують відхиляючі; «Ізоляція» - сумісні рішення в родині не приймаються, дитина ізолюється і не хоче ділитися своїм внутрішнім світом з батьками; «Суперництво» - спілкування характеризується протистоянням, критикою, що є наслідком реалізації потреби у самоствердженні та симбіотичного зв'язку; «Псевдоспівробітництво» - партнери проявляють егоцентризм та мотивація сумісних рішень не ділова, а ігрова [2]. Батьківство є базовим життєвим призначенням, важливим станом та значущою соціально-психологічною функцією кожної людини. Якість цих проявів, їх соціально-психологічні та педагогічні наслідки мають дуже велике значення. Те, від чого залежить батьківство та як можна впливати на процес його формування, на наш погляд, представляє собою значиму соціально-психологічну проблему.

Проте в Україні досліджень на тему батьківства і материнства не достатньо і зовсім не існує наукових досліджень, які б описували особливості материнства і виховання дітей у жінок, які виконують особливу професійну діяльність. А саме специфіка професійної діяльності працівника міліції (жінки), такі як вимоги професійної діяльності, робота в особливих умовах стають браком часу на виховання дітей, що негативно впливають на інститут сім'ї в цілому і на батьківські відносини зокрема. Отже, метою нашого дослідження – є порівняльний аналіз материнського ставлення до дитини в сім'ях працівників ОВС та сім'ях працівників інших державних установ. Об'єктом дослідження виступають психологічні особливості материнства.

Існують деякі особливості ставлення до дитини у сім'ях матерів працівників ОВС, які пов'язані з особливостями проходження служби. Ненормований робочий день, необхідність роботи з представниками неблагодійних верств населення, правопорушниками і злочинцями безумовно впливають на відносини в сім'ях працівників ОВС. Високі вимоги до професії і особливості проходження служби накладають своєрідну специфіку на реалізацію жінками працівниками ОВС ролі матері.

Провівши дослідження типу ставлення до дітей за допомогою методики «Діагностика батьківського ставлення» (А. Я. Варга і В. В. Століна) нами було отримано наступні результати, які наведено в таблиці.

Як видно з наведених даних, в першій групі найвищий показник нами зареєстровано за таким типом ставлення до дітей, як «Інфантилізм» ($71,01 \pm 32,91$).

Це достатньо високий бал, який свідчить про те, що матері працівники ОВС бачать дитину молодшою в порівнянні з реальним віком, інтереси, захоплення, думки і відчуття дитини здаються їм дитячими, несерйозними, вони не довіряють своїй дитині, у зв'язку з цим вони прагнуть захистити її від труднощів життя і строго контролювати.

Таблиця

Типи батьківського ставлення в групах досліджуваних (в балах)

Типи ставлення до дітей	Матері - працівники ОВС	Матері –працівники державних установ	t	p
Ухвалення	38,48±32,98	49,60±6,72	1,93	-
Кооперація	18,21±17,21	46,61±6,22	8,81	0,001
Симбіоз	67,11±30,34	74,62±5,73	1,42	-
Авторитарна гіперсоціалізація	51,53±35,95	77,33±5,21	4,17	0,001
Інфантилізм	71,01±32,91	67,03±4,53	0,70	-

На другому місці у групі матерів, які працюють в ОВС нами зареєстровано показник за таким типом ставлення до дітей, як «Симбіоз» (67,11 ± 30,34). Це свідчить про те, що вони постійно відчувають тривогу за дитину, дитина їм здається маленькою і беззахисною, їх тривога підвищується, коли дитина починає автономізуватися через обставини, оскільки по своїй волі вони не надають їй самостійності.

На третьому місці у групі матерів, які працюють в ОВС нами зареєстровано такий показник за типом ставлення до дітей, як «Авторитарна гіперсоціалізація» (51,53 ± 35,95). Це мабуть свідчить про те, що матері цієї групи не дуже вимагають від своїх дітей слухняності і дисциплінованості, проте вони прагнуть нав'язати дитині в усьому свою волю, а також вони не в змозі оцінювати ситуацію з погляду дитини.

Значно нижче за попередні показники у групі матерів, які працюють в ОВС показник такого типу ставлення до дітей, як «Ухвалення» (38,48±32,98). Це можливо свідчитиме про те, що жінки працівники ОВС недостатньо прагнуть проводити час разом з дитиною або у зв'язку з особливостями служби не мають такої можливості. Вони не схвалюють інтереси дитини та її плани. Найнижчий показник у групі матерів, які працюють в ОВС нами виявлено за таким типом ставлення до дітей, як «Кооперація» (18,21 ± 17,21). Це мабуть свідчить про те, що матері працівники міліції не дуже зацікавлені в справах і планах дитини, не достатньо прагнуть допомагати і співчувати їй.

Достовірні розбіжності між досліджуваними групами виявлено нами за двома показниками: «Кооперація» і «Авторитарна гіперсоціалізація». «Кооперація» і «Авторитарна гіперсоціалізація» достовірно вище у групі матерів, які працюють у державних закладах, ніж в групі матерів працівників ОВС на рівні $p \leq 0,001$. Це, мабуть, свідчить про те, що матері які не працюють в ОВС значно більше, ніж матері - працівники ОВС зацікавлені у справах та планах дитини, намагаються їй в усьому допомагати і співчувати, але і більше вимагають натомість від неї. Матері, які працюють у інших державних установах значно біль-

ше пред'являють вимог до дитини, прагнуть, щоб їх діти були слухняними, пильно слідкують за соціальними досягненнями дитини, розвитком індивідуальних особливостей, звичками та почуттями.

Так, матері працівники ОВС з їх зайнятістю на службі вимушені достатньо часто вдаватися до допомоги рідних, дитячих установ, деколи у них самих складається враження, що діти зростають без їх участі, що підтверджують отримані нами дані. Матері, які працюють в інших державних установах значно частіше ніж матері працівники міліції обирають відносно цього поняття жовтий та фіолетовий кольори, що мабуть говорить про їх більш світле, радісне сприйняття дитини. А також матері, які працюють в інших державних установах більше прагнуть до взаєморозуміння зі своєю дитиною, що дає можливість кращим чином розуміти її потреби, думки та почуття.

Дослідивши особливості батьківства та материнського ставлення до дітей у сім'ях працівників ОВС нами зроблено такий висновок, що матері працівники ОВС мають смутніші уявлення про виховання дитини, ніж матері, які працюють в інших державних установах, у зв'язку з чим уникають тривалих стосунків з дитиною, але через специфіку своєї професійної діяльності набагато частіше думають про безпеку своєї дитини. В батьківському ставленні у матерів працівників ОВС, на відміну від матерів, які працюють в інших державних установах, переважає інфантилізація, симбіоз та гіперсоціалізація. Це говорить про те, що матері працівники міліції сильно турбуються за своїх «маленьких» дітей, захищають їх від реалів життя, намагаються максимально контролювати їх і нав'язувати свою думку. Проте, всі виявлені нами особливості материнського ставлення до дітей у жінок – працівників ОВС, перш за все пов'язані з браком часу на сімейні стосунки, які обумовлені особливостями професійної діяльності працівника органів внутрішніх справ.

Список літератури

1. Овчарова Р. В Психологическое сопровождение родительства / Р. В Овчарова. - М. : Изд-во Института психотерапии, 2003. – 319 с.
2. Эйдемиллер Э. Г. Семейный диагноз и семейная психотерапия / Э. Г. Эйдемиллер, И. В. Добряков, И. М. Никольская. – Изд. 3-е. - СПб. : Речь, 2007. – 352 с.

Одержано 15.10.2010

УДК 159.947.5

Олена Володимирівна Ступакова

Викладач кафедри прикладної психології навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ МОТИВАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК-ПРАЦІВНИКІВ ОВС

У процесі оволодіння професією, в ході навчання й трудової діяльності відбуваються розвиток і трансформація мотиваційної структури суб'єкта діяльності. Цей розвиток прямує за двома напрямками: по-перше, загальні мотиви особистості трансформуються у трудові; по-друге, у разі зміни рівня професіоналізації змінюється й система професійних мотивів. Під час професіоналізації

особистість знаходить свій предмет у діяльності й, таким чином, відбувається формування структури професійних мотивів та їх усвідомлення. У результаті цього процесу встановлюється особистісний зміст діяльності і окремих її аспектів. Усвідомлення особистісного змісту діяльності знаходить висвітлення у характері виконання окремих дій і діяльності в цілому. Якщо прийняття діяльності породжує прагнення виконати її певним чином, то встановлення особистісного змісту веде до її подальшого перетворення, що проявляється в установках на якість і продуктивність, у специфіці виконання діяльності, у її динаміці, напруженості та формуванні специфічної психологічної системи діяльності [2].

Критичними моментами у генезисі мотивації є прийняття професії й розкриття особистісного змісту діяльності. Об'єктивні можливості задоволення потреб особистості, з яких складається діяльність, набувають індивідуального характеру і стають провідними залежно від етапів професіоналізації [3].

Ряд демографічних, соціально-економічних, етнічних і організаційних чинників привели до різкого збільшення чисельності жінок - працівників органів внутрішніх справ і розширенню їх службово-функціональної активності в нашій країні. Професійна діяльність жінок в силових структурах сьогодні в значній мірі робить вплив на ефективність виконання завдань, що стоять перед органами внутрішніх справ. Не дивлячись на зростаючу роль жіночої статі в міліції, проблема дослідження служби жінок в ОВС не отримала належного розвитку і оцінки. В психологічній науці відсутні систематичні дослідження по вивченню особливостей професійної діяльності жінок – працівників ОВС, не розроблені механізми психологічного супроводу цієї діяльності, що призводить до зниження ефективності використання праці цієї категорії службовців. Особливе значення в питаннях вивчення і оптимізації професійної діяльності жінок в ОВС, має їх професійна мотивація, що є основною в професійному визначенні і становленні жінки-міліціонера. Відсутність у жінок необхідного рівня професійної мотивації, зацікавленості в якісному виконанні своїх обов'язків, прагнення до реалізації в рамках професії працівника ОВС негативно впливають на ефективність їх професійної діяльності. У зв'язку з цим дослідження психологічних особливостей мотивації професійної діяльності жінок – працівників ОВС, на прикладі слідчих представляється практично важливим.

Для дослідження мотиваційної структури особистості чоловіків та жінок працівників ОВС використовувалася методика «Діагностика мотиваційної структури особистості» В. Е. Мільмана, призначена для виявлення рівнів загально життєвого та робочого профілів особистості, а також окремих компонентів даних профілів.

В дослідженні приймали участь чоловіки-слідчі та жінки-слідчі слідчого управління Головного управління МВС України в Харківській області та слідчого відділення Фрунзенського РВ ХМУ ГУМВС України в Харківській області віком від 22 до 50 років у кількості 40 осіб у кожній групі.

Провівши тестування, результати якого представлені в таблиці 1 та на рисунку 1, маємо наступні результати.

У опитаних обох вибірок загальний життєвий мотиваційний особистісний профіль більше виражений ніж робочий мотиваційний профіль, що вказує на

провідне значення мотивації, яка пов'язана з життєвою сферою особистості. Найбільш значущими для жінок є мотиви спілкування (середній бал в групі $33,3 \pm 7,85$), загальної активності (середній бал в групі $28,75 \pm 7,00$), статусу (середній бал в групі $23,7 \pm 4,61$). Це свідчить про емоційність жінок, їх динамічність спілкування, що приводить до того, що вони стають лідерами та ентузіастами групової діяльності. Найменш значущими у жінок виявилися мотиви творчої активності (середній бал в групі $25,3 \pm 6,26$) та соціальної корисності (середній бал в групі $24,0 \pm 6,30$), що говорить про напруженість роботи та нестачу вільного часу, можливо це і вплинуло на такі низькі показники. Для чоловіків мотиви спілкування, комфорту та життєзабезпечення - найбільш виражені показники (середні бали в групі $31,78 \pm 8,63$, $28,72 \pm 8,97$, $28,15 \pm 5,26$ відповідно) - виявилися актуальними та говорять про потребу чоловіків знаходитись в колі своїх близьких та рідних, тому що наднормованість робочого дня та навантаженість на роботі і сприяли на показники. Мотиви соціальної корисності, творчої та загальної активності (середні бали в групі $25,47 \pm 6,81$, $24,7 \pm 7,70$, $22,4 \pm 6,43$ відповідно) є найменш значущими.

Таблиця 1

Показники мотивації досліджуваних, $X \pm \delta$ балів

Мотиви	Чоловіки	Жінки	t-емп	p
Життєзабезпечення	$28,15 \pm 5,26$	$25,06 \pm 7,26$	2,09	0,05
Комфорту	$28,72 \pm 8,97$	$25,82 \pm 5,42$	2,05	0,05
Статусу	$27,42 \pm 9,58$	$28,1 \pm 4,66$	0,40	-
Спілкування	$31,78 \pm 8,63$	$33,3 \pm 7,85$	0,82	-
Загальної активності	$22,4 \pm 6,43$	$28,75 \pm 7,00$	2,89	0,05
Творчої активності	$24,7 \pm 7,70$	$25,3 \pm 6,26$	0,38	-
Соціальної корисності	$25,47 \pm 6,81$	$24,0 \pm 6,30$	1,00	-

Із показників, представлених у таблиці 1, ми бачимо, що середні показники типів мотивації життєзабезпечення, комфорту, загальної активності у чоловіків та жінок на середньому рівні статистичної достовірності $p > 0,05$. Це може свідчити про достатній рівень задоволеності мотивів як у загальножиттєвій, так і в робочій сферах чоловіків та жінок - працівників ОВС.

При проведенні дослідження виявлено, що жінки більше прагнуть до спілкування та загальної активності, ніж вибірка чоловіків. Це характеризує жінок як таких, що більше прагнуть до спілкування. Вони намагаються частіше вступати в комунікативні відносини, цим самим збагачувати рівень освітніх знань, виходячи на нові ступені. Загальна активність у жінок є наслідком того, що вони завжди знаходяться в стані активної напруги та відповідальності за свою сім'ю, роботу тощо.

Причиною меншого прояву даних характеристик у чоловіків може являтися недостатня кількість вільного часу, напруженість роботи. Показники комфорту та життєзабезпечення свідчать про прагнення чоловіків побути з сім'єю або друзями після робочого дня та відпочити душевно, що буде в майбутньому впливати на продуктивність та плідність роботи.

Аналіз мотиваційної структури чоловіків та жінок працівників ОВС дозволяє більш глибоко вивчити характеристики спрямованості особистості, зібрати додаткову діагностичну інформацію про професійну мотивацію працівників ОВС.

Список літератури

1. Ильин Е. П. Мотивация та мотивы / Ильин Е. П. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
2. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. - Изд. 2-е. - М. : Политиздат, 1977. - 304 с.
3. Патяева Е. Ю. Современная психология мотивации / Е. Ю. Патяева. – М. : Смысл, 2002. – 350 с.

Одержано 25.09.2010

УДК 316.472

Юлія Анатоліївна Боброва

Курсант 4 курсу групи ППТ-07-5 навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КУРСАНТІВ ХНУВС

Проблема комунікативної компетентності та її формування на сьогодні є однією з найактуальніших для професій в системі «людина-людина». Особливо важливою вона є для правоохоронців, службові завдання яких безпосередньо пов'язані із спілкуванням з особами різного рівня культури та різного ступеня соціалізації. Від вміння спілкуватися залежить і ділова атмосфера в колективі правоохоронців, і успішність виконання ними службових завдань.

Спілкування – це наука й мистецтво, де важливу роль відіграють як природні здібності, так і набуті. Той, хто хоче досягти успіху у взаємодії з іншими людьми, повинен вчитися цьому, бути комунікативно компетентним.

Комуникативна компетентність – здатність установлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими людьми. Для ефективної комунікації характерно: досягнення взаєморозуміння партнерів, краще розуміння ситуації й предмету спілкування (досягнення більшої визначеності в розумінні ситуації сприяє вирішенню проблем, забезпечує досягнення цілей з оптимальною витратою ресурсів). Комуникативна компетентність розглядається як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії.

Компетентність у спілкуванні означає готовність і вміння будувати контакт на різних психологічних дистанціях - і відсторонених й близьких. Труднощі часом можуть бути пов'язані з інерційністю позицій - володінням переважно однією з них і її реалізацією всюди, незалежно від характеру партнера й своєрідності ситуації. Гнучкість в адекватній зміні психологічних позицій – один з істотних показників компетентного спілкування.

Особистість повинна бути спрямована на знаходження багатой різноманітної палітри психологічних позицій, засобів, які сприятимуть повному самовираженню партнерів.

Комунікативна компетентність складається зі здібностей:

- 1) давати соціально-психологічний прогноз комунікативної ситуації, в якій партнери спілкуються;
- 2) психологічно програмувати процес спілкування, опираючись на своєрідність комунікативної ситуації;
- 3) здійснювати соціально-психологічне керування процесами спілкування в комунікативній ситуації.

Прогноз формується в процесі аналізу комунікативної ситуації на рівні комунікативних установок.

Комунікативна установка особистості являє собою готовність реагувати на ті або інші типи партнерів по взаємодії певним чином, що обумовлено наявним в неї досвідом спілкування, оцінками й переживаннями їхньої сутності, поглядів і поведінки.

Позитивна установка до людей - готовність особистості доброзичливо ставитися до оточуючих. Вона формується під впливом вдалого, в основному, особистого досвіду взаємодії з іншими, внаслідок позитивних переживань і оцінок більшості життєвих епізодів спілкування.

Негативна установка відбиває готовність недоброзичливо ставитися до більшості оточуючих. Вона формується під впливом несприятливого досвіду людської взаємодії, а також внаслідок яскраво виражених емоцій негативного спектру.

Причинами поганої комунікації можуть бути:

- 1) стереотипи - спрощені думки щодо окремих осіб або ситуації, у результаті немає об'єктивного аналізу й розуміння людей, ситуацій, проблем;
- 2) «упереджені уявлення» - схильність відкидати все, що суперечить власним поглядам, що ново, незвичайно («Ми віримо тому, чому хочемо вірити»). Ми рідко усвідомлюємо, що тлумачення подій іншою людиною настільки ж законно, як і наше власне;
- 3) погані відносини між людьми - оскільки якщо відношення людини вороже, то важко його переконати в справедливості вашого погляду;
- 4) відсутність уваги й інтересу співрозмовника, а інтерес виникає, коли людина усвідомлює значення інформації для себе: за допомогою цієї інформації можна одержати бажане або попередити небажаний розвиток подій;
- 5) зневага фактами, тобто звичка робити висновки при відсутності достатнього числа фактів;
- 6) помилки в побудові висловлень: неправильний вибір слів, складність повідомлення, слабка переконливість, нелогічність тощо;
- 7) невірний вибір стратегії й тактики спілкування.

Сучасний суб'єкт правоохоронної діяльності повинен знати структуру мовної комунікації, чинники успішної комунікації та її бар'єри, комунікативні стратегії, адекватні соціальному контексту, мовні засоби усунення конфлікту, формули мовленнєвого етикету, засоби мовного впливу, релевантні комунікативній ситуації.

В ході професійної діяльності майбутньому правознавцю необхідно постійно вдосконалювати навички своєї мовної поведінки, підвищувати культуру спілкування.

Дослідження проводилося в ХНУВС, в якому брали участь курсанти 4-го курсу ІПМСІТ, загальне число яких склало 30 осіб (15 дівчат та 15 юнаків) віком 20 років. В дослідженні нами була використана методики «Комунікативні та організаторські здібності» та «Комунікативні установки» В. В. Бойко.

Рівень комунікативних здібностей у дівчат є значуще вищий, ніж у юнаків ($p \leq 0,01$). Більшість юнаків мало прагнуть до спілкування з оточуючими, мають при цьому невелику кількість друзів, проявляють мало ініціативи у спілкуванні, відчувають себе скуто в новій компанії, колективі, вважають за краще проводити час наодинці з собою, зазнають труднощі у встановленні контактів з іншими людьми, обмежують свої знайомства, погано орієнтуються в незнайомій ситуації. Дівчата мають потребу в комунікативній діяльності і активно прагнуть до неї, швидко орієнтуються у важких ситуаціях, невимушено поведуться в новому колективі, мають багато друзів, самі шукають такі справи, які б задовольняли їх потребу в комунікації.

Як юнакам так і дівчатам притаманні такі негативні комунікативні установки: думки, які містять недоброзичливість, настороженість у відносинах з партнерами, негативні висновки про людей, небажання відгукуватися на їх проблеми, тобто завуальованої жорстокості у відносинах до людей, в думках про них; не приховують і не пом'якшують своїх негативних оцінок і переживань з приводу оточуючих: різко і однозначно роблять висновки про них, мають деякі проблеми у спілкуванні; здатність робити необґрунтовані узагальнення негативних фактів в області взаємовідносин з партнерами і в спостереженні за соціальною дійсністю. Нами були виявлені достовірні гендерні відмінності за шкалами «Відкрита жорстокість у відносинах до людей», «Обґрунтований негативізм в думках про людей» та «Негативний особистий досвід спілкування з оточуючими» ($p \leq 0,01$). Здатність до негативних висновків про оточуючих людей, деяка жорстокість, понижена самокритичність, непослідовність у висловах, схильність до зухвалої поведінки, підвищена агресивність, наявність негативного досвіду у спілкуванні притаманні в більшій мірі жіночій статі, ніж чоловічій. Я вважаю, що це пов'язано з тим, що в наш час жінки стали більш маскулініними. Якщо раніше жінки були більш тендітними, слабкими, мали м'які риси характеру, то в наш час вони стали незалежними, сильнішими, набули рис маскуліності. Так як ми дане дослідження проводили серед курсантів, це також вплинуло на його результати. У зв'язку зі специфікою служби дівчатам доводиться бути мужнішими, жорстокішими, іноді навіть агресивними. Невисокий рівень сформованості навичок спілкування негативно впливає на ефективність професійної діяльності працівників міліції. Саме тому в процесі навчальної діяльності у вищому навчальному закладі необхідно приділяти увагу формуванню і розвитку професійної комунікативної компетентності майбутніх офіцерів міліції.

Одержано 15.10.2010

Наукове видання

**Актуальні проблеми
сучасної психології та педагогіки
вищих навчальних закладів
МВС України**

*Матеріали науково-практичної конференції
(Харків, 19 листопада 2010 р.)*

Відповідальні за випуск – *С. В. Харченко, П. О. Білоус*

Формат 60x84/16. Ум.друк.арк. 17,03. Тираж 90 пр. Зам. № 2010-36.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. 50-річчя СРСР, 27, м. Харків, 61080
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.